

GEORG BRANDES

Hovedstrømninger i det Nittende Århundredes Literatur

Forelæsninger holdte ved Københavns Universitet i efterårshalvåret 1873

Bind 3

Reaktionen i Frankrig

Femte gennemsete udgave.

Gyldendalske Boghandel — Nordisk Forlag — København — Kristiania — London — Berlin.
1924

Indskannet, OCR'et og redigeret af Jens Guld 2007-13.

Hätt' ich gezaudert zu werden,
Bis man mir's Leben gegönnt,
Ich wäre noch nicht auf Erden,
Wie ihr begreifen könnt,
Wenn ihr seht, wie sie sich geberden.

Goethe.

There is no philosophy possible, where fear of consequences is a stronger principle than love of truth.

John Stuart Mill.

INDHOLD

- [Indledning](#)
- 1 [Revolutionen](#)
- 2 [Concordatet](#)
- 3 [Autoritetsprincippet](#)
- 4 ["Kristendommens Ånd"](#)
- 5 [Joseph de Maistre](#)
- 6 [Bonald](#)
- 7 [Chateaubriand](#)
- 8 [Fru de Krüdener](#)
- 9 [Lyriken: Lamartine og Hugo](#)
- 10 [Erotiken](#)
- 11 [Det formelle Autoritetsprincips Opløsning](#)
- 12 [Det virkelige Autoritetsprincips Opløsning](#)
- 13 [Reaktionens Højdepunkt og Undergang](#)
- 14 [Slutning](#)

Personskildringer:

[Courier, Poul Louis](#)

[Hugo, Victor](#)

[Lamartine, Alphonse de](#)

[Mennais, Félicité de la](#) (Lamennais)

[Vigny, Alfred de](#)

Indledning

Et vist Indbegreb af Personligheder, Handlinger, Følelser og Stemninger, Ideer og Værker, som har givet sig Udtryk i det franske Sprog og som opstår eller virker i Frankrig i Begyndelsen af det 19de Århundrede, danner for mit Øje en naturligt sammenhørende Gruppe af Tildragelser i Samfundet og Begivenheder i Bogverdenen, der alle ordner sig om Genoprettelsen af en falden Storhed. Denne faldne Storhed er Autoritetsprincippet.

Ved Autoritetsprincippet forstår jeg det Princip, fra hvis Synspunkt det enkelte Menneskes og Folkenes Liv hviler på Ærefrygt for det fra Fædrene Nedarvede.

Autoriteten har som Myndighed til sit Grundlag Magt og virker som Magt ved sin blotte Tilværelse, ikke ved Grunde. Den beror på Sindenes ufrivillige eller frivillige Underkastelse under det Givne. Den har oprindeligt ikke haft andre Virkemidler end Tvang og Frygt, og den beholder dem til alle Tider; men den har tidligt fremkaldt Følelser som Ærefrygt og Taknemmelighed. Mennesket har ikke skammet sig ved sin Afhængighed eller lidt under den overfor Myndigheden, når det følte sig denne Myndighed forpligtet. Familieautoriteten, det borgerlige Samfunds Myndighed, Statens Autoritet, der historisk en Tid lang falder sammen med Tvangsherskerens Vilje, har efterhånden udviklet sig og alle søgt deres Støtte i en endnu højere Myndighed, den religiøse Autoritet. Først ved den bliver Autoritetsprincippet ubetinget. Almagts Vilje bliver den højeste Lov, for hvilken Mennesket må bøje sig og som må lydes blindt.

Autoritetsprincippet har haft en stor opdragende Betydning i Menneskehedens Historie; men dets Sendelse er den at gøre sig selv overflødig. På det lavere Standpunkt underkaster Mennesket sig Loven, fordi den udgår fra Autoriteten, på det højere, fordi den indser det Fornuftige i Lovens Indhold. Hvor Autoriteten er ubetinget, må den optræde som et Under og afvise al Kritik som opsætsig og kættersk. Den ubetingede Autoritet har da også altid krævet sig anerkendt som en hemmelighedsfuld Sag, et Mirakel.

Thi ubetinget er Autoritet kun i Kraft af religiøs Stadfæstelse. Dog som Kristendommen historisk havde udviklet sig i Europa, var hidtil i den Autoritetsprincippet ikke fremtrådt i dets særskilte Renhed. Kristendommen havde (idetmindste på Embeds Vegne) hævdet at være Kærlighedens Religion, Kristi Religion. Ganske vist gik historisk sideordnet dermed, i Virkeligheden som overordnet Princip, den kirkelige Hævdelse af Kristendommen som Tro og af Troen på den overnaturlige Autoritet som Pligt. Ikke Kærligheden, men Lydigheden måtte for Kirken som for Staten være det ubetinget Vigtige. Men hidtil havde i Historien Teologer, Gejstlige, kirkelige Forfattere i Almindelighed, selv når de var strengest, talt den religiøse Sindsbevægelses Sprog, forkyndt Kærlighedens Budskab ved Siden af Troens Lære og stræbt at vinde Sjælene, ikke blot at tale Myndighedens Sag. Først på dette Tidspunkt, da et Flertal af de udviklede Menneskers Sind i mange Lande var frigjort fra overnaturlige Autoriteters Tryk og derfor kritisk stemt overfor ubetingede Autoriteter også på det politiske og sociale Område, blev Autoritetsprincippet i dets Renhed og Goldhed forfægtet uden Følelsesbevægethed med Beviser, der henvendte sig hyppigst til Forstanden alene, undertiden også til Fantasien.

Autoritetsprincippet kan hævdes i Kirke og i Stat, i Samfundet og i Familien, ja i den menneskelige Erkendelse som Erkendelsens og Vishedens Princip. Det blev på den Tid, hvis Åndsliv jeg vil skildre, hævdet på alle disse Områder; men det var på den Tid, hvorom her tales, kuldkastet på dem alle.

Det er for at forstå, hvorledes det pány blev fremdraget og fastslået, hvorledes det blev udviklet, forsvaret, befæstet og tilsidst endnu engang sprængt, nødvendigt at se, hvorledes og i Kraft af hvilke Grundbegreber det under Revolutionen var blevet fældet.

Det var ikke på en Gang blevet angrebet på alle åndelige Områder; men det havde vist sig, at dets Beståen i alle de forskellige Livskreise afgang af dets Beståen i den Kres, der blev anset for den højeste:

Kirkens. Thi det var Kirken, der som Myndighed meddelte Myndigheden på alle de øvrige Områder (f.eks. til Kongedømmet af Guds Nåde, til Ægteskabet som Sakramente osv.).

Med Kirkens Autoritet stod og faldt derfor Autoritetsprincippet i de afledede Autoriteter. Da den kirkelige Autoritet var undergravet, drog den alle de andre Myndigheder efter sig i sit Fald.

Ikke at den enkelte Mand, som i det 18de Århundrede kraftigere og med mere Held end nogen anden havde virket for Tankens Frigørelse fra Kirke og Dogmer, havde forudset en sådan Virkning af sin Stræben. Langtfra! Voltaire vilde ingen ydre Omvæltning. I hans lille Fortælling *Verden, som den er (Le monde comme il va)* bliver den vise Babouc vel først meget oprørt ved Skuet af Fordærvelsen i den store By Persepolis og ser klart, hvor langt Alting er fra at være som det burde, men lidt efter lidt får han også Øje for de slette Forholds gode Sider, og da det afhænger af hans Indberetning til Engelen Ituriel, om Byen skal tilintetgøres eller skånes, er han ubetinget imod dens Ødelæggelse, ja der tænkes tilsidst end ikke af Engelen på nogen Omdannelse af Persepolis's Sæder, da "om Alt end ikke er godt, det dog i ethvert Tilfælde er tåleligt". Man kan neppe kalde denne Tankegang oprørsk, og Voltaire er, idetmindste til visse Tider, af samme Mening som Babouc. Voltaire søgte da også bestandig til Fyrsterne, ikke til Folkene, for at få sine Ideer omsatte i Handling og erklærede ofte nok, at Kongernes og Filosofernes Sag var én. Da derfor Holbach og hans Medarbejdere lod sig forlyde med, at der "blandt hine Magthavere af Guds Nåde, hine Guddommens Repræsentanter, neppe engang hvert tusinde År fandtes en, der besad den mest almindelige Retfærdigheds- eller Medlidenhedsfølelse eller de simpleste Evner og Dyder", kunde Voltaire ikke styre sin Harme. Hans Brevvexling med Kongen af Preussen indeholder ligeledes heftige Vredesudbrud over Bogen *Natursystemet (Système de la nature)*. Han kendte ikke sig selv igen i disse Lærlinge og i disse Følgeslutninger.

Ikke desmindre er det Voltaire, der udgør det udrensende Princip under hele Revolutionen, ligesom Rousseau er den forenende Ånd. Thi Voltaire havde knækket Autoritetsprincippet i Kraft af den Enkeltes Tankefrihed, Rousseau havde fortrængt og erstattet det ved Forsøget på at fremkalde en Følelse af indbyrdes Sammenhold. Revolutionen satte Punkt for Punkt i Værk hvad disse to store Ånder havde forberedt; den udførte deres Testamente; den Enkeltes Tanke blev til reformerende Bedrift og Samfundsfølelsen til samlende Forfatning. Fra Voltaire stammede Harmen, fra Rousseau Begejstringen.

Kapitel 1

Revolutionen

Da Autoriteten i sit oprindelige Væsen er kirkelig og religiøs, så er en Særskildring af Revolutionens Forhold til Kirke og Religion på dette Forholds forskellige Udviklingstrin den uundværlige Betingelse for at begribe den åndelige Reaktion, der fulgte. Thi da denne går ud på Genoprettelsen af Autoritetsprincippet, begynder den såvel historisk som logisk med Kirkens Genoprettelse.

Revolutionen var i sit Væsen fuldt så meget af religiøs som af politisk og social Natur. Den var fra én Side set det praktiske Udslag af den filosofiske Gerning, som det 18de Århundredes fritænkere Skribenter havde udført. Det er Revolutionen i 1789, som Europa skylder Menneskeåndens største Erobring fra Fordom og Vold, Samvittighedsfriheden, den religiøse Fordragelighed. Det er ingeniende den kristne Kirke, til hvem Menneskeheden står i Gæld for dette uvurderlige Gode. Kirken modsatte sig til det Yderste ethvert Krav i Retning af Samvittighedsfrihed.

I det Øjeblik, da Revolutionen begynder, er alle Forberedelser til det store Sammenstød mellem Autoritetsprincippet på den ene Side, Individualitets- og Solidaritetsprinciperne på den anden Side truffet. Alle Førerne, alle Ridderne og Væbnerne, der skal udfægte det store Dystløb, står på deres Poster, ubekendte for hverandre, ubekendte for Verden, som de snart skal fylde med deres Navne. De er af højst forskellig Æt og har en højst forskellig Fortid. Det er Adelsmænd som Mirabeau og Talleyrand, Gejstlige som Maury og Fauchet, Læger som Marat, Advokater som Robespierre, Digtere, Filosofer, Talere, Skribenter som M. J. Chénier, Condorcet, Danton og Desmoulins, en hel Hærskare af Talenter og Karakterer. Kirken samler sine Våben til en fortvivlet Kamp, som forud er tabt, mindst for et Årti. Revolutionen rykker frem, først usikker og med Vaklen, så truende, så uimodståelig og snart sejrskrukken, Så snart Rigsstænderne bliver sammenkaldte, er Kamppladsen åben, Skrankerne falder på begge Sider, og den store Kampdommer, Verdenshistorien, giver Signalet til Sammenstødet.

Strax efter Stændernes Sammenkaldelse er den gejstlige Stands første og enstemmige Forlangende det, at få "den katolske, apostoliske og romerske Religion" anerkendt som Nationalreligion, som den eneste, der skulde have Tilladelse til offentlig Gudsdyrkelse. Og dog var der Republikanere og ikke få blandt den lavere Gejstlighed; men til den Frihed, de krævede, regnede de ikke den religiøse. De folkelig sindede Abbeder deklamerede vel imod Inkquisitionen, kaldte den menneskeædersk og tigeragtig, men de advarede mod Fordrageligheden. Den revolutionære Abbed Fauchet, den samme, der efter Bastillens Indtagelse velsignede Borgervæbningens trefarvede Uniformer og skabte Tricoloren som Nationalflag, betegnede dengang Tolerancen hånligt som "den almindelige Tolerantisme" og spæde, at, hvis den blev indført, vilde det kun lede til alle gode Sæders fuldstændige Forfald. Han gik så vidt, at han vilde negte dem, der ikke bekendte sig til noget Religionsfund, Retten til at gifte sig, "da man ikke kunde anse sådanne Mennesker for bundne ved deres Ord".

Da Stænderne trådte sammen som Nationalforsamling, blev Gejstligheden snart tvungen til Indrømmelser, men selv når Misstemningen imod den kom til Orde, endte Oppositionen bestandig med at ikklæde sig de mildeste og hensynsfuldeste Former. Da f.eks. i Februar 1790 Garat havde brugt det Udtryk om Præste-Indvielsen, at den var et borgerligt Selvmord, og en Række Gejstlige, hvoriblandt Abbed Maury og Biskopperne af Nancy og Clermont, i Forbitrelse herover foer i Vejret, råbte på Gudsbespottelse og indgav et Forslag om at den katolske Religion skulde erklæres for Nationalreligion, så blev Forslaget vel forkastet, men på en sådan Måde, at man føler Modstandernes Frygtsomhed og Usikkerhed i Begrundelsen af dette Skridt.

Det vilde, hed det, være en Krænkelser af Religionen og af de Følelser, der besjælede Forsamlingen med Hensyn til den, at forudsætte endog blot en Tvivl herom. Man vovede endnu ikke at sige, hvad man mente, og således så man endnu en Forsamling, hvis Flertal bestod af Fritænkere, deltagende i kirkelige

Optog og overvære den katolske Gudstjeneste. Kun to Måneder senere kom da Forslaget om at erklære Katolicismen for Nationalreligion frem påny, denne Gang efter Maury's forbitrede Udfald imod Forslaget Reaktionen i Frankrig om Kirkegodsets Inddragning under Staten. Det blev denne Gang stillet af en Gejstlig, Dom Gerle, der senere som Jakobiner viste sig meget ivrig for at bringe denne sin første offentlige Optræden i Glemme. Mirabeau svarede med en Hentydning til det Vindue i Louvre, som han fra Talerstolen havde for Øje, "det samme", råbte han, "fra hvilket en fransk Enehersker, der blandede de verdslige Formål med Religionens åndelige Formål, affyrede det Bøsseskud, der gav Signalet til Bartholomæusnatten." Og dog bøjede man atter denne Gang af og gik uden om Sagen, idet man erklærede, at Religionens Majestæt og den Ærefrygt, man skyldte den, ikke tillod, at den blev Genstand for en Forhandling. Hele Højre afholdt sig fra at stemme, og en Indsigelse blev ovenikøbet nedlagt, underskrevet af 297 Medlemmer, hvoraf 144 af Kleresiet. Man var vaklende og sagde sig selv imod.

Adelen, der hundrede År før havde tiljuble Ludvig den 14de Bifald, da han tilbagekaldte det i Nantes givne Tolerance-Tilsagn, var gennem Påvirkningen af det 18de Århundredes Literatur bleven således omstemt, at da den forhandlede som Stand, havde den i rent Voltairesk Ånd udtalt sig for almindelig Fordragelighed; men dog havde den ligesom uvis tilføjet, at den katolske Kirke burde være Folkekirke. Borgerstanden, der tildels var jansenistisk og derfor i Virkeligheden langt mindre frisindet, havde som Stand udtalt sig på lignende undvigende Måde. Men efter at Nationalforsamlingen var trådt sammen, var enhver Uvished i Grunden forud udelukket. Thi et af Forsamlingens første Skridt var som bekendt Erklæringen af Menneskerettighederne, og imellem disse Menneskerettigheder var udtrykkeligt stillet Frihed til at tænke og tale også i religiøse Anliggender. Artikel 10 i Erklæringen lyder nemlig: "Ingen bør foruroliges for sine Meningers, end ikke for sine religiøse Meningers Skyld, forudsat at hans Tilkendegivelse af disse ikke forstyrrer den lovlige Orden." Paven svarede med at betegne denne Frihed som "en unaturlig og vanvittig Ret, der kvæler Fornuften" (sic), og hermed skulde det synes som om de to Lejres Stilling til hinanden var bestemt.

Man sporer, hvorledes Situationen klarer sig, da Talen i den grundlovgivende Forsamling kommer på Fordrageligheden. I Forslaget til Erklæringen af Menneskerettighederne var en Artikel formet således: "Gudsdyrkelsen hører under Politiet; følgelig tilkommer det Samfundet at ordne den, at tillade én Kirkeskik og forbyde en anden." Mirabeau angreb denne Artikel med Voldsomhed.

"Jeg vil ikke præke Tålsomhed," sagde han. "Den mest uindskrænkede Religionsfrihed er i mine Øjne en så hellig Ret, at Ordet Tålsomhed som Udtryk for den næsten selv synes mig tyrannisk, da den blotte Tilværelse af en Myndighed, der har Magt til at tåle, altså også til ikke at gøre det, er et Indgreb i Tankens Frihed." I et følgende Møde går han videre endnu: "Man har talt om en herskende Kirkeskik; hvad mener man med herskende? jeg forstår ikke dette Ord og udbeder mig en Begrebsbestemmelse deraf. Mener man en Kirkeskik, som undertrykker de andre? Men har Forsamlingen da ikke banlyst Ordet Undertrykkelse? Eller er det Fyrstens Religion, man mener? Fyrsten har ikke Ret til at herske over Samvittighederne eller til at ændre Meningerne. Eller tænker man på Flertallets Gudsdyrkelse? En Gudsdyrkelse er en Mening. Denne eller hin Gudsdyrkelse er et Udslag af denne eller hin Mening. Men en Mening danner sig ikke ved Sammentælling af Stemmer. Tanken tilhører os, er uafhængig og lader sig ikke binde."

Man ser, hvorledes Modet til at udtale sin Anskuelse i religiøse Anliggender begyndte at prøve sine Vinger.

Her er et andet Exempel på, med hvilken Fart man såvel i som udenfor Forsamlingen fra en frygtsom Begyndelse hævdede sig til Bevidstheden om den store åndelige Omvæltning, der foregik.

I Oktober 1789 stod for Nationalforsamlingens Skranke en besynderligt udseende Deputation i lange Klæder og med fremmede Træk. Det var Jøder fra Elsass og Lothringen. De anråbte på deres Troesfællers Vegne om Barmhjertighed. "Højbårne Forsamling," sagde de, "i den Eviges Navn, der er Ophav til al Retfærdighed og Sandhed, i Guds Navn, som har givet alle Mennesker lige Rettigheder og Pligter, i Menneskehedens Navn, der gennem Århundreder er bleven krænket ved den vanærende

Behandling, som de ulykkelige Efterkommere af det ældste Folkeslag har lidt i næsten alle Jordens Egne, kommer vi for at bede Eder værdiges at tage vor beklagelige Skæbne under Overvejelse. De, som overalt er forfulgte, overalt fornede, og dog altid underdanige, aldrig oprørske, de, som hos alle Folk er Genstand for Harme og Foragt, medens de burde nyde Tålsomhed og Medlidenhed, Jøderne nemlig, kaster sig for Eders Fødder og tillader sig det Håb, at I midt under de vigtige Arbejder, som optager Eder, ikke vil ringeagte deres Klager, og med nogen Deltagelse vil høre de ærbødige Indsigelser, som de vover at nedlægge ud fra Dybet af den Nedværdigelse, hvori de er begravne ... Gid en Forbedring af Forholdene, som vi hidtil uden Nytte har ønsket og som vi anråber om med Tårer i Øjnene, må være Eders Velgerning og Eders Værk!"

Clermont-Tonnerre tog sig med Varme af dette Bønsskrift. Den forvovne og koldblodige Abbed Maury tog til Genmæle imod hans Ord. Han sagde: "Hvem vil endnu i vore Dage tale om Forfølgelse eller Ufordragelighed! Jøderne er vore Brødre. Men at kalde Jøderne Borgere, det vilde være det Samme som at indrømme, at Englændere og Danske uden at have fået Indfødsret og uden at ophøre med at være Englændere eller Danske kunde blive Franskmænd." Han dvælede ved Jødernes Ågertilbøjelighed og de øvrige Laster, man tillagde dem: "Ikke En iblandt dem har forstået at adle sine Hænder ved at styre et Plovjern eller dyrke et Stykke Jord."

Da det strengt var Jøderne forbudt at besidde den ringeste Smule Grundejendom og deres Stilling overhovedet var sådan, at de, når de gik ind i en By, måtte betale samme Afgift som der betaltes af Svin, var Maury's Bevisførelse let at gendrive. Men Hadet til Jøderne var endnu så stort, at Ingen havde Noget at udsætte på den. Man frygtede for, at Jøderne skulde gøre hele Elsass til en jødisk Koloni, hvis man gav dem Borgerrettigheder.

Stemningen var flov. Kun et eneste Medlem af Forsamlingen, dengang endnu ubemærket, Maximilien Robespierre, var for Jødernes Ligestilling. Han betegnede deres Laster som Følger af den Fornedelse, hvori man havde holdt dem.

Men han var den eneste i hele Forsamlingen, der talte for Forslaget, som betegnede nok indbefattede Protestanter, Skuespillere og Jøder under Et. De to første Klassers Menneskerettigheder blev anerkendte; men da Mirabeau indså Umuligheden af Forslagets Fremme for Jødernes Vedkommende, lod han Behandlingen af dette Punkt blive udsat på ubestemt Tid. To År gik hen. I Året 1791 fornyede Jøderne deres Ansøgning. Men hvilken Forandring i Tonen! Slavens ydmyge Bøn var bleven til Mandens bestemte og skarpe Fordring. Slutningen lyder:

"Hvis der var en Religion, hvis Bekendere ikke kunde være Borgere, medens Bekendere af andre Religioner kunde være det, så vilde disse være herskende Religioner; men der gives ingen herskende Religion, da alle har lige Rettigheder. Dersom man negter Jøderne Borgerrettigheder, fordi de er Jøder, straffer man dem, fordi de er fødte i en bestemt Religion. Men i så Fald gives der ingen Religionsfrihed, siden Tab af Borgerrettigheder er knyttet til denne Frihed. Såmeget er vist: idet man har hævet Menneskene til religiøs Frihed, har man også havt til Hensigt at hæve dem til borgerlig Frihed; der gives ingen Halv-Frihed, så lidt som der gives en Halv-Retfærdighed."

Få År tilbragte i Revolutionens Luftlag havde givet disse Pariaer Selvfølelse og Stolthed. Denne Gang gik Forslaget igennem uden Drøftelse.

I den grundlovgivende Forsamling kom den Uvilje imod "åbenbaret" Religion og dens Præster, som "Filosoferne" havde meddelt deres Tidsalder, ikke endnu til Udbrud i Ord. Forbitrelsen gav sig foreløbig Luft i Gerning. Alt Kirkegods og Klostergods blev erklæret for Statsejendom. Voltaire havde givet sine Lærlinge det Hverv "at knuse den infame". De troende Katoliker så i den grundlovgivende Forsamlings Beslutninger et Forsøg på at udføre hvad han skulde have tænkt sig ved dette Hverv. Det syntes dem, som var det hele Helvede sluppet løs på Kristi Kirke og som om "Filosoferne" vilde "afskaffe den kristelige Religion ikke blot i Frankrig, men i hele Europa, ja i hele Verden". (*Conjuration contre la religion catholique et les souverains* 1792). For at opnå dette Resultat havde "Filosoferne" henvendt sig

til de store Landes Regenter, til Friedrich af Preussen, til Katharina af Rusland og andre, men det var ud fra den franske Middelstand at Slaget blev ført.

Præsterne, der efter et gammelt Ord har fundet hvad der fattedes Archimedes: det Punkt udenfor Jorden, i en anden Verden, hvorfra de kan sætte denne i Bevægelse, begyndte nu at fanatisere Provinserne. I Arras bares et Billede om, hvor Maury og de Kongeligsindede var afmalede på den højre Side af den Korsfæstede, de Revolutionære på den anden Side under den onde Røver. Et sandt Oprør fandt Sted i Nîmes ved Efterretningen om at en Protestant, Saint-Étienne, var bleven valgt til Formand for Nationalforsamlingen.

Den nye Ordning af Kirkens Forhold opnåedes ved et Forbund mellem Forsamlingens Voltairianere og Jansenister. Jansenisterne hadede som religiøse den jordiske Storhed og godkendte som skæbnetroende den menneskelige Elendighed. De vilde da ikke se Kirken rig, og bekymrede sig ikke om den Gavn, dens Rigdomme gjorde nedadtil. Hertil kom, at den Mængde Skandaler, hvortil de højere Gejstliges Liv gav Anledning, opbragte deres Sædelighed. Det var således f.eks. bekendt, at Frøken Guimard, Biskop Jarantes Veninde, bortgav gejstlige Embeder i Operakulisserne, at Erkebissen af Narbonne i et af sine Abbedier havde et helt Harem, ja at Bernardinerne i Abbediet Granselve havde en lille By med eget Damekvarter og med altid dækkede Borde indrettede til deres natlige Svirelag.

Havde man nøjedes med at bemægtige sig Kirkefyrsternes Rigdomme, så havde man kunnet afvise Beskyldningen for at ville Religionen tillivs. Men man gjorde Indgreb i Kirkens indre Forhold som i dens Tugt; man ændrede Gudsyndens Former, og Kirkens Foresatte forkyndte da naturligvis, at Religionen var rokket i sin Grund. De lavere Gejstlige vovede derfor så godt som aldrig at aflægge Ed på Forfatningen. Gjorde En det, så blev den ringe Løn, han modtog af Staten, sammenlignet med Judas's Blodpenge, og det skønt det tidligere fandtes ganske i sin Orden, at Biskopperne besad Paladser og Haver og havde enhver Art Livsnydelse til deres Rådighed, medens den lavere Gejstlighed på samme Tid blev formeligt udhungret.

Den nye Tingenes Orden gav på Landet Anledning såvel til rå som til pudsige Optrin. Man læser i Camille Desmoulins' Bladartikler en meget humoristisk Skildring af en Landsbypræsts ufrivillige Afsked fra sit Sogn. Ved Kirkens Dør finder han en Søndag efter Gudstjenesten til sin Overraskelse en uhyre, fuldt pakket Flyttevogn med alle hans Sager. Ovenpå Vognen sidder grædende hans Javotte, "Husholdersken", til hvem Skolemesteren siger Farvel med en Tåre i Øjet. Han sættes ind i Vognen under Råbene: Farvel, Farvel, Deres Velærværdighed! og af sted går det, tiltrods for at han skælder og smelder, så længe han endnu kan se sit Klokkeårn. — Men på andre Steder blev Eden aftvungen Præsten med Bajonetten for Brystet, ja en enkelt Gang blev han stående på Prækestolen dræbt med et Geværskud. Blev der nu imidlertid således begået enkelte Overgreb mod de ikke edfæstede Præster, så var dette dog for Intet at regne mod hvad der fra disses Side skete. De skildrede for Landbefolkningen den borgerlige Forfatning, der i Virkeligheden ikke havde rørt ved Religionen, som en Djævelens Gerning. De lærte, det var Dødssynd at tage Sakramentet af en Præst, der havde aflagt Ed til Regeringen, dernæst at de Børn, som de af disse Præster Viiede fik, var at betragte som uægte, ja at Guds Forbandelse hvilede over ethvert sådant Barns Vugge. Snart blev en forfatningstro Præst forfulgt med Stenkast i Kirken, snart en hængt i Korets Lysekroner. De Kirker, Nationalforsamlingen havde ladet lukke, blev åbne med Øxeslag. I enkelte Departementer drog morderiske Bander af Pilgrimme anførte af Præster over Markerne med Gevær og Spyd i Hånden. Værst gik det dog til i Bretagne. Når dør den simple Bonde var gået mange Mile fra sit eget Sogn for at høre en rigtig, dvs. ikke edfæstet Præst og så ved sin Hjemkomst så en halv Snes af sine Bysbørn gå ud af deres og hans egen Kirke efter i al Mag at have hørt den nysankomne Præst, var hans Had så levende, at han troede sig berettiget til enhver Voldsomhed, hvortil han blev ophidset fra kirkelig Side.

Da nu den lovgivende Forsamling trådte sammen, var der ingen Stænder mere. Adelen var udvandret, og den højere Gejstlighed anråbte i Landflygtighed om fremmede Hoffers Bistand. Den lavere Gejstlighed var fanatisk revolutionsfjendtlig og ophidsede den uvidende Mængde. Det Sprog,

som nu førtes i Forsamlingen, var himmelvidt forskelligt fra det tidligere. Den stående Anklage mod Religionen var nu den naivt udtrykte, at den ikke stemmede med Forfatningen, og imod Gejstligheden, at den udelukkende gik ud på at få sine Ejendomme og sit Gods tilbage. Præsternes Løgne og Voldsgerninger havde opirret Stemningen til det Yderste. Hvis et Par forsonlige Stemmer lod sig høre som Digteren André Chénier's, der ytrede, at Præsterne ikke forstyrrer Staten, når den ikke sysselsætter sig med dem, eller som Talleyrand's, der sagde, at da ingen Form af Religiositet var påbudt ved Lov, burde heller ingen rammes af Loven, så var det dog nu Harmen, der for lang Tid alene havde Ordet.

Disse År var Girondinernes Tidsrum, og Girondinismen er det historiske Udtryk for Voltaires Ånd.

I en offentlig Erklæring, som er forfattet af Girondinernes berømte Fører Vergniaud, hedder det: "Oprørske Præster forbereder en Rejsning imod Forfatningen; disse Voldsherredømmets frække Drabanter anråber alle Troner om Guld og Soldater for at generobre Frankrigs Scepter." Som Indenrigsminister sagde Roland: "Oprørske og hykleriske Præster, der dækker deres Planer og Lidenskaber med Religionens hellige Slør, betænker sig ikke på at ophidse Fanatismen og væbne deres vildledte Medborgere med Utålsomhedens Sværd." Ja på Forslaget om at landsforvise Præsterne talte Vergniaud halvt i Spøg, halvt i Alvor, som kunde man ikke være bekendt at tilføje Udlandet et sådant Onde, som man afstedkom ved at sende det denne Foræring. "I Almindelighed," sagde han, "gives der ikke noget mere Usædeligt end at sende et Nabofolk de Forbrydere, for hvilke et Samfund vil befri sig selv." Han trøster sig imidlertid med, at de vil blive modtagne som sande Helgene i Italien og "at Paven i den Foræring af såmange levende Helgene, som vi sender ham, vil se et beskedent Forsøg på at udtrykke vor Erkendtlighed for alle de Arme, de Ben og de Relikvier af døde Helgene, hvormed han gennem Århundreder så rigeligt har betænkt vor fromme Lettroenhed."

Ja, tilføjer Girondineren Isnard, den senere Formand for Konventet: "Lad os sende disse Pestbefængte til Roms og Italiens Hospitaler." Han udvikler, at når en Præst er fordærvet, er han det aldrig halvt, at det at tilgive Forbrydelser er det Samme som at deltage i dem, at der må gøres en Ende på Tingenes Tilstand som den er, og at det er Revolutionens Fjender, der selv tvinger den til at knuse dem. Han udråber for første Gang det frygtelige Ord, der senere fandt så mangedobbelt Ekko: "Der behøves ingen Beviser." Det vil sige, at Præsten burde udjages af Frankrig, så snart der overhovedet klagedes over ham.

Og da der nu ytrede Frygt for ved disse Foranstaltninger at afstedkomme Borgerkrig, holdt den bekendte Girondiner Guadet, Discipel af Holbach, en beroligende Tale, hvori han bl.a. sagde: "Enhver véd, at Præsten er lige så fejsk som havesyg, at han ikke kender andet Våben end Overtroens, og at han, som kun er vant til teologiske Klopfægterier, er for Intet at regne på en Valplads." Det viste sig snart, hvor fuldstændigt denne Mand og hans Meningsfæller tog fejl i dette Punkt og med hvilken Lidenskab Præsterne gik i Spidsen under den blodige Borgerkrig, som fulgte.

Snart kom det såvidt, at Talerne gjorde formelige Undskyldninger, når de var nødsagede til at underholde Forsamlingen om disse Emner. I en Tale af François de Nantes, hvor han vel at mærke optræder som Ordfører for et Udvalg, hedder det: "Vi kan kun trøste os over den Nødvendighed, hvori vi befinder os, at måtte underholde Dem om Præsternes Kirkevæsen, ved det Håb, at de Forholdsregler, til hvilke De vil gribe, snart vil sætte Dem istand til aldrig mere at høre Tale derom." Den hele Tale er et Væv af Drøgheder.

Høje og ringe delte denne Stemning. En af Ludvig den 16des Ministre, den grove og voldsomme Cahier de Gerville, sagde en Dag, da han gik ud af Statsrådet, til sin Embedsfælle, Molleville, der i sine *Erindringer* har opbevaret Udbruddet: "Jeg vilde ønske, at jeg kunde have det fordømte Utøj af Præster fra alle Lande imellem mine Fingre for at knuse dem alle på én Gang." Men med stille Værdighed kom Revolutionsånden til Orde i et Brev, som Republiken sendte til Paven og som man havde overdraget en Kvinde at forfatte. Det er stilet til "Fyrst-Biskoppen i Rom." I Republikens Navn skriver Fru Roland til Paven: "Du den romerske Kirkes Ypperstepræst, du Fyrste for en Stat, som glider ud af dine Hænder, vid, at du kun kan bevare Stat og Kirke ved en uegennyttig Bekendelse af hine evangeliske

Grundsætninger, der ånder det reneste Folkevælde, den ømmeste Menneskekærlighed og den fuldkomneste Lighed, og som Kristi Statholdere blot har forstået at besmykke sig med for at forøge en Herskermagt, der nu falder sammen af Ælde. Uvidenhedens Århundreder er forbi."

Dog Ord som disse falder ganske ud af Stilen i hvad der ellers blev sagt og skrevet. Den rolige Overbevisnings Tid var omme, de løsladte Lidenskabers Tid begyndt. Og Lidenskaberne fulgte Overbevisningernes Spor. Hadet til Katolicismen nåede sin Højde. Det stod i én samlet Flamme over Frankrig.

Det var Klubbernes gyldne Tid. Cordeliererne havde deres Klub i en Klosterkirke. Alle Malerierne, alt det udskårne Arbejde, Tapeter og Billeder var revne ned, kun det blotte Skelet af Kirken stod tilbage. I Kirkens Kor, hvor Regn og Blæst trængte ind igennem de ituslåede Ruder i Rosen, var Formandens Sæde. Hans Bord dannedes af Høvlebænke, der var stillede ved Siden af hinanden. På dem stod en Række røde Huer, og Enhver, som vilde tale, tog først en rød Hue på. Bag Formanden stod en Statue af Friheden med sønderbrudte Marterredskaber i Hånden. Tømmerværk, itubrudte Bænke og Kirkestole, Stumper af ituslagne Helgener afgav Sæder og Skamler for den store Hob af støvede og vildt udseende Tilskuere i hullede Carmagnoler (sådan kaldtes deres Trøjer) og med Spyd på Skuldrene eller de nøgne Arme overkors. Talerne udtrykte sig djærvt og ligefrem, enhver Ting blev nævnet ved sit drøjeste Navn. Et skamløst Ord og en uhøvisk Håndbevægelse vakte Bifald. Modstandere afbrød dem; undertiden afbrødes de også af små, mørke, skrigende Uglere, der havde boet under Klostertaget og som nu fløj ud og ind gennem de udslåede Vinduer i Håb om at finde nogen Føde. Formandens Klokke formåede ikke at bringe dem til Tavshed, undertiden skød man efter dem, og de faldt blødende og sprællende ned i Forsamlingen. Her talte Danton, Marat og Camille Desmoulins, den voldsomme og vittige Camille, der gjaldt for så mådeholden, at han måtte forsvare sig imod Beskyldningen for Skinhellighed og som endnu for Revolutionsdomstolen førte Sansculotten Jesus i Munden. Han havde sine private Grunde til Had mod Præsterne. Da han i December 1790 vilde giftes med sin elskede Lucile, uden Tvivl en af Revolutionens smukkeste Kvindeskikkelser, og da hans Forening med hende kun manglede Præstens Stadfæstelse, var der ingen Præst, som vilde vie ham, fordi han i en Bladartikel havde sagt, at Muhameds Religion var ganske ligeså indlysende som Jesu Religion. Han nødtes da til at tage sine Ord tilbage og gå til Skrifte for at blive gift. Men nu tog han Oprejsning. I sit Blad *Le vieux Cordelier* skrev han: "Man har sluttet Kapitlet om Præsterne og om alle Religioner, når man har sagt, at de ligner hverandre deri, at de alle er lige latterlige, og når man har anført, at Tatarerne spiser den store Lamas Skarn som den største Lækkerbidsken. Der gives ikke så ussel et Løghoved, at det jo har været æret som Jupiters Lige. Mongolerne tilbyder en Ko, som er Genstand for lige så mange Knæfald som Guden Apis Vi har ikke Lov til at ærgre os over alle disse Dumheder, vi, som så længe i vor Enfoldighed har ladet os narre til at tro, at man kan synke en Gud, som man sluger en Østers." Hos Cordeliererne gik Loustalots indflydelsesrige Avis *Les revolutions de Paris* fra Hånd til Hånd. I Fasten 1792 stod der i Anledning af Markedsløjerne at læse i den: "På den Tid, da der var en herskende Religion i Frankrig, tålte de kronragede Gøglere ingen Kappelstrid i den stille Uge. Det var dengang kun dem tilladt at give Forestillinger. Nu er Concurrencen fri. Når Taskenspilleren imidlertid stiger op på sin Fjælebod, er han klædt i et pudserligt Hovedtøj og en Mantille, som gør ham bemærket i Folkemængden udenom ham; men når Forestillingen er tilende, tager han Kostymet af. Præsten derimod fortsætter sin Rolle udenfor Scenen og beholder til daglig Brug Masken på ... Når vil de rødme over at være Menneskeslægts Harlekiner?" Fra nu af bliver den stående revolutionære Benævnelse af Præsterne Theofager (dvs. Gudspisere). Kort efter i April bringer samme Blad en Artikel, hvori det foreslås at anvende lignende Forholdsregler mod Præsterne som Johanne af Neapel indførte for berygtede Fruentimmer: "Man bør indelukke dem i et Hus, hvor de så kan præke og bede, så meget de har Lyst til for dem, der kommer og besøger dem; men det bør forbydes dem at gå ud, for at de ikke skal forpeste Befolkningen." Voltaires Vin er her bleven til Eddike og Gift.

Overfor Cordelierernes Klub stod Jakobinernes med meget forskelligt Præg. Dens Åndsretning var tung, alvorlig og pedantisk. Den stillede sig under Rousseaus Varetægt, som dens Medbejler stod under Voltaires. Jakobinernes første Program var rent Rousseausk: Kærlighed til Lighed, Had til vedtagne Uligheder, hertil kom kold og beregnet revolutionær Forfølgelsesånd, Herskesyge og på Bunden af det Alt Kærlighed til Reglen, det vil sige til Samfundets Ordning efter Rousseaus Grundsætninger.

For den, der betragter de historiske Særsyn literært, er i Revolutionens Historie Intet mere påfaldende end den Klarhed, hvormed alle de Handlende og Optrædende fører deres Ytringer eller Handlinger tilbage til det 18de Århundredes Literatur. Det er som de ikke attræde anden Ære end den at omsætte færdige Læresætninger i Handling. Ved Mirabeau's Grav blev det sagt til hans Hæder, at han om Filosoferne havde ytret: "De har skabt Lyset, jeg vil skabe Bevægelsen", og der gives knap et Afsnit i *Samfundspagten (Le contrat social)*, der ikke under Revolutionen enten er gået over i en Lov, eller i en offentlig Erklæring, eller i en Avisartikel, eller i en Tale i Nationalforsamlingen, eller endelig i Republikens Forfatning.

De vigtigste af dens Begrebsbestemmelser (Magten som udstrømmende fra Folket, Loven som Udslag af den almindelige Vilje) forekommer ordlydende i Erklæringen af Menneskerettighederne. Så snart Foreningstanken dukker op hos Jakobinerne, fører de den øjeblikkeligt tilbage til Rousseau og bruger hans Stikord. I en Artikel i *La bouche de fer* skriver Abbed Fauchet: "Ophøjede Rousseau! følelsesfulde og sanddru Ånd! Du er en af de første, der har forstået Retfærdighedens evige Orden. Ja ethvert Menneske har Ret til Jorden og bør have til Ejendom, hvad han behøver til sit Underhold." Og han udvikler, at Samfundspagten er en Pagt mellem Mennesket og dets Fædreland. Med næsten samme Vending udtrykker Saint-Just sig i sin Tale for Ludvig den 16des Død: "Samfundspagten er en Kontrakt mellem Borgerne og ikke en Kontrakt med Regeringen. Man har ingen Forpligtelse med Hensyn til en Kontrakt, man ikke har indgået." Dog Robespierre er den, der som Jakobinernes Høvding overalt giver den Rousseauske Åndsretning dens typiske Udtryk. Han var den første Fjende af Girondinernes Forstandstro, og derfor ser vi ham på det Tidspunkt, da disse gik videst i nedbrydende Retning, indgive en Henvendelse til Jakobinerne, i hvilken han erklærer, at Revolutionen står under Guds Førelse, ja i Virkeligheden er en Gerning af Forsynet. Han følte en Trang til at give sin revolutionære Følsomhed dette affekterede Udtryk, der henførte den til hvad man kaldte den naturlige Religion.

Det var ikke denne Stemning, men den af Voltaire fremæggede Harme og Foragt, der i Midten af Året 1792 blev den herskende i den lovgivende Forsamling og i Frankrig. 19de August 1792 udstedtes den Forordning, der fastsatte enhver ikke edfæstet Gejstligs Landsforvisning til en Koloni. Hver Dag fandt Anholdelser af disse Gejstlige Sted, og så fulgte Septembermyrderierne. De gik først og fremmest ud over de fangne Præster. Abbed Barruel skriver: "Disse Bøddler hørte ikke alle til Folkets Bærme. Til de Præster, man myrdede, råbte en Mand: "Kæltringer, Mordere, Uhyrer, usle Hyklere! Hævnens Dag er endelig kommen. I skal ikke mere bedrage Folket med Eders Messer og Eders lille Stykke Brød på Altrene." — Beundringsværdigt er imidlertid det standhaftige Mod som de fleste af Præsterne udviste. I Carmeliterfængslet foretrak uden Betænkning 172 Præster at skydes for at aflægge Ed på Forfatningen. Rørende er det at læse Skildringen af de Præsters Fattethed, der var indespærrede i Abbediet: "Vi sendte fra Tid til anden nogle af vore Kammerater til Tårnvinduet for at få at vide, hvad Stilling de Ulykkelige, som man i Gården ofrede, indtog, og for efter deres Beretning at beregne, hvilken vi gjorde bedst i at indtage. De meddelte os, at de, som strakte Hænderne ud, led længst, fordi Sabelhuggene sløvedes, før de nåede Hovedet." (Jourgniac de Saint-Méard.) — I Alt blev 1480 Mennesker myrdede. Tallet er ganske vist stort, men det er på den anden Side ikke uden Interesse, at Antallet af alle de Mennesker, der blev henrettede lige fra Revolutionens Begyndelse til dens Ophør, efter Michelets Beregning ikke udgør fyrretyvende Delen af det Tal, der faldt alene i Slaget ved la Moskova.

Det Had, der ytrede sig så vildt i Septembredagene, havde ikke lagt sig, da Konventet trådte sammen. Det er lærerigt at se, hvad et Konventsmedlem skriver, læser og siger med Hensyn til Spørgsmålet om Præster og Religion. Konventsmedlemmet Lequinio forærer sine Fæller en Bog, han

har forfattet og tilegnet Paven. Dens Titel er *De tilintetgjorte Fordomme (Les préjugés détruits)*. Heri hedder det: "Religionen er en politisk Lænke, opfunden til at styre Menneskene med, og som kun har tjent til at sikre nogle Enkeltes Nydelser ved at holde andre i Tømme." Udfaldene mod Præsterne overgår her i Voldsomhed og Udhøviskhed Alt, hvad tidligere var fremkommet. Blandt de svageste Ting, der siges om dem, er den på hin Tid i utallige Former varierede Udtalelse: "Når de er ærlige, er de dumme eller gale: for detmeste er de frække Bedragerere, sande Menneskeslægtens Mordere." Man må ty til Kierkegaards *Øjeblikket* for at finde tilsvarende Udbrud. Det er Datidens Literatur. Og man må ikke antage Lequinio for en Undtagelse, om han end tilsidst drev sin Krig mod Fordommene så vidt, at han indbød Skarpretteren til Middag hos sig i sin Families Skød for at overvinde Fordommene mod Bøddelen. I den Avis, som Konventsmedlemmet læste om Morgenen, inden han begav sig hen i Forsamlingen, i *Les Revolutions de Paris* for December 1792 hedder det i Anledning af, at Midnatsmessen er bleven fejret i Paris: "Når man ved højlys Dag på vore offentlige Pladser foreviser dansende Marionetter eller Taskespillerkunster af forskellig Art, så er der ikke synderligt Ondt i det; man må have Lov til at more Børn og Ammer. Men at samle sig om Natten i mørke Kamre for at synge Hymner og tænde Voxlys og brænde Røgelse til Ære for et uægte Barn og en utro Hustru, det er en Forargelse, et Anfald på den offentlige Sædelighed, som fortjener Politiets Opmærksomhed og strenge Indskriden" ([Note 1](#)). De tidligere anførte Udtalelser glødede vel af Forbitrelse, Had og Hån, men de var endnu ikke rå. Det var Hævnskrig, udstødte af den så længe bagbundne og martrede menneskelige Fornuft. I Ord som disse skurrer Råheden. Og endnu en Forandring er indtrådt. Den tidligere Undertrykte røber stor Lyst til nu på sin Side at optræde som Undertrykker.

Handling fulgte her hurtigt på Forsæt. "Man hengav sig," siger Mercier i *Le nouveau Paris*, "til Nedbrydelsen af den gamle Gudsdyrkelse ikke med Troesiverens Raseri, men med en Spot, en Ironi, en ubændig Lystighed, som måtte forbavse Iagttageren." Der blev formelig hærjet i alle Kirker. En Gruppe Udsendinge meddelte Konventet, at den havde tilladt "den brune Marie" (et mirakelgørende Billede) at lægge sig til Ro efter al den Ulejlighed, hun havde haft med i 1800 År at holde Verden for Nar." Altrene blev plyndrede til Bedste for Republikens Skatkammer. Her er et Brudstykke af en Indberetning: "I Nièvre-Departementet findes ingen Præster mere. Man har skilt Altrene ved de Dynger af Guld, som nærrede den præstelige Forfængelighed. Tredive Millioner i værdifuldt Løsøre vil blive førte til Paris, Allerede er to Vogne, belæssede med Kors, med Guldbispestave og to Millioner i møntet Guld, ankomne til Mønten. Tre Gange så meget følger den første Sending."

Undertiden standsede Vognene udenfor Konventets Dør, og Sække og Poser, fulde af Guld og Sølv, blev opstillede i Forhandlingssalen.

I en anden Indberetning hedder det ironisk: "Man har anklaget mig for at have lagt mig ud med Religionen. Jeg har dog pænt spurgt ad, før jeg handlede, og tre til fire Hundrede Helgene bad om Forlov til at gå i Mønten. Ved disse Lejligheder faldt der Ord som disse: I, som fordem var Fanatismens Redskaber, I Helgener og Helgeninder, I Salige af alle Slags, viser Jer endelig som Patrioter, kommer Fædrelandet til Hjælp og marcherer i Mønten!"

I en tredje Indberetning ønsker Fuldmægtigene sig til Lykke med Udfaldet af "deres "filosofiske Sendelse" i Departementet Gers. "Folket var modent og den sidste Dag i den tredje Dekade blev bestemt til at højtideligholde Fanatismens Afskaffelse. Hele Folket var forsamlet på en landlig Plads til et broderligt Gilde. Efter et spartansk Måltid ilede man rundt i Byen, nedrev alle Fanatismens Sindbilleder og trådte dem under Fødder. Derpå kom man kørende i en Skarnagervogn med to mirakelgørende Jomfruer, med Kors og Helgene, der nylig havde modtaget Overtroens Røgelse. Disse latterlige Ranglerier blev kastede på et Bål, der var bedækket med Adelsbreve, og Ilden blev tændt under en utallig Folkemængdes Jubel. Carmagnolen [Frihedsdansen] varede hele Natten rundt om dette filosofiske Bål, der fortærede så mange Vildfarelser."

I en fjerde Melding hedder det: "64 ikke edfæstede Præster levede sammen i et Hus, der tilhører Folket. Jeg lod dem gå gennem Byen til Fængslet. Denne nye Slags Uhyrer, som man endnu ikke havde

udsat for Befolkningens Blikke, gjorde en fortræffelig Virkning. Råbene Leve Republiken! genlød rundt om denne Hjord Dyr. Vær så god at betyde mig, hvad jeg har at gøre med disse fem Dusin Dyr, som jeg har stillet til Skue for den almindelige Latter. Jeg gav dem Skuespillere til Bedækning."

Forhandlingerne angående Loven om Religionsfrihed, der udkom 3 ventôse År III, var alle holdte i samme Tone. Hvor Meget der end splittede Konventets Medlemmer angående andre Spørgsmål, om Katolicismen var de uden Undtagelse enige. Hvor stor end Kløften er mellem Stemningen under og efter Rædselsregeringen, med Hensyn til Katolicismen gives der ikke nogen Forskel i Stemning. Da i Kraft af Loven nogle Kirker var blevne åbne påny, meldte Ugeskriftet *Den filosofiske Dekade* dette under Overskriften *Skuespil* i følgende Udtryk: "Den 18de og 25de i denne Måned opførtes på flere Steder i Paris en Komædie, hvis Hovedperson, udstaffet med en løjerlig Klædedragt, udførte adskillige Dårskaber for Tilskuere, som ikke lo deraf. Da vi ikke plejer at tale om Stykker, der genoptages på Teatret, når de ikke frembyder noget Nyttigt eller Lærerigt, vil vi ikke sige noget om dette."

Mirabeau havde sagt, det gjaldt om at "afkatalisere" Frankrig. Dette Arbejde gik tilsyneladende sin Gang. Fra Kommunerne indkom den ene Ansøgning efter den anden, om de måtte blive fri for deres Navne, der gennemgående var en eller anden Helgens, og få Lov til at antage et selvvalgt. Således blev Saint-Denis, hvis hovedløse Helgen aldrig har været til, kaldt Franciade. Rundt om i Provinserne fulgte man Paris's Exempel. Intet, der kunde erindre om Kongedømmet af Guds Nåde, blev skånet. En ærværdig, hvidskægget Elsasser ved Navn Ruhl, Medlem af Velfærdsudvalget, havde i 1793 sat sig i Besiddelse af den mirakelgørende hellige Krukke (Ampulla) med den himmelske Salvingsolie, som en Due havde bragt ned fra Himlen ved Clodevech's Kroning, og begav sig med den i Triumf, fulgt af en stor Flok Mennesker, til Kongepladsen i Reims, hvor Øvrighed og Embedsmænd allerede havde forsamlet sig om Ludvig den 15des Billedstøtte. Her holdt han en Tale imod Tyranni og Tyranner og endte med at slynge den hellige Krukke så voldsomt i Hovedet på Louis le bien-aimé, at den sprang i hundrede Stykker, og den hellige Olie endnu engang drev ned ad Herrens Salvedes Kinder.

Træk som disse, Ord som de anførte, viser med tilstrækkelig Anskuelighed, hvor lidenskabeligt Revolutionen arbejdede på at komme Autoritetsprincippet til Livs. Det var ikke for Intet at Adelsbrevene opbrændtes på samme Bål som Kirkens Helgene, eller at Vantroen overfor den hellige Ampulla drog Forhånelsen af Kongemagten efter sig. Fra det Øjeblik af, da den religiøse Autoritet var styrtet, var Autoritetsprincippets Tryllekraft brudt på alle Områder.

Feltråbet: Frihed, Lighed og Broderskab fortrængte det. Men dette Løsen indbefattede mindst to Grundregler, ikke en enkelt. Friheden som Grundregel svarede nærmest til Voltaire, Broderskabet til Rousseau. Og Ligheden kunde kun sikres ved Tvang. Da Mystikeren Saint-Martin kort før Revolutionen opstillede sin hemmelighedsfulde Lære om den hellige Treenighed (Ternaire): Frihed, Lighed og Broderskab, der altid havde existeret og evigt vilde existere, anede han ikke, at der imellem disse Principer kunde udvikle sig en Spaltning og en Kamp. Voltaire siger etsteds: "Man har gjort fuldstændig Ret i at lade Treenigheden udgøre én Gud; thi var der tre, vilde de komme op at slås." Saint-Martins Treenighed udlod i 1793 de Modsætninger, den skjulte i sit Skød.

I April Måned 1793 udkom den nye Erklæring af Menneskerettighederne, som Robespierre havde forfattet og fået Jakobinerne til at vedkende sig som Program, og i samme Måned forekom midt under den voldsomme Strid mellem Robespierre og Vergniaud den modsatte Lejrs Plan til en Forfatning, forfattet af Condorcet, Barère, Thomas Payne, Pétion, Barbaroux, Sièyes o.fl., ført i Pennen af Condorcet.

Lægger man disse to Udkast ved Siden af hinanden, da har man i Spiren de to Retninger, som Kamp om Herredømmet i en fjernere Fremtid var forbeholdt, Liberalismen og Socialismen, hin stammende fra Voltaire, denne fra Rousseau. Da de to Programmer Punkt for Punkt udvikler samme Emner, falder Modsætningen i Øjnene med en Klarhed som ellers ingensteds.

Om Socialisme havde der i Revolutionens første År ikke været Tale. Man vilde befri Kapitalen fra uretfærdige Tynger og Byrder, ikke begrænse Kapitalens Magt. Dette viser sig tydeligt i den

Kendsgerning, at det første Vidnesbyrd, ved hvilket efter Bastillens Indtagelse den sejrige Borgerstand betegner sit nye Herredømme er Udstedelsen af en Forordning om, at Bogtrykkerne skal bære Ansvaret for ethvert Hefte og ethvert Flyveblad, der offentliggøres af Skribenter uden vitterlig bekendt Udkomme (*sans existence connue*). Denne Forordning udfærdigedes den 24de Juli 1789, altså nøjagtigt ti Dage efter Erobringen af Bastillen. Borgerstanden sørgede for at trække Stigen op efter sig, så snart den var oppe. Dens første Gerning, efter at den selv havde erobret sig sin Plads ved Hjælp af Pennen, var at slå Pennen ud af Hånden på Småkårsfolk.

Konventet, som tærede på Rousseau's og Mably's Tanker, forstod, at Uligheden indenfor det borgerlige Samfund var den politiske Ligheds værste Fjende og drømte om at frembringe Overensstemmelse mellem Ejendomsbesiddelsen og Ligheden derved at man gav Alle Ejendom. Condorcet vilde anvende Statsmagtens Midler ikke til at afskaffe Privatejendommen, men til at udjævne de for store Forskelligheder i Formuestilstanden. Arveretten skulde ophæves, Undervisningen være tilgængelig for Alle osv. Først da efter Robespierre's Fald de Besiddendes Reaktion mod de Ejendomsløse begyndte, opstod Angreb på Ejendomsretten som sådan, og Babeuf's kommunistiske Sammensværgelse fulgte. Den blev forrådt og knust, druknet i sine Ophavsmænds Blod uden at nogen Stemme hævede sig til Gunst for dens Ideer. End ikke Socialismen bragte det jo under Revolutionen til mere end Tilløb.

Medens imidlertid Girondinernes Udkast til Erklæringen af Menneskerettighederne først og fremmest værner om den Enkeltes Ret: om Samvittigheden, om den frie Tanke (*les franchises de la pensée*, som man dengang sagde), om Arnens Ukrænkelighed, om Lighed for Loven, om Forholdsmæssighed mellem Brøde og Straf, betoner Jakobinerne på alle Punkter Menneskenes Ansvar for hverandre og Broderskabets Pligt.

Girondinerne opstillede Ikke-Indblandings-Grundsætningen. Jakobinerne lærte: "Menneskene fra alle Lande er Brødre, og de forskellige Folk bør hjælpe hverandre af al deres Evne som Borgere af samme Stat. Den, der undertrykker en eneste Nation, erklærer sig for en Fjende af dem alle. De, som fører Krig mod et Folk for at standse Frihedens Fremskridt og tilintetgøre Menneskerettighederne, bør forfølges af alle Folkeslag, ikke som almindelige Fjender, men som oprørske Mordere og Røvere."

Girondinerne bekæmpede ethvert Voldsherredømme, der havde menneskeligt Åsyn, men de stræbte sjældnere at yde Beskyttelse mod Forholdenes Voldsmagt. De gik hyppigst negativt tilværks. Jakobinerne så klarere det Unyttige i at indrømme den Værkbrudne Ret til at blive helbredet, når man ikke helbredte ham, og det Hånlige i højtideligt at sikre den Lamme Retten til at gå. Modsætningen var dog ikke skarp; thi Girondineren Condorcet anede så godt som nogen Jakobiner, at den frie Kappelstrid var en Løgn i det Øjeblik, Deltagerne i den ved Løbets Begyndelse var således stillede, at den ene sad på en fortræffelig Hest, medens den anden måtte løbe på bare Fødder.

Det var den almindelige "Følelse af Samfundspligt" (som Rousseau bestemte den), der foranledigede Robespierres lærerige Indskriden i Kampen mellem Revolutionen og åbenbaret Religion. Da Revolutionen først én Gang havde gjort Indhug i Kirkerne med Øxen i Hånden, syntes Bevægelsen at skulle blive uimodståelig. Man besteg de skrøbeligste Stilladser oppe under Kirkens Hvælving for at udskrabe Paveansigter, som hundrede Års Spindelvæv havde skjult. Helgenerne kastedes ned fra deres Vægforbybninger, og Troeshadet tilintetgjorde ypperlige Værker af gotisk Kunst; den revolutionære Udsendings Lampe blev båret om i Kældrene og kastede sit Lys på de Dødes blege Ansigter, medens Alterstumperne ophobedes "som uformelige Stene i et Stenbrud". Formændene for de revolutionære Udvalg bar Fløjlsbenklæder, der var skårne ud af Bispekåber, og Skjorter, der var gjorte af Kordrengenes Messesærke. Mærkeligt nok optrådte tilsidst nogle få ateistiske Sværmere (Anacharsis Cloutz af tysk Oprindelse, Chaumette og Hébert) og rev Masserne med sig i Kirkestormeriet.

Ellers hører man under Revolutionen lige så lidt til Ateisme som til Socialisme. I Almindelighed finder man hos de folkekårne Mænd i uforanderligt gentagne Vendinger Voltaires og Rousseaus fælles Religion: Troen på Gud og Udødelighed. Således også i alle Samtidens Skrifter. Thomas Paynes

Fornuftens Tidsalder er et godt Exempel. Selv så hensynsløst letfærdigt et Digt som Parny's *Gudekrigen* præker samme Lære. Camille Desmoulins skriver i et Brev: "Min kære Manuel! Kongerne er modne (*mûrs*), men Vorherre (*le bon Dieu*) er det ikke endnu. Mærk, at jeg siger Vorherre, ikke Gud, som er ganske forskellig fra ham." Dette Standpunkt er Tidens; dens Opgave var ikke at underkaste Gudsbegrebet en Kritik, men at frigøre det fra de åbenbarede Religioners Sagnverden. Heri ligger det, at Ateisternes Optræden i Nationalforsamlingen fører den revolutionære Bevægelse ud over dens egenlige Mål og foranlediger Udskejelser, som måtte skade og nedsætte Revolutionen i Samtidens Øjne.

Cloutz fik en Biskop ved Navn Gobel bevæget til i et Brev til Konventet at afgive en Erklæring, som begyndte: "Borgere, Repræsentanter! Jeg er Præst, det vil sige Torveskriger. Hidtil har jeg været en ærlig Torveskriger, jeg har kun bedraget, fordi jeg selv var bedraget." Det endte naturligvis med, at han nu havde omvendt sig til Filosofien.

Chaumette, en Sværmer, der havde fået Piskestraffen afskaffet i Optragelsesanstalterne og udvirket Ophævelsen af den lovligt ordnede Prostitution, fik Kommunen til for Fremtiden at indvie Notre Dame til "Dyrkelsen af Fornuften". Der blev i Kirken oprejst et Tempel med Indskrift *Til Filosofien*, hvis Indgang smykkedes med Byster af Tænkere. Da det første Gang blev åbnet, trådte en ung Skuespillerinde, Frøken Candeille, forestillende Friheden, ud deraf, og en Hymne til Friheden af Marie-Joseph Chénier, til hvilken Republikens Komponist Gossec havde sat Musik, blev sunget til hendes Ære. En anden Gang blev Frøken Maillard fra Operaen, en smuk og statelig Kvinde, med den røde Jakobinerhue over det udslåede Hår, med en himmelblå Kåbe over sine hvide Skuldre, som Fornuftens Gudinde båret højt på en med Egeguirlander omslynget Bærestol ud af den fordums Katedralkirke, ledsaget af Hornmusik, Mænd med røde Huer og talrige Konventsmedlemmer, og bragt ind i Konventets Forsamling, hvor Formanden trykkede et Kys på hendes Pande. Men disse i og for sig uskyldige Ceremonier blev forvrængede ved på pøbelagtig Vis at efterlignes af Pøbelen. Løstgængende Kvinder lod sig bære i Triumf som Fornuftgudinder. Kirkerne blev benyttede til Sviregilder, ja Kirken Saint-Eustache blev ligefrem forvandlet til Kro. Den hellige Genevièves Relikvier blev brændte op, Træhelgener, Bønnebøger, gamle og nye Testamenter brændtes på Grève-Pladsen i sådanne Masser, at Bålet steg til Husenes andet Stokværk.

Cloutz blev udnævnt til Jakobiner-Klubbens Formand. Da bevægede Robespierre som god Lærling af Rousseau og med Blikket rettet på Europa Konventet til at udstede den Kundgørelse, at det franske Folk anerkendte Tilværelsen af det højeste Væsen, ligesom det var ham, der bevægede Jakobinerne til at indgive en Henvendelse til Konventet om, at Forsamlingen skulde gøre sit for at genoprette Troen på Gud og Sjælens Udødelighed. Han angreb Kirkestormerne som Fanatikere af Katolikernes Art og han angreb Ateismen som "aristokratisk". Da han endelig i Maj 1794 besteg Talerstolen for at opfordre Konventet til at højtideligholde Festen for det højeste Væsen, vendte han sig efter nogle begejstrede Ord til Ære for Rousseau ligeså bestemt imod Kristendommen: "Alle Opdigtelser forsvinder overfor Sandheden og alle Galskaber falder for Fornuften — Hvad har Præsterne at gøre med Gud? Præsterne forholder sig til Sædeligheden som Kvaksalverne forholder sig til Lægekunsten." I Overensstemmelse med det hele Århundredes Indbildning, at det er Præsterne, som har opfundet Religionerne, siger han: "Præsterne har gjort Gud til en Ildkugle, en Oxe, et Træ, et Menneske, en Konge. Det højeste Væsens sande Præst det er Naturen, dets Tempel Altet, dets Dyrkelse Dyden." Han viser fremdeles, at Præsterne overalt har støttet Voldsherredømmet: "Det er Jer, som har sagt til Kongerne: I er Guds Billeder på Jorden, det er fra ham, at I har Eders Magt! og Kongerne har svaret Jer: Ja, I er i Sandhed Guds Sendebud; lad os forene os om at dele Byttet og Viraken!"

Følgen af disse Dobbeltbestræbelser var Konventets Erklæring til alle Jordens Folkeslag, at det anerkendte fri Gudsdyrkelse og at det fordømte "Filosofismens Udskejelser lige så fuldt som Fanatismens Forbrydelser". Det hedder deri: "Eders Herrer vil sige Eder, at det franske Folk har forvist alle Religioner og at det har sat Dyrkelsen af nogle Mennesker i Stedet for Dyrkelsen af Guddommen; de afmaler os for Eder som et afgudisk og vanvittigt Folk. De lyver. Det franske Folk og dets

Repræsentanter ærer Frihed til enhver Art Kultus." Man besluttede da Afholdelsen af et bestemt Antal religiøse Fester, Fest for Friheden, for Ligheden, for Menneskeheden, for de store Mænd, der havde virket som Befriere, osv.

Det første Udslag af denne Bevægelse var Festen for det højeste Væsen. Den hele Anordnings Barnagtighed har noget rørende Pudsigt. Med en Buket Blomster og Hvedeax i Hånden vandrede Robespierre, for den Dag udnævnt til Formand, i Spidsen for hele Konventet gennem Paris til Festhøjen på Marsmarken. Konventet var på sin Gang omgivet af et trefarvet Bånd, der blev båret af Børn, Ynglinge, Mænd og Oldinge, smykkede alt efter deres Alder med Violer, Myrter, Eg eller Vinløv. Ethvert af Konventsmedlemmerne bar et trefarvet Skærf og en Buket af Ax, Blomster og Frugter. Da Konventet havde taget Plads øverst på Højen, foregik et Optrin, der efter Øjenvidners Udsagn om end noget skuespilagtigt dog gjorde Indtryk. Anræbelsen af den Evige blev udsunget af Tusinder af Stemmer. De unge Piger strøede Blomster, de unge Mænd svang deres Våben og svor at frelse Frankrig og Friheden. En Højtidelighed i Tidens Smag kronede Festen. Maleren David havde på Festpladsen opført en Gruppe af Uhyrer: Ugudeligheden, Egenkærligheden, Uenigheden og Ærgerrigheden, hvilke slemme Væsener fra nu af for evigt skulde være udryddede af Verden. Robespierre greb en Fakkell og svingede den imod de terpentinsbesmurede Uhyrer; de brændte op, og en uforbrændelig Statue af Visdommen viste sig i deres Sted. Ved en besynderlig Skæbnens Ironi var denne Billedstøtte bleven fuldstændig sværet af Flammerne og Røgen.

Festen for det højeste Væsen er et naivt, men uhyklet Udtryk for det 18de Århundredes Fromhed. Robespierre havde fuldstændig Ret i at beklage, at Rousseau ikke oplevede denne Dag; det havde været en Fest efter hans Hjerte. Og så fast et Fodfæste havde disse Tanker i Forsamlingen, at de blev stående, da Robespierre faldt. Den borgerlige Religion, som blev vedtaget af Konventet, skyldtes ikke ham. Man gik, langt fra efter hans Død at vende om, stedse videre ad den begyndte Vej. Den republikanske Kalender blev indført. Da, som det hed i Begrundelsen, den kristelige Tidsregning havde været "Løgnens, Bedrageriets og Kvaksalveriets Tid", blev den kristne Kalender afskaffet, Tiden regnet fra 1792, Ugen inddelt i 10 Dage og Forslag indgivet om at erstatte Dagenes Helgennavne med Navnene på Agerdyrkningsredskaber og nyttige Husdyr.

Snart fremkom ligefremme Katekismer for den nye Religion. Det hedder i en sådan (*Office des décadis en discours, hymnes et prières en usage dans les temples de la Raison*):

Frihed, du Menneskets højeste Lykke på Jorden, helliget vorde dit Navn hos alle Jordens Folk I Til os komme dit heldbringende Rige og gid det styrte Voldsherskernes Regering! Gid din hellige Kultus må erstatte Dyrkelsen af de foragtelige Afguder, hvis Alter du har kuldkastet! ... Jeg tror på et højeste Væsen, der har skabt Menneskene, frie og lige, der har dannet dem til at elske hverandre og ikke for at de skulde hade hverandre, der vil æres ved Dyder og ikke ved Troesiver, og i hvis Øjne den skønneste Gudsdyrkelse er Dyrkelsen af Sandhed og Fornuft. Jeg tror på alle Voldsherskeres nære Undergang, på Sædernes Genfødelse, på alle Dyders stigende Udbredelse og på Frihedens evige Triumf."

Samtidigt bekendte man sin Tro på andre, mindre uskyldige Måder. Man vilde rydde Kirkerne til den nye Religion, og Afskaffelsen af Søndagen blev af praktiske Grunde snart det store Livsspørgsmål. Man kom hurtigt til det Punkt, at Enhver, der fejrede Søndagen, var mistænkt, og det var farligt at være mistænkt da. Voldsomme Forsøg på at forhindre Søndagens Festligholdelse udgjorde under Konventet en ny Form af Tvangsherredømme, der, hvorvel mere undskyldelig end det Tyranni, den afløste, ikke gav dette noget efter i Råhed og Uforstand.

Endnu under Direktoratet, der fornemmer de første Spor til en tilbagegående Bevægelse i Samfundets lavere Lag, var der, som man ser af en Samtidigs Erindringer, Forsamlingsmedlemmer, som fik Nervetilfælde, blot de hørte Ordet Præst, og Nedbrydelsesværket fortsattes med Lidenskab. "Enhver, siger Laurent, der havde en Dråbe revolutionært Blod i sine Årer, arbejdede med feberagtig Iver på Kristendommens Ødelæggelse." I Indberetninger, der var affattede på Embeds Vegne, betegnedes de Troende som "åndssvage". Direktoratet selv siger i en Kundgørelse fra År VI angående Valgene, at man

må fjerne "de ulykkelige Fanatiserede, hvem Lettroenheden forblinder, og som kunde falde på at kaste sig for Præsternes Fødder påny."

I Virkeligheden var Gejstligheden vedbleven at være Revolutionens frygteligste Fjende. Den blodige Krig i Vendée var for en stor Del dens Værk. Rædslerne dør stod ikke tilbage for Middelalderens. Et Sted blev den forfatningstro Præst dræbt ved Stenkast af hylende Kvinder, et andet Sted revet i Stykker ligeledes af Kvinderne. Af den republikanske Præsident Joubert savede man Hænderne, før man slog ham ihjel. I en af Byerne begravede man sine revolutionære Fjender levende, så de republikanske Tropper, da de drog ind, så Arme, hvis Hænder krummede sig om Grønsværet, stikke op af Jorden.

Revolutionsmændene nødtes snart til den Indsigt, at deres Fremgangsmåde havde det modsatte Udfald af det, man havde ønsket og ventet. Betegnende nok var det de Repræsentanter, der blev sendt til Vendée, som først tog Ordet for gennemført Adskillelse af Kirke og Stat. I deres Øjne var dette det eneste Middel til at berolige Sindene og frede Landet. Allerede til den lovgivende Forsamling havde en Præst stillet det Forslag, at Staten ikke mere skulde lønne nogen Gudsdyrkelse. Men man var da for lidenskabelig til at tage Parti. Man håbede, som det ofte blev udtalt, ved Hjælp af almindelig Undervisning "at tilintetgøre alle Særkirker". Man indbildte sig, at Dogmernes Tid var omme, at den Tid var kommen, da som Amerikaneren Jefferson havde skrevet, Kristi vidunderlige Undfangelse i en Jomfrus Skød vilde blive sat i Klasse med Minervas underfulde Undfangelse i Jupiters Hoved. I en Melding under Konventet hedder det: "Snart vil man kun lære hine urimelige Dogmer, disse Frygtens og Vildfarelsens Fostre, at kende for at ringeagte dem. Snart vil Sokrates's, Marcus Aurelius's og Cicero's Religion være Verdens." Og da Madame Roland i sine *Erindringer* kommer til at bruge Ordet *Katekismus*, anser hun det for nødvendigt at forklare det for Efterverdenen. Hun skriver: "Med den Fart, hvormed Verden nu går frem, er det sandsynligt, at de, som læser dette, vil spørge, hvad dette Ord betyder, jeg vil derfor forklare dem det." (Au train dont vont les choses, ceux qui liront ce passage demanderont peut-être ce que c'était que cela, je vais le leur apprendre.)

Man havde ikke forstået, at Massen af Folket ved sit hele gennem Århundreder nedarvede Forestillings- og Følelsesliv som ved sin dybe Uvidenhed var uimodtagelig for Revolutionsmændenes Opråb, var skræmmet ved de skete Voldshandlinger og desuden af gammel Vane var tilbøjelig til, så snart Lejlighed atter viste sig, at underkaste sig Præsternes Førerskab. General Clarke skriver i et Brev til Bonaparte År 1800: "Vor Religionsrevolution er mislykket for os. Man er atter bleven romersk-katolsk i Frankrig. Der behøves tredive Års Pressefrihed til at fælde Romerbispens åndelige Magt." Naivt er her kun Udsagnet om de tredive År. 300 måtte snarere kræves og vilde endda kun forslå, i Fald tvungen, fyldig og ganske verdslig Undervisning, givet uden noget Vederlag, føjedes til Pressefriheden.

Det var ikke Menigmand alene, som i sit stille Sind var bleven Kirken tro. Rundtom i de fornemme Familier på Landet var under Revolutionen Moderen med sine Døtre forbleven katolsk, da Faderen, hvordan han end ellers var sindet, med Franskmændenes bekendte Forsigtighed og Mistro til Frisindet altid anså Religionen for et gavnligt Bånd på Kvinden. Damerne havde broderet et Klæde til Alteret, beskyttede Præsten, gav ham Penge til hans Fattige og Syge og forsømte aldrig nogen Messe. Nu var Messen forbudt. Den arbejdsomme og træge franske Bonde, hans Kone og hans Husstand havde, lige til Revolutionen kom, været vant til at se op til Præsten, til *Monsieur le curé*, som til et Slags jordisk Forsyn, været vant til at hilse ham dybt, når han gik forbi og til at spørge ham om Råd; han havde døbt Børnene, han havde meddelt dem den første Nadvere, han havde viet Jacques til Fanchette, han havde givet den gamle Moder den sidste Olie. Man kunde ikke læse i Bondehuset, dyrkede hverken Literatur eller Filosofi eller Musik. Hver en Følelse i Sjælen, der hævede sig op fra Plovfuren og de trillende Jordklumper omkring den, tog Vejen til Kirken. Hvor ringe den var, var den dog en Festsal i Sammenligning med Husmandshytten; den var hellig, man knælede i den. Nu var Kirken lukket. Hvem der har set Almuesmænd i Frankrig eller Italien bede, set den rørende Andagt i Øjne så alvorlige og så klare som en Hunds, begriber, hvad det for Bonden vilde sige, at der ikke mere skulde være Messe eller

Præst. Endelig Søndagen. Bonden er imod enhver Forandring, hvis Nytte ikke øjeblikkelig synes ham indlysende. Og nu skulde Søndagen sløjfes. Havde man hørt Mage? Hvem var nogensinde faldet på noget lignende! Hvem kunde falde derpå uden disse Herrer i Paris! I meget mere end tusinde År havde man holdt Søndag, måske lige siden Verdens Skabelse, Vor Herre selv havde jo holdt Søndag, og nu skulde Ugen have ti Dage og kaldes *Decade*, som Ingen vidste hvad var. Man vilde altså endogså afskaffe den gode Gud.

Man føje hertil Virkningen på de yngre og endnu ufordærvede Præster. Frayssinous, der blev så berømt som katolsk Kristendomsforsvarer efter Kongedømmets Genoprettelse, fortæller, hvorledes han selv og en Ven af ham, der ligeledes var Præst, midt under Rædselstiden trods alle Trusler om Forvisning vedblev at udøve deres præstelige Embede, og for at prøve og styrke sig, for at gøre sig fortrolige med den Død, som ventede dem i det Tilfælde, at de blev opdagne, skiftevis gik hen og overværede Henrettelserne på det stående Skafot i Rodez.

Man tænke sig unge, begejstrede Præster som disse, eller som de skildres i Lamartines *Jocelyn*, samles i Stilhed med deres Menighed Søndagmorgen i Huler under Jorden, i kolde og fugtige Kældere, der næsten kunde minde om de første Kristnes underjordiske Gravgange. Man taler sammen om de trange Tider for Kirken, trøster hverandre, hører en Præken, modtager det indviede Nadverbrød og går bort med våde Øjne og opløftet Sind. Den fornemme Dame og den simpleste Bondekone har her følt sig som Medlemmer af samme Menighed på en ganske anden Måde, end da de var adskilte ved hele den Afstand, der skiller den øverste Kirkestol fra den sidste.

Selve Berøvelsen af Kirkegodset blev fremdeles et Gode for Kirken. Mangen en Præst, hvem Velleved havde fordærvet, så sig pludselig indskrænket til den evangeliske Fattigdom. Hvis Savnene tirrede og æggede Mange, så lutrede de Andre. Den Sag, for hvilken et Menneske lider, bliver ham kær. Den usikre, halvfilosofiske Præst, der tidligere (som Barante fortæller det om det 18de Århundredes Gejstlighed) i Grunden rødmede ved at bekende de kristelige Dogmer, følte sin Selvagtelse stige, alt som den Sag, han tjente, forfulgtes. Biskop Lecoz skriver 1801: "Den Religion, som Frelseren grundede uden Rigdommens Hjælp, vil han også vedligeholde uden denne Hjælp, der er ham uværdig. Da han kaldte sine tolv Apostle, hvortil kaldte han dem da? Til Nydelse af Ejendom eller af Ære? Nej, men til Arbejde, til Møje, til Lidelser. Hvis altså vi Jesu Kristi Tjenere nu er nær ved at befinde os i denne apostoliske Tilstand, bør vi da knurre derover? Nej lad os snarere glæde os over denne dyrebare Berøvelse af ydre Goder, og lad os takke Herren, der har genopvakt hin gamle Tingenes Tilstand, som de frommeste af hans Børn aldrig har ophørt at ønske tilbage."

Ligesom Forfærdelsen og Skammen over Rædselstiden, da den var ovre, kaldte Tanken på Kongedømmet og Kongefamilien tilbage i en Mængde Franskmands Sind, således vakte den Religionsforfølgelse, der havde fundet Sted, heftige Følelser for Kirken og dens Præster.

I Belgien, der nylig var bleven indlemmet i Frankrig, og hvor Gejstligheden var bleven forvist i Hobetal, var der overalt på Landet udbrudt Oprør. Man havde for at kue det måttet brænde mange Landsbyer og slå flere Tusinde Bønder ihjel. Der var nu i Frankrig ikke blot ét Vendée; hver Landkres havde sit. I de tolv vestlige Departementer var ved År 1800 de Kirkeligsindede og Kongetro Herrer allevegne på Landet og havde 40,000 Mand under Våben. Selv de, der der var fastest knyttede til den nye Tingenes Tilstand, de der havde erhvervet det inddragne Kirke- og Klostergods, følte sig ilde tilmode ved deres nye Rigdom. Fordum tilhørte den Jord, som den ny Ejer besad, Præstegården, Hospitalet eller Skolen. De var nu plyndrede, og han blev fed af deres Fattigdom. Kvinderne i hans Hus, hans Kone, hans Moder, følte sig ikke lykkelige, tidt betyngede, og når han blev syg, mærkede han selv den onde Samvittigheds Nag, håbede på i sidste Øjeblik at opnå Syndsforladelse af Præsten, og ængstedes for, at den kunde blive ham negtet. (Taine: *Le regime moderne* I, 134 ff.).

Der lå heri en kraftig Forberedelse til den kirkelige Tilstands Genoprettelse. Så glemme man ikke den åndelige Styrke, den mægtige Forbundsfælle, Kirken fik derved, at den nu lige med Et kunde tilegne sig Revolutionens egen Grundsætning og i dens Navn erobre Tilslutning. Hele Stillingen var forandret

fra det Øjeblik af, da den så længe som muligt frihedsfjendske Kirke, tvungen af Nødvendighed, skrev Frihed på sin Fane. Nu, da den selv havde Brug for Friheden imod Undertrykkelsen, nu talte den i Frihedens Navn, og det så bevægeligt, at alle de, som hørte Krokodillen græde, tog den for et værgeløst Væsen. Den frisindede Katolicisme blev til, hvor slemt end disse Ord skurrer imod hinanden. Kirken fravristede Revolutionen dens bedste Våben og gav sine Tilhængere det i Hånden — foreløbigt naturligvis, indtil den havde generobret sin gamle Magt, thi da ve Friheden! Men nu var Paven pludselig bleven *liberal*: Religionsfrihed hed det. Selv da Jesuiterordenen påny blev oprettet, vilde Jesuiterne "den gode og sande Frihed".

Hvor ærligt man mente det med denne Påberåbelse af Friheden, viste sig, såsnart man var kommen til Magten. Da Napoleon i 1808 forlangte, at Paven skulde tilstede Religionsfrihed, svarede han: "Da denne Artikel står i Strid med Kirkeloven, Kirkeforsamlingernes Udsagn og den katolske Religion, desuden på Grund af de frygtelige Følger, den vilde medføre, står i Strid med Staternes Rolighed og Lykke, har vi forkastet den." De troskyldige Katoliker, der senere tog det bogstaveligt med denne Tale om Friheden, som Lamennais for Exempel, fik Kærligheden at føle. Men selv da Lamennais i 1832 blev ramt af en pavelig Bulle, gav man hans Elev Montalembert, der skilte sig fra ham og blev Katolicismens kraftigste Forsvarer i Midten af det 19. Århundrede, Lov til vedblivende at foredrage den *liberale* Katolicisme, som man først i 1873, da man slet ikke mere kunde bruge den til Noget, banlyste i en af de mest harmfulde Buller, man nogensinde har set. Få af dem, der dengang læste den i Aviserne, har forstået, hvor meget denne Bulle egenlig sagde.

Man erhvervede sig altså Bistand ved Opråb i Frihedens Navn. Men til de mange Bedre, som i Omslagets Øjeblik under Konsulatet påvirkedes heraf og som den rå Behandling, Paven senere under Kejserdømmet var udsat for, indgav forøget Deltagelse for Kirken, kom under Begivenhedernes følgende Udvikling, da Bourbon'ernes Genindsættelse fandt Sted, alle de Mange, der til alle Tider hylder Magthavernes Religion, alle Tilhængere af *Rævens Morale* hos Holberg: "Scrupuleer ikke udi Religionen, men holdt dig blindt til den herskende Tro!"

Neppe var Bonaparte bleven Førstekonsul, før han, Ansigt til Ansigt med det religiøse Oprør i Sindene, gav en Række kloge og forsigtige Forholdsregler, prægede af den Halvhed, som i Reglen beroliger Sindene. Han lod i en officiel Moniteur-Artikel (fra 10. Nivôse) de Præster, der ikke havde villet aflægge Ed på Forfatningen, vide, at hvad der krævedes af dem ingenlunde var et Forsvar af Forfatningens Grundsætninger, kun et simpelt Løfte om ikke at ville bekæmpe den, kun passiv Lydighed overfor det bestående Lovsystem. Så mat dette klang, det betydede, at Bonaparte frigjorde sig fra de revolutionære Massers antireligiøse Dogmatik.

Fouché forsøgte i al Stilhed at krydse og uvirksomgøre Bonapartes Plan; han forordnede, at det nye Løfte ikke kunde træde i Stedet for den aflagte Ed; vilde dermed sikre de forfatningstro Præster en begunstiget Særstilling, Men Katolikerne appellerede fra Ministeren til Konsulen. Abbed Bornier, der havde fået adskillige Oprørshøvdinge i Vendée til at underkaste sig, forebragte Førstekonsulen Sagen. Uden direkte at skride ind imod sin Minister fornegtede Bonaparte ham mundtligt på utvetydig Måde: Fouché's Forordninger havde ikke udtrykt Regeringens Tanke; følgelig var det, ikke at have ladet sig edfæste, ingen Hindring for nogen Præst med Hensyn til Afgivelsen af det attråede Løfte, der satte ham i Stand til at afholde Gudstjeneste.

Imidlertid gik Bonaparte ikke strax så vidt som til Ophævelse af Direktoriets Straffebestemmelser mod den katolske Gejstlighed. Direktørerne havde ladet Hundreder af Præster deportere til Guyana. Ikke få var døde i dette Feberklima; Førstekonsulen skyndte sig ikke med at kalde de Overlevende tilbage. Andre Præster var blevne sammenhobede på Øerne Ré og Oléron. De, som vilde undertegne Løftet, blev satte i Frihed strax; og efter Ordre så Myndighederne gennem Fingre med at de øvrige massevis undveg fra Øerne. De mange Gejstlige, hvem Direktoret havde indespærret i Fængsler som for gamle eller svage til Deportation, fik deres Frihed imod simpelthen at stilles under Politi-Opsyn.

I de tidligere Provinser Vendée og Bretagne blev Tålsomheden overfor den katolske Religion gennemført med fuld Kraft. Dèr i det Vestlige havde hidtil det religiøse Troesliv og Troskaben imod Kongemagten været sammenkoblede til en Enhed. Det blev en Hovedopgave for den første Konsul at få dem skilte ad. Hans Fremtid ahang jo til et vist Punkt deraf. Alle de forskellige Grupper af Præster fik da Ret til at tage Landsbykirkerne i Besiddelse påny og holde Gudstjeneste med enhver ønsket Højtidelighed; ja man ikke blot tillod Præsterne dette, men opfordrede dem dertil. Bonaparte forfulgte det Øjemed, at Befolkningen ikke længere skulde betragte en af Revolutionen fremgået Regering som en selvfølgelig Fjende af dens Religion.

Ved Året 1800 var, trods de Udskejelser af revolutionær Natur, der enkeltvis af og til endnu fandt Sted, Frankrigs lovlige Stilling fuldkommen Religionsfrihed. På Konventets Præsteforvisninger og Direktoriets Utålsomhed var retsligt en fuldkommen Sikkerhed for alle Religionsbekendelser fulgt, idet Præsteden var falden bort og bleven afløst af et simpelt Løfte om at ville adlyde Loven, og idet enhver Præst blev underholdt ved frivillige Bidrag af sin Menighed, uden at Staten blandede sig deri. Selvfølgelig var disse Bidrag ikke synderlig rigelige, og mangen en Prælat længtes tilbage til Fortidens fede Kødgryder og til det Forbund mellem Herskerstaven og Røgelsekarret, som Robespierre engang havde skildret, Bonaparte havde Valget mellem at udvikle den Spire til en religiøst frisindet Tilstand, som var skudt i Vejret, eller at benytte den religiøse Overlevering som et Redskab for sin Magt. Han betænkte sig ikke. Kirkens Genoprettelse var et nødvendigt Led i hans hele Politik.

Litteratur: Laurent: *Histoire du droit des gens* Tome XIV. Carlyle: *History of the french revolution* I-III. Louis Blanc: *Histoire de la révolution française* I-XII. Chateaubriand: *Mémoires d'outre-tombe* I-II. Taine: *Le régime moderne* I. Albert Vandal: *L'Avènement de Bonaparte* I.

Kapitel 2

Concordatet

Concordatet med Rom var for så vidt en Følge af Sejren ved Marengo som Bonaparte først efter denne Sejr følte sig mægtig nok til med Fasthed at føre en aldeles egenrådige Politik. Selve hans Holdning og Optræden var efter denne Sejr en anden. Hans Tone var bleven hvassere, den afgjorte Herskers; han hørte ikke længere på andres Råd, følte sig enevældig. Før Bonaparte gik over Alperne, havde han havt Logis hos Bernardinerne i Martigny. En Søndag, da Messen skulde læses, kom Munkene for at underrette ham derom. Han undskyldte sig høfligt, gav som Påskud til ikke at deltage i Gudstjenesten et Overmål af Arbejde. Da han fjorten Dage derefter som Sejrherren fra Marengo havde holdt sit Indtog i Milano, tog han ikke mere i Betænkning at optræde som Høvding for et Folk, der var romerskkatolsk. Han overværede et Tedeum i Domkirken og modtoges der som en Imperator. Han gav Milanos Gejstlighed Audiens og udtrykte sig overfor den anderledes katolsk end nogensinde forinden i Frankrig. Han lod snart derefter Pavemagten vide, at Forsoning med Kirken var hans Ønske. I hans Fraværelse havde den religiøse Reaktion rejst sit Hoved. En Morgen var f.eks. Paris's Mure dækkede af Plakater, der meddelte at det gamle religiøse Collegium Navarra vilde blive genåbnet, og tiltrods for Lovforbudet imod at stille noget religiøst Emblem til Skue stod over Meddelelsen et Billed af Jesusbarnet. Denne Dristighed havde opbragt de revolutionære Myndigheder, Sigtelser mod Præsterne indløb stadigt til Politiet, Venstrebladene advarede bestandig imod den indre Fjende, og Fouché fik Befaling til at lade Navarracollegiets Plakater nedrive.

Men samtidigt lod Bonaparte de til Guyana forviste Præster kalde tilbage, og han benyttede Lejligheden, da nogle behjertede Mænd fra Vendée havde hindret Udslibningen af et engelsk Skibs Besætning til i den Skrivelse, som kaldte dem til Paris, at indflette: "Ifald der blandt dem, som har udmærket sig, findes Præster, så send især dem; thi jeg agter og elsker de Præster, der er gode Franskmand". Det var tydeligt nok, at han prøvede Stemningen og blot tilsyneladende famlede sig frem.

Kun tolv Dage efter Plakaternes Nedrivelse tillod han enhver Borger, der ikke var Embedsmand, at vælge efter Behag, om han vilde fejre Søndagen eller *le décadi*. Alverden fulgte gammel Vane, og snart var Decaden kun et blegt Minde.

En Oktobernat i Året 1801 blev en lukket Vogn, ledsaget af Vagt hemmeligt ført ind i Paris. Hvad skjultes vel i denne Vogn? Var det en Forbryder, var det Smuglervarer? I Vognen sad en gammel Mand, en Præst, Pavens Sendebud til General Bonaparte (Caprara var hans Navn), og den Smuglervare, som på denne Måde i Mulm og Mørke bragtes ind i Paris, var Concordatet med Rom, Genoprettelsen af den kristelige Gudstjeneste i Frankrig. Man vovede ikke at lade en Præst i en sådan Sendelse holde sit Indtog ved højlys Dag. Ved den første Konsuls betænkssomme og forsigtige Foranstaltning blev Sagen derfor opsat til Nattetiden. Ikke at man frygtede Voldsgerninger, man frygtede kun Smil. "Man vovede, siger Thiers, ikke at sætte Paris's lattermilde Befolkning på en sådan Prøve".

Da efter utallige Forsøg på at nå til en Overenskomst, under hvilke det hvert Øjeblik syntes, som om Underhandlingernes Tråd skulde rives over for stedse, Concordatet endelig var sin Afslutning så nær, at Bonaparte i April 1802 kunde modtage Kardinalen på Embeds Vegne, stødte man på en lignende Vanskelighed. Det er kirkelig Skik, at der foran en Legat i overordenlig Sendelse bliver båret et Guldkors. Kardinalen udbad sig derfor, at dette Kors, den Dag, han begav sig til Tuilerierne, skulde bæres foran ham af en Officer, klædt i Rødt og tilhest. Men man frygtede, siger atter Thiers, at give Pariserbefolkningen et sådant Skuespil. (Thiers: *Histoire du consulat et de l'empire* Tome III 211, 342.) Man kom overens om at gøre med Korset som et halvt År tidligere med Kardinalen, nemlig at køre det foran ham i en lukket Vogn.

Endelig otte Dage derefter, Påskedag 18. April 1802 (28 germinal År X) blev, efter at Concordatet om Morgenen var blevet opslået på alle Gadehjørner i Paris og efterat den første Konsul samme Morgen for at forherlige Dagen havde undertegnet Freden i Amiens, det store Tedeum sunget i Notre-Dame til Forherligelse af den kristelige Gudsdyrkelses Genindførelse eller som det hed i Embedsstilen: Revolutionens Forsoning med Himlen. Programmer for Højtideligheden var i Forvejen omdelte. Med et stort og udsøgt Følge begav den første Konsul sig til Kirken, han havde i Forvejen personligt ladet alle de højere Embedsmænds Fruer anmode om at indfinde sig i Festdragt. De fulgte Madame Bonaparte; selv var han ledsaget af hele sin Stab, af alle sine Generaler og af alle de Mænd, der havde betydeligere Embeder inde. De Vogne, der havde tilhørt det gamle Hof, blev ved denne Lejlighed påny tagne i Brug, Bonaparte kørte til Kirken i det gamle Kongedømmes Pragtkarosser og med dets hele Hofskik. Artillerisalver forkyndte Verden denne Kirkens Genopståen fra de Døde og dette første Forsøg i Retning af Kongemagt og Kongeherlighed. Tropper af Hærens første Hovedafdeling stod i Dobbelttrække overfor hinanden lige fra Tuilerierne til Notre-Dame. Erkebispens af Paris modtog den første Konsul ved Kirkens Dør og rakte ham Vievandet. Han blev ført hen under en Tronhimmel på en ham forbeholdt Plads. Senatet, den lovgivende Forsamling og Tribunatet var opstillede på begge Sider af Altret. Kirken fyldtes snart af Uniformer, Festskrud og Liberier. Liberierne, der var forsvundne under Revolutionen, vendte tilbage sammen med Præstekjolerne. Bag Førstekonsulen stod hans Generaler i Gala-Uniform, "mere lydige end omvendte", som Thiers betegner dem. De gjorde sig Umag for i deres Ydre at vise, hvad virkeligt var Tilfældet, nemlig, at de var der imod deres Vilje, og at den hele Højtidelighed forekom dem latterlig og uværdig. Deres Holdning var, hvad man fra modsat Side har betegnet som "lidet sømmelig". Imod den stak den første Konsuls Holdning af. Han stod der iført sin røde Konsul-Uniform, ubevægelig med strengt og lukket Ansigt, alvorlig og kold, uden at dele hverken de Genstridiges Adspredthed eller de Troendes Andagt. På hans Kårdefæste lyste den berømte Diamant "Regenten". Han havde til denne Højtidelighed ladet den indfatte dør som Sindbilled på, at Magtens Værdighedstegn nu var gåede over fra Kronen til Sværdet. Man så på ham, at denne hans Gerning ikke var en Troeshandling, men en Viljeshandling, og at han var fast bestemt på at sætte sin Vilje igennem.

Samme Morgen som dette Tedeum blev afholdt, bragte på Bonapartes udtrykkelige Befaling Regeringbladet *Le Moniteur* en Anmeldelse af et Værk, der i anden Udgave blev tilegnet ham selv som Kirkens Genopretter. Det var Chateaubriands: *Kristendommens Ånd*. Artiklen var af Fontanes og havde allerede tre Dage i Forvejen stået i Bladet *Mercure*, men blev nu på Regeringens Foranstaltning genoptrykt i det officielle Blad. Man ser, at *Kristendommens Ånd* udgjorde et Led i Festtilbehøret ved hint Tedeum ligesom de nedringede Kjoler og Liberierne. Den religiøse Reaktion i Samfundet og i Literaturen lader sig næsten datere fra samme Time, fra samme Festlighed. I et Brev fra Joubert til Chateaubriands Veninde Fru de Beaumont forekommer det slående Ord: Vor Ven synes skabt og bragt til Verden udtrykkelig for denne Lejligheds Skyld (*pour les circonstances*).

Istandbringelsen af dette samme kirkelige Optrin havde iøvrigt kostet Bonaparte den overordenligste Møje. Hvad nyttede det, man på Gadehjørnerne læste, at det var "den pavelige Suveræn, til hvem Århundreders Exempel ikke mindre end Fornuften bød at ty for at sammensmelte Meningerne og forsone Sæderne"! Hvad nyttede det, at der afholdtes Concert i Tuilerierne og Illumination til Ære for Højtideligheden! Den blev modtagen med en Uvilje, der var lige så stor som den Begejstring, hvormed Festen for det højeste Væsen i sin Tid var bleven hilset. Da Bonaparte, efterat den var endt, i Tuilerierne, vendte sig til en af sine Officerer, General Delmas, og spurgte ham, hvad han havde syntes om Kirkefesten, fik han Svaret: Det var en køn Fastelavnsleg for Hættemunke (*Capucinade*), der manglede kun den Million Mennesker, der har ladet sig slå ihjel for at bryde det ned, som De genopfører." Og Delmas udtalte i disse Ord Generalernes almindelige Stemning. Allerede i November 1801 havde der vist sig en almindelig Forbitrelse i Hæren ved Tanken om en Udsoning med Kirken; Mænd, der stod Bonaparte så nær som Lannes og Augereau havde i de drøjest Udtryk givet deres Harme Luft overfor ham i Anledning af Udsigten til, at de skulde komme til at vise deres Uniformer i en Kirke, og blandt

Soldaterne hed det almindeligt, at aldrig havde de franske Faner vundet såmange Laurbærkranse, som siden de ikke mer blev velsignede. Da Generalerne modtog bestemt Befaling til at indfinde sig i Notre-Dame, sendte de, iøvrigt forgæves, Augereau som deres Talsmand til Tuilerierne for indstændigt at udbede sig Fritagelse for at møde.

Hæren var nemlig mere end noget andet Samfundselement bleven Revolutionens Grundtanker tro. Allerede da under Direktoratet den kongeligsindede Reaktion syntes på Nippet til at sejre, strandede den, fordi den republikanske Regering, så svag og indbyrdes uenig den end var, kunde stole på Hæren. Thi i Hæren var Lighedens rent republikanske Grundsætning bleven gennemført som intet andet Sted. Før Revolutionen var Afstanden imellem Officeren og Soldaten en gabende Kløft. Officeren var oprindeligt Lensherren, senere Godsejeren, senest Adelsmanden, og ingen Soldat kunde, hvor stærkt han end udmærkede sig, nå op og bryde ind i den højere Kaste. Under Revolutionen var der ganske vendt op og ned på dette Forhold. Da en Mængde menige Soldater havde meldt sig frivilligt, hørte for det Første mange af dem til Samfundets fornemmere Lag, og for det Andet var Adelsstandens Forret til Officerspladserne tilintetgjort; Officererne udgik fra de menige Soldaters Rækker. Fælles Afsavn og Strabadser havde under Republikens Krige gjort Officerer og Soldater til Kammerater i samme Lejr. Tiltrods for Krigstugten følte den menige Soldat sig som sin Foresattes Våbenbroder, til hvis Side Mod og Lykke kunde bane ham Vej.

En Tilbagevenden til Kongedømmet, hvorpå enhver kirkelig Tilbøjelighed opfattedes som Forbud eller Kendetegn, vilde have ramt denne unge Hærordning i selve dens Livskilde.

Derfor talte Hæren på dette Tidspunkt endnu det gamle revolutionære Sprog, var lige fjendtlig mod Kongerne, Adelsstanden og Præsterne. Den levede i Uro for en Tilbageførelse af Kongemagten og Katolicismen, stolede på Bonaparte som på Manden, der skulde forhindre en sådan, og var rede til, hvis han svigtede, da at henvende sig med sin Anmodning om Statskup til en anden jakobinsk General, Jourdan, Bernadotte eller Augereau.

I Concordatets Øjeblik havde Hadet til den katolske Gejstlighed derfor vist sig så levende i Hæren, at man holdt hemmelige Møder og stiftede en Sammensværgelse for at sprænge Forliget med Kirken. Mange højere Officerer, endog nogle fremragende Generaler indlod sig med de Sammensvorne. Moreau stod dem nær, skønt han ikke var tilstede ved noget Møde. I en af Sammenkomsterne gik man så vidt, at Førstekonsulens Mord blev besluttet. En vis Donnadieu tilbød at udføre det. Men General Oudinot, som var tilstede, underrettede Davoust om Sagen, og Donnadieu, som blev fængslet, gav Oplysninger. Man spredte de Sammensvorne ad, sendte dem alle mere eller mindre langt bort. Nogle blev fængslede, andre landsforviste som General Monnier, der havde kommanderet en af Desaix's Brigader ved Marengo. (L. von Stein: *Geschichte der socialen Bewegung in Frankreich I*, 230.)

Dette forklarer tilstrækkeligt Stemningen i Hæren. Og hos alle de offentlige Myndigheder var Sindelaget det samme. Planen til Concordatet havde mødt en enstemmig Modstand. Udenrigsministeren Talleyrand frarådede dette Skridt med Hårdnakkethed. Som fordums Prælat blev han selv personlig ramt af Concordatet, og med sit politiske Skarpblik forudså han dets betænkelige Følger for Frankrig. En kold Taushed modtog i Statsrådet den Meddelelse, som Førstekonsulen gjorde om den Overenskomst han havde undertegnet, og dog var det i denne Forsamling, at Bonaparte havde sine mest afgjorte Tilhængere. Selv Thiers, der i sin Beundring for Bonaparte kun giver mangelfuld Kundskab om Concordatets Historie, anvender disse Udtryk: "Medlemmerne sad mørke og stumme, som om de havde set et af Revolutionens mest heldbringende Værker gå til Grunde for deres Øjne. Intet gjorde Brud på dette Optrins tause Kulde. Man tav, man skiltes ad uden at sige et Ord, uden at udtale en Mening."

Det gik endnu værre i den lovgivende Forsamling; den nedlagde sin Indsigelse mod Kirkens Genoprettelse ved til Forsamlingens Formand at vælge Dupuis, Forfatteren af et dengang anset Værk *Origine des cultes*, der går ud på at fremstille Kristendommen som en på Astronomien grundet Fabel (det samme, der er parodieret i det bekendte lille Hefte af Monod om Napoleon som Allegori på Solen). Bonaparte, der dog allerede følte sig i sin næsten uindskrænkede Magt, vovede ikke at forelægge den

lovgivende Forsamling Concordatet alene; han gav det de såkaldte organiske Love med i Følge, hvis Hensigt at sikre den franske Kirkes relative Uafhængighed skulde skaffe det deres Stemmer, som frygtede den pavelige Indflydelse fra Rom. Ikke desto mindre vedtog Forsamlingen det først, da alle dets mest handlekraftige Medlemmer var blevne udstødte deraf. Hvad Tribunatet angår, så fandt der en sand Opstand Sted, og der udkrævedes intet Mindre end et nyt Forfatningsbrud, en Indskrænkning af dets Medlemsantal til 80, for at knække dets Modstand. Afgjort tilfreds var i første Øjeblik kun den jublende Præstestand (dog med Undtagelse af de i Kraft af den nye Tingenes Tilstand afskedigede Bisper og Præster, der havde aflagt Ed på Republikens Forfatning), dernæst de talrige Erhververe af Kirke- og Klostergoods, der fik Lov til at beholde deres Bytte og hvis Utryghed nu var til Ende, endelig den store uvidende Bondebefolkning, der hverken kunde læse eller skrive, og som længtes efter sin Søndag og sin Kirkestads.

Selv fra Førstekonsulens allernærmeste Kres udgik det ene Forsøg efter det andet på at rokke hans Beslutning, da den rygtede sig. Det 18de Århundredes Ånd rørte sig mægtigt hos de Mænd, som ved store eller sjældne Evner var de første i Landet, og det var netop dem, der udgjorde Bonapartes stadige og daglige Omgang. De hørte alle til "de mådeholdne Revolutionære" og var alle Lærlinge af Voltaire. Lærde som den berømte Astronom Laplace, som Matematikerne Lagrange og Monge fortalte daglig Bonaparte, at han stod i Begreb med at nedværdige sin Regering og sit Århundrede. Hans gamle Våbenbrødre, siger Thiers, frygtede, skønt så hædrede af Alle, den Latterlighed, som syntes at vente dem ved Altrenes Fod. Selv hans Brødre, der omgikkes Tidens bedste Forfattere, bestormede ham med Bønner om ikke ved et Skridt, der i den Grad stred mod Tidsånden, at sætte sin uhyre Magt på Spil.

Så stærke Udtryk viser, hvor sikker man var på, at Statskristendommen måtte betragtes som død, hvad da også de tidligere anførte Ord af Fru Roland peger hen på.

Det var ikke religiøs Overbevisning, der bevægede en Ånd som Bonapartes til, trods alle Hensyn og Forestillinger, i dette Hovedpunkt at handle det tænkende Frankrig imod. Talrige Udtalelser af ham viser, at han selv befandt sig netop på deres Side, han vilde bekæmpe, hyldende det 18de Århundredes såkaldte oplyste Deisme. Man har for at skildre Bonaparte som troende anført visse Udtalelser af ham til Monge: "Min Religion er meget simpel," sagde han til ham. "Jeg betragter dette så store, så sammensatte, så prægtige Verdens-Alt og siger mig selv, at det ikke kan være frembragt af Tilfældet, men må være et Værk af et ubekendt, almægtigt Væsen, der står lige så højt over Mennesket som Altet står over vore skønneste Maskiner." Men Voltaire selv vilde have udtrykt sig ganske således. Bonaparte fortsatte: "Dog denne Sandhed er altfor kortfattet for Mennesket; det vil om sig selv og om sin Fremtid vide en Mængde Hemmeligheder, som Verdens-Altet ikke siger det. Religionen fortæller da hver Enkelt, hvad han føler Trang til at vide. Ganske vist negter den ene Religion, hvad den anden slår fast. Men jeg slutter ikke heraf som Volney, at ingen af alle Religionerne duer noget, men snarere, at de alle er gode." Lessings Nathan fører dette Sprog. Det står i Overensstemmelse hermed, når Bonaparte til Monge sagde: "I Ægypten var jeg Muhamedaner, jeg må være Katolik i Frankrig. Jeg tror ikke på Religionerne, men på Ideen om Gud."

Han havde tidligere ved en Tale, han holdt i December 1797 i Direktoriets og alle de offentlige Myndigheders Nærværelse, henregnet Religionen tilligemed Kongemagt og Lensmagt til "de Fordomme, det franske Folk har at overvinde." Han var i Ægypten optrådt næsten som Muselmand. I hans Proklamation til den arabiske Befolkning hedder det: "Vi er de sande Muselmænds Venner. Er det ikke os, der har tilintetgjort Paven, som sagde at man skulde føre Krig mod Muselmændene?" Nu brugte han vel om den samme Pave sådanne Udtryk som "den hellige Fader" (officielt) eller "det gode Lam" (privat), men når Underhandlingerne gik istå på Grund af romerske Rænker, da anvendte han i Breve Udtryk som "den gamle Ræv" om Paven og kaldte Præsterne, eller som han da sagde, *la prêtraille* for "åndssvage Vrøvlhoveder".

Hans Optræden under Forhandlingerne med Rom taler lige så højt for hans politiske Snedighed som mod hans Retroenhed. Da Consalvi i Juni 1801 skulde rejse til Paris, var han uforsigtig nok til i et

Privatbrev at udtale, hvor ængstelig han var tilmode ved således at skulle vove sig ind i Løvens Gab, det nylig mod Religion og Præstestand så højt fjendske Arnested for Revolutionen. Der gaves imidlertid en Art Odins Ravn, der for Bonaparte gentog alle den Art private Skriftemål. Denne Ravn fandtes på Posthuset, hvor Brevet blev åbnet. Bonaparte indrettede da Kardinalens Modtagelse i nøje Overensstemmelse med det Indtryk, han herigennem havde fået af hans Personlighed. Det var Aften, da Consalvi ankom til Paris; men allerede til næste Morgen blev hans Foretræde berammet, så han hverken kunde få Tid til at hvile sig efter Rejsens Anstrengelser eller til at rådføre sig med Pavens Afsendinge. Han blev tidligt om Morgenen ført til Tuilerierne og ført ind i et lille tomt Værelse, der så ud som Forstuen til Førstekonsulens Audiensgemak. Efter temmelig lang Venten åbnedes der ham en lille Dør, og gennem denne trådte han til sin Forbauselse ind i en lang Række af pragtfulde Sale, hvor alle Statens højere Embedsmænd, Senatet, den lovgivende Forsamling, Generalerne og Generalstaben var forsamlede. I Gården så han en Del Regimenter opstillede til Mønstring. Det var efter hans eget Udtryk den pludselige Overgang fra en Hytte til et Palads. Al den blændende Pragt og al den frygtindjagende Myndighed, som kunde anbringe Konsularmagten i det mest blændende Lys, var her prunkende stillet til Skue, og da Kardinalen endelig i den sidste Sal nåede til de tre Konsuler, der sad omgivne af et glimrende Følge, gik Bonaparte ham i Møde og sagde i en kort og bydende Tone: "Jeg véd, hvorfor De er kommen. De har fem Dage til Underhandlinger. Hvis Traktaten til den Tid ikke er undertegnet, er Alt forbi." I første Øjeblik blev Consalvi ganske vist forstummet, men snart lykkedes det ham at vinde Tid, og med den romerske Statskunsts hele Finhed og Kløgt lagde han Bonaparte så mange Vanskeligheder i Vejen, at denne under en af de voldsomme Audienser, som fulgte, ligeså hidsigt som hovmodigt udbrød: "Hvis Henrik den 8de, som ikke havde Tyvendedelen af min Magt, har kunnet forandre Religionen i sit Land, hvormeget lettere kan jeg da ikke gøre det! Jeg vil forandre den, ikke alene i Frankrig, men i hele Europa. Rom vil komme til at græde Blod, når det er forsilde."

Med en sådan Ringeagt udtalte selve Religionens Genopretter sig om den Magt, han vilde genoprejsse.

Man kan da forsåvidt ikke undre sig over, at det var Latteren og atter Latteren, der, stærkere end da Julianus Apostata 1500 År tidligere havde gjort et lignende Forsøg, overalt var den frygtede eller virkelige, men i Reglen uadskillelige Ledsager af enhver Handling, der stod i Berøring med Genindførelsen af den gamle Gudsdyrkelse. Da Bonaparte i Statsrådet oplæste Pius den 7des første *Breve*, i hvilket Paven påny tog "sin kære Søn Talleyrand" til Nåde, lød en halvkvalt Latter fra de Tilstedeværende. Ja, Bonaparte formåede undertiden end ikke selv at bevare sin Alvor. Den Dag, da Kardinal Consalvi, klædt i det romerske Purpur, overgav ham en Afskrift af Concordatet under et offentligt Foretræde, fik Førstekonsulen pludselig et så krampagtigt Latteranfald, at hele Forsamlingen stod som lynslagen. Ja endnu flere År efter var han så lidet opbygget af kirkelige Handlinger og så lidet i Stand til overfor dem at beherske sit Ansigt — han som ellers i en så ualmindelig høj Grad forstod at holde sine Miner i Tømme — at han, da Paven i 1804 salvede ham til Kejser, under hele Højtideligheden til de Omkringståendes Forbauselse gabede uophørligt. Så forstod Karl den Tiende som ægte Bourbon bedre at holde Alvoren vedlige, da han i 1825 blev salvet. Uden at fortrække en Mine eller endog blot at drage et Smil lod han hele sin Overkrop blotte og først Issen, så Brystet, så Stedet mellem Skulderbladene, så disse selv og begge Armleddene salve.

Alt hvad der havde Forbindelse med Genoprettelsen af den gejstlige Myndighed og Genindsættelsen af den katolske Gudstjeneste, stod i så skærende Strid med de Sæder og Tanker, som ved Revolutionen var blevne de herskende i Frankrig, at man ved slige Kirkeskikke neppe kunde tro sine egne Øjne; Usandsynligheden af, at de foregik, syntes så stor, at man ikke kunde overtale sig til at tage dem for Alvor. Jeg anfører som Bevissted Ord af et Øjenvidne, nemlig af Dominique de Pradt, Erkebiskop af Malines. Han siger: "Dersom et eneste Menneske ved at le havde givet Signalet, stod vi i Fare for at komme ind i de homeriske Guders uudslukkelige Latter. Her lå Skæret, hvorpå man kunde strande."

Lykkeligvis havde Politimesteren Fouché sørget for Alt, og Paris beholdt, takket være ham, sin alvorlige Mine." (De Pradt: *Histoire des quatre concordats*. Tome II S. 212.)

Den Situation, der nærmest har givet Anledning til dette Udsagn, var Pavens Besøg i Paris. En Pave i Paris! det var en kilden Historie efter Alt, hvad der i de sidste femten År var foregået der og midt iblandt "en lystig og af Filosofien endnu stærkt påvirket Befolkning." For at afholde Paven fra at rejse, havde man endnu i sidste Øjeblik lagt de ovennævnte Kundgørelser fra Ægypten frem på hans Bord. Men det skete for sent til at rokke hans Beslutning. Sammenkomsten mellem de to Magthavere gik således til: Napoleon begav sig til Fontainebleau for at tage Paven imod. Efter at de første Høfligheds- og Hjertelighedsytringer var udvexlede, kørte de begge til Slottet i samme Vogn. Glæden strålede ud af Napoleons Ansigt, og da han steg op ad Trappens Trin med Paven ved Hånden, syntes ethvert af hans usædvanligt livlige Øjekast at sige: "Ser I mit Bytte, jeg har ham." Ved en pudserlig Uagtpågivenhed åbnedes Festtoget af en Afdeling Mameluker til Hest. Skuet af disse muhamedanske Rytteres mørkebrune Ansigter hensatte En i Fantasien til Mekka. Man skulde snarere tro, at det var en muhamedansk end en kristen Ypperstepræst, som holdt sit Indtog. Selve Pavens Ansigt røbede den Forlegenhed, han følte over på en Gang at være hensat i et Verdenshjørne, hvor Alt var ham nyt. Man så godt, at hans Fod, skønt den blev kysset af mange Mennesker, ikke trådte på Jorden med nogen virkelig Tryghed eller Tillid til Grunden. Det fuldkomment præstelige Hof, han førte med sig, som strålede i alskens biskoppelige Skrud, og det fuldstændig krigerske Hof, der kom det i Møde, helt skinnende i Panser og Plade, dannede en ejendommelig Modsætning. Man havde kunnet tro, siger Erkebisp de Pradt, at man pludselig var bleven henflyttet til Japan i det Øjeblik, da den gejstlige Kejser aflægger den verdslige Kejser et Besøg.

For tilfulde at begribe Årsagerne til, at Bonaparte fastholdt og gennemførte en Plan, der ved første Blik kunde forekomme ufolkelig og upolitisk, er det nødvendigt til en Begyndelse at se denne Sag fra den rent økonomiske Side.

Revolutionen havde styrtet Frankrig i økonomisk Elendighed. Velstanden var forsvunden, Hungersnød truede med at oprive Befolkningen. Midt i Halvfemserne lå mere end Halvdelen af Frankrig uopdyrket hen. De adelige Emigranternes og den katolske Kirkes Grundejendomme var af Køberne betalte med Papirpenge (Assignater), men disse var uden Værd. Landet kunde økonomisk kun frelses ved at man nyttede de Kilder til Erhverv, som var blevne åbne ved den nye Fordeling af Nationalgodset.

Længe havde man aldeles opsat at udnytte den Jord, der var bleven frataget Adelen og Kirken, thi da Jordens Grøde kræver Tid til at blomstre og modnes, vilde Ingen drive Landbrug uden Sikkerhed for at Ejendommen forblev i hans Besiddelse længe nok til at lønne det Arbejde, der nedlagdes i den. Men denne Sikkerhed fandtes ikke, så længe de gamle Ejere af Jorden opholdt sig i Landet og ikke havde givet noget Afkald. Kun deres Udryddelse gjorde Dyrkelsen af det nys erhvervede Nationalgods rimelig og fornuftig. Fordi Rædselsherredømmet udryddede dem, blev det krævet og tålt. Da det havde opfyldt sit dobbelte Hverv at frelse Republiken udadtil og indadtil at sikre den nye Ejendoms fordeling, blev det styrtet. Efter dets Fald fordrede de Besiddende fremfor Alt en Tilstand af den offentlige Magt, under hvilken Udnyttelsen af de nyerhvervede Jorder var mulig.

Der fandtes i Frankrig endnu kun Elementer til et moderne Samfund, nye Ejendoms- og Retsforhold; men Alt var ufærdigt. Der gaves ikke mere Stænder, men endnu ikke Klasser, og den nye Tingenes Orden var endnu ikke blevet et Led i Familiebevidstheden, endnu ikke optaget i den private Moral. Det gjaldt om at opnå en varig Tingenes Tilstand.

Man kunde ikke opnå den ved at kalde Kongedømmet tilbage; thi Kongedømmet betydede endnu på dette Tidspunkt overalt i Europa det gamle Samfund, den gamle Ret og den gamle Ejendomsfordeling. Bonaparte gav Frankrig den Sikkerhed, det attråede. Og ikke alene det; men ved hans Sejre udstrodes det nye franske Samfunds Sæd i Europa.

Det Mislige i Frankrigs Forhold udadtil ved Århundredskiftet lå i den Modsætning, hvori det nye Samfund her og det gamle i Europa stod til hinanden. Frankrig måtte for sin egen Sikkerheds Skyld

omforme de sociale Forhold hos de Folk, det overvandt. Bonaparte forstod det og indførte den nye Samfunds- og Retstilstand alle Vegne, såvidt hans Indflydelse rakte.

Men på den anden Side anså han det for politisk nødvendigt at gøre Indrømmelser, virkelige eller tilsyneladende, på de Punkter, hvor der ikke anderledes lod sig bringe Ensartethed tilveje mellem de franske Tilstande og Europas. Det gjaldt jo for at sikre Forholdenes Varighed om hvad han selv har kaldt: at bringe Frankrigs Samfundsindretninger i Overensstemmelse med Europas (*mettre les institutions de la France en harmonie avec celles de l'Europe*).

Sådanne Punkter var Kirkevæsenet og Adelsvæsenet. Som Bonaparte forestillede sig, at Kejserkronen på hans Hoved vilde forsone Magterne med den franske Revolution, og som han mente at kunne fremme Overensstemmelsen mellem Udlandet og Frankrig ved Oprettelsen af en Adel, således anså han det for politisk rigtigt at give Frankrig en Kirkelighed tilbage, der lignede det øvrige Europas.

Han begyndte fra Grunden af, med de kirkelige Forhold. 1802 sluttedes Concordatet. Samme År oprettedes Æreslegionen, der gjorde Fyldest som militær Belønning, men hvis egenlige, forfejlede Hensigt var at skabe en Adel. 1804 oprettedes Kejserdømmet. 1807 genoprettedes Majoraterne. 1808 stiftedes en fuldstændigt ny Adel.

Frankrig blev dog ikke derved ensartet med Europa. Napoleons Valgfyrste-Magt lignede ikke de gamle Fyrstehuses; hans Adel var en Adel uden Forrettigheder, og hans Kirke blev en Kirke uden Kirkegods. Men skønt han ved sine Genoprettelsesbestræbelser stødte mange af de ypperste Elementer i det franske Samfund fra sig, kan man ikke benegte, at der var god politisk Mening i dem med Hensyn til de indre Forhold som til de ydre.

Der lå en sund politisk-økonomisk Tanke bag Concordatet.

Endnu var det nemlig ikke lykkedes Staten at borttage den Art Skamplet, som hvilede på det af Private erhvervede Adels- og Kirkegods. Dette havde endnu ikke samme Markedsværdi som anden Ejendom. Et Arvegods og en Nationaldomæne, der indbragte det Samme, fandt ingenlunde Købere til samme Pris. Nationaldomænen måtte afhændes 40 Procent billigere. Det måtte da for Staten gælde om at skaffe de nye Besiddere de gamle Ejeres udtrykkelige Afkald. I Reglen lod dette sig naturligvis ikke gøre. Kun i ét Tilfælde var det muligt, nemlig overfor Kirkegodset. Thi Kirken havde et Hoved, hvis Afgørelser var bindende for alle hans Undergivne.

Ved Concordatet med Paven opnåede Bonaparte at give Erhververne af Kirkegods den Sikkerhed, de så længe forgæves havde attrået. Paven erklærede i Concordatet tydeligt, at hverken han eller hans Efterfølgere vilde gøre Rettigheder til det bortsolgte Kirkegods gældende. Der var da ikke mere nogen Risiko ved at eje det, og det var ikke mere nogen Synd. Til Gengæld gav Staten Kirken visse faste Indtægter. Bisper og Præster blev satte på fast Lønning, fik en årlig, forholdsvis beskeden Pengesum og en Bolig. De Kirker, der ikke var solgte, blev overladte dem. Hvad Udgifterne til Gudsdyrkelsen angår, henvistes Kirkeforvaltningen til Kommunen eller Departementet, der i dette Øjemed fik Skatter pålignede, desuden til milde Gaver af de Fromme. Lignende Overenskomst blev truffet med Hensyn til de kirkelige Undervisnings- og Velgørenhedsanstalter, som Revolutionen havde plyndret. Staten havde berøvet den katolske Kirke mindst 5000 Millioner i Kapital og 270 Millioner i Indtægt; den lovede den til Gengæld en årlig Indtægt af 17 Millioner, gjorde altså forsåvidt en fortræffelig Forretning på samme Tid som den beroligede Erhververne af Kirkegods på den ene Side, de Troende på den anden.

Concordatet gav de tre betydeligste kristelige Bekendelser og den israelitiske Religion samme Beskyttelse og bragte deres Præstestand i samme Afhængighed af Staten. Napoleon overvurderede øjensynligt den Magt, han derved opnåede over den katolske Kirke, den i Frankrig alene vigtige. Da han snart mødte Modstand i Kirken, brugte han Vold imod den, bortførte Paven og tog ham til Fange. Han satte selv sit Concordat overstyr.

Men hvad der var deri af sund politisk Idé og Taktik bragte det dog til at overleve såvel disse Brud derpå som dets egen Ophavsmands Fald.

Det behøver kun at antydes, i hvor høj Grad Bonapartes rent personlige Ærgerrighed og Magtsyge måtte føre ham til Concordatet. Med den kirkelige Autoritet var den monarkiske Autoritet under Revolutionen bleven styrtet. Det gjaldt om at genoprette Autoritetsprincippet. Det gamle Monarkis Hofskik vendte af sig selv tilbage i det Øjeblik, da Religionen påny blev en Magt i Staten. Man har betegnet det som Napoleons største og vanskeligste Bedrift, at han i Frankrig genrejste Magtideen, som Revolutionen havde miskendt og hånet. (Guizot i *Revue des deux mondes* 15. Februar 1863.) Man har med Rette sagt, at Ingen så naturligt og dristigt som han har udfoldet Instinkt og Gaven til at herske. Dog fra det Øjeblik af, da han ikke vilde nøjes med at være Magten i Kraft af sit Geni og af den nye Samfundstilstand, men vilde genoprette det enevældige Monarki, støttede han sig ikke mere til den Magtidé, der smelter sammen med Retsideen og er et Udtryk for Tingenes Fornuft, men til Autoritetsideen, der virker ved at blænde og antages blindt, og fra det Øjeblik af måtte han have Kirken med sig. Da Wieland i 1808 spurgte Kejseren, hvorfor han ikke havde tilpasset den af ham genindførte Gudsdyrkelse mere efter Tidens Ånd, lo Napoleon og svarede: "Ja min kære Hr. Wieland! for Filosofer er den rigtignok ikke gjort. Filosoferne tror hverken på mig eller min Gudsdyrkelse, og for de Folk, som tror derpå, kan man ikke gøre Mirakler nok, så lidt som man kan lade dem beholde for mange." Det er neppe muligt tydeligere at betegne Autoriteten som Blændmagt. Ved andre Lejligheder brugte han det Ord, som i det påfølgende Tidsrum af Åndslivet blev Stikordet, idet han betegnede Religionen som *Ordenen*. Johannes Müller skriver i 1806 til sin Broder: "Kejseren talte om alle Religioners Grund og deres Nødvendighed og sagde, at Mennesket trænger til at blive holdt i Orden."

Med Hensyn til denne Opfattelse af Religionen som Ordenen synes der at være nogen Lighed mellem Napoleon og Jakobinerne, ligesom overhovedet Napoleons Genoprettelsesforsøg frembyder en tydelig Overensstemmelse med Robespierres Bestræbelser for at genoplive den religiøse Følelse. Som Politiker troede Robespierre på Religionens ordnende og regulerende Magt, og som Politiker i en Tidsalder, hvor det uhyre Flertal af de Dannede stod på Gudstroens Grund, frygtede han Gudløsheden som en for Tidens Ideer fremmed Forestilling.

Bonaparte indså, hvilket uvurderligt Redskab i en Regerendes Hånd den overleverede Religion og Gudsdyrkelse var og besluttede endog blot af den Grund et Forbund med Præstestanden, som han for alle Tilfældes Skyld allerede som Sejrherre i Italien havde smigret og kærtetegnet. Han vidste vel, at det uvidende Flertal i Frankrig som i alle andre Lande vedblivende hang ved den nedarvede Religion, og at de Lærdomme, som det 18de Århundredes Filosofer havde udbredt, umuligt endnu kunde være trængte ned til Befolkningens laveste og bredeste Lag. Han har selv i tidligere Tid åbent tilstået sine Formål. I Året 1800 udrød han midt i sit Statsråd: "Med mine Amtmænd, mit væbnede Politi og mine Præster er jeg i Stand til at gøre Alt, hvad jeg vil." Præsten var ham en Politiembedsmand som de øvrige, kun i forskellig Uniform. I de Optegnelser, han dikterede Montholon, udleder han uden videre Concordatet af det Ønske, han nærede om at knytte Gejstligheden til den nye Tingenes Orden og at bryde det sidste Bånd, som bandt den og dermed Landet til det gamle bourbonske Kongehus. Han havde grundigt overvejet det Valg, der stod ham åbent mellem Katolicisme og Protestantisme. Han indrømmede sine Rådgivere, at Øjeblikkets Hang nærmest gik i Retning af Protestantisme. "Men," sagde han meget sundt: "er Protestantismen Frankrigs gamle Religion? Hvorledes kan man i et Folk skabe Vaner, Smagsretninger, Erindringer, som det ikke har! En Religions Hovedtiltrækning (*le principal charme d'une religion*) ligger i Erindringen. Jeg hører aldrig i Malmaison Kirkeklokken i den nærmeste Landsby uden at blive bevæget. Og hvem kunde i Frankrig føle sig rørt i en protestantisk Kirke, hvori Ingen er gået som Barn, og hvis kolde og strenge Udseende så lidet passer til Folkets Sæder." "Desuden," sagde han til Las Cases, "opnåede jeg med Katolicismen meget sikrere alle mine Formål. Udadtil bevarede Katolicismen mig Paven, og med min Indflydelse i Italien og mine Stridskræfter dør mistvivlede jeg ikke om tidligere eller senere ved et eller andet Middel at få Herredømmet over denne Pave, og fra det Øjeblik af hvilken Indflydelse! hvilken Løftestang for den offentlige Mening rundt om i Verden! ... Hvis jeg var vendt tilbage fra Moskvá som Sejrherre, skulde jeg let have fået Paven til at glemme Tabet af sin

verdslige Magt. Jeg havde gjort ham til et Afgudsbillede; han skulde altid være bleven hos mig. Paris var da blevet den kristelige Verdens Hovedstad, og jeg havde styret den religiøse Verden lige så fuldt som den politiske ... *Mine* Kirkeforsamlinger havde da repræsenteret Kristenheden, Paverne havde kun været deres Formænd."

Man skelner uden Vanskelighed mellem de forskellige Bevæggrunde, som bevægede Bonaparte til Gennemførelsen af Concordatet.

Der er først et utvivlsomt Følelsesmotiv, det som berøres i Udtalelsen om Landsbykirkeklokkens bevægende Klang. Katolicismen var hans Barndoms Religion, Middelhavslandenes Religion, hvis Gudstjenestes Pomp tiltalte hans Sanser og svarede til Arten af hans Sans for Poesi. Det var kun ægte italiensk, at han havde Mistillid til Kleresiet, men ligefuldt fornåm en Dragning til Kirken. Det var dog naturligvis ikke af religiøs Bevægethed, men i Kraft af politisk Beregning, at han sluttede Concordatet. Han følte, at han som Regent ikke kunde være de øverste Klassers Fører, men måtte have Masserne bag sig, de Millioner fanatiske og barnlige Mænd og Kvinder, der i Vendée havde rejst sig i åbent Oprør mod Republiken og hellere havde ladet sig nedskyde med Geværkugler og Kardætsker end de havde sluppet deres Fædres Tro. Og det var jo ikke blot Vestfrankrigs Bønder og Landadelsmænd, men hele det franske Folk, der i dets brede Lag var forblevet katolsk, hvad der — så mange Tidens Tegn der end gik i modsat Retning — med hvert År, der gik, åbenbarede sig på stedse mere utvivlsom Måde.

Sandt nok Revolutionsmændene var af stik modsat Overbevisning. Men Bonaparte følte sig i Kraft af et højst naturligt instinktivt Sofisteri som handlende, mer end de, i Revolutionens Ånd, når han gjorde sig til Flertallets Organ overfor et Mindretal, der repræsenterede Åndsaristokratiet. Som Flertallets Mand blev han et Udtryk for Folkesuveræniteten, som Revolutionen havde sat i Kongemagtens Sted. Som Førsteconsul ophævede han Spliden mellem Stat og Kirke, fredede Frankrig, beroligede ængstede Samvittigheder, disciplinerede Præsternes hvide Flok, som han havde diciplineret Hæren i dens brogede Uniformer.

Man agte også på den Bevisførelse, som anvendes af Portalis, Concordatets officielle Forsvarer og Talsmand. For at godtgøre Umuligheden af at indføre en ny Religion og Nødvendigheden af at genoptage den gamle, siger han: "I helt gamle Dage, i Uvidenhedens og Barbariets Tider, har overordenlige Mennesker kunnet kalde sig indblæste af Guddommen og efter Prometheus' Exempel hente Ilden ned fra Himlen for med den at besjæle en ny Verden. Men hvad der er muligt hos et Folk, som bliver til, er det ikke hos gamle medtagne Nationer, hvis Vaner og Tanker det er så vanskeligt at forandre." Han begynder, som man ser, med at appellere til Vanens Autoritet. Og han fortsætter: "Man tror kun på en Religion, fordi man antager den for en Guds Værk. Alt er tabt, såsnart man lader Menneskehånden skimte." At dette Sprog ikke er Troens, behøver ingen Forklaring. Hvad Portalis beråber sig på, det er de mislykkede Forsøg på at erstatte den såkaldt åbenbarede Religion med en revolutionær, en "Fornuftreligion" som Rousseaus og Robespierres. Disse Forsøg var mislykkede, skønt den nye Lære ikke behøvede at laves, men i Virkeligheden levede i de dannede Klassers Sind, mislykkede, fordi det, umiddelbart efter at man havde styrtet al ydre Autoritet, var umuligt at give den Overbevisning, som deltes af de Udvikledes Mindretal, en rent udvortes Autoritet, som den, der var kuldkastet. De bar ingen Frugt, fordi deres Ophavsmænd miskendte den Sandhed, at Menneskeånden uophørligt omformer sine religiøse og sædelige Forestillinger, og ikke begreb, at den frigjorte Ånd nødvendigvis da endnu hurtigere end forhen måtte føle sig i Strømning fremad mod en fuldkomnere Klarhed, der vilde tvinge den til strax påny at bryde enhver dogmatisk fastslået og begrænset Form. Men nu, fordi den indenfra valgte Form havde vist sig uholdbar, at ville genoptage Overleveringens endnu uendeligt mere uholdbare gamle stivnede Former, det var visselig bedre Politik end Logik. Der var intet Andet tilovers end at beråbe sig på den umiddelbare Nytte, som deraf kunde drages. Atter og atter kommer Portalis derfor tilbage, ikke til at Religionen er sand, men til at den er nyttig, at den er nødvendig, at man ikke kan regere uden den, at Moralen uden religiøse Dogmer vilde være "som en Retfærdighed uden Domstole". Det er klart, at Læren om den evige Ild, sålænge der troes på den, er et

kraftigt Redskab i den Herskendes Hånd. Ja Portalis er åben nok til med rene Ord at sige: "Spørgsmålet om denne eller hin positive Religions Sandhed eller Falskhed er kun et rent teologisk Spørgsmål, der er os fremmed. Religionerne har, selv om de er falske, idetmindste den Fordel at sætte en Skranke for Indførelsen af vilkårlige Lærdomme. De Enkelte har i dem et Troesmidtpunkt. Regeringerne er beroligede med Hensyn til de engang kendte Dogmer, der ikke forandrer sig. Overtroen er så at sige regulariseret, omhegnet og indskrænket indenfor Grænser, som den ikke kan eller ikke vover at overskride." ("La superstition est pour ainsi dire régularisée, circonscrite et resserrée dans des bornes qu'elle ne peut ou qu'elle n'ose franchir.")

Men sin Tvetungethed forsøgte Bonaparte at fremstille Kirkens Genoprettelse i forskelligt Lys for de forskellige Partier. For Katolikerne blev den skildret som en Gerning, hvortil kun Constantins og Karl den Stores Fortjenester frembød Mage, for Filosoferne som en Handling, hvorved Kirken fuldstændigt blev Staten og de verdslige Myndigheder underkastet. "Det er en Indpodning mod Religionen," sagde Napoleon til Filosofen Cabanis; "om 50 År vil der ikke mere være nogen Religion i Frankrig." Så meget er afgjort, at han ikke har tvivlet om ved Forsoningen mellem Kirke og Stat at sikre sig en lydige og hengiven Forbundsfølge. I hvilken Grad han deri skuffede sig selv, er bekendt. Bittert måtte han snart selv fortryde, at han havde forbundet sig med de mindst udviklede og mest uvidende Elementer i Folket, imod de ypperste og bedste. Pradt fortæller, at han atter og atter har hørt Napoleon gentage, at "Concordatet var hans Regerings største Fejl". En politisk Fejl var det neppe. Men det var i ethvert Tilfælde det første og afgørende Brud med Revolutionens Åndsliv. Det sikrede visse af dens verdslige Resultater, men sikrede dem på Bekostning af Frankrigs fremskridende Kultur.

Litteratur: Thiers: *Histoire du Consulat*. — Lanfrey: *Histoire de Napoléon I.* — Mignet: *Histoire de la Révolution*, Tome II. — De Pradt: *Histoire des quatre concordats*. — Portalis: *Discours et rapports sur le concordat*. — Lorenz von Stein: *Geschichte der socialen Bewegung in Frankreich*, I. — Taine: *Le régime moderne*, I.

Kapitel 3

Autoritetsprincippet

Bonaparte, der gik ud på at give Republiken Dødsstødet, måtte ramme den i dens Hjerte. Han indså, at det aldrig vilde lykkes tilgavns at knække den borgerlige Frihed, medmindre man først knækkede den under Revolutionen stedse mægtigere Stræben efter åndelig Frihed. Concordatet banede det hele kirkelige Væsen Vejen til Generobring af dets gamle Magt.

Det så for de Samtidige ud, som om alle de uhyre Anstrengelser, der havde været gjorte, nu måtte betragtes som spildte. Når man betænker, hvad det var lykkedes at udrette, må man jo forbavses. En Frigørelsesbevægelse, der var begyndt i Renæssancetiden med den varme Begejstring for den græskromerske Oldtid, som dernæst i England ved Newtons Geni havde fået en ny Anskuelse af den ydre Verden til Grundstøtte, og som dør efterhånden havde erobret Naturvidenskabernes, afsat en ny Filosofi som sin Frembringelse og Frimureriet som sit Vidnesbyrd, var som en springende Gnist ved Voltaires Ånd bleven overført til Frankrig. Her var det Vidunderlige så sket, at få Årtier efter at Corneille havde digtet *Polyeucte* og Racine *Athalie*, få Åringer efter at Bossuet havde præket den ubetingede Lydighed og Pascal med Ildbogstaver nedskrevet Bekendelsen af sin Tro på det ubetingede Paradox, havde under den mest uomtvistede Enevælde en Håndfuld Mænd, fordømmte landflygtige eller forfulgte, formået at vinde først Folkets Ypperste, så de højere Stænder, dernæst Prinser og Prinsesser, der snart blev Konger og Kejsere, endelig en stor Del af Middelstanden, så at den nye Sandhed, der fødtes i Ringhed, men alt i Vuggen blev hyldet af mægtige Konger, af Preussens Friedrich, af Østerrigs Joseph og Ruslands Katharina, snart beherskede de højere Stænder i den imidlertid opvoxende Slægt, ja vandt sig Tilhængere mellem Abbeder og Præster.

Med atletisk Kraft havde den menneskelige Tanke rejst sig i sin Frihed. Alt, hvad der bestod, måtte retfærdiggøre sin Beståen. Man grundede efter Årsager der, hvor man før havde bedt om et Mirakel. Man fandt en Lov, hvor man havde troet på et Under. Aldrig før var det blevet tvivlet, arbejdet, undersøgt og oplyst således i Verden. Man havde ikke Magtens Våben men Spottens, og med Hån og Spot angreb man da først. Man tilintetgjorde med Latter. På Voltaires forfinede Hån fulgte Rousseaus grove Vrede. Aldrig før var der bleven undergravet og deklameret således i Verden. Den menneskelige Tanke, der i Århundreder på alle Områder havde måttet trække som Livegen, som man havde beruset med Legender og sunget i Søvn med Salmer og Talemåder, var vakt som af et Hanegal og lysvågen sprungen op. Skulde nu Alt, hvad Åndens Helte havde tænkt og dens Blodvidner lidt for, kunne fejles tilside som ubrugbart? Hvad der havde bragt så mange af de ædleste Hjerter til at banke, hvad der havde indgydt dem Mod på Valpladsen og Skafottet, skulde al denne Begejstring nu kunne knuges sammen påny som Ånden i Eventyret i et Jernskrin, og Skrinet kunne lukkes for bestandigt med en Kejsers og en Paves forenede Segl?

Foreløbigt blev Frihedsbevægelsen standset. Det begyndte påny at blive ilde set, ikke at bekende en åbenbaret Tro, og efter Napoleons Fald blev det farligt. Fra de Herskendes Side føres jo i religiøse Anliggender aldrig Kampen med Grunde mod Grunde. Man besvarede ikke de Modsigendes Bevisførelse med Beviser, men med Berøvelse af Suppe og Steg. Flertallet af de Mænd, der uden Formue havde forberedt sig til Embedsvejen og som ikke kunde overvinde en uimodståelig Lyst til hver Dag at spise både Formad og Eftermad, var fødte eller erhvervede, men fuldkomment pålidelige Støtter for Kirkens Genoprejsning. Ingen, der er over 25 År gammel, vil undre sig over, hvor mange Tilhængere Rettroenheden fik fra det Øjeblik af, da den fra at være en Latterlighed rykkede op til at blive et Levebrød.

Føj så hertil Frygtens store Parti, alle dem, der henlevede i Angst for den røde Republik og som i Religionens Genoprejsning først og fremmest så et Bolværk imod den. Herfra rekruteredes

Autoritetsprincipets Hær aller stærkest. Katolikerne blev pludseligt fra et kirkeligt Samfund til et politisk Parti.

Et Omslag i Tilstande er altid forberedt ved et Omslag i Stemninger og fremkalder endnu vissere Stemninger, der svarer til den nye Tilstand. De Stemninger og Tanker, der forberedte Concordatet, fik ved dets Afslutning fuld Frihed til at komme til Orde, andre ensartede var en Følge deraf, og idet disse Stemninger og Tanker nu ytrede sig i Literaturen, opstod en åndelig Bevægelse, der har sit Udgangspunkt i Concordatet og oversætter det i Literaturens Sprog. Det er denne åndelige Bevægelse, vi vil følge. Den Psychologi af vort Århundredes første Halvdel, som disse Studier søger at give, vilde ellers have et føleligt Hul. Lad være, at Stoffet ikke er lønnende, ikke meget indbydende eller rigt, det har fra vort Synspunkt ligefuldt sin store Værdi og Betydning.

Ifald den literære Bevægelse havde kunnet udgå fra Landbefolkningen, vilde den måske have fået noget Troskyldigt og Rørende ved sig, og var den udsprungen fra den i Lidelser prøvede Gejstlighed, havde den måske tiltrukket sig Opmærksomheden ved Inderlighed og Følelse; havde den endelig kunnet udgå fra dem, der efter Eneherskerens Exempel af verdslige Hensyn sluttede sig til Kirken, vilde den have båret Idéløshedens Præg. Men Intet af alt dette er Tilfældet. Alle hine Grupper dannede den nye Literaturs Publikum, afgav dens Sangbund og Ekko, men ingen af dem var åndeligt frugtbare. Den nykatolske Retning i Literaturen var en Retning uden Naivetet og uden Følelsesinderlighed. Men den var ikke idéløs. Med stor Sikkerhed og Besluthed hævder den den Idé, Revolutionen ubetinget havde kuld kastet, Autoritetsideen. Førerne er snarere politiske Ånder end religiøse Ånder, de vil ikke så meget frelse Sjælene som frelse Overleveringen. Man kræver i deres Kres Religionen som Middel mod Lovløsheden. Man beråber sig så hårdnakket på Autoriteten, fordi man er bankerot på alt Andet end ydre Autoritet.

Den literære Bevægelse udgår fra spredte Punkter, og ingen af de Mænd, der indleder den, kender fra først af hinanden. Under Revolutionen flakker f.eks. Chateaubriand om i Amerika, Maistre er bosat i Schweiz, og Bonald udkaster sit første Skrift i Heidelberg. Så snart den åndelige Reaktion begynder, vender de fleste af Emigranterne hjem, og Autoritetsprincippet hævdes i Literaturen dels af fremmede og uafhængige Personligheder som Maistre, dels af Mænd som Chateaubriand og Bonald, hvem Bonapartes Overtagelse af Magten kalder tilbage til Frankrig. Disse slutter sig foreløbigt til ham i hans Egenskab af Kirkens Genopretter, men kun for kort efter enten allerede under hans Regering eller efter hans Fald at slutte sig med langt større Varme og langt mere Overbevisning til Bourbon'erne, til hvem deres eget Grundbegreb drager dem med al Følgerigtighedens Magt. Napoleons Plan: ved Concordatet at vinde Kirken for sig og berøve Bourbon'erne Gejstlighedens Deltagelse, glippede fuldstændigt for ham og måtte glippe. Snart var der åben Krig mellem Paven og ham, og snart viser den literære Bevægelse, hvis Opståen falder sammen med Concordatet, sig åbenbart som Ven af det gamle Kongehus og dets formentlige Ret.

Bevægelsens første Ophavsmænd føler sig naturligt dragne til hinanden, gør Bekendtskab og stifter snart en Art Skole. De har adskillige vigtige fælles Karaktertræk, som da også findes endog hos Skolens senest tilkomne Lærlinge som Lamennais, Vigny, Lamartine og Hugo. De er alle uden Undtagelse Adelsmænd og ved personlige Bånd knyttede til de nedarvede Kongehuse. Maistre var Kongen af Sardinias Minister i Rusland. Bonald havde som Yngling hørt til Ludvig den 15des Musketerere og havde i Kongens sidste Dage været den, der daglig kom til Kongens Seng for at få Feltråbet at vide. Han havde nemlig selv havt Kopperne og stod således ikke i Fare for at blive smittet. Den første Gang, da han efter Ludvig den 15des Død kom for at udbede sig Feltråbet af den nye Konge, tilkastede Marie Antoinette den unge Musketer et velvilligt Blik og henvendte nogle Ord til ham. Hint sidste Blik af en døende Konge, der efterlod et næsten tilintetgjort Monarki, og dette første Blik af en ung, skøn og håbefuld Dronning, der gik så store Lidelser imøde, gik aldrig ud af Bonalds Erindring. Disse Blik blev Ledestjerner for hans Liv. — Hvad Chateaubriand angår, da indgav han som Gesandtskabs-Sekretær sin Afskedsansøgning til Bonaparte i det Øjeblik, da han erfoer Hertugen af Enghiens Justitsmord, og tog

fra da af det Parti, som han gennemførte til 1824, at være Bourbon'ernes trofaste Tjener; det var en Rolle, som han spillede så alvorligt, og som således var ham påtvunget af Omstændighederne, at han udførte den til Fuldkommenhed. Hvad den næste Slægt angår, da har Lamartine i Fortalen til sine *Meditationer* og i sine *Erindringer* fortalt, hvorledes han som ung Gardeofficer galopperede ved Siden af Ludvig den 18des Vogn, når denne drog fra Paris til St. Germain. Alfred de Vigny var fra sin Barndom af ivrigt kongetro, hans Fader gav ham under Kejserdømmet Korset på St. Ludvigs Ordenen at kysse. Af Vassaltroskab blev han kongelig Officer. Han bevarede denne Holdning af Stolthed, selv da alle hans Forhåbninger til det nedarvede Kongedømme var bristede og var vegne for en udtalt Ringeagt til alle Sider, og han blev efter Revolutionen 1830 den fordomsfri, men ordknappe og indesluttede Konservative, som hvilken hans senere Skrifter maler ham (Se Stuart Mill's Afhandling om Vigny i *Dissertations and discussions*, I.) Victor Hugo endelig har tilstrækkeligt ofte skildret, hvor stor en Indflydelse Barndomsindtryk fra Kongeligsindede og især Påvirkning af hans Moder som lidenskabelig Vendéenne udøvede på hans første Optræden.

Begavelse af første Rang er denne Skoles teoretiske Ledere ikke. De er kraftigt despotiske Naturer, der elsker Myndighed, fordi de fordrer Lydighed, og elsker Autoritet, fordi de kræver Underkastelse, eller stolte, forfængelige Åndsaristokrater, der hellere vil hylde et Paradox end gå i Trop med den hele Flok af Skribenter, der har dyrket Fornuften, eller endelig undtagelsesvis Romantikere, der bevæges til Tårer ved Tanken på den Tro, de ikke mere besidder men gør fortvivlede Forsøg på at tilegne sig. De er Kamphaner som Maistre og Lamennais, Inkvisitor- og Prælatnaturer, Stædigheden selv som Bonald og Chateaubriand, og taler, som de taler, mere af Stædighed end af Overbevisning. "Jeg der er hårdnakket Katolik" (Moi catholique entêté) siger Chateaubriand om sig selv. Det er Ordet; hårdnakket, ikke hjertegreben.

Deres Styrke overfor de Samtidige ligger i deres Talent; thi Talentet er en sådan Tryllekunstner, at det en rum Tid kan opretholde en hvilkensomhelst Sag. Chateaubriand er Gruppens Kolorist, Maistre ved sin Karakterstyrke, sit Vid og sine forbløffende Påstande dens Høvding, Bonald dens Skolemester med Rubriker til Alt. Snart drager den det Bedste af hvad Frankrig fik af unge opadstræbende poetiske Evner til sig. Den fastholder dem vel kun kort i sin Ring, men de begynder deres Baner under dens Varetægt. Skolen får da sine Digtere og med dem sin Folkeyndest, der føjet til den Autoritet, dens Tænkere besad, nok kunde fremkalde et kortvarigt Skin af, at dens Sag var bleven den sejrriige, så meget mere som Bourbon'ernes Genbestigen af Tronen virkeliggjorde dens politiske Idealer.

Efter en Række Års Forløb skete det så, at alle dens bedste Mænd med Faner og klingende Spil gik over i Modstandernes Lejr. Skolen opløste sig i Kraft af sin indre Unatur. Det Princip, som holdt den sammen, Overleveringens og Autoritetens Princip, der havde taget sig ud som en uovervindelig Fæstning, viste sig undermineret, hult, skjulende et uanet Sprængstof i sit Skød; man opdagede, at man havde taget Stilling på et Krudttårn. Man skyndte sig at forlade det, før det gik Luften.

Sylvain Maréchal skriver i en Bog, som udkommer År 1800 (*Pour et contre la Bible*): "En meget udpræget religiøs Reaktion betegner dette første År af det nittende Århundrede." Den betegner mere end type af de følgende og i langsomt udviklede og let stillestående Lande fulde halvfjerds.

Den literære Reaktion imod det 18de Århundredes Ånd begynder ikke som særligt gudelig. Vi har set, at Reaktionen i den Gruppe af literære Frembringelser, jeg har betegnet som Emigrantlitteraturen, "endnu ikke er en Underkastelse under Myndigheder, men den naturlige og berettigede Hævden af Følelse, Sjæl, Lidenskab og Poesi i Modsætning til Forstandskulde, nøjagtig Beregning og en af døde Overleveringer omspændt Literatur." Dette er den tilbagestræbende Retnings første Greb, det som jeg særmærkede med disse Ord: "Det første Træk er kun det at tage Rousseaus Våben og vende dem imod hans Modstander Voltaire". Man nøjes ikke her med Voltaires kolde Gudstro, men opstiller imod den Rousseaus fyldige og ubestemte Følsomhed. Man går i hans Spor, man bygger videre på Grundlag af hans Følelsesfylde og Indbildningskraft. Et Blik henover Revolutionens Udviklingsgang har vist os at denne Åndsbevægelse allerede i Omvæltningstiden er historisk ligesom forud antydet ved Robespierres

Forsøg på at stille Rousseau som Dæmning imod Nedbrydelsen af det Følelsesliv, der havde været så stærkt knyttet til Kirkens Overlevering og Autoritet, at det truede med at gå til Grunde med Kirken. I sin Oprindelse var det store religiøse Omslag, som vi så, kun Følelsens Tilbageslag imod Forstanden. Hvad der avlede Reaktionen var den rent ubestemte Trang til at føle og lade Følelsen komme til Orde. Bevægelsens Historie er Historien om, hvor frygtelig vildledt denne Trang efterhånden blev.

Som nu Reaktionenens første Stadium var *at lade Rousseau føre Tilbageslaget*, således blev Bevægelsens andet Stadium *det at føre Tilbageslag mod Rousseau*. Næsten i enhver Bog, man vil tage i Hånden af Bonald, af Maistre eller af Lamennais vil man finde Udgangspunktet taget i lidenskabelige Bestræbelser for at gendrive Rousseau eller rettere for at håne og tilintetgøre ham. På det første Stade opstillede man *Følelsens Princip* imod Forstandsherredømmet, på dette andet Trin opstiller man *Autoritetsprincippet* som det ubetingede imod alle tidligere Principer, Følelsesprincippet medindbefattet. Overgangen fra det ene af disse Trin til det andet foregår således, at man søger at hævde og genindsætte Autoriteten gennem en Appel til Følelsen. Det er det, som sker i Ballanche's: *Om Følelsen, betragtet i dens Forhold til Literaturen og Kunsterne*, 1801, det er det, som navnlig foretages i Chateaubriands *Kristendommens Ånd* 1802.

Man finder nu i Rousseau den farligste Talsmand for det 18de Århundredes Tanker. En kort Skildring af Angrebene på ham, der går i alle Retninger, vil vise hvad sandt og hvad falsk der lå i dem.

Først det politiske Angreb. Det er i hele det 19de Århundrede ofte gentaget og bør ikke glemmes, at det skortede det 18. Århundrede på historisk Sans. En af dets berømmeligste Repræsentanter d'Alembert ønskede endog Erindringen om alle tidligere Tider ryddet bort. Til Rousseaus og det 18de Århundredes naive Tro på, at den udskelnede Tanke uden Hensyn til Historie og Virkelighed kan omdanne Tilværelsen, stillede man sig nu på alle Områder angribende. Det forrige Tidehvert havde troet, at Alt var godt, når man blot fik en skreven Forfatning, som ophævede hvad man anså for Misbrug, og fastslog hvad man anså for Ret. Den havde betragtet dette Stykke Papir, eller, som man dengang kaldte det, disse Lovens Tavler som Landets virkelige Forfatning. Herimod retter Joseph de Maistre sin Sætning: "Mennesket kan ikke lave en Forfatning, og en lovlig Forfatning kan ikke være skreven." Han har heri halvvejs den mest lysende Ret og halvvejs den særeste Uret.

Han aner den store Sandhed, som i Nutids-Politik kan betragtes som indvunden, at et Lands sande Forfatning består af Landets virkelige Magtforhold, som de foreligger, Magtforhold, som ikke ændres, fordi politiske Dilettanter omskriver dem på et Blad Papir. For Maistre har den givne Øvrighed altid en ubetinget Ret. Enhver Opstand synes ham en Forbrydelse, men med sit Blik for Virkeligheder tror han ikke på den skrevne Forfatning som Skranke. Om Skranken mod Tøjlesløsheden siger han: "Det er Sædvanen, eller Samvittigheden, eller en Pavekrone, eller en Dolk, men det er altid et Noget." Den skrevne Forfatning alene er ham intet Virkeligt.

Hans sære Vildfarelse ligger i Måden, hvorpå han begrundet sit Had til denne skrevne Forfatning. Han mener, at hvad der er skrevet, hvad der er forudset og fastslået ved menneskelig Klogskab er at betragte som et Indgreb i det guddommelige Forsyns Råderum. "Det er Næsvished mod Gud, ikke at have Tillid til det Uforudsete, og enhver Regering, der er bygget på bestemte Love, hviler på en Anmasselse af den guddommelige Lovgivers Myndighed." Den virkelig rådende Forfatning betragter han derimod som værende af guddommelig Natur, da han fra sit rettroende Standpunkt hævder, at det er Gud, som giver Folkene deres Væremåde. Mod Folkets Suverænitet stiller han da ligesom Bonald og Lamennais Guds Suverænitet og havner således i Guds umiddelbare Regering.

Rousseaus politiske Forestillinger var visselig højst ufuldkomne, og det var let at se, hvilke Farer der skjultes i dem. Hans Grundsætning, at Ingen er forpligtet til at adlyde de Love, i hvilke han ikke har samtykt, knuser ikke blot Autoriteten som Magt, men også den Autoritet, der kun er Fornuftens Form, og gør al Regering umulig. Hans anden Grundsætning, at Suverænitet ligger hos Folket, kan, hvis Folkets Begreb bestemmes på ensidig Måde, føre til Flertalstyranni og gøre al Frihed umulig. Hans tredje store Grundsætning, at "alle Mennesker er lige", kan føre til Udjævning istedenfor til

Retfærdighed. Der var da Angrebepunkter nok for en Drøftelse, ført ud fra den moderne Tids Grundtanker. Hegel indlod sig i sin Tid på en sådan ved en ny Fortolkning af Folkesuveræniteten, der indadtil blev bestemt som Statens Suverænitet, og Heiberg, der gerne sætter de Hegelske Tanker på Spidsen, har i sin Afhandling *Om Autoritet* givet Hegels Tanke den forbløffende og fremskridtsfjendtlige Form, at "om Borgerne ved Statens Udvikling kommer i Besiddelse af flere Goder eller ikke, er aldeles ligegyldigt, thi Staten er ikke til for Borgernes Skyld, men Borgerne for Statens". (Hegel: *Werke* 8ter Band, *Philosophie des Rechts* 367. Heiberg: *Pros. Skrifter*, 10. B. 335.) Selv om man nu har en meget udpræget Uvilje mod Sætninger af denne Art, hører man dog disse Indsigelser med den Opmærksomhed, som en Tankegang fra 1842 kan vente. Hin Tids Uvilje imod Rousseau er derimod grundet ikke på Tanke eller Fornuft, men på den rene Autoritetstro, og Modsigelsen er tilmed af så uredelig Art, at den altid opsøger en eller anden løsreven Sætning af Rousseau, som læst med god Vilje lader sig forstå, men som på Grund af sin forvovne Form temmelig let lader sig gøre til Vanvid.

Bonald håner f.eks. Rousseau, fordi han har sagt: "Et Folk har altid Ret til at forandre sine Love, selv sine bedste; thi dersom det vil skade sig selv, hvem har da Ret til at forhindre det deri." Sætningen er uforsigtig, men den godkender i Virkeligheden ikke Tilbageskridtet, den afviser kun den fremmede Indblanding, der vilde gribe det som Påskud, og Læseren føler sig pinligt berørt, når han ser, at Årsagen, hvorfor Bonald er så forbitret på disse Ord, er den, at det er Gud, ikke Folket, hvem Lovgivningsmagten tilhører.

Man angriber dernæst med megen Ild og Heftighed Rousseau's Samfundsbegreb. Det lader sig forstå, at Rousseau med Blikket rettet på det Samfund, han havde for Øje, kunde komme til den Indbildning, at et Samfund overhovedet lod sig undvære; men denne Vildfarelse i Forening med hans Fantasteri om en tabt, lykkelig Naturtilstand, havde ført ham til Sætninger som denne: "Mennesket er født godt og Samfundet fordærver det", og til det komiske Paradox, som går igen i alle Bøger fra Kongedømmets Genrejsningstid, gennemboret af såmange Modbeviser, som der går Nåde i en Nådepude: "Det Menneske, som tænker, er et fordærvet Dyr." På sådanne Punkter har Angriberen da i Reglen let Spil.

I sin Ivren mod Samfundet lod Rousseau sig forlede til at sige: "Samfundet følger ikke af Menneskets Natur. — Alt, hvad der ikke ligger i Naturen, fører Ulemper med sig, og det borgerlige Samfund mere end alt det Øvrige." — "Samfundet!" udråber Bonald ikke uden Veltalenhed, "som om Samfundet bestod i vore Huses Mure eller vore Byers Volde, og som om der ikke overalt, hvor der fødes et Menneske, var en Fader, en Moder, et Barn, et Sprog, Himlen, Jorden, Gud og Samfundet." Han lærer da sin Samtid, at det første Samfund var en Familie, og at i Familien er Magten ikke kåret ved Valg, men et Udslag af Tingenes Natur. Imod den Lære, at Samfundet er opstået ved frivillig Overenskomst og er fremgået af en Pagt, stiller han sin, at Samfundet er påbyrdet (*obligée*) og Resultatet af en Magt, det være sig Overtalelsens eller Våbnenes Magt. Mod den Påstand, at Magten fra først af har modtaget Loven af Folket, stiller han den, at der ikke engang gives noget Folk, før der er en Magt. Mod den revolutionære Grundsætning, at Samfundet er *Broderskab* og *Lighed*, stiller han Fadervældens Selvhersker-Lære, at Samfundet er *Faderlighed* og *Afhængighed*. Magten er hos Gud og meddeles af ham. — Atter her er den kraftige Påberåbelse af den historiske Virkelighed og dens Magtforhold slående sand, på samme Tid som ved en Tilsnigelse det enelovlige Kongedømme af Guds Nåde udledes af Agtelsen for Historie og Virkelighed.

Da man af al Magt vilde rette et Slag mod Rousseau's Opfattelse af Staten som en Kontrakt, fremstillede man denne Opfattelse som en Tåbelighed, ja som et forbryderisk Påfund. Og dog fremgår den så naturnødvendigt som noget af det 18de Århundredes hele Overvurdering af den bevidste Side af Menneskelivet og Mangel på Blik for det Ubevidste. Hvor langt mere retfærdigt har ikke senere Hegel dømt Rousseau! Han fremhæver den Fortjeneste hos Rousseau at have opstillet et Princip, "hvis Indhold var selve Tanken", Viljen nemlig, som Statens Princip, og bemærker, at hans Fejl kun var den, ved Viljen alene at forstå den enkelte, den bevidste og vilkårlige Vilje, hvilket så fører til "andre, kun

forstandige Følgeslutninger, der nedbryder det ubetinget Guddommelige og dettes Myndighed og Majestæt" (Hegel: *Werke*, 8ter Band 314). I *Samfundspagten* havde Jean-Jacques forsøgt at finde Regeringernes og Lovenes Grundlag i Menneskets og Samfundets Natur, denne taget i ren udsondret Almindelighed. Men allerede Montesquieu har sagt: "Jeg har aldrig hørt Tale om offentlig Ret, uden at man omhyggelig har forsøgt at finde, hvad der er Oprindelsen til Samfundene, Noget, der forekommer mig aldeles latterligt. Hvis Menneskene ikke dannede et Samfund, hvis de skyede eller flyede hverandre, måtte man spørge om Grunden, og søge, hvorfor de holdt sig skilte; men nu fødes de alle knyttede til hverandre. En Søn fødes hos sin Fader og holder sig til ham; det er Samfundet og Årsagen til Samfundet."

Hvis Barnets Forhold til Moderen som endnu nærmere blot indsættes istedenfor Forholdet til Faderen, så er denne Tankegang fuldkomment rigtig. Rousseau vilde imidlertid uden at tage Hensyn hertil vise, i Kraft af hvilke ledende Forestillinger Menneskene havde forenet sig med hverandre, hvilket Mål de havde sat sig med denne Forening, og hvilke de bedste Midler var til at nå dette Mål. Nu er det ganske vist uomtvisteligt, at Samfundet kun består ved Overenskomst mellem dets Medlemmer. Denne Overenskomst eller Pagt er da sikkert nok det åndelige Grundlag for Samfundets Existens, men denne Kontrakt indgås stiltiende, er altid underforstået, har altid eksisteret, har følgelig ikke udvortes Virkelighed. Ganske på samme Måde hedder det i Geometrien: En Kugle opstår derved, at man drejer en Halvcirkel om dens Axe. Denne Bestemmelse er fuldstændigt sand, men har Intetsomhelst at gøre med de stofflige Betingelser for en bestemt Kugles Tilværelse. Aldrig i Verden er en Kugle bleven støbt derved, at man drejede en Halvcirkel rundt om sin Radius.

Vil man fastholde denne Lignelse, så har man i et nøjagtigt Exempel Ejendommeligheden ved det 18de Århundredes Tankegang på det sociale Område, ja ved dets hele Åndsliv. Dette Åndsliv er opløsende og udsondrende, det hælder mod Geometrien og Algebraen og forsøger at forstå Virkelighedens vanskeligste og mest sammensatte Forhold ved Hjælp af udskelnede Begreber. Overfor denne Svaghed vinder Bonald en let Sejr ved at påberåbe sig Magtprincippet. Han stiller overfor Rousseau's opløsende Påstande sine fra det uindskrænkede Kongedømme hentede Lærdomme: "Gud er den suveræne *Magt* over alle Væsener, Gudmennesket er *Magten* over hele Menneskeheden, Statens Overhoved er *Magten* over alle sine Undersåtter, Familiens Overhoved er *Magten* i sit Hus. Da al Magt er skabt i Guds Billede og stammer fra Gud, er al Magt ubetinget. (Ganske ligesom Bonald tager den bekendte Haller i sin *Restauration der Staatswissenschaft* sit Udgangspunkt i Angreb på *Le contrat social*.)

Man bekæmper dernæst Rousseau på det sædelige Område. Rousseau havde bestræbt sig for i Moralen at gøre "den indre, uskrevne Lov", hvorom Antigone taler, til Lovgivningens Kilde. Han havde sagt: "Hvad Gud vil, at Mennesket skal gøre, det lader han ikke Mennesket vide gennem et andet Menneske; det siger han det selv og skriver det i dets Hjertes Dyb." Hvis dette nu forholdt sig således, hvad betydede så Overlevering, Autoritet og på anden Hånd meddelte Åbenbaringer! "Dersom Mennesket," svarer derfor Bonald, "var nødsaget til at følge denne indre Lov, vilde det være viljeløst som en Sten under Tyngdeloven; kan det derimod lade være at følge den, så behøves her en *Autoritet*, som kan gøre det opmærksomt på disse Love, og som lærer det Lydighed imod dem." Således er da også i Moralen Ledetråden fra den indre Følelse lagt over i udvortes Autoritet.

Fjendtlighederne mod Rousseau går så vidt, at Bonald f.eks. deklamerer Side op, Side ned i Anledning af Filosofens Opråb til Mødrene om selv at die deres Børn. Man skulde tro, at Rousseau her idetmindste havde gjort de strenge Pligtlærere det tilpas. Intet mindre! Hint Opråb beviser, at Jean-Jacques har betragtet Menneskene blot som Dyr: "J. J. Rousseau gjorde det i Naturens Navn til en Pligt for Kvinderne, selv at give Die til deres Børn, ganske som Dyrenes Hunner gør det og af samme Årsag ... Fædrene og Mødrene, der af Filosofen kun blev betragtede som Hanner og Hunner, betragtede da Børnene kun som deres Unger". (Bonald: *Du divorce, considéré au 19me siècle relativement à l'état domestique et à l'état public de la société*. Udg. af 1817, S. 29 og 31.) Og hvorfor er Bonald her så

forbitret? Øjensynligt fordi han frygter, at Rousseau skal berøve Religionen noget af dens Anseelse ved at udstede et Fornuftbud, som den ikke ligefrem har givet. "Rousseau," siger han, "har formodentlig troet at gribe Religionen i at overse en Pligt; men måske har netop Religionen, der så' videre end han, frygtet Alt, hvad der kunde tjene unge Ægtefolk som Grund eller Påskud til at leve adskilte fra hinanden, endog blot øjeblikkeligt." Den katolske Kirkes moderlige Omsorg for Ægtefællernes Lykke og Menneskeslægtens Formering skal da altså ved Bekæmpelsen af Rousseau vise sig i sit klareste Lys.

Vi så, til hvilke Misforståelser af Samfundsideen det 18de Århundredes uhistoriske og matematiske Tankegang ledte. I en ganske lignende Misforståelse havde man i Kraft af en beslægtet Tankegang gjort sig skyldig overfor Poesien. I sin Beundring for den matematiske Forstandighed og den Sikkerhed, hvormed man ad den matematiske Slutningsfølges Vej nåede til Opdagelsen af almene Sandheder, ønskede man at meddele Sproget så vidt muligt det matematisk-nøjagtige Udtryks Egenskaber. Condillac definerede Videnskaben som *une langue bien faite*, det vil sige, et fuldstændig klart og fuldstændig nøjagtigt Sprog. Man lagde kun i ringe Grad Mærke til, at såsnart det gælder om at gengive Indtryk, der ikke er de samme hos Alle, og som hos selvsamme Person kan skifte fra det ene Øjeblik til det andet, udkræves der et bøjeligt, let ompræget Sprog, der modtager sin Ånd og sit Stempel af den, der taler det. Videnskabsmændene begyndte da at håne hvad man kaldte Poesien og Stilen, og forsikrede, at Tankerne var Alt og Formen så godt som Intet. Barante, der lige ved det nye Århundredes Begyndelse første Gang byder sin Tidsalder Spidsen i et literærhistorisk Skrift, siger herimod slående: "Når Chimène siger til Rodrigue: "Gå, jeg hader dig ikke", så er det klart, at hvis man underkaster disse Ord en kold Undersøgelse, er det det Samme, som om hun sagde: "Gå, jeg elsker dig", og dog vilde hun, ifald hun sagde disse sidste Ord, være et ganske andet Væsen, vilde glemme Hensynet til sin Fader og tabe både sin Blufærdighed og sin Ynde."

Digterne, der i Grunden gik ud fra samme Opfattelse som Videnskabsmændene og var lige så langt som hine fra at fatte Stilen som et umiddelbart Udslag af Personligheden, gav sig til at fabrikere Stil i og for sig og talte om Stilen, som man taler om Musik til en Text. De betragtede Kunsten at skrive som en rent udvortes Kunst, og man så den beskrivende Skole med Delille i Spidsen forsøge på at sætte de mindst digteriske Emner som Fysiken, Plantelæren, Stjernekyndigheden og Søfarten i Stil. (Digterværker af Boisjolin, Gudin, Aimé Martin og Esménard.) Ja, Cournand skrev endog et Digt i fire Sange om Stilen og Stilarterne. Man betragtede Poesien som en kunstig Form, der meddelte den færdige Tanke. Det var herimod, at allerede Buffon havde rettet sin træffende Sætning: *Les faits, matière de la science, sont "hors de l'homme", le style c'est l'homme même*, Stilen er Manden, en Sætning, der sidenhen, så tidt Ordet Stil bliver nævnt, kommer frem som den mest forslidte Talemåde, aldrig anført oftere end af dem, der hverken er Mænd eller har Stil. ([Note 2](#)). Det 18de Århundredes Digtere gik i deres Opfattelse af den poetiske Stils Natur ud fra deres egen Fremgangsmåde. Da deres egen Poesi ikke var en Naturfrembringelse, men deres Sprog et Udslag af Arbejde efter visse Regler for Udtrykkets Fornemhed, for Valget af Lignelser og Brugen af Mytologi, troede de, at Sproget og Tanken oprindeligt opstod uafhængigt af hinanden.

Når da Bonald imod dem retter sin Lære om, at Sprog og Tanke ikke kan skilles ad, den Grundsætning, hvorpå han i sit Hovedværk *La législation primitive* bygger sit hele System, så har han selvfølgelig Ret. Men det går med denne Sætning som med andre Sætninger af Fortidens Istandsættere: den Rettroenheds-Syge, hvoraf Forfatteren lider, bringer ham til at strække og forvride den sande Tanke således, at der bliver et rent Uhyre ud af den. "Besvarelsen af Åndslivets Grundspørgsmål", siger Bonald, "kan gives i denne Vending: Det er nødvendigt, at Mennesket tænker sit Ord, før det siger sin Tanke. Med andre Ord: det er nødvendigt, at Mennesket véd Ordet, før det siger det, hvilken indlysende Sætning udelukker enhver Mulighed af, at Mennesket selv kan have opfundet Ordet." Således når Bonald til denne de Reaktionæres Yndlingsætning i det 19de Århundrede, at Sproget oprindeligt er givet Menneskene af Gud. Man finder den hos S. Kierkegaard i den Ytring, at det selvfølgelig ikke går

an at lade Mennesket selv have fundet på Sproget (*Om Begrebet Angest*). Hvorfor ikke? Fordi Gud har åbenbaret det, fix og færdigt.

Det er mod Lockes og Condillacs sunde Lære om Sprogets og Forestillingernes langsomme Erhvervelse, at Bonald stiller denne sin Grundsætning om Nødvendigheden af Sprogets og Ideernes oprindelige Åbenbaring. På dette Grundlag hviler hos ham intet Ringere end Dogmet om Guds Tilværelse, hvormed alle de øvrige følger. Hvorhen man end vender sig, man ender altid dér. Da ingen af den gamle Tilstands Genoprettere har Begreb om Videnskab, da de alle er gode Hoveder med den Dannelse, man får i en Jesuiterskole, er der ikke den videnskabelige Galmandssnak, som de ikke fører. Sprogvidenskaben opofres ikke mindre end Politik og Samfundslære på Gudsvældens Alter. Et mærkeligt Bevis på disse Mænds Sammenhold er det, at Bonald i 1814 lod Maistres Værk *Om politiske Forfatningers Livskilde* (*Sur le principe générateur des constitutions politiques*) oplægge påny, altså antog sig et Værk, der ivrede mod skrevne Forfatninger, da han dog ifølge sin Lære om Ordets ligefremme Åbenbaring var kommen til den Overbevisning, at ethvert Bud fra de ti Bud af og nedefter måtte være optegnet sort på hvidt. Men Hovedsagen var for ham som for Maistre, at Forfatningen ikke gjorde Tidsånden nogen Indrømmelse og at Autoriteten stod uanfægtet af ethvert Frihedspust, så tog han det ikke så nøje med at regne sig en Meningsfælle, der på dette Punkt var afgjort Modstander, til Indtægt.

Ikke nok med, at man selv havde gået i Jesuiterskolerne, man vilde også have Slægten derind. Maistre var hele sit Liv igennem Jesuiternes Beskytter og begejstrede Talsmand. Han udsatte sig for store Ubehageligheder ved St. Petersburger Hoffet hellere end at tage sin Hånd fra dem.

Tredje Del af Bonalds *Den oprindelige Lovgivning* (*Législation primitive*), der særligt behandler Opdragelsen, er rettet mod Rousseau's *Emile*, og Forfatteren kan ikke tilgive denne Bog dens Lære, at man ikke bør give Barndommen religiøs Opdragelse. Han anfører, (med hellig Alvor) som Exempel på de skæbnesvangre Virkninger af Rousseau's Opdragelsesgrundsætninger, at 75 Børn i de sidste fem Måneder er blevne dømt af Politiretten for forskellige Forbrydelser, og giver nu sine egne Opdragelsesprinciper tilbedste. De går, som det var at vente, ud på at kvæle al Personlighed. "Vi behøver en stadig, almindelig, ensformig Undervisning og følgelig en stadig, almindelig, ensformig Lærer (*perpétuel, universel, uniforme*), der behøves altså et Korps, thi uden et Korps gives der hverken Stadighed eller Almindelighed eller Ensformighed." Han viser så, at gifte Lærere ikke kan antages helt at ville ofre sig til deres Gerning, at det nytter lige så lidt at vælge ugifte, ifald de ikke står under religiøs Ave og Tugt; "thi hvis de offentlige Lærere vel er ugifte, men tillige verdslige, kan de intet virkeligt Korps udgøre, da de træder ind deri og ud deraf efter Lyst og Lune, og ingen Familiefader desuden kunde vove at betro sine Børn til en ugift Mand, hvis Sæder ikke sikredes af præstelig Tugt." Ved denne Bevisførelse når han det Resultat, at hele Undervisningen bør lægges under Gejstligheden, være fortrinsvis gudelig og tidligt vænne Børnene til Ærefrygt for den Autoritet, de deres Liv igennem skal lyde.

Den hårdnakkede Fremdragen af Autoritetsprincippet er da det afgørende, det herskende Træk i hele denne Literaturgruppe. De franske Samfundsgenoprettere hævder det med så meget større Lidenskab end Tysklands, dels på Grund af Stammens Ejendommelighed, dels på Grund af Trosbekendelsens Forskel. Den reaktionære tyske Literaturbevægelse grunder, som vi har set, i den Enkeltes vilkårlige Selvhævdelse og Selvrådighed. Så helstøbt katolsk, så autoritetsdyrkende som den franske Reaktion blev den tyske Romantik trods sine katolske Tilbøjeligheder og Abekatterier aldrig. Den germanske og protestantiske Egenvilje stred bestandig imod. Den franske Samfundsånd gav lettelig efter. Til Gengæld er den helstøbte og fuldblods Reaktion nok så fængslende som den uvisse og halve.

Endnu i det Øjeblik, da Omslaget er nær, og den hele Skoles Opløsning ikke langt borte, ser vi Lamennais i sin Bog om LigeGYldigheden mod Religionen hævde, at ikke Følelsen, og lige så lidet Forskningen, men *Autoriteten* er Kendemærket på den sande Religion, "så at den sande Religion ubestrideligt er den, der hviler på den størst mulige *synlige Autoritet*." Og strax fra Bevægelsens

Begyndelse gives alle Begrebsbestemmelser i samme Ånd. For Bonald er Religionen det rene Ordenspoliti. Her som Bevis nogle Sætninger, jeg har samlet i hans Skrifter:

"Religionen, der er det almindelige *Bånd* i ethvert Samfund, strammer fortrinsvis det politiske Samfunds Knude; selve Ordet Religion (*religare*) antyder tilstrækkeligt, at den er de menneskelige Samfunds, Familiers og Staters naturlige og nødvendige *Bånd*. Religionen bringer *Orden* ind i Samfundet, fordi den lærer Menneskene, hvorfra *Magten* og Pligterne stammer. — Religionen indeslutter væsentligt Grundsætningerne *for al Orden*. — Religionen vil triumfere, fordi *Ordenen*, som Malebranche siger, er Åndernes ukrænelige Lov." — Ja han udbryder i sin Glæde over den stigende Reaktion: "Allerede ser vi rundt om i Europa alle med Rette berømte Skribenter indrømme eller forsvare Nødvendigheden af den kristelige Religion og stemple deres Værker med Seglet af dens Udødelighed; thi lad Forfatterne mærke sig det: alle de Værker, i hvilke *Ordenens* Grundbegreber er fornægtede eller bekæmpede, vil sporløst forsvinde, og kun de, i hvilke de forsvares eller æres, vil nå til Efterverdenen med Hæder." Man ser, at om Trosinderlighed, om Guds frygt, om Følelse er her ikke Tale. Religionen er Båndet, er *Ordenen*, er Autoritetsprincippet. Hvilken Afstand fra Tyskland, hvor selv Måneskinssværmeriet blev Religion!

Underligt nok får Bonald endog ved den stærke Hævden af Religion som *Orden* en ham sikkert meget ukær Lighed med den Mand, han omtrent afskyede mest af alle, med Robespierre nemlig, der jo også elskede *Ordenen* med Lidenskab og vilde have en offentlig Gudsdyrkelse for dens Skyld. Forskellen er den, at Robespierre ingen anden *Orden* ønskede end den, der bevarede Revolutionens Erobringer, men Bonald ved *Orden* forstår Indbegrebet af al gammel Overlevering.

Maistre mødes med ham på dette Punkt. Han siger: "Uden Pave ingen Suverænitet, uden Suverænitet ingen Enhed, uden Enhed ingen *Autoritet*, uden *Autoritet* ingen Tro." Han stiller Kongedømmet over al Kritik og Forskning, idet han lærer, at det er et *Mirakel*. Han forherliger den rå Myndighed som sådan, idet han i sine Bøger lægger det militære Samfund ind under Korporalstokken, det borgerlige ind under Bøddeløxen. Det sidste gjorde Robespierre i Virkeligheden, men først da han ikke så nogen Frelse for Revolutionen uden i et Diktatur. Således mødes da også Maistre med Robespierre, og han sætter Kronen på Værket ved en Lovsang over Inkquisitionen.

Hvad disse Skribenter vil hævde, det er da *Autoritet* og *Magt*. *Magten* kuldcastes i Staten ved "folkelige Samfundsindretninger", der udsætter for tvungent Ministerskifte; den trues i Religionen, dersom Præstestanden opnår forholdsvis Uafhængighed af Rom (derfor Maistres Bog mod Gallikanismen), og dersom den stilles frit (som Bonald kalder det, "ved Presbyterianismen"); den omstyrtes i Familien i det Øjeblik Skilsmisse på nogensomhelst Betingelse tilstedes. Konge, Minister og Undersåt, Pave, Præst og Myndighed, Mand, Hustru og Barn, det er for Bonald uadskillelige Trekløvere, dannede i Treenighedens Billede. Som uadskillelige sikrer de *Autoritetens* og *Ordenens* store Grundtanker.

Så har vi da ved på mange spredte Punkter at jage vor Sonde ned og allevegne møde samme Grundtanke fundet det nye Tidehvervs herskende Idé. Vi kan kalde den med mange Navne: Det er *Udvorteshedens* store Grundsætning i Modsætning til den selvegne Følelses og den personlige Forsknings. Det er *Præstevældens* store Grundsætning, Guds Suverænitet i Modsætning til Folkets, *Autoritetens* og *Magtens* Princip i Modsætning til Frihedens, Menneskerettighedernes og det menneskelige Sammenholds Principer. Og når vi nu kaster et Blik ud over Menneskelivets forskellige Rammer, så træffer vi også der overalt samme Løsen og samme hvide Fane. Grundtanken afpræger sig på alle Områder.

I Staten bevirker den, at Retsprincippet viger for Magtprincippet, der så bestemmes som guddommelig *Magt* og bliver til Kongedømmet af Guds Nåde. I Samfundet fortrænger den Broderskabets Idé og erstatter den med et halvt patriarkalsk, halvt tyrannisk Faderforhold, ligesom Lighedens Idé viger for Afhængighedens. I Moralens udletter den den indre Lov og henviser til Kirkeforsamlinger og Buller. Den bestemmer Religionen ikke som Troen, men som Båndet, som hin "politiske Lænke",

Revolutionsmændene netop havde udskældt den for at være. Den hævder Uopløselighed i Ægteskabet som i Staten. Den lærer, at Mennesket har fået Sproget umiddelbart fra Gud og dræber dermed i Fødselen Sprogvidenskaben for at bygge en teologisk Pyramide over dens Lig. Den umuliggør Erkendelseslæren ved at give Forskningen den stærkest mulige synlige Autoritet til Rettesnor. Den fordummer den opvoxende Slægt ved at henlægge dens Opdragelse under et Korps af fine, velopdragne Halvmænd, der blindt lystre en Jesuitergeneral.

Og da denne Retning ikke længe efter dens kraftige Fremtræden får sin Poesi, så stempler den snart ligeledes den fortællende Digtning, Romanen, Lyriken fra Vise og Kvad til Sang og Hymne, ja Skuepladsen med sit Særmærke. Også i Poesien hersker Liljerne. Den nye Digterskole får Navn af den serafiske.

Dens Helte, dens typiske Personligheder, bliver Martyren, som hos Chateaubriand, eller Profeten, som hos Hugo og Vigny. Digterne søger deres Udgangspunkter og Tilskyndelser i Bibelen og i Milton. Dilettantiske Digterinder som Fru de Krüdener optræder som Profetinder og griber som sådanne virksomt ind i Tidens Udviklingsgang. Højstemte og grublende Vers drejer sig som hos Hugo og Lamartine om Kongers Salvning og Kronprinsers Fødsel. Greven af Chambords er neppe mindre end et Mirakel og bliver besunget Frankrig over. Med Korset i Hånden driver Chateaubriand den hedenske Mytologi ud af den fortællende Digtning, med Korset i Hånden jager Lamartine og Hugo den hedenske Mytologi ud af Lyriken. På Teatret optræder de Tempelherrer og de Makkabæere, vi kender fra Zacharias Werners *Dalens Sønner* og *Makkabæernes Moder*. Det første Emne behandles af Raynouard, det andet af Guiraud. — Der gives ingen Følelse i Menneskehjertet, intet Område i den menneskelige Ånd og ingen Afart af Literaturen som denne Genoprejsning af en Fortids Grundvæsen ikke, før den forsvinder, får mærket med sit Åndspræg.

Litteratur: Bonald: *Théorie du pouvoir* I-III. *La Législation primitive. Essai analytique sur les lois naturelles. Du divorce.* — Barante: *Tableau de la littérature française au 18me siècle.* — Lamennais: *Essai sur l'indifférence en matière de religion.* — Laurent: *Histoire du droit des gens.* Tome XVI.

Kapitel 4

"Kristendommens Ånd"

Det er Chateaubriands *Le Génie du christianisme*, hvis oprindelige Titel var den betegnende: *Den kristelige Religions Skønheder*, der betegner Overgangen fra Reaktionens første til dens andet Holdsted, idet dette Værk, koldt og lidet følsomt som det er, søgte at hævde og genindsætte Autoriteten igennem en Appel til Følelse og Fantasi.

Det Forsvar for Kristendommen, som her leveredes, var af en hidtil ukendt Art, fordi det henvendte sig til Indbildningskraften, ikke til Troen, til Følelsen, ikke til Forstanden. Skriftet synes ligesom overbevist om, at Forstanden nu var kristendomsfjendtlig og Troen forsvunden.

Forfatteren selv havde få År i Forvejen været Fritænker, ja Materialist. I en ham tilhørende Bog fandt Sainte-Beuve efter hans Død Randbemærkninger tilføjede med hans egen Hånd, der leverer Beviset derfor. Ved disse Ord "Gud, Materien og Skæbnen er Et" har han tilføjet: "Det er mit System, det er det, jeg tror på". Hvor der i Teksten står følgende Tankegang: "Du siger, at Gud har skabt dig fri. Det er ikke Spørgsmålet: Har han forudset, at jeg vilde falde, at jeg evigt vilde blive ulykkelig? Ja, utvivlsomt. I så Fald er Eders Gud kun en frygtelig og urimelig Tyran," har han i Randen sat: "Denne Indvending er uigendrivelig og styrter den hele kristelige Tankebygning fuldstændigt overende. For Resten tror Ingen mere derpå."

Dette er Chateaubriands Ungdomsstandpunkt, som han dog kun i kort Tid indtog; thi han havde for meget medfødt Tvivlshang til at kunne holde selv en negtende Overbevisning fast. Hvad der var af Tro i det attende Århundredes Filosofi, Overbevisningen om det stadigt fortsatte menneskelige Fremskridt, har rimeligvis først stødt ham tilbage, og med denne Overbevisning faldt snart hans Ungdoms andre. Selv giver han den Grund til sit Omslag, at hans Moder ved sin Død efterlod den Bøn til ham, at holde fast ved hendes Tro. "Jeg græd og troede", siger han.

Selv omvendt eller halvvejs omvendt ad Følelsens Vej forsøgte han nu at påvirke Andre på samme Måde. Kunde man ikke mere vente at finde Forstands-Modtagelighed for Kristendommens Dogmer, så kunde man dog altid vente Medfølelse med dens rørende og ophøjede Poesi. Det var en ejendommelig og tidssvarende Tanke at forvandle Forsvaret for Kristendommen til Skønhedslære. Han helliger Kirkeklokkernes mildt melodiske Klang et helt Afsnit. Han beskriver den simple Landsbykirkes uskyldige Fred. Han giver Billeder og Lignelser, hvor man venter Beviser. Bonald brugte det Udtryk, at i Bøger, der var Forstandsværker som hans egne, viste Sandheden sig som en Konge i Spidsen for sin Hær på en Kampdag, men i Bøger som Chateaubriands lignede den snarere en Dronning på hendes Kroningsdag omgivet af hvad Pragtfuldt og Yndefuldt man blot havde kunnet opdrive. Meningen er, at Chateaubriand snarere vil røre end overbevise. I Privatsamtale udtrykte Bonald sig iøvrigt mere ligefrem. Han sagde: Jeg gav mine Piller som de var, han gav sine med Sukker.

Ingen Bog afgiver visselig en bedre Målestok for hvor lidet alvorlig den religiøse Genfødsel var, end denne. Dens Synsmåde er den, som man er bleven enig om at kalde den romantiske. Den vender sig mod Fortiden, og da Romantikerens er et Fantasmenneske, ser han Fortiden i et fantastisk Lys. Romantikerens Religion er en Paradereligion, et Redskab for Politikeren, en Lyra for Digteren, et Sindbillede for Filosofen og en Modesag for denne Verdens Børn.

Som de tyske, de danske og senere de franske Romantikere sværmer Chateaubriand for det Hemmelighedsfulde og begynder sit Forsvar for Autoritetstroen med at påberåbe sig det Mysteriøse i Livet i ren Almindelighed. "Der gives ikke andet Skønt eller Sødt eller Stort i Livet end det Hemmelighedsfulde. De vidunderligste Følelser er de, som på en Gang bevæger og forvirrer os. Undseelse, kysk Elskov, rent Venskab er fulde af Hemmeligheder ... Er Uskyldigheden, som i sit Væsen

kun er en hellig Uvidenhed, ikke det mest uudsigelige Mysterium? — Kvinderne, Menneskehedens skønnere Halvdel, kan ikke leve uden Mysterier."

Springet herfra til Dogmerne i en såkaldt åbenbaret Religion synes stort.

Der er noget beslægtet i den Måde, på hvilken Maistre bruger Mysteriet. Det gælder for ham blot om at vise, at en eller anden Statsindretning er uforklarlig, så tror han at have bevist, den er guddommelig. For arveligt Kongedømme og arvelig Adel lader der sig efter hans Mening ikke anføre nogen forstandig Grund — Bevis nok for at de er af Guds Nåde. Hvad lader der sig sige til Forsvar for Krig? Ikke meget, mener han; følgelig er Krigen et Mysterium. Ser man nøjere til, begriber man, at denne Vending er nødvendig. Autoriteten kræver som sit Modstykke Mysteriet. Således siger Michaud i Tilegnelsen af Digtet *En Landsforvists Forår (Le printemps d'un proscrit)* 1803: "Samfundet bør have sin hemmelighedsfulde Side lige så vel som Religionen, og jeg har altid tænkt, at man undertiden burde tro på Fædrelandets Love, som man tror på Guds Bud. Såvel i det daglige Liv som i Politiken er der Ting, man udfører bedre, når man ikke tænker på den Årsag, der bringer En til at handle."

Chateaubriands Skrift var glimrende og blændende ved sin Form. Uden disse Egenskaber havde det ikke gjort den Opsigt, det vakte; det indeholder Naturbeskrivelser, Stemningsudbrud og ganske enkelte Bemærkninger af Værdi. Men dets literære og poetiske Værd er dog sammentrængt i Novellerne *Atala* og *René*, der efter Chateaubriands oprindelige Idé skulde udgøre Kapitler af Skriftet, hvor de vilde have gjort besynderlig Figur mellem Kapitler som det om Missionærene og det om de barmhjertige Søstre. De blev nu imidlertid udsendte som Prøveballoner længe før Værket, og med dem har vi Intet at gøre; dem har vi på sit Sted set i deres historiske Betydning.

Værkets Fremgangsmåde bestod efter Forfatterens eget Udsagn ikke i en Godtgørelse af at Kristendommen er fortræffelig, fordi den kommer fra Gud, men af at den kommer fra Gud, fordi den er fortræffelig (*excellent*).

Chateaubriand viser, at man har havt Uret i at ringeagte Kristendommen, at den har smukke, ophøjede, poetiske Egenskaber. Han overser, at selv om det lykkes på mange Punkter at eftervise Sneversyn hos Encyclopædisterne, mod hvem han uafbrudt fejder, så leverer dette Forhold jo ingen Art Bevis for Religionens guddommelige Udspring.

Det hele Værk er i Virkeligheden fremgået af den Uvilje og Ringeagt, der efterhånden havde udviklet sig hos ham overfor det 18de Århundredes Filosofi og Digtning. Dets Ånd forekom ham nu dræbende, kvælende for al Menneskesjælens højere Higen og Tragten. Dette Århundrede havde miskendt Patos og Poesi. Det gjaldt da om at forkaste hvad det havde lovprist og at prise hvad det havde vovet at forsmå. Men hvad havde det forsmået som Kristendommen!

Chateaubriand var ikke nogen gudelig men en kunstnerisk anlagt Natur, og han havde en frugtbar Kunstnertanke. Han indså at det klassiske Tidsrum i Frankrig havde levet sit Liv til Ende, og udtalte den Påstand, at Efterligningen af den hedenske Oldtids Værker nu burde være forbi. I ikke mindre end 250 År havde den idetmindste tilsyneladende varet ved. Digterne havde undgået de nationale og religiøse Emner og hyldet den antike Mytologi; i Slutningen af det 18de Århundrede havde de end ikke mere efterlignet Oldtiden men deres egne Poeter fra det 17de Århundrede. Nu var det nok, nu burde Frankrig afskaffe den mytologiske Digtning og få sig en Literatur, der var beåndet af Landets egen Historie og Landets egen Religion.

Ad denne Omvej kom han til sin Hævden af Kristendommens Skønhed og til sit Forsvar for den som mere kunstnerisk værdifuld end noget Hedenskab.

Forsvarsmådens Art leverer Beviset for Beskaffenheden af den hele Retning, som Værket indleder. Foran dets æstetiske Parti er stillet et dogmatisk, der overensstemmende med Bogens hele Holdning går ud på at opvise de kristelige Dogmers Skønhed. Her nogle Exempler på de urimelige Følger, som denne Hvor-skønt!-Stil medførte.

Om Nadveren siger Chateaubriand: "Vi véd ikke, hvad man skulde kunne indvende mod et Nådemiddel, der bringer En til at gennemløbe en sådan Kres af digteriske, sædelige, historiske og

oversanselige Forestillinger, mod et Nådemiddel, der begynder med Blomster, Ungdom og Ynde, og som ender med at lade Gud nedstige til Jorden for at hengive sig til åndelig Næring for Menneskene." Hvad man skulde kunne indvende! ikke det Mindste, i Fald dette er sandt.

Trods Skønskranteriet går Chateaubriand tilværks med ikke ringe Pedanteri. Den ugifte Stand, som den er den katolske Gejstlighed påbudt, betragtes først fra det sædelige Synspunkt og kaldes, således undersøgt, den sædeligste Indretning af alle; så helliges der den et nyt Afsnit med den en Smule komiske Titel "Undersøgelse af Jomfrueligheden, set fra det poetiske Synspunkt". Dette slutter med følgende Ordstrøm: "Således ser man, at Jomfrueligheden, der hæver sig fra det nederste Led i Væsenernes Kæde [dens Betydning undersøges nemlig også hos Dyrene], strækker sig op til Mennesket, fra Mennesket til Englene og fra Englene til Gud, hos hvem den taber sig." Og hertil var i den oprindelige Udgave, som om dette ikke var nok, endnu føjet: Gud er selv Altets store Ensomme, Verdenernes evige Pebersvend (*célibataire*). Det undrer, at Faderforholdet til Treenighedens anden Person slet ikke kommer i Betragtning.

Med des større Fynd kan Forfatteren da hævde Jomfrueligheden for Frelserens Vedkommende. Han siger:

"De Kristnes Lovgiver fødtes af en Jomfru og døde jomfruelig". Og hertil føjer han så disse Ord: "Har han ikke herved villet lære os, at i politisk og naturlig Henseende var Jorden nået til Fuldtallighed med Hensyn til menneskelige Beboere, og at vi nu langt fra at burde mangfoldiggøre Slægten, omvendt burde se at indskrænke Indbyggerantallet."

Man står målløs ved at se Malthus' Befolkningslære udkomme som Summen af denne kristelige Romantik. Hvem havde vel troet, at der var så megen Statsøkonomi i Evangelierne!

I Anledning af Treenigheden står der: "Tallet 3 synes i Naturen at være Tallet fremfor alle; det er ikke frembragt, hvorfor Pythagoras kaldte det Tallet uden Moder. Man kan opdage en og anden dunkel Overbevisning om Treenigheden selv i Flerguderiets Lærdomme. Gratiernerne havde taget den til Grænse for deres Tal."

Således bæres hos Chateaubriand Treenigheden af Gratiernerne som Kariatider. Og hertil svarer, at han godtgør Korsets Guddommelighed ved en Henvisning til Stjernebilledet det sydlige Kors.

Med Forsvaret for de kristelige Dogmer stemmer et Forsvar som dette for den kristelige Kirkeskik: "I Almindelighed kan man svare, at den hele kristelige Kirkebrug er i højeste Grad sædelig, om så blot af den Grund, at den er bleven udøvet af vore Fædre, at vore Mødre har stået som kristne Kvinder ved vor Vugge og at Religionen har sunget sine Salmer over vore Fædres Kister og ønsket dem Fred i deres Grave." Var det ikke allerede i og for sig klart, at dette Forsvar lader sig anvende for en hvilken som helst Religion, vilde hertil endnu ved denne Lejlighed komme, at det netop passer allermindst i et Tilfælde, hvor det gjaldt om at bringe Sønnernes Slægt til at rive sig løs fra Fædrenes kristendomsfjendske Livsanskuelse.

Ikke mindre snurrige er de Beviser til Retfærdiggørelse af Verdensordenens gode Hjerte, der i Værket hentes fra Naturbetragtningen. Chateaubriand siger: "Er en Krokodille, en Slange, en Tiger mindre kærlig mod sine Små end en Nattergal, en Høne, ja en Kvinde? ... Er det ikke lige så underfuldt som rørende at se en Krokodille bygge Rede og lægge Æg som en Høne, og et lille Uhyre komme ud af Skallen ganske som en Kylling? Hvor mange rørende Sandheder indeholder ikke denne Modsætning! hvor bringer den En til at elske Guds Godhed!"

Rent ud spøgefuld er Chateaubriands Påvisning af guddommelige Hensigtsårsager i Naturen. Han forklarer, at Trækfuglene kommer til os på en Årstid, hvor Jorden ikke mere giver Afgrøde, i det Øjemed at blive spiste. Han udvikler, at Husdyrene fødes nøjagtigt med den Grad af Instinkt, som er nødvendig til at de kan tæmmes.

Hvor Nykatolicismens Mænd kommer ind på Nogetsomhelst, der vedrører Natur eller Naturvidenskab, der bliver de regelret højkomiske. Hvem der har Lyst, kan i Chateaubriands Anmeldelse af Bonalds *Den oprindelige Lovgivning* efterslå hans Forfærdelsesudbrud over at have hørt

en lille Dreng besvare Lærerens Spørgsmål: Hvad er Mennesket? med Ordene: Et Pattedyr. Og i samme Ånd udtaler Maistre ofte, at den hele Kemi trænger til en Omdannelse fra teologisk Side eller at det nok vil lykkes en eller anden ærlig Lærd at vise, det ikke er Månen, men Gud, der er Skyld i Ebbe og Flod, samt at Vandet, som er et Element, ikke lader sig opløse i Ilt og Brint. Ja han mener, at Fuglene afgiver et levende Bevis imod Tyngdeloven. En af Personerne i hans *Aftensamtaler i St. Petersburg* bemærker i den Henseende, at Fuglene overhovedet er mere overnaturlige end de andre Dyr, hvad allerede viser sig i, at Duen har den udsøgte Hæder at forestille den hellige Ånd. At Krokodillen lægger Æg, at Fuglene flyver, det er Mirakler for disse Mænd.

Efter Værkets dogmatiske Del er det, at den æstetiske, som udgør dets Kærne, følger. Her bestræber Chateaubriand sig for at vise, at "af alle Religioner, der nogensinde har været til, er den kristelige Religion den mest poetiske, den mest menneskelige, den gunstigste for Friheden, Kunsten og Literaturen, at den moderne Verden skylder den Alt, fra Agerdyrkingen til de abstrakte Videnskaber, fra Tilflugtsstederne for Ulykkelige til de Kirker, der byggedes af Michelangelo eller prydedes af Raffaello, at der ikke gives noget mere Guddommeligt end dens Moral, intet mere Elskeligt og Højtidsfuldt end dens Dogmer, dens Lære og dens Gudstjeneste, at den begunstiger Geniet, renser Smagen, udvikler de dydige Lidenskaber, giver Tanken Kraft, skænker Forfatteren og Kunstneren de ædleste Former osv."

I 200 År havde den store Strid, om Fortrinet tilkom de Gamles eller de Modernes Bøger, strakt sig igennem den hele nyere Literatur, et Stridsemne, der allerede sysselsatte Corneille og Racine, dernæst gav Stødet til de ældste Oversættelser af græske og romerske Oldtidspoesier, og hvis Drøftelse lidt efter lidt havde ført til, at den moderne Ånd fattede sig sammen i Selvtillid efter det første overvældende Indtryk af Antikens Herlighed. Det var denne tohundredårige Forhandling, som Chateaubriand nu optog påny i en ikke hidtil anvendt Form som Drøftelse af Kristendommens Værd for Poesien og Kunsten i Sammenligning med de gamle Mytologiers. På den forunderligste Måde skødes det af ham til Side, at det dog ikke kommer an på, om en Religion er poetisk eller i hvilken Grad den er det, men om den har Sandheden for sig eller ej. Og til hvilke Midler må så Chateaubriand ikke ty for at belægge sine Påstande! Han sammenligner f.eks. det hedenske Tartarus æstetisk med det kristelige Helvede. Hvor meget har ikke dette forud! "Torturernes Poesi og Kødets og Blodets Hymner."

Således klirrer han poetisk med Helvedes Marterredskaber, bruger dem som æstetiske Rangler for det nye Århundredes gamle og sløve Børn og bringer en Salonkristendom på Mode til Brug for de højere og afspændte Samfundsklasser i Frankrig. I det 17de År hundrede havde man troet på Kristendommen, i det 18de havde man fornegtet og udryddet den, i det 19de begyndte nu den Art af Fromhed, som bestod i vemodigt at gå udenom Kristendommen, som man går rundt om en Museumsgenstand og sige: hvor poetisk! hvor rørende og hvor dejlig! Man anbragte en Klosterruin i sin Have og satte en Automat klædt på som en Eremit til at passe på Ruinen. Et Guldkors blev påny en klædelig Pynt for en Dame af det gode Selskab og man rørtes til Tårer ved Kirkeconcerter. Man blev bevæget ved Tanken om, hvilken Trøst Religionen er for den Fattige og Nødlidende. Man havde mistet den gamle Tids enfoldige Tro og holdt sig til det Ydre, den katolske Kirkes Betydning for Literatur og Kunst, dens Indflydelse på Samfund og Stat. Man sminkede Autoritetsprincippet, så gammelt og så aflægs som det var, op med Følsomhedens og Sværmeriets Sminke, for at det kunde se ungt og indbydende ud, men opnåede kun at gøre det forhen så frygtelige Princip til Latter.

Og som Constant nu skrev sin Bog om Religionerne i Huset hos sin Veninde Fru de Charrière, således Chateaubriand dette Værk hos sin opofrende og fortrolige Veninde Fru de Beaumont; hun hjalp ham med Sammensøgningen af de Citater, han havde Brug for til det. Til nogen Verdslighed synes da Skriftet at have levnet Rum i hans Sjæl.

Hvor højttravende ivrede ikke Chateaubriand senere under Ludvig den 18de mod de gifte Præster, med hvilken Harme ophidsede han ikke de kongeligt og kirkeligt Sindede mod dem, hvor sørgede han ikke for at få dem unddraget hver Øre af deres Lønning til Straf for, at de havde benyttet sig af

Republikens Love og giftet sig som enhver anden Borger! Og var han da ikke selv, "den ydmyge Levit", som han i Fortalen kalder sig, som Forfatter til *Kristendommens Ånd* en Slags Præst, ja mere end en almindelig Præst, og var han ikke gift, endda gift uden Præst? Jeg anfører dette Træk, fordi det er et af de tusinde Tegn på Noget, der viser sig overalt i den hele Genindførelse af det Kirkelige, og om hvilket jeg ikke tror, at Ordet Hykleri skønt stygt er for grovt et Ord.

Således er denne Bog og således blev den til. Dens uhørte Held og dens uhyre Indflydelse giver den en Betydning, som den ikke vilde have ved sig selv. Det var Øjeblikkets Bog, den indsmuglede Autoritetsprincipet, som snart skulde bestige Tronen, i en Indpakning af Føleri.

Kapitel 5

Joseph de Maistre

Dets Tronbestigelse blev hidført af en Mand af helt andet Malm.

Grev *Joseph de Maistre* fødtes 1. April 1754 i Chambéry i Savoyen i en Familie, som tilhørte den højere Embedsstand, og som i Begyndelsen af det 17de Århundrede var indvandret fra Frankrig. I Forældrenes Hus rådede Faderens strenge og myndige Ånd, båret af gammeldags Religiositet. Joseph de Maistre, som var det ældste Barn af ti, blev opdraget i så ubetinget en Lydighed, at han endnu ved Universitetet i Turin aldrig tillod sig at læse en Bog uden at have skrevet til sin Fader om Tilladelse dertil. Han fordybede sig fra sin unge Alder af i alvorlige Studier, og lærte syv Sprog, hvad der for en Fransktalende endnu er en Sjældenhed men da var en større. Han var så ivrig efter Kundskabstiegnelse, at man ved Hoffet i Turin blot kunde forklare sig Iveren som Omvæltningssyge. Derfor vistest der ham stadigt Mistro af Konge og Hof.

Han gik Embedsvejen, blev Øvrighedsperson og Senator i sin Fødeby som hans Fader før ham, og giftede sig 32 År gammel. Maistre følte Mismod over at være født i en sådan bortglemt Afkrog af Verden, sukkede over at skulle leve og dø som en Østers på sin Klippe. Han følte sit Hoved træt af lutter Intet, omgivet som han var af små Mennesker og små Ting.

Han var Familiefader med to Børn, da den franske Revolution brød ud og forårsagede en gennemgribende Omvæltning i hans Livsskæbne. 1792 nåede Revolutionens Bølger Italien. Frankrig erklærede Kongen af Sardinien Krig. Savoyen blev indlemmet i Frankrig, og Maistre forlod sit Hjem for at blive sin Konge tro; man gav ham Valget mellem at blive Borger af den franske Republik og at få sine Godser inddragne; han vaklede ikke. En Pension på 2000 Francs fra Kongen af Sardinien var Alt, hvad han havde til Livets Ophold. Han levede nu nogle År i Lausanne i Schweiz, forfattede der sit første (anonyme) Arbejde *Betragtninger angående Frankrig*, skrevet 1796, udgivet i London 1797, og lærte der bl.a. Fru de Staël at kende, hvem han fandt så "forrykt" som den moderne Filosofi efter hans Opfattelse måtte gøre enhver Kvinde, men hvem han forøvrigt kalder "forbausende åndrig, især når hun ikke stræbte at være det". De mundhuggedes, så Gnisterne fløj, uden nogensinde derfor at blive Uvenner.

I 1797 da Kongen af Sardinien bukkede under og nødsagedes til at forlade sine Besiddelser på Fastlandet for at ty ud på sin Klippeø var Grev de Maistre netop i Turin. Han måtte, da de Franske besatte Turin, flygte derfra til Venedig, hvor han ankom efter mange Gange at have været i Livsfare og hvor han med sin Familie led stor Nød. Fra Året 1800 var han den højeste Øvrighedsperson på Sardinien og forsøgte med Møje at hidføre faste Tilstande i Øens slappede Retsvæsen. De halvvilde Beboere nærrede Fremmedhad, særligt imod Piemontesere. Englænderne ranede i Havnen ved Cagliari de franske Skibe, og Sardinien måtte erstatte Frankrig Tabet.

I September 1802 udnævnte den fra alle Sider forladte Konge Joseph de Maistre til sin Minister i St. Petersburg. Overtagelsen af denne Post tvang ham til at skille sig fra sin Familie, til hvilken han var inderligt knyttet. Han befandt sig på ubestemt Tid i en helt fremmed Verden. Østerrig holdt Piemont besat; 1798 blev det fransk. Da England i Freden til Amiens ikke havde taget noget Forbehold med Hensyn til Kongen af Sardinien, blev Savoyen og Nizza afståede til Frankrig.

Som Minister repræsenterede Maistre da intet andet end Kongemagten på den fattige Klippeø. Kongen selv, der levede som Flygtning i Rom, var ude af Stand til at "udstyre sin Ambassadeur". Han betragtede vel ikke længer denne som Jakobiner, men Maistre var ligefuldt på Grund af sin ubøjelige Selvstændighed een Gang for alle falden i Unåde. Han turde ikke gøre et Skridt uden at spørge sig for i Rom, og man gav ham til Foresat en yngre Collega, den sardinske Gesandt i London. Hans Gage var så ussel, at den neppe kunde brødføde ham, endsig flere. Han var så fattig, at han ikke engang ejede en

Pels. Men i Rusland, hvor Alexander den Førstes Regering netop da stod i Flor og hvor det lige strax lykkedes den fattige Minister for en Magt, der næsten ikke kom i Betragtning, at vinde Kejsers Tillid i allerhøjeste Grad, udfoldede Maistres Evner sig helt. Hans Karakters Fasthed og Renhed, hans udpræget fyrstetro og samfundsbevarende Anskuelse, endelig hans kundskabsrige Ånds Skarphed og Vid sikrede ham en overlegen Stilling ved et Hof, hvis Herre hverken manglede Sans for en ualmindelig Karakter eller for fremragende Evner.

Man betænke ret, hvilke Hindringer Fattigdommen lagde Joseph de Maistre i Vejen for en værdig Optræden som Gesandt. Han betalte sin Tjener Kostpenge for at spise ved hans Bord, og han betroede længe Tjenerstillingen til en undsluppen Forbryder, der til Gengæld for at han dækkedes af Gesandtskabets Asylret kun forlangte ringe Løn. Greven modtog i egen Person Besøgende på den mørke Trappe med en Olielampe i sin Hånd.

Til at hævde sin Konges Sag havde han da ikke andre Midler end sin Ånds Kraft og sin Holdnings Sikkerhed. Personligt vandt han Kejseren for sig ved sit Sprogs originale Præcision, ved sit Vid og sin Stolthed. Selv så han på den unge Kejser med blandede Følelser. Ud fra sin grundreaktionære Synsmåde beklagede han, at La Harpe som Opdrager havde bragt Alexander på Vildspor, ledet ham ind på en Vej, hvor den franske Oplysnings Fremskridtsideal foresvævede ham. Så langt man endnu var fra Overenskomsten i Tilsit, drømte Alexander undertiden om, i Forbund med Bonaparte at omforme Europa til et Fredens Rige. Dog sluttede Alexander sig til Bonaparte, var Spillet tabt for Greven af Maistre. Men i endnu større Vanskelighed kom han, da Alexander efter Justitsmordet på Hertugen af Enghien støttede sig til Østerrig, thi Østerrig var Sardinien værste Fjende; det krævede ikke blot Milano, men Piemont.

Ved Freden i Pressburg måtte imidlertid Østerrig udlevere sine italienske Besiddelser til det Napoleonske Kongedømme Italien, og Napoleon anmodede nu Alexander om en Sammenkomst. Alexander sendte Fyrst Peter Dolgoruki, der stillede det Spørgsmål, hvortil Sammenkomsten skulde tjene? Napoleon svarede: "Til Fred. Jeg giver Kejser Alexander et Blad hvidt Papir, undertegnet Napoleon, han kan da selv skrive Fredstraktaten." Men Dolgoruki, der var en Kamphane, afviste Forslaget, som han troede dikteret af Frygt.

Så fulgte Austerlitz.

Medens Napoleon overhobede Kejser Franz med Bebrejdelser, gav han de fangne russiske Gardeofficerer deres Frihed og lod Alexander complimentere for hans personlige Tapperhed.

Joseph de Maistres Konge, Vittorio Emanuele, måtte forlade Rom og atter ty til Øen Sardinien. Som Maistre indprentede Folkene Agtelse for Autoriteten, således prækede han for Kongen Agtelse for Folkefriheden, så snart der blev Tale om Kongedømmet Sardinien Genoprettelse. Dog der var endnu langt tilbage. Efter Slaget ved Jena og Napoleons Triumf knækkede Maistre sammen. Hans Tillid til Beskyttelse fra Alexanders Side var en Tid lang fuldstændig brudt. Han klamrede sig til det Håb at få Østerrig til at overlade Kongen af Sardinien Venedig — en iøvrigt vild Tanke. Men Napoleon sejrede ved Friedland, og Alexander sluttede Freden i Tilsit.

Det var langt fra, at Maistre var isoleret i Petersburg, han havde fundet Venner i Diplomaternes Kres, i Serra Capriola fra Neapel, i Steding fra Sverig, endelig i Magnaterne fra Katharina II's Tid. Men de var magtesløse som han selv.

Det var ikke Maistre ubekendt, at Napoleon havde omtalt ham med en vis Agtelse. Han håbede da at kunne frelse sin Konge, ifald han fik Lov til at tale med Napoleon en Times Tid under fire Øjne. Den franske Gesandt Savary spurgte ham, hvad han vilde Kejseren? — "Tale om Huset Savoyen" — Der kom Intet ud deraf.

Dermed var hans Hverv i Petersburg i Grunden til Ende. Kongen vilde dog ikke afskedige ham, og Alexander, der politisk intet gjorde for ham, bevarede ham sin personlige Hengivenhed, tilbød ham de mest glimrende Stillinger, dersom han vilde gå over i russisk Tjeneste. Dog Maistre vedblev i Sult og Udsigtsløshed at holde sig rede til Virksomhed for sin Konge.

Ved 1812, da Alexander forlod Petersburg for at overtage Kommandoen, havde hans Sind lukket sig for den romerske Kirke, som Maistre havde virket så ivrigt for; det åbnede sig for en Mystik, der anså Forskellen mellem Kirkerne for ligegyldig.

Den hellige Alliances Indgåelse var et Slag for Maistre. Græskkatoiske, romerskkatoiske og protestantiske Fyrster indgik Broderskab, hvad der for ham var den rene Antikirkelighed. Han havde beskyttet Jesuiterne, hvis Tal i Rusland var steget til henved 700, da Ordenen i 1814 var bleven genoprettet. Men da en Søn af Fyrst Galizin omvendte sig til Romerkirken, blev der lagt Ordenen store Vanskeligheder i Vejen, og i December 1815 blev Jesuiterne i Petersburg fængslede og derefter udviste.

Maistres Sørgmodighed derover spores i Bitterheden, som gennemtrænger *Soirées de St. Petersbourg*. Han opgav at gøre nogetsomhelst Indtryk på Alexanders Sind. Spøgende siger han et Sted: Hvis der spørges, gennem hvilket Organ Sandheden kan nå en Kejser af Rusland, kan der blandt alle Skabninger kun opdages to: en Engel eller en Kvinde.

1816 lod Maistre sig da kalde tilbage. Kongen af Sardinien, der atter havde sit Land i Behold, gav ham et af sine ypperste Embeder Han bestred det til sin Død i Februar 1821.

Skønt af Nationalitet en Piemonteser og af Livsstilling som Diplomat nødvendigvis til en vis Grad Verdensborger, tilhører Joseph de Maistre ved sit Sprog og ikke ved det alene den franske Literatur. Alle hans literære Forudsætninger var franske, og der var i hans Ånds hele Anlæg meget Fransk. Ikke blot var Frankrig ham altid Hovedmagten i Europa og Frankrigs Konge som den "allerkristeligste" Hersker nødvendigvis Hovedstøtten for Enevældens og Kristendommens Statsorden, men han holdt i Grunden med Frankrig, selv når dets Fjender kæmpede for hans Ideer imod det. Trods Alt glædede han sig, når han så det republikanske Frankrig slå de forbundne Hære. Thi disse vilde Frankrigs Deling, Tilintetgørelsen af dets Indflydelse: "Men vore Efterkommere, der vil bryde sig såre lidt om vore Lidelser og der vil danse på vore Grave, vil lettelig trøste sig over de Udskejelser, som vi har været Vidner til og som har bevaret det skønneste Rige efter Himmeriges udelt." Han ønsker Sejr over Jakobinismen, men ikke Frankrigs Ødelæggelse, thi den vilde være enstydig med "Menneskeslægten uigenkaldelige Fordummelse."

Han følte sig da også i visse Måder som af fransk Blod. Hele sit Liv igennem hævder han og opfylder han sin Trokabspligt som Kongen af Sardinien's Mand og Tjener, men når han bliver mere end almindeligt slet belønnet for sine Tjenester, kommer Følelsen af egenlig ved en Art Naturfejltagelse ikke at være bleven Franskmand op i ham. Det hedder i et af hans Embedsbreve: "Jeg kan ikke få ud af mit Hoved, at jeg, hvordan jeg end bærer mig ad, slet ikke er den Mand, som passer for Hs. Majestæt. Undertiden indbilder jeg mig i mine poetiske Drømmerier, at Naturen en Gang har båret mig i sit Forklæde fra Nizza til Frankrig, har gjort et Fejltrin på Alperne (hvad der er såre undskyldeligt hos en gammel Dame) og at jeg så faldt ned i Chambéry. Hun skulde være gået lige til Paris, eller i det mindste have standset i Turin, hvor jeg kunde have udviklet mig; men den uhelbredelige Dumhed er nu engang gjort den 1. April 1754. Jeg finder i mig selv jeg véd ikke hvad for et gallisk Element, for hvilket jeg iøvrigt har den Agtelse, som jeg skylder det." (*Correspondance diplomatique* I 197.) — Således er det ikke blot muligt men nødvendigt at nævne hans Navn først blandt deres, der i Frankrig har hidført det voldsomme åndelige Tilbageslag mod det attende Århundredes Grundtanker.

Allerede i 1796 røber hans tidligste Bog Præget af den Reaktion, han giver Udtryk og hårdnakket Følgestrengthed. Det gælder for ham om under Revolutionen, men mest i det Øjeblik da Modrevolutionen er ved at komme til Kræfter, at hævde de to Magter, som Århundredet havde gjort det af med, Troen på det Overnaturlige og Dyrkelsen af det politisk Nedarvede.

Han udvikler at ethvert Folk som ethvert Menneske har sin Sendelse at opfylde. Frankrig har på den mest skyldbetyngende Måde misbrugt den Øvrighedsstilling, som var det overdraget i Europa. Det stod i Spidsen for det religiøse System, og ikke uden Grund kaldtes dets Konge for den allerkristeligste. Da det nu har brugt sin Indflydelse til at handle stik imod sit Kald og virke fordærvende på Europa, kan man ikke undre sig over at det ved frygtelige Tugtelsler bliver ført tilbage til den rette Vej. Den franske

Revolution har havt et *satanisk* Præg, der skiller den fra alt, hvad man har set og måske fra alt, hvad man vil få at se. Dens såkaldte Lovgivere har udtalt et Ord som dette "Folket lønner ingen Gudsyndelse", et Ord, der næsten tyder på Had til Guddommen.

Allerede Rousseau, som dog er "det Menneske, der mest har taget fejl" indså, at kun en snever og hovmodig Filosofi betragtede Stifterne af Religioner som den jødiske eller muhamedanske blot som heldige Bedragere. Filosofien er en opløsende, Religionen alene en ordnende Magt. Men ingen Religion i Verden kan sammenlignes med Kristendommen. Den alene er, skønt grundet på overnaturlige Kendsgerninger og skønt en Åbenbaring af ufattelige Dogmer, bleven troet 18 Århundreder igennem og forsvaret af Tidernes første Mænd fra Origenes til Pascal. Nu er den bleven styrtet og dens Altre væltede; Filosofien står som Sejerherre, men hvis Kristendommen udgår af denne Prøvelse mere ren og mere stærk end nogensinde, så gør Plads, Franskmand! for den allerkristeligste Konge, løft ham op på hans gamle Trone, rejs hans ildfarvede Banner (Oriflammen) og lad det forkynde, at Kristus befaler, styrer og sejrer!

Der gives ingen anden Regeringsform end Gudsvælde (Præstevælde) og enhver Forfatning kommer fra Gud. En Forfatning fremgår aldrig af en Forhandling, og Folkenes Rettigheder er aldrig skrevne, thi de Grundlove, som er skrevne, er aldrig andet end Kundgørelser af ældre Rettigheder, om hvilke man kun kan sige at de findes, fordi de findes. Forfatningen af 1795 er som de tidligere revolutionære gjort for *Mennesket*. Men der gives ikke *Mennesker* i Verden: "Jeg har i mit Liv set Franskmand, Italiener, Russere osv., jeg véd endog — takket være Montesquieu — at der gives Persere; men *Mennesket* har jeg aldrig i mine Dage mødt; hvis det findes, er det imod mit Vidende." Nej, når Befolkningen, Sæderne, Religionen, den geografiske Beliggenhed, de politiske Forhold, Nationalformuen, de gode og slette Egenskaber hos et vist Folk er givne, så er en Forfatning Løsningen af den Opgave, at finde de Love, som passer for dette Folk.

Han undersøger, hvorledes Modrevolutionen vil finde Sted, og han viser forstandigt Urimeligheden af den Antagelse, at den kun kan komme som Udslag af folkelig Vilje. Et Fåtal af fire eller fem Personer, siger han, vil måske give Frankrig en Konge. Breve fra Paris vil forkynde Provinserne, at Frankrig har en Konge, og Provinserne vil råbe: Leve Kongen! Og Maistre forudsiger Genindsættelsen endog i Enkeltheder. Han gør det (i Kraft af sin hårdnakkede Forsynstro) på et Tidspunkt, da sådanne Forhåbninger måtte synes byggede på Sand. Og han viser allerede her den fængslende Forening af yderliggående Begejstring for de førrevolutionære Tilstande med den praktisk politiske Sans, der får ham til at undgå ethvert Principrytteri, som vilde gøre disse Tilstandes Tilbageførelse umulig, idet han med Hensyn til det kildne Spørgsmål, om Kongemagtens Tilbagevenden vil medføre National-Ejendommens Tilbagegivelse til deres rette Ejermænd, udtrykker sig med en Forsigtighed, der står i stærk Strid med Skriftets overbeviste og udæskende Tone. Han forklarer, at en revolutionær Regering efter sit Væsen afgiver et ustadigt Herredømme. Under den er Intet fast. Da nu Erhvervelsen af Nationalejendomme efter den almindelige Opfattelse ikke endnu er befriet for den Plet, der oprindeligt klæber ved den, så vilde en Regering, der aldrig betragtede det som sig forment at omstyrte det engang Gjorte, efter al Sandsynlighed falde over disse Godser og Grunde, såsnart den kunde: "Derimod er under et stadigt Styre Alting stadigt, så det endog for Erhververne af Nationalejendomme er vigtigt, at Kongedømmet genoprettes, for at de kan vide, hvad de har at holde sig til." — Med andre Ord, der er så megen Hensyntagen til Forholdene i ham, at han indser, det ikke går an at regere efter Revolutionen nøjagtigt som før den.

Hans Grundanskuelse som Politiker er den, at Staten er en Organisme, at den som Organisme har virkelig Enhed og lever i Kraft af en fjern Fortid, hvoraf den øser som af et Væld, og i Kraft af et indre, hemmeligt Livs-Ophav. Den udgår ikke af en Drøftelse, men af en uudgrundelig Løndom. Derfor betyder en skreven Forfatning Ingenting. Det er Folketsjælen, som giver Folket Enhed og Varighed, og denne Sjæl er Folkets Kærlighed til sig selv og de nationale Minder. Frankrig er ikke tredive Millioner Mennesker, der lever mellem Pyrenæerne og Rhinen, men tusind Millioner Mennesker, der har levet der.

Fædrelandet er ikke andet end Enheden af dem, som lever, som har levet og som i Fremtiden vil leve på det samme Stykke af Jorden. Og idet nu en enkelt Familie bliver Sindbilledet på denne Folkets fortsatte Beståen, når de Maistre til Kongedømmet.

Suveræniteten lader sig ikke dele. Derfor har Kongen ikke at dele sin Magt med Landets Store. Disse har ingen Særrettigheder, men de har Pligter. De er Kongens Råd, Vogtere af den nationale Enhed, idet de knytter Folket til Tronen, og Vogtere af den nationale Sammenhæng, idet de hævder Overleveringen. De bør uophørligt forkynde Autoritetens Velgerninger for Folket og Frihedens Velgerninger for Kongen. Loven er som Lov ens for Alle, derfor uden den Smidighed, der udkræves til at kunne give og sikre Frihed. Den oplyste Enevælde er Betingelsen for Frihed.

Da Bonaparte opstår og hurtigt udvikler sig til Napoleon, er Joseph de Maistre selvfølgelig hans uforsonlige Fjende. Men han anerkender Eneherskeren i ham, føler at det franske Folks Enhed er levendegjort i ham, skønt han i hans Øjne er *det sydlige Djævelskab* (*demonium meridianum*, se *Corr. diplom.* II, 65). Han skriver (Juli 1807): "Bonaparte lader sig i sine Aviser kalde Guds Udsending. Intet er sandere. Bonaparte kommer lige fra Himlen ... som Lynet." Med andre Ord, Maistre så i de Ulykker, Napoleon bragte over Europa som i alle (gudsendte) Ulykker Straffedomme, hvis Retfærdighed ikke formindskede deres Udøveres Skyld. Som allerede nævnt bestræbte han sig endog af Kærlighed til sit Land for, så meget det end kostede ham, i 1808 fra St. Petersburg at opnå Foretræde hos Napoleon i den Hensigt at tale Sardiniens Sag. Han foretog Skridtet ikke som Minister men som Privatmand på eget Ansvar. Napoleon, der iøvrigt lod hans Brev ubesvaret, men der øjensynligt har haft et Indtryk af Mandens Værd, lod ham på adskillige Måder udmærke af den franske Afsending i Rusland og tog ham ingenlunde hans Dristighed ilde op. Det gjorde derimod hans eget Hof. Man var meget fornærmet og lod ham vide, at Kabinettet var blevet *forbauset* over det gjorte Skridt, om hvilket han strax havde indgivet Melding. Med stolt Ironi svarede han: "Kabinettet er blevet forbauset! Det gør intet til Sagen, at Verden styrter sammen; men Gud bevare os for et uforudset Indfald! Og det er dette, som endnu mere levende overbeviser mig om at jeg ikke er Deres Mand; thi jeg kan love Dem at besørge Hs. Majestæts Anliggender så godt som en anden, men jeg kan ikke love, aldrig at forbause Dem. Det er en Mangel ved min Karakter, som jeg ikke kan råde Bod på." Han sandede hvad han etsteds har sagt, at det at stole på Standhaftigheden af et Hofs Velvilje "bogstaveligt" er det Samme som at lægge sig på en Møllevinge for at sove trygt. Og han forsvarer sig med disse Ord: "Jeg kender alt, hvad man kan sige om Bonaparte; han er *Magtræner*, han er *Morder*; men læg vel Mærke til, at han er Magtræner i ringere Grad end Vilhelm af Oranien og Morder i ringere Grad end Elisabeth af England ... Foreløbig er vi ikke stærkere end Gud, og vi må forhandle med Den, hvem det har behaget ham at overdrage Magten." (*Lettres et opuscules* I, 114.)

Fjorten År tilbragte Joseph de Maistre som Afsending i St. Petersburg, smerteligt adskilt fra de kvindelige Medlemmer af sin Familie. Mange Sorger nagede på Faderhjertet. Hans yngste lille Datter var ham helt fremmed. I hans Breve forekommer om hende det rørende Ord, at når han om Natten overanstrengt af Arbejde ligger på sit Leje, tror han "at høre det græde i Turin".

Kejseren af Rusland havde for at vise ham sin Agtelse og Velvilje givet hans Broder og hans unge Søn Stillinger som Officerer i sin Hær. Broderen bliver såret under Feltoget i Kaukasus. Sønnen deltager i Krigen mod Napoleon. "Ingen véd," skriver han, "hvad Krig er, når han ikke har en Søn, som er med. Jeg stræber, så godt jeg kan, at afbryde de Forestillinger om afhuggede Arme og knuste Hoveder, som uophørligt piner mig; så spiser jeg til Aften som en Yngling, sover som et Barn og vågner som en Mand, det vil sige tidligt."

Den store Lovpriser af Bøddelen og Bålet havde i sit private Liv et meget ømt Hjerte. Han manglede i sine private Udtalelser ingenlunde Godlidenhed, sålidt som der i hans offentlige Udtalelser fattedes et vist Lune.

Elskværdigst viser han sig måske i Brevene til sin Datter: "Du spørger mig, mit kære Barn, hvoraf det kommer, at Kvinderne er fordømte til Middelmådighed. Det er de ingenlunde. De kan endogså blive

store, men på kvindelig Måde. Ethvert Væsen bør holde sig på sin Plads og ikke efterstræbe andre Fortrin end dem, der tilhører det. Jeg har her en Hund ved Navn Biribi, som er vor Glæde; hvis den en Dag fik Lyst til at lade sig sadle og tøjle for at bære mig ud på Landet, så vilde jeg være lige så lidt fornøjet med den, som med din Broders engelske Hest, dersom den fik Lyst til at hoppe op på mit Knæ eller drikke Kaffe med mig. Visse Kvinders Vildfarelse består i den Indbildning, at de for at hæve sig over Gennemsnittet må gøre det som Mænd ... Dersom en smuk Dame for tyve År siden havde spurgt mig: Tror De ikke, at en Dame ligeså godt som en Mand kan være en stor General, så vilde jeg ikke have undladt at svare: Uden Tvivl, Frue; hvis De kommanderede en Hær, vilde Fjenden kaste sig på Knæ for Dem, ligesom jeg gør nu, og De vilde drage ind i den fjendtlige Hovedstad med Trommer og klingende Spil. Hvis hun havde sagt til mig: Hvad forhindrer mig i at kunne lige så megen Astronomi som Newton? vilde jeg lige så oprigtigt have svaret: Intetsomhelst, min guddommelige Skønhed. Tag Kikkerten, og Stjernerne vil anse det for en Ære at blive lorgneterede af Deres smukke Øjne og skynde sig med at røbe Dem alle deres Hemmeligheder. Se, således taler man til Kvinderne både i Vers og på Prosa. Men den er brav dum, som tager det for gode Varer." Han udvikler nu, at Kvindens Kald er at føde og opdrage Mænd, og fortsætter: "Forresten, mit kære Barn, bør man ikke overdrive Noget. Jeg tror, at Kvinderne i Almindelighed ikke bør lægge sig efter Kundskaber, som strider mod deres Pligter, men jeg er meget langt fra den Tro, at de bør være fuldkomment uvidende. Jeg vil ikke have, at de skal mene, Peking ligger i Frankrig, eller at Alexander den Store friede til en Datter af Ludvig den 14de." Og i et følgende Brev: "Jeg ser, du er bleven noget vred over mine næsvise Udfald mod de lærde Kvinder; vi må imidlertid nødvendigvis slutte Fred inden Påske, og Sagen synes mig såmeget des lettere, som du ikke har forstået mig rigtigt. Jeg har aldrig sagt, at Kvinderne var Aber, jeg sværger dig til ved Alt, hvad der er mest helligt, at jeg altid har fundet dem uden Sammenligning smukkere, elskværdigere og nyttigere end Aber; men jeg har sagt, og det fragår jeg ikke, at de Kvinder, som vil være Mænd, kun er Aber, thi det at ville være Lærd er at ville være Mand. Jeg finder, at den Hellig Ånd har vist sig meget åndfuld ved at indrette det således, hvor trist det end kan synes. Jeg bøjer mig dybt for den Frøken, om hvem du taler, som har indladt sig på et episk Digt; men Gud bevare mig for at blive hendes Mand, jeg vilde være altfor bange for at se hende nedkomme i mit Hus med en eller anden Tragedie eller endog med er vor Glæde; hvis den en Dag fik Lyst til at lade sig sadle og tøjle for at bære mig ud på Landet, så vilde jeg være lige så lidt fornøjet med den, som med din Broders engelske Hest, dersom den fik Lyst til at hoppe op på mit Knæ eller drikke Kaffe med mig. Visse Kvinders Vildfarelse består i den Indbildning, at de for at hæve sig over Gennemsnittet må gøre det som Mænd ... Dersom en smuk Dame for tyve År siden havde spurgt mig: Tror De ikke, at en Dame ligeså godt som en Mand kan være en stor General, så vilde jeg ikke have undladt at svare: Uden Tvivl, Frue; hvis De kommanderede en Hær, vilde Fjenden kaste sig på Knæ for Dem, ligesom jeg gør nu, og De vilde drage ind i den fjendtlige Hovedstad med Trommer og klingende Spil. Hvis hun havde sagt til mig: Hvad forhindrer mig i at kunne lige så megen Astronomi som Newton? vilde jeg lige så oprigtigt have svaret: Intetsomhelst, min guddommelige Skønhed. Tag Kikkerten, og Stjernerne vil anse det for en Ære at blive lorgneterede af Deres smukke Øjne og skynde sig med at røbe Dem alle deres Hemmeligheder. Se, således taler man til Kvinderne både i Vers og på Prosa. Men den er brav dum, som tager det for gode Varer." Han udvikler nu, at Kvindens Kald er at føde og opdrage Mænd, og fortsætter: "Forresten, mit kære Barn, bør man ikke overdrive Noget. Jeg tror, at Kvinderne i Almindelighed ikke bør lægge sig efter Kundskaber, som strider mod deres Pligter, men jeg er meget langt fra den Tro, at de bør være fuldkomment uvidende. Jeg vil ikke have, at de skal mene, Peking ligger i Frankrig, eller at Alexander den Store friede til en Datter af Ludvig den 14de." Og i et følgende Brev: "Jeg ser, du er bleven noget vred over mine næsvise Udfald mod de lærde Kvinder; vi må imidlertid nødvendigvis slutte Fred inden Påske, og Sagen synes mig såmeget des lettere, som du ikke har forstået mig rigtigt. Jeg har aldrig sagt, at Kvinderne var Aber, jeg sværger dig til ved Alt, hvad der er mest helligt, at jeg altid har fundet dem uden Sammenligning smukkere, elskværdigere og nyttigere end Aber; men jeg har sagt, og det fragår jeg ikke, at de Kvinder,

som vil være Mænd, kun er Aber, thi det at ville være Lærd er at ville være Mand. Jeg finder, at den Hellig Ånd har vist sig meget åndfuld ved at indrette det således, hvor trist det end kan synes. Jeg bøjer mig dybt for den Frøken, om hvem du taler, som har indladt sig på et episk Digt; men Gud bevare mig for at blive hendes Mand, jeg vilde være altfor bange for at se hende nedkomme i mit Hus med en eller anden Tragedie eller endog med en eller anden Farce; thi når Talentet engang er i Fart, standser det ikke så let."

"Det, som er bedst i dit Brev og mest afgørende, det er din Iagttagelse over Råstofferne til den menneskelige Skabelse. Strengt taget er det kun Manden, der er Aske og Støv. Hvis man vilde sige ham Sandheden i Ansigtet, så måtte han kaldes Skarn, i Steden for at Kvinden blev gjort af et Dynd, der allerede var tilberedt og hævet til Værdigheden Ribben. *Corpo di Bacco! questo vuol dir molto.* Forresten, mit kære Barn, kan du efter min Anskuelse ikke tale formeget om Kvindernes Adel, end ikke om de borgerlige Kvinders; der bør for en Mand ikke være noget mere Fortræffeligt end en Kvinde, ganske som for en Kvinde osv. ... Men det er netop i Kraft af de høje Tanker, som jeg har om disse herlige Ribben, at jeg bliver alvorligt vred, når jeg ser nogle, som vil gøre sig til oprindeligt Dynd. Det synes mig, at Spørgsmålet hermed er fuldstændigt klaret." (*Lettres et opuscules* I, 145, 156).

Man undres ved at se den strengt rettroende Katolik spøge så frit med det bibelske Sagn; men selv i Vittigheden og Spøgen fornægter det reaktionære Grundtræk sig ikke. Det er overhovedet ejendommeligt for Maistre, at en vis pirrende Vittighed hos ham går Hånd i Hånd med Udbruddets voldsomme og dæmoniske Energi, en Energi, der blandt Andet ytrer sig i et sådant lille Kendetegn, som at Ordet *à brûle-pourpoint* er hans Yndlingsord; det sigter jo ordret til at brænde et Ildvåben af på selve Modstanderens Frakke. I *St. Petersburg-Aftensamtalerne*, hvor han allerede lader den Forbitrelse gå ud over Bacon, som siden gav sig Luft i et så stort og diletantisk Værk, siger han med en Spøg, der stemmer med den nyeste Naturvidenskabs Opfattelse af Sagen: "Bacon var et Barometer, der meldte smukt Vejr, og da han meldte det, så troede man, det var ham, der havde skabt det", og i et Brev med en anden spøgende Vending: "Jeg véd ikke, hvordan det gik til, at jeg kom til at slås på Liv og Død med den salig Kansler Bacon. Vi har boxet med hinanden som to Boxere fra Fleetstreet, og har han end revet mig nogle Hår ud af Hovedet, så skulde jeg tro, at hans Paryk ikke mere sidder på sin Plads."

Når han kommer ind på sine Yndlingsideer, er hans Vittighed undertiden ret selvironisk, således hvor han i anden Del af *Aftensamtalerne* taler om de Måder, hvorpå man kan vedligeholde Korpsånden. Der ligger her en ualmindelig Menneskeforagt bag Spøgen: "Til at hævde Æren og Mandstugten, siger han, i et Korps eller en hvilkensomhelst Art Samfund er Særret til Belønninger end ikke så virksom som Særret til Straffe." Han viser, hvorledes Romerne havde hittet på at gøre de militære Stokkeprygl til en Forret, idet Soldaterne alene havde Ret til at blive bankede med Vinstokke. Ingen Mand, der ikke var Militær, turde blive banket med en Vinstok, og intet andet Træ end dette turde bruges til at banke en Militær. "Jeg begriber ikke, at en lignende Idé ikke er opstået i en moderne Fyrstes Hjerne. Hvis jeg blev adspurgt angående dette Punkt, vilde min Tanke ikke gå tilbage til Vinstokken, thi slaviske Efterligninger nytter Intet. Jeg vil foreslå Laurbærtræet." Det udvikles nu, hvorledes et stort Drivhus burde oprettes i Hovedstaden, bestemt udelukkende til at frembringe det nødvendige Laurbærtræ til i Underofficerernes Hænder at garve Ryggene på den russiske Hær. Dette Drivhus skulde stå under Opsyn af en General, der var Ridder af St. Georgs Ordenen i det mindste af anden Klasse, og som skulde bære Titelen "Overinspektør over Laurbærdrivhuset". Planterne skulde ikke kunne passes, plejes og beskæres af Andre end af gamle Invalidere med uplettet Rygte. Modellen til Stokkene, der alle burde være nøjagtigt ens, skulde opbevares i Krigsministeriet i et rødt Etui; enhver Stok skulde hænge i Underofficerens Knaphul i et St. Georgsbånd, og på Drivhusets Facade skulde man læse: Det er *mit* Træ, som frembringer *mine* Blade.

Maistre levede som allerede sagt i St. Petersburg i stor Mangel. Han bar sine Savn uden at ydmyges derved. Han var på alle Måder mistroet og ladt i Stikken af sit utaknemmelige Hof, fra hvilket han end ikke kunde få de Udlæg tilbage, med hvilke han nu og da var nødsaget til af sine så knappe Midler at

forstrække Landsmænd i Rusland. I disse År blev imidlertid hans Grundtanker fuldt udviklede og hans åndelige Åsyn fik sin hele Ejendommelighed. De Breve, private som diplomatiske, han i disse År skrev, giver et fortræffeligt Billede af Stemninger og Tilstande ved Alexander I's Hof; særligt er de Breve, der går forud for og ledsager Napoleons Felttog i Rusland, yderligt lærerige ved det levende Indblik, de giver i Befrygtninger, Forhåbninger, Paniker, Glædesstemninger, fremkaldte ved falske og sande Efterretninger rundt om i det russiske Rige da. Maistre er i Begyndelsen højligt bekymret for Krigens Udfald og gennemskuer de Generalers Udygtighed, man stiller mod en Feltherre som de Franskes Kejser, men fra det Øjeblik af, da det viser sig, hvor usselt den franske Hær er udrustet til at tåle det russiske Efterår, endsige den russiske Vinter, nærer han ikke mere nogen Tvivl om Udfaldet og forudser som nær forestående Napoleons Fald og hans Erobringsværks Tilintetgørelse, hvilket han allerede lang Tid forud i Almindelighed havde været forvisset om.

I St. Petersburg forfatter han sex af sine Værker, hvoriblandt Bøgerne *Om Paven* og *Om den gallikanske Kirke*, *Undersøgelsen af Bacons Filosofi* og endelig *Aftensamtalerne i St. Petersburg* er vigtigst og mest betegnende for deres Ophavsmand.

Aftensamtalerne indeholder det Grundlag af Tanker om Gud og Verden, på hvilket hans Statslære er bygget. Han måtte være forberedt på den Indvending, at hans uindskrænkede Konge ikke havde nogen Grundvold for sin Magt og ikke bar noget Ansvar for den, at med andre Ord Enevælden var uretfærdig. Han imødegår foreløbig denne Indvending med det almindelige Gensvar, at Uretfærdighed er Loven i alle Samfund, fordi den er Jordelivets Lov. Allerede i Naturen råder Voldsherredømme, Planter og Dyr dræber uophørligt med den Stærkeres Ret hverandre. Og langt fra at sættes ud af Gyldighed i Menneskeverdenen hersker Loven også her som Krigens Lov. Krigen er en stadig Tilstand i Menneskehedens Liv. Med ganske få Års Undtagelse i hvert Århundrede har den fra de ældste Tider til de nyeste raset og vil altid vedblive dermed. Menneskeblod skal altid strømme over Jordkloden. Thi Tugtelsen fra oven er over Menneskene. Deraf den høje Anseelse, hvori Krigerhåndværket står og til alle Tider har stået. Ingen Stand er så æret som Soldatens. Menneskeslægten som Helhed er skyldig og fortjener Krigens Svøbe, så uretfærdigt denne end i det Enkelte kan træffe, når den udgyder den Uskyldiges Blod.

Det er da efter Guddommens Forbillede, at på Jorden Eneherskeren for det Første er Krigsherre, for det Andet har den guddommelige og frygtelige Forret: *at straffe de Skyldige*. Men af denne Forret følger igen Nødvendigheden af et Menneskes Tilværelse, der har det Hverv at sætte de Tugtelse i Værk, som den menneskelige Retfærdighed forordner. Og i Virkeligheden findes et sådant Menneske allevegne — forunderligt og uforklarligt nok; thi vor Fornuft finder ikke i Menneskenaturen nogen Bevæggrund, der kunde bestemme Nogen til dette Valg af Livsstilling. Og en Følelse af Andagt og Ærefrygt griber den Mand, hvem Maistre lægger sine Meninger i Munden, ved Tanken om Bødlens Person, der er så miskendt.

Enhver Militær er blot som sådan efter den almindelige og for Maistre fuldtberettigede Opfattelse så fornem, at han adler endog det, der i den almindelige Mening er det mest Nødværdigende; han kan udøve Bøddelgerning uden at blive i mindste Måde ringere derved, forudsat at han kun iværksætter Dødsstraf på sine Standsfæller og forudsat at han ikke bruger andre Midler end sine Våben til at give dem Døden. Ikke for intet glimrer på hver Side i det gamle Testamente Betegnelsen Hærskarernes Gud. I Virkeligheden er Intet mere hædret end det, med uskyldigt Sind at udgyde uskyldigt Blod. Ja beundringsværdigst finder Maistre Soldaten, når denne hæver sig til Blodbadets Begejstring. Aldrig er det sket, at nogen Hær har vægret sig ved at gå i Kamp. Intet modstår den Kraft, der driver Mennesket ind i et Slag. Og hvorfor? For at uophørligt og til Tidernes Ende kan fuldbyrdes den Lov om de levende Væseners voldsomme Ødelæggelse, der strækker sig fra det laveste Dyr til Mennesket.

Men medens der således fra Arildstid ikke har eksisteret nogen mere hædret Livsstilling end den, som medfører Udgydelsen af uskyldigt Blod, er ved en mærkværdig Fordom Bøddelens Livsstilling lige så ringeagtet som Soldatens er anset.

Maistre opkaster det Spørgsmål, om denne Mand, der for alle indbringende og hæderlige Leveveje har foretrukket den at pine og ihjelslå sine Medmennesker, ikke er et Væsen af ganske særegen og højere Art, og han lader i sine Dialoger Greven, der er hans eget Talerør, svare:

"For mig er der ingen Tvivl derom. Udvortes er han skabt som vi; men han er et Væsen af overordenlig Art, og for at han kan findes i Menneskefamilien udkræves der en særegen Handling af Skabermagten. Han er skabt som en Verden. Alle skyr ham: omkring hans Hus er der tomt; Alle flygter bort fra det Sted, hvor han bor med sin Hun og sine Unger, hvis Menneskestemmer er de eneste, han hører; uden dem vilde han kun høre Klageskrig ... Et uhyggeligt Signal bliver givet. En af Retfærdighedens laveste Tjenere banker på hans Dør og underretter ham om, at man har Brug for ham; han tager bort; han ankommer til en offentlig Plads, som er fuld af en Menneskeskare, der trænger sig sammen i Spænding. Man kaster en Giftmorder, en Fadermorder, en Kirkeskænder for ham: han griber Manden, han binder ham på et vandret liggende Kors, løfter Armen: så indtræder en forfærdelig Stilhed, og man hører kun Lyden af Knoglerne, der knuses under Jernkøllen, og Offerets Hysten. Han tager Manden op, han bærer ham hen på Hjulet; de knækkede Lemmer slynges om Hjulets Radier; Hovedet hænger ned; Hårene rejser sig, og Munden, der er åben som en glødende Ovn, udstøder med Mellemlum et lille Antal af blødende Ord, der anråber om Døden. — Han har endt sit Værk; hans Hjerter banker, men det er af Glæde; han bifalder sin Gerning, han siger i sit Hjerter: Ingen stjeler bedre end jeg. Han stiger ned, udstrækker sin blodfarvede Hånd, og Øvrigheden kaster i så stor Frastand som muligt nogle Guldmønter ned i den, med hvilke han fjerner sig gennem to Rækker Mennesker, som viger tilbage af Rædsel. Han sætter sig tilbords og spiser; han går så i Seng, og han sover. Og når han næste Morgen vågner, tænker han på alt Andet end det, han gjorde igår. Er det et Menneske? Ja. Gud modtager ham i sine Templer og tillader ham at bede. Han er ingen Forbryder og dog kalder intet menneskeligt Sprog ham hæderlig og agtværdig."

"Ikke desmindre hviler al Storhed, al Magt, al Over- og Underordning på Skarpretteren. Han er det menneskelige Samfunds Rædsel og sammenholdende Bånd. Tag denne ufattelige Virkekraft bort fra Verden, og i samme Øjeblik er Ordenen erstattet af Kaos, Tronerne synker i Afgrunden og Staten forsvinder. Gud, som er Ophav til Herskermagten, er da også Ophav til Tugtelsen: han har bygget vor Jord på disse to Poler, thi Herren er Polernes Herre og lader Verden dreje sig om dem."

Og for ret at indprente den overraskede Læser den Ærefrygt for Bøddelembedet, som det stemmer med Sammenhængen at bibringe ham og som Maistres Sindelag finder Nydelse i at forbause med, optager han dette Emne fra Bogens første Samtale påny i den syvende, opkaster der det Spørgsmål hvad en Fornuft fra andre Kloder, der undersøgte jordiske Forhold, vel vilde tænke om Bøddelen, og giver selv Svaret: "Det er et ophøjet Væsen, Samfundets Hjørnesten. Da Forbrydelsen nu engang har fæstet Bo på Jorden, og da den kun kan holdes i Ave ved Tugtelsen, så er det klart, at hvis Skarpretteren forsvandt, vilde al Orden forsvinde med ham. Og hvilken Sjælsstorhed, hvilken ædel Uegennyttighed må ikke nødvendigvis formodes hos en Mand, der påtager sig en Gerning, der vistnok er såre hæderfuld, men dog så pinlig og stridende mod den menneskelige Natur osv."

Der er her på én Gang den Glæde ved Følgerigtighed, som findes hos Autoritetsprincipets første store Dyrker i det 19de Århundrede, den Glæde ved den forbløffende Tanke, som er et af Grundtrækkene i Maistres Ånd, og den Glæde ved Udmalingen af Lidelser, som han har tilfælles med Görres og så mange andre Forfægttere af den mørke Lære om Menneskehedens nødvendige Underkuelse under Konger og Præster.

Maistre oprøres over, at der hyppigt tales som om Forbrydelser forblev ustraffede. Hvad mener man dermed? "For hvem findes der da Knut, Galger, Hjul og Bål? For Forbrydelsen øjensynligt." At Domstolene undertiden kan tage fejl, fremkalder Undtagelser som ikke kan rokke Reglen. Man bør ingenlunde tro på de mange Justitsmord, hvorom der fortælles. Man nævne ikke Calas. Intet er mere usikkert end Calas' Uskyldighed.

Alene den Omstændighed, at Voltaire tog ham i Forsvar, taler øjensynligt mod den.

Men i værste Tilfælde: At en Uskyldig bøder med Livet, det er en Ulykke som en anden. At en Skyldig undslipper, er en anden Undtagelse af samme Art. Ofte er imidlertid de Omstændigheder, der fører til en Forbrydelses Opdagelse, så uventede og så uforudselige, at den menneskelige Retfærdighed tydeligt nok ikke kan være blottet for en vis højere Bistand. Desuden er Intet rimeligere end at, når vi dårligt bebrejder den menneskelige Retfærdighed at have straffet en Ikke-Skyldig, denne da ligefuldt er skyldig, kun i en anden, ganske ubekendt Forbrydelse. Flere Tilfælde af den Art er endog ved egen Tilståelse komne for Dagen. — Maistre véd, som man ser, altid Udvej.

Hvad Sygdomme angår, så gælder noget Lignende. Også Uretfærdigheden ved deres Komme er kun tilsyneladende. Hvis man kunde fordrive Umådeholdenheden på alle Områder, vilde man forjage største Delen af Sygdommene, ja i Virkeligheden dem alle. Man kan nemlig slutte sig til dette således: Dersom der ikke var noget moralsk Onde på Jorden, vilde der ikke være noget legemligt Onde, og da en uendelig Mængde Sygdomme er de umiddelbare Følger af visse Uordener, så er det tilladeligt at almindeliggøre denne Iagttagelse og sige, at det gælder om alle.

Alt er da sædeligt i sin Orden. Vistnok er Jordelivet forfærdeligt, men Gud er ikke derfor uretfærdig; han er fornærmet, han er krænket, og til at mildne hans Vrede kræves der Blod. Menneskeheden har tidligt forstået sit eget dybe Fald, tidligt forstået, at også den Uskyldige kan og må bøde for de Skyldiges Synder i Kraft af Fortjenesternes Overdragelighed og at der ikke er nogen Frelse uden ved Udgydelsen af Offerets Blod.

Begrebet Offer har derfor levende og stadigt sysselsat Maistre. Offeret er det ideale Drab, forårsaget ene og alene ved Tanken om at gøre det Tilbørlige. Det har været i Brug fra Menneskehedens første Tider som Dyr- og Menneske-Offer, og det har i Kristendommen fået sin Indvielse og dybere Mening. Her er det ikke en tilfældig Uskyldig, som ofres, om hvem man ikke véd, om han måske i andre Punkter er skyldig, men et Væsen, der er udkåret til Døden netop på Grund af dets Uskyld. Følgelig er her Højdepunktet nået.

Visselig er alt dette Fornuften en Forargelse. Men det Fornuftstridige er selve Sandhedens Kendetegn. Den tilsyneladende soleklareste Lære strider altid mod Erfaringen. Hele det 18de Århundredes Filosofi, dets gode Tro til Menneskene, dets Frisind er soleklare. Netop derfor er de så overfladiske. De tilfredsstiller Fornuften; men Erfaringen åbner Øjnene for deres Uværd. Intet synes mere indlysende end at Mennesket er født frit. Dog når Rousseau siger: "Mennesket er født frit, og er ligefuldt overalt i Lænker," så mærker han ikke, at han ikke blot siger en Dumhed, men udtrykkeligt erklærer den derfor. Det vilde være ganske ligeså forstandigt at sige: Fårene er fødte kødædende, ikke desto mindre lever de overalt af Planteføde. — På samme Måde er teoretisk Intet urimeligere end det arvelige Kongedømme. Hvis man på Forhånd skulde vælge sig en Regering, vilde man antage den for gal, der vaklede mellem et Arve- og et Valg-Monarki. Og dog véd vi af Erfaring, at Alt i Alt er det første den bedste, det andet den dårligste Regeringsform." Verden er med andre Ord så langt fra at være fornuftig, at den omvendt er et System af dybe og kraftige Fornuftstridigheder.

Kristendommen er derfor ikke noget nyt Livssyn, ukendt før dens Komme. Den står i Sammenhæng med hele Rækkefølgen af de hedenske Religioner og er forberedt i dem. Alle de kristelige Sandheder findes antydede i Hedenskabet. Således indeholder allerede det gamle Offervæsen den afgørende Offertanke. Og Maistre forbitres, når han hos Voltaire læser Udbrud af ufrom Afsky for Hedenskabets Offerfester. Han forbitres endmere, når han hos ham efter en Skildring af Menneske- og Børne-Ofringer finder disse Ord: "Dog Inkquisitionens Ofre, som vi har talt så meget om, er hundrede Gange afskyeligere."

I den Anledning bryder han allerede i Afhandlingen *Oplysning angående Offertjenesten (Eclaircissement sur les sacrifices)* en Lanse for Inkquisitionen, som han snart skulde forsvare i et særegent Skrift. Han skriver: "Stykket om Inkquisitionen synes forfattet under et Anfald af Delirium. Hvorledes! Den lovlige Henrettelse af et lille Antal Mennesker, påbudt af en lovlig Domstol i Kraft af en forud højtideligt forkyndt Lov, med hvis Straffebestemmelser ethvert af Ofrene havde fuld Frihed til at

undgå Sammenstød, denne Henrettelse, siger jeg, skulde være hundrede Gange afskyeligere end Forældres gyselige Gerning, der lagde deres Barn i Molochs glødende Arme! hvilket vildt Vanvid! hvilken Glemsel af al Fornuft, al Retfærdighed, al Skam!" — Maistre raser, fordi han her står overfor den Mand, der var hans Modpol og der havde kæmpet med Viddets Våben som han, kun mængfold vældigere end han.

Idet han førte sin politiske Lære tilbage til Religionen som Grundlag, udledede han altså Fyrstemagten fra Gud. Det er fra Gud, at Kongerne har deres Ret, mod Gud at de har deres Pligter. Ikke Kongens Magt er ubetinget, hans Pligt er det, thi den er Pligt mod det Ubetingede. Folkets Ret igen, det er Kongens Pligt imod Gud. Der er i Ordet "Folkets Røst er Guds Røst" den Sandhed, at Folkets Ret det er Guds Ret overfor Kongen. Og Guds Røst er ikke en Talemåde, Guds Røst er levende i Kirken. Kongen er ansvarlig for Gud, og Kirken er Bevareren af den guddommelige Sandhed. Men Kirken igen er indordnet under en Enehersker ligesom Staten. Som Staten vil sige Kongen, rådet og vejledet af Landets Store, således vil Kirken sige Paven, rådet og vejledet af Kardinaler og Bisper. Det ligger i selve Suverænitets Begreb, at som Kongen er enevældig, således er Paven ufejlbar. Folk undres ikke over at Kaptajnen på et Skib optræder som ufejlbar Suveræn, aldrig vilde kunne tåle Kritik af sine Ordre, men befaler ubetinget og må adlydes blindt; Folk undres over, at Paven i alle kirkelige Anliggender er ufejlbar. Folk er vant til den Forestilling, at der over alle Under- og Overretter gives en Højesteret, hvis Domme ikke påny kan indankes og ikke tør underkastes Kritik, og de undres over, at Paven som Kirkens Hoved er ufejlbar. Hvis de havde en Forestilling om hvad Suverænitet vil sige, så vilde de ikke undres. — Han forsøger, som man ser, med stor Dygtighed, for Lægfolk at godtgøre Berettigelsen af det kirkelige Dogme.

Hans af Katolikerne som et Hovedværk betragtede Bog *Om Paven* drager den sidste Følgeslutning af hans kirkelige Anskuelse.

Den var fremkaldt af Anger over at han selv i et vanskeligt Øjeblik havde gjort Brud på den Ærefrygt, han skyldte Kirkens Hoved. Da tre År efter Concordatets Afslutning Paven på Opfordring af Napoleon rejste til Paris for at salve og krone den nye Kejser, følte Joseph de Maistre som kongetro Mand en så heftig Harme derover, at han i flere Breve til sit Hof brugte yderst heftige Udtryk om den hellige Fader, så stærke Udtryk, at Cavour i Året 1858 lod Joseph de Maistre's *Mémoires et correspondance diplomatique* fra hine År udgive for at berøve Pavemagten en åndelig Allieret. Da Maistre få År efter oplevede Bruddet mellem Napoleon og Paven og så denne krænkelse og mishandlet af Kejseren, angrede han sin tidligere Færd og besluttede at give Paven fuld Opregnsning.

Bogen *Om Paven* har den Grundtanke, at der ikke gives noget menneskeligt Samfund uden Regering, ingen Regering uden Suverænitet og ingen Suverænitet uden Ufejlbarhed, ja denne sidste Forret er så nødvendig, at man er nødt til at forudsætte Ufejlbarheden endog i de verdslige Samfund (hvor den ikke findes) under Straf af at se disse Samfund opløse sig. Kirken forlanger ikke Mere end de øvrige Magter, skønt den har den umådelige Overlegenhed over dem, at dens Ufejlbarhed er på den ene Side forudsat af Mennesker, på den anden Side lovet af Gud.

Han siger i denne Bog: "Et stort og mægtigt Folk har nylig for vore Øjne gjort den største Anstrengelse henimod Frihed, som Verden har set. Hvad har det opnået? Det har bedækket sig med Latter og Skam, for tilsidst at sætte en korsikansk Gendarm på den franske Konges Trone." Han viser, hvorledes det katolske Dogme selvfølgelig forbyder enhver Art Oprør, medens Protestantismen, der går ud fra Folkets Suverænitet, lægger Afgørelsen i den indre Følelse, der skal skrive sig fra et vist sædeligt Instinkt. "Der er såmeget Overensstemmelse, såmeget Broder-Lighed, såmeget indbyrdes Afhængighed mellem den pavelige og den kongelige Magt, at man aldrig har rokket den første uden at røre den sidste," og han anfører til Bevis disse Ord af Luther: "Fyrsterne er i Almindelighed de største Narre og de mest topmålte Skurke af Verden; man kan ikke vente sig noget Godt af dem, de er Guds Bøddler, som han bruger til at tugte os med." Han viser, at Protestantismen, der ikke nærer Ærefrygt for Kongemagten, heller ingen Agtelse har for Ægteskabet: "Havde Luther ikke den Frækhed at skrive 1525

i sin Fortolkning af første Mosebog, at med Hensyn til det Spørgsmål, om man tør have flere Koner, stiller Stammefædrenes Exempel os frit, at Tingen hverken er tilladt eller forbudt, og at han for sin Part ikke afgør noget, en opbyggelig Lære, der snart fandt sin Anvendelse i Landgreven af Hessen-Cassels Hus." Luther tillod jo denne Fyrste at være gift med to Koner på en Gang. — Mod Rousseau hævder han her, at Mennesket af Naturen er Slave, og at først Kristendommen på overnaturlig Måde har gjort det frit. Derfor kalder han også den kristne Kvinde et i Sandhed overnaturligt Væsen. — Voltaire er ham her ligefrem den Mand, "i hvis Hænder Helvede havde nedlagt sin hele Magt". Bogen når sit Højdepunkt i hans Statslære: "Enevælden er et *Mirakel*, og istedenfor at ære den som et sådant, skælder vi den ud for Volds herredømme. Den Soldat, der ikke dræber et Menneske, når hans lovlige Fyrste befaler det, er ikke mindre skyldig end den, som begår et Drab uden at have fået Befaling dertil." De Stater, der har indført Protestantismen, er blevne straffede igennem Berøvelsen af deres Monarker. Thi Maistre har udregnet, at Fyrsternes Regeringstid er kortere i de protestantiske Lande end i de katolske. Kun én Vanskelighed møder ham her, som han ikke kan forklare. Den stammer fra Danmark. Han finder, at i Danmark alene blandt de protestantiske Lande lever Fyrsterne efter Reformationen ligeså længe som før den. "Danmark synes i Kraft af en eller anden skjult, men sikkert for Nationen hæderlig Årsag, ikke at have undergået denne Lov om Regeringstidens Forkortelse". (*Du Pape*. S. 160, 174, 383.)

Til Bogen *Om Paven* sluttede sig i den ældste Udgave som femte Bog af dette Værk det senere selvstændigt udgivne Skrift *Om den Gallikanske Kirke*, der af Læren om Pavedømmet drager Slutninger, som er rentud tilintetgørende for den franske Kirkes relative Uafhængighed, og derfor kommer til at vende sig fjendtligt og overlegent mod Bossuet, hvem Maistre ellers i alle Måder priser. Det er især den Kirkeforsamling, som fandt Sted i Frankrig 1682 i den Hensigt at drage faste Grænser for Pavens Magt, der er Genstand for hans Vrede og Angreb, dernæst den, der i Året 1700 i lige Grad misbilligede Jesuiter og Jansenister. Her taler et helt Livs Lidenskab ud af Maistre. Sit Liv igennem havde han været Jesuiternes begejstrede Ven, Beundrer og Støtte. Igennem hans diplomatiske Breve fra Rusland drager sig den stadige Omhu for at sikre deres vanskelige Stilling som Katoliker i det græsk-ortodoxe Land, dække dem, når Hoffet er forbitret over at de har foretaget Omvendelser i den høje Adel osv. Her slår han et Slag for Jesuiterne mod Pascal. Ikke fra en overlegen Filosofis Synspunkt som det meget vel kunde rettes. Thi med den sunde Forståen af at der ikke kan gives nogen anden Moral end Formålsmoral står Jesuiterne i visse Måder over deres geniale Angriber. Heller ikke som Forsvaret fra et rent Verdensmands-Standpunkt lod sig føre, forsåvidt Jesuiterne ved deres Lempninger af Principer og deres praktiske Overbærenhed har fulgt den Klogskabsregel ikke at skræmme og hellere få Noget opfyldt af Moralens Bud ved at fordre Mindre end slet Intet ved at fordre Alt. Han nøjes med at betegne de af Pascal angrebne jesuitiske Moralbøger som ganske forældede og støvede Skrifter, hvilke Pascal udrev af Glømselen ene for derved at krænke og nedsætte en Orden, hvem endog dens Fjender har måttet indrømme dens Sæders Regelbundethed og dens strenge Selvtugt. Og idet han til en Afveksling behændigt stiller sig på Verdensbarnets Standpunkt siger han ganske vittigt: "Vi er iøvrigt meget pudsige, vi, denne Verdens Børn, når vi giver os til at holde Taler mod Jesuiternes *slappe* Moral Så meget er dog vist, at hele Samfundet vilde skifte Udseende, ifald ethvert Menneske gav sig til at udøve blot Escobar's Moral uden nogensinde at tillade sig andre Fejl end dem, han har undskyldt."

Den kraftfulde Forsvarer af Fortidens Tankebygning måtte endelig i Slutningen af sit Liv give den store Miskendte, Inkquisitionen, en udtrykkelig Æresoprejsning. Det skete i *Breve til en russisk Adelsmand om den spanske Inkquisition*. Han samler her Alt, hvad der lader sig sige til Forsvar og Ære for Inkquisitionen; men man må ved Læsningen mindes det dybsindige Ord, som den gamle Tiger siger i Indernes *Hitopadesa*: "Ligefuldt — ligefuldt, siger Tigeren, er det Rygte, at Tigrene æder Mennesker, svært at gendrive." Maistre oplyser her først en stor Mængde Usandheder, der er blevne sagte om Inkquisitionen, og viser, at den aldeles ikke var nogen gejstlig, men en verdslig Domstol. Det Parti af Bogen, der alene kan fængsle os, er imidlertid det, hvor han forsvarer Inkquisitionens Bedrifter. Han siger: "I Spanien og Portugal som andensteds lader man ethvert Menneske i Fred, der holder sig rolig;

hvad den Uforsigtige angår, der vil lære, hvad man skal tro, eller forstyrrer den offentlige Orden, da kan han kun beklage sig over sig selv ... Den moderne Vranglærer, der i Mag passiarer i sin Dagligstue, bryder sig lidet om, at Luthers Bevisførelse har frembragt Tredivåarskrigen; men de gamle Lovgivere, der vidste, hvad disse ulykkesvangre Lærdomme kunde koste Menneskene, straffede såre retfærdigt med Døden en Forbrydelse, der var i Stand til at ryste Samfundet i dets Grund og bade det i Blod ... Det er i Kraft af Inkquisitionen, at der i de sidste 300 År har været mere Lykke og Ro i Spanien end i det øvrige Europa."

Foran dette Skrift har Maistre sat et Citat, der lærer, at alle store Mænd har været utålsomme, og at man må være det. "Hvis man, har Encyclopædisten Grimm sagt, på sin Vej møder en skikkelig Fyrste, så bør man præke Fordragelighed i Troessager for ham, for at han kan gå i Snaren, og det knuste Parti få Tid til at rejse sig ved den Fordragelighed, der tilstås det, og Evne til at knuse sin Modstander, når Turen kommer til det at herske. Derfor er Voltaires Præken, der våser om Tolerance, en Præken, som kun passer for Tossehoveder og dem, som lader sig narre, eller for Folk, der slet ingen Interesse har i Sagen."

Heri skjuler sig en grov Fejlslutning. Enhver sand Lidenskab umuliggør naturligvis Fordragelighed. Men Voltaires Lære er ikke derfor mindre sand. Knuden løses let. I Teorien gælder Ufordragelighedens Grundsætning, i Praxis Fordragelighedens. På Teoriens Område ingen Hensyntagen, ingen Tålsomhed, ingen Skånsel! Thi Vildfarelsen skal hugges sønder og sammen, og Dårskaben skal sprænges i Luften, og Løgneren skal flås. Men nu Løgneren og Tossen og den Vildfarne? skal de måske også hugges sønder og sammen eller flås eller sprænges i Luften? De skal gå deres Gang. Praxis — det er Tålsomhedens Område.

Først efter Maistres Død udkom hans *Undersøgelse af Bacons Filosofi* i to Bind, det mest trættekære og trættende af hans Værker, det i hvilket den stridbare Kristendomsforsvarer tydeligt aldeles forløfter sig på det Stof, han forsøger at tumle. Han har villet nedlægge Bacon, fordi efter hans Opfattelse det attende Århundredes ugudelige Filosofi i Frankrig helt og holdent nedstammer fra ham, og han kaster sig over ham med et rent ud teologisk Raseri, angribende ham på alle Områder: Erkendelseslærens, Naturlærens, Lyslærens, Vejrkyndighedens, Sjælelærens, Religionens, hvor han har Ret og hvor han engang imellem har havt Uret, gribende ham i uvæsenlige og formelle Modsigelser, eftervisende Mangler i hans Latin og i hans Smag, men altid larmende, voldsom, dogmatisk, hentende sine Våben ud af Åbenbaringstroens og Overleveringens Arsenaler. I enkelte Afsnit som i det om Formåls-Årsagerne er der en vis ufrugtbar Skarpsindighed, i andre som det, der bærer Titlen *Forening af Religion og Videnskab* en vis koldhertet Fanatisme. Det hedder her bl.a.: "Videnskaben har uden Tvivl sit Værd, men den bør begrænses på mere end en Måde ... Man har meget træffende sagt, at Videnskaben ligner Ilden: sammentrængt på de forskellige Arnesteder, der er bestemte til at optage den, er den Menneskets nyttigste og mægtigste Hjælper; udsat for Tilfældet er den en frygtelig Svøbe."

Sin Grundregel tro, ikke at lade nogen Plet få Lov at sidde på Kirkens Skjold eller Sværd, vil han overfor Bacons franske Oversætter med yderste Lidenskab hævde, at Kirken aldrig er trådt Naturvidenskaberne i Vejen. Oversætteren havde nedskrevet de jævne Ord, at Intet havde skadet Kirken mere end Godtgørelsen af visse Sandheder, som Kirken længe hårdnakket havde negtet, ja endog forfulgt. Og han havde nævnet Galilei som Exempel. Efter først på alle Måder at have besunget Kirken som Beskytter af Videnskaben i andre Tilfælde, og efter på alle Måder at have bortforklaret Tilfældet med Galilei nødes Maistre til at gøre en Indrømmelse. Og han gør den i denne Form: Galilei blev dømt af Inkquisitionen, det vil sige af en Domstol, der kunde tage fejl som en anden, og der virkelig tog fejl med Hensyn til Spørgsmålets Kærne; men Galilei gjorde sig selv al mulig Uret overfor Domstolen, og han skyldte sine egne mangfoldige Uforsigtigheder en Krænkelser, som han med største Lethed og uden på nogen Måde at gøre noget Beskæmmende, havde kunnet undgå ... Hvis han havde undladt at skrive, således som han havde givet sit Ord på; hvis han ikke havde holdt fast ved at ville bevise Kopernikus's System ud af den hellige Skrift; hvis han endog blot havde skrevet på Latin istedenfor at ophidse Sindene ved at bruge det almindelige Sprog, så vilde der ikke været hændt ham noget."

Maistre blev sig lig til det Sidste, opgav ikke en Fodsbred af det Jordsmon, der allerede for Århundreder siden var gået tabt. ([Note 3](#)).

Hans store Skikkelse fængsler. Han er den tabte Sags sejrige Forfægter; thi hans Levetid igennem var hans Sag i Fremgang. Som Myndighedens, som Kongemagtens, som det mørke Livssyns Talsmand, som Stridsmand, som Kristendommens Ridder og som Naturvidenskabens Ringeagter har han en svag Lighed med Kierkegaard.

Men hans Lære er en Tankebygning af Begreber om den udvortes Verden som Kierkegaards af Begreber om den indvortes.

Maistre er Autoritetsprincipets overbeviste og heftige, men koldhjertede Hævder. Der er Hjerte i hans Breve, men der er intet Hjerte i hans Skrifter, intet Andet end hidsig Bevisførelse, fremsat med spidsfindig Logik og drillende Vid. Han er ikke sjældent bidende som Voltaire, nu og da uhyggeligt dvælende ved Rædsler som Swift. Det morer ham at forbavse og ærgre. Han elsker Paradoxet, fordi han deri nyder sin Overlegenhed, forvirrer Læseren og vanskeliggør Modstanderen dennes Angreb, eftersom Paradoxet er en Skanse, man uden Skam forlader før Stormen.

Hans Kristendom er et ganske udvortes System. Han er Kristen, som man er Beskyttelsesmand eller Frihandler, på Grundlag af en mere almen teoretisk Forvisning. Hans Kristendom er en Kristendom uden Kærlighed til Næsten, ja en Kristendom uden Kristus som Frelser og Forsoner. Kristus er her kun det af den krænkede Guddom fordrede blodige Offer som Ifigenia eller Jeftas Datter. Hans Kristendom er, som Faguet slående har udtrykt det, "Rædsel, passiv Lydighed og Statsreligion". Det er en Kristendom, der ikke stammer fra Jerusalem men fra Rom; han selv er "sådan noget som en af Vaticanets Livvagtsofficerer".

Den lidenskabeligste Modstander af det 18de Århundredes Ånd og Filosofi har den Overensstemmelse med det Århundrede, hvori han fødtes, at han mangler historisk Sans. Han vil fornegte eller overspringe det attende Århundrede som dette vilde fornegte eller overspringe Middelalderen. Han er Modstykket til den Kvinde, der forestillede Fornuftgudinden; han er den Mand, der forestiller den fra alle historiske Forudsætninger løsrevne Autoritet. Og han er inderst inde ganske så blottet for religiøst Følelsesliv som det Århundrede, han i Åbenbaringstroens Navn bekæmper.

Hård og kold, med et spottende og undertiden med et grusomt Træk om sin Mund, men ædel af Karakter og fast af Vilje som af Hu, står han på det ny Århundredes Tærskel som den store, Folkene ompændende Reaktions om ikke gode, så dog bedste Ånd. Ingen Forvexling er mulig mellem ham og de Dværgekikkelser, der i det 19de Århundredes Løb har udvandet hans Ideer, taget Saft og Kraft fra hans Tanker, og forslidt eller forvansket hans Lærdomme for i Ly af dem at undertrykke og at hykle. Joseph de Maistre var en Ånd; disse har kun været Kroppe. Han var en Mand uden Lavhed og uden Hykleri, en pavelig Zuav-Oberst i Literaturen, den mest krigerske og mest tiltalende Figur som Århundredets reaktionære Lejr har at opvise.

Kapitel 6

Bonald

Side om Side med Joseph de Maistre, hans Fælle i alle Åndsretninger og praktiske Bestræbelser, men ligeså enstonig som han er mangfoldig, ligeså regelret som han er genial, står den europæiske Reaktions berømte, middelalderlige Skolemester Bonald.

Louis Gabriel Ambroise Vicomte de Bonald fødtes samme År som Joseph de Maistre 1754 i Mouna i Sydfrankrig, hørte først til Ludvig den 15des Musketerere, hyldede senere ved Revolutionens Begyndelse frisindede Anskuelser, som han hurtigt opgav, giftede sig tidligt, blev så valgt til Formand for Bestyrelsen af Departementet Aveyron. Han indgav sin Afskedsansøgning, da Ludvig den 16de så sig nødsaget til at stadfæste Gejstlighedens verdslige Forfatning, og gik så 1791 i Landflygtighed, hvor han trådte ind i Emigranternes Korps. Da han i Heidelberg havde skrevet sin *Lære om Magten*, blev næsten hele Oplaget tilintetgort af Direktoriets Politi. Et enkelt Exemplar, som han havde tilsendt Bonaparte, nåede lykkeligvis for Forfatteren dog til sin Bestemmelse og var Skyld i, at denne strøg ham af Emigrantlisten.

Han havde ikke for Intet lært Verden, at enhver Revolution begyndes af Undersåtten, men endes af Magten, opstår på Grund af, at Myndighederne har været svage og har givet efter, og ender derved, at Myndighederne kommer til Kræfter igen. Han havde vist, at alle Uroligheder kun styrker Magten, og spået, at Revolutionen, som begyndte med Erklæringen af Menneskerettighederne, vilde ende med Erklæringen af Guds Rettigheder. Da Bonaparte nu netop erklærede disse ved Concordatet, nåede Bonald snart en anset Stilling. Han vedblev vel kun at sværme for og drømme om Bourbonerne, men valgte foreløbig at hengive sig til disse Drømme i en Ansættelse, som Kejseren gav ham. Han blev *conseiller titulaire* ved Universitetet med 12,000 francs om Året for Intet at gøre. Chateaubriand anmeldte hans Bøger med dyb Beundring. Maistre skrev til ham efter Offentliggørelsen af hans *Filosofiske Undersøgelser*: "Er det fatteligt, at Naturen har moret sig med at udspænde to Strenge, der samstemmer så fuldstændigt som Deres Ånd og min. Hvis man nogensinde trykker visse Sager, vil De finde næsten samme Udtryk, De selv har brugt, og dog har jeg visselig Intet forandret." Ja i et andet Brev bruger han den endnu stærkere Vending: "Jeg har ikke tænkt noget, som De ikke har skrevet, og ikke skrevet noget, som De ikke har tænkt." Bonald følte sig smigret over disse Udtalelser uden dog at føle sig overbevist om deres Rigtighed. Og med Rette. Thi så stor Lighed der er mellem Resultaterne, hvortil de to Kampfæller kom, så uensartet var deres Åndsliv.

Hvilken Anseelse Bonald var i Besiddelse af, ser man bl.a. af det rørende Brev, Napoleons Broder, Ludvig af Holland, skrev til ham for at bønfalde ham om at opdrage hans ældste Søn. Han skildrer heri først, hvor syg han selv bestandig er, hvor højt han elsker sin Søn, hvor stærkt denne trænger til at dannes af en Mand i dette Ords fulde Betydning for selv at blive en Mand. Så siger han: "Efter at have søgt overalt, har jeg, skønt jeg ikke kender Dem personligt, tænkt, at De er en af de Mænd, som jeg agter højest. De vil da tilgive mig, at jeg nu, da jeg har at vælge En, hvem jeg må betro mer end mit Liv, henvender mig til Dem. Dersom den Lykke, som De uden Tvivl nyder i et fredeligt Hjem, ikke har gjort Dem ufølsom for hvad Godt De kan udrette, jeg siger ikke mod mig, en Enkeltmand, men mod et helt Folk, der er endnu mere agtværdigt end ulykkeligt, og det vil sige meget — så tag imod at være Opdrager for min Søn." Og han slutter i samme Tone med at forsvare sig imod de Bagvaskelser af ham, som han tænker kan være komne Bonald for Øre. Med sådan Ydmyghed nærmede en Konge sig denne Mand — og forgæves, han afslog Opfordringen.

Et andet endnu mere påfaldende Træk viser, hvilken Indflydelse og Vægt man dengang tillagde så despotisk sindede Autoritetens Mænd som ham. En Dag modtog Bonald en Billet med Anmodning om at indfinde sig hos Kardinal Maury. Denne var nu under Kejserdømmet bleven en anderledes mægtig

Mand end da han holdt Taler mod Jødernes Borgerrettigheder i Nationalforsamlingen. Da Bonald var ene med Kardinalen, rettede denne det Spørgsmål til ham, hvad han vilde sige, ifald Kejseren lod ham anmode om at påtage sig Opdragelsen af Kongen af Rom. Et Øjeblik stod Bonald forbavset over så megen Ære; så gav han, siger man, det afslående Svar: "Jeg tilstår, at hvis jeg nogensinde lærte ham at herske, så skulde det før blive alle andre Steder end i Rom." Efter Kongedømmets Genoprettelse blev han da en af Hovedophavsmændene til, at Rom og dets Ånd: Autoritetsprincippet kom til at herske istedenfor til at blive behersket. Han havde sit Liv igennem bekæmpet Pressefriheden. Han endte med at få hele Censuren under sig.

1815 valgtes han ind i Deputeretkammeret, hvor han sluttede sig til yderste Højre; under Ludvig XVIII blev han Medlem af Akademiet og Pair af Frankrig, i hvilken Egenskab han hårdnakket bekæmpede Trosfriheden og Pressefriheden. 1830 trak han sig tilbage fra det offentlige Liv, da han ikke vilde aflægge Hyldingseden til Julikongedømmet.

Den, der fra Maistre kommer til Bonald, vil have Møje med at gennempløje hans Værker. Thi en dødelig Kedsommelighed slår En imøde næsten fra dem alle. Der er intet Menneske i disse Bøger, kun den bare Lære, og Bonalds Lære består af lutter teologiskpolitiske Sætninger, som kræves antagne uden Bevis. Man kan ikke forestille sig en Ånd, der tror fastere på Læresætninger, det vil sige: som står på én Gang Virkeligheden og videnskabeligt Tankeliv mere fjernt. Han synes aldrig at have tvivlet. Intet Øjeblik under hans lange Forfattervirksomhed synes der at være opstået en Tvivl hos ham med Hensyn til de yderst få, simple Grundforestillinger, på hvilke han føler sig sikker. De foreligger i hans Skrifter i Forsteningens Form.

Nøjere bestemt i Trehedens. Som Middelalderens Skolastikere før ham, som Hegel efter ham, tænker han i Treheder: kun tænker han uden alt Blik for Begrebernes Tveæggethed, uden Smidighed, uden Ånd. Han radbrækker alle Livets og Historiens Kendsgerninger over en eneste Trekant: Årsag, Middel og Virkning. Dertil svarer på det politiske Område Treheden: Magt, Minister og Undersåt. Gud er Årsag, Jesus Midler, Verden Virkning. Men Jesus er atter Magt, Minister og Undersåt i det religiøse Samfund: Magt ved sin Tanke, Minister ved sit Ord, Undersåt som Offer for dette sit Ord, og han er fremdeles Magt, Minister og Undersåt i det politiske Samfund: Magt som Jødernes Konge, Minister som Præst, Undersåt som den lydige Martyr.

I Menneskevæsenet, i Familien, i Samfundet, i Staten, i Altet påvises samme Trehed og samme Enhed, alt i det Øjemed at bevise Monarkiets Nødvendighed og Sandhed. Kongedømmet er sandt, fordi det er bygget som Verdensordenen. Altet er monarkisk. Revolutionære og Republikanere, der har vovet for en Tid at styrte Kongedømmet, har da ikke gjort Mindre end et frækt Forsøg på at vælte selve Verdensordenen overende. De har angrebet Tingenes evige Natur. De har ikke afskaffet en Forfatning, men Forfatningen; thi der er kun én.

Bonald spotter Erfaringens, ringeagter Historiens Vidnesbyrd. Det, som indvindes gennem Erfaring, har ingen Betydning for den, som er i Besiddelse af det Evige, Grundreglerne. Han afskyr endog Naturhistorien, fordi han i den sporer Udviklingsbegrebet, som er Fjenden.

Der eksisterer ingen historisk Udvikling; der eksisterer en historisk Overlevering, og det er den, som det gælder om at klamre sig til. Thi gennem Overleveringen når vi til Gud. I den Kæde af Blinde, som udgør Menneskeheden, behøver kun den første Blinde en Stav, og denne Stav er Guds Bud, som overleveres.

Det 18de Århundrede havde fremfor noget tidligere troet på Menneskets bevidste Evne til Opfinden og Frembringen. Senest havde Rousseau ladet Mennesket opfinde og stifte et Samfund. Bonald tager til Genmæle: Mennesket har ikke opfundet Nogetsomhelst, sålidt Familie eller Samfund som Tale eller Skrift. Mennesket var fra først af den ubeskrevne Tavle (*tabula rasa*), om hvilken Condillac og Sensualisterne har fablet. Kun at denne tomme Tavle er bleven fyldt ikke ved Sansendtryk, men umiddelbart ved Undervisning af Gud.

Thi Gud var ikke blot fra først af Skaberen, men er stadig vedbleven med at være det og er det den Dag idag. Han har stiftet Samfundet, og dets Betydning er den at bevare hans Ord og hans Tanker. Men dette kan det kun ved at bevare Overleveringen uafbrudt.

Overleveringens Betydning og Opgave er altså den at bevare Gud i Verden.

Enhver Stræben efter Brud med Overleveringen er da Stræben efter åndelig Død. Enhver Stræben efter Bevaring af det Overleverede er da ét med Attrå efter det kraftigst pulserende Liv. Fastholden af den rene åndelige Arv skaber den rene og stærke Tilværelse. Derfor Bonalds Klamren sig til Romerkirkens Dogmer og Kirkeherredømmet.

For at hævde Skabelsen og den fortsatte Skabelse på alle Områder må han sikre Verdensaltet den samme Ubevægelighed som han forfægter i Politiken, og således kommer han lige fra År 1800 stadig tilbage til sine Angreb på den da forholdsvis nye Udviklingslære. Som Voltaire før ham og Disraeli efter ham gør han sig lystig over den Forestilling, at Mennesket skulde nedstamme fra en Fisk.

Med Kærlighed og Forståelse, men med hårdnakket Skønfarveri har Bonald fremstilt Frankrigs gamle Forfatning under Konger som Henrik IV og Regenter som Richelieu. Han har mod dem, der under Revolutionstiden angreb det gamle Kongedømme og dets Adel, med Dygtighed eftervist, at Kongemagten efter sin Idé hverken var det Tvangsherredømme eller Adelen efter sin Idé den aflukkede Kaste, som man senere vilde gøre dem til. Med Skarpsyn har han set Manglerne ved den nye Tilstand, hvor den lovpriste Frihed for Hvermand indskrænkede sig til den at være Vælger, og med Varme fremstilt Fortrinene ved den gamle Ordning, der tillod den Rige at blive Adelsmand, men satte Rigmandsvælden Skranker ved at formene Adelsmanden Arbejden på at blive rig. Kun overser han forsættelig, at hine det gamle Kongedømmes oprindelige Fortrin tilsidst kun fandtes på Papiret og at under dets Vinger den skændigste Uretfærdighed og deri laveste Pengebegærlighed groede op og gik i Svang.

Han er vel oprigtig nok i sin Afsky for Parlamenters og Domstoles Uafhængighed, for Samvittighedsfrihed og Pressefrihed; men han er ikke engang ærlig i sine Lovtaler over Fortidens Regeringsform. Han er som Historiker uvidende, dog ikke uvidende nok til ikke at vide, hvad denne Regeringsform virkelig var.

Hans Skrifter er i vore Dage ikke blot forældede, men hensuldrede. Man kan i hans store systematiske Værker læse, hvor man vil, og slå op, hvor man vil, en svag Duft af Støv og visne Blade og gammel sur Forrådnelse slår En imøde. De vigtigste Kapitler i hans engang berømte *Filosofiske Undersøgelser* (som de om Sprogets og Skriftens Oprindelse) virker som Brokker af en gammel Dogmatik. Det er kun et vemodigt Vidnesbyrd om den stedse tilbagevendende katolske Reaktion i fransk Åndsliv at han af Paul Bourget er bleven forherliget som en af Frankrigs dybeste Ånder.

Hos systematiske Forfattere af denne Art plejer korte Afhandlinger, Lejlighedsartikler at have bevaret et friskere Præg. Men man kan gennemlæse de to tykke Bind, Bonald har samlet under Titelen *Blandinger*, uden at finde en Side, der kan betegnes som *frisk*. Selv sådanne Afhandlinger som den om Voltaire's Skrifter eller den om Jøderne eller den om Fordragelighed, hvis Emner syntes at måtte indbyde Bonald til at sige noget Kraftigt og Skarpt eller dog Noget, hvis Ordlyd indprentede sig, er forfærdende grå af Farve og glatte af Form. Hvad enten han misbilliger Voltaire's Letfærdighed eller kæmper for at berøve Jøderne Borgerrettigheder eller udvikler at Fordragelighed er en Last og en Umulighed, det sker altid med samme højtidelige og tomme Tilbehør, altid med samme Brug af Årsag, Middel og Virkning, altid i samme alvorsfulde og ensformige Takt: Trip, Trap, Træsko. Bonald er ulæselig i Kraft af den Lidenskabsløshed, hvoraf han er stolt.

Kun en eneste af hans Bøger er endnu til at læse, fordi der i den undtagelsesvis findes Glimt af Lidenskab. Det er hans berømte Bog *Skilsmissen*, sikkert det mest underholdende af hans Skrifter.

Det indledes med en lang Jammerklage over, hvorledes Verden er kommen til at se ud, siden Autoriteten er bleven kuld kastet. Den moderne Filosofi, siger han, som fødtes i Grækenland, i hint Folk som evigt vedblev at være Barn og som altid søgte Visdommen udenfor Fornuftens Veje (sic!), begyndte med ateistisk eller deistisk (!) at fornegte Gud. Humes og Condillacs Lære, der udleder al vor Viden af

Sansernes Iagttagelser, har nu gjort Mennesket, som er "et Forstandsvæsen, betjent af Organer", til et Dyr, et blot Naturvæsen. Den almindelige samfundsopløsende Åndsretning er trængt ind i Huslivet og istedenfor det Forhold, som dér i ældre Tid fandt Sted mellem Forældre og Børn: Myndighed og Underkastelse, har Opsætsighed indsneget sig i de unge Hjerter og Lighedsforestillinger i de unge Hjerner, så Børnene betragter sig som Forældrenes Lige, ja endog tillader sig at kalde dem Du. Forældrene, som på deres Side har Bevidstheden om deres Svaghed, vover ikke mere at være Herrer, men attrår at blive deres Børns "Venner" eller "Fortrolige", altfor ofte deres Medskyldige.

Den blødagtige Betragtning af Livet afspejler sig i en ligeså blødagtig Betragtning af Døden. Man har foreslået at danne Vaser af Glas eller Porcellæn til Opbevaring af sine Forældres Aske og — O Rædsel! — en Politianordning har tilladt en Moder på Hedningevis at brænde sin Datters Lig. Overalt har man foreslået og i nogle Stater gennemført Afskaffelsen af Dødsstraffen, dette Klenodie, "dette første Middel til Samfundets Bevarelse" (*ce premier moyen de conservation de la société*). Man har set Regeringer blive grebne af "den pludselige Galskab, som kaldes Menneskekærligheden (Filantropien)". De såkaldte Naturvidenskaber — "såkaldt" er godt — der hellere burde hedde de materielle Videnskaber, da de kun handler om Legemverdenen, fortrænger de højere, de åndelige Videnskaber, især den gamle Tids "høje Metafysik". I Poesien har den spøgende og lystige Kunst afløst det højhjertede Sørgespil. I Romanerne, der så tydeligt afspejler en Tidsalders Væsen, ofredes tidligere regelret Kærligheden for Pligten [som i *Kærlighed uden Strømper*]. Nu er det omvendt, og Rousseau har skrevet en Roman, "som mest af alle har forvildet Kvindernes Fantasi og fordærvet deres Hjerter", nemlig *Den ny Héloïse*. Endog i Havekunsten har Autoritetsprincippet tabt sig. "De engelske Havers landlige og rå Natur har afløst den pragtfulde Symmetri i Le Notres Anlæg".

Imod alle disse Forsøg på at opløse Samfundet er det, at Bonald stiller sit Forsøg på at frelse Samfundet. Og der er her ét Hovedpunkt, som det gælder om at erobre. Samfundet hviler på Ægteskabet, står og falder med det. Revolutionen har tilladt Skilsmisse. Men hvor Skilsmisse er mulig, der er Ægteskabet ikke mere til. Det gælder da om med én stor Kraftanstrengelse at få Skilsmisseretten ophævet. Denne Anstrengelse lykkedes ham kun altfor godt.

Lad os da høre Bonalds egen Lære.

En udviklet Fornuft (foredrager han her som altid) begriber alle Væsener og deres Forhold ved disse tre almindelige Idéer: Årsag, Middel og Virkning, de mest almengyldige, Fornuften kan opfatte. De ligger til Grund for enhver Dom og danner Grundvolden for al social Orden. Ethvert Samfund består således af tre fra hverandre adskilte Personer, hvilke man kan betegne som de sociale Personer. Fornuften ser i Gud, som vil, den første Årsag, i Mennesket som udfører denne Vilje, Midlet, Ministeren, Formidleren, og i den Tingenes Orden som kaldes Samfundet Virkningen, der fremgår af Guds Vilje og Menneskets Virksomhed. Denne Fornuft råder efter Bonalds Anskuelse kun i Katolicismen. Han siger: "Religionen, som stiller Gud i Spidsen for Samfundet, giver Mennesket en høj Forestilling om den menneskelige Værdighed og en dyb Følelse af Menneskets Uafhængighed, medens Filosofien, som overalt stiller Mennesket højest, stadigt kryber for Fødderne af et eller andet Afgudsbillede, i Asien for Muhameds Fødder, i Europa for Luthers, Rousseaus eller Voltaires." (*Le divorce*, S. 42.)

Man ser, at Luther af Bonald uden videre stilles sammen med Antikristne som Muhamed eller Voltaire. Dette er et stående Træk i dette hele Tidsrum, ligesom det, at Protestantisme og Usædelighed slås sammen. Når Maistre taler om Reformationen, fortæller han med den alvorligste Mine, at det halve Europa har skiftet Religion for at en udsvævende Munk kunde få Lov til at gifte sig med en Nonne. I sin *Lære om Magten (Théorie du pouvoir* II 305) siger Bonald: "En hidsig og sanselig Munk havde reformeret Religionen i Tyskland, en vellystig og grusom Fyrste reformerede den i England ... Betegnende er det, at Reformen blev beskyttet i Tyskland af Landgreven af Hessen, der endnu medens hans Hustru levede vilde gifte sig med Margrethe af Saale, i England af Henrik den 8de, der vilde skilles fra Katharina af Aragonien for at ægte Anna Boleyn, og i Frankrig af Margrethe af Navarra, en Fystinde

af værre end tvivlsomme Sæder. Således gik Vesterlandet til Grunde ved Skilsmisse, som Østerlandet ved Flerkoneri." I sin engelske Literaturhistorie (*Oeuvres*. Tome VI, S. 75) siger Chateaubriand om Luthers Ægteskab: "Han giftede sig såvel for at give et godt Exempel som for at befri sig for sine Anfægtelser. Den, som har overtrådt Reglerne, søger altid at trække de Svage efter sig og at dække sig med Mængden; thi ved det store Antals Samtykke smigrer man sig med at bringe Andre til at tro på Retfærdigheden og Rigtigheden af en Handling, der ofte kun var Resultatet af et Tilfælde eller en Lidenskab. Hellige Løfter blev krænkede på dobbelt Måde: Luther ægtede en Nonne."

Hvad der gør disse heftige Udfald mod Luther og Lutheranismen forståelige er, at man ligesom de tyske Romantikere med stor Klarhed opfattede den moderne Åndsretning, for hvilken man ræddedes, som Protestantismens nødvendige Følge. Således hedder det hos Lamennais (*Essai sur l'indifférence*): "Man har nu indset, at Kirken og dens Dogmer hviler på Autoriteten som på en urokkelig Klippe. Derfor er det, at Tilhængerne af de mangfoldige Særkirker, der er uenige om alle øvrige Punkter, forener sig om at oversave denne alle Sandheders Grundpille. Lutheranere, Socinianere, Deister, Ateister er de forskellige Navne, som angiver den trinvis stigende Udvikling af samme Lære; de forfølger alle med utrættelig Udholdenhed deres Angrebsplan mod Autoriteten."

Den eneste ægte, katolske Fornuft hos Bonald ser da overalt de tre sociale Personer: Magten, Ministeren og Undersåtten. De modtager i de forskellige Samfundskreise forskellige Navne. I det religiøse Samfund kaldes de Gud, Præster og Troende, i det politiske Samfund Konge, Adel *eller* Embedsstand, Folk *eller* Menigmand; i det huslige Samfund kaldes de endelig Fader, Moder og Barn.

Den, som endnu ikke er fortrolig med Bonalds Måde at tænke på, vil rimeligvis studse ved denne sidste Sammenligning; men det er Bonald så fuldkomment Alvor med Sidestillen af Faderen med Magten, Moderen med Ministeriet og Barnet med Undersåtten, at han endog bruger den sidste Række af Betegnelser gennemgående istedenfor den første, thi, skriver han, Fader, Moder, Barn passer på Dyrene så vel som på Menneskene; Benævnelsen Magt, Minister, Undersåt derimod udelukkende på tænkende Væsener; desuden, siger han et andet Sted, må man såvidt muligt stræbe at åndiggøre Mennesket og dets Forhold overfor de Bestræbelser, der fra andre Sider gøres for at sænke Menneskelivet.

Han begrundet sin Lære med sine sædvanlige Formler. Manden og Kvinden, siger han, eksisterer begge to; men de eksisterer ikke på samme Måde. De ligner hinanden, men de er ikke hinandens Lige (*semblables*, men ikke *égaux*). Kønnenes Forening er Grunden til deres Forskel. Frembringelsen af et Menneske er Formålet for deres Forening. Faderen er stærk, Barnet er svagt, Faderen virksom, Barnet uvirksomt. Moderen danner Mellemløbet. Hvorfor? Jo, siger Bonald, Faderen er et bevidst Væsen og kan ikke blive Fader uden med sin Vilje; Moderen kan derimod, selv med fuld Bevidsthed, blive Moder *imod sin Vilje* (altså uvirksomt). Barnet har hverken Viljen til at fødes eller Bevidsthed om, at det bliver født.

Det er da på det modbydelige og tragiske Naturforhold, at Kvinden ufrivilligt kan blive Moder, at Bonald bygger sin Rangforordning mellem Kønnene. Ja, han siger ordret (5te Udg. 71): "I denne Trinfølge af deres Forhold ligger alene Løsningen af Spørgsmålet om Skilsmisse," nemlig at der ingen bør tilstedes.

Og var nu dette forblevet en afsindig Lære lig så mange andre forrykte Lærdomme, som intet Menneske falder på at sætte i Værk, hvem vilde da harnes herover! Men man tænke sig, at det er på Grundlag af dette Skrift, at Ægteskabs- og Skilsmisselovene i Frankrig, de Love, der bestod i de følgende 70 År, tolv År efter at Bogen udkom, blev byggede. (Louis de Viel-Castel: *Histoire de la Restauration*, Tome IV, 487.) Dengang var, strax efter Bourbonernes Tilbagevenden, Bonalds Indflydelse så uimodståelig, at den sløve og kirkeligtssindede Nationalforsamling med 225 Stemmer imod 11 afskaffede Skilsmissen.

Man kan da sige, fortsætter Bonald med Hensyn til Opdragelsen, at Faderen har eller er Magten til gennem Moderen som Minister eller Middel at udøve den forplantende og opretholdende Handling, hvis Mål eller Undersåt Barnet er.

Forholdet mellem Mand og Kvinde i Ægteskabet bestemmes da simpelt således: Manden er Magten (*le pouvoir*), Kvinden er Pligten (*le devoir*). Selve den hellige Skrift kalder jo Manden Kvindens Hoved eller Fornuft, Kvinden Mandens Hjælp eller Minister, og betegner Barnet som Undersåt, idet Skriften altid indprenter det at være lydigt.

Kvinden ligner da Manden, som Manden ligner Gud. Manden er skabt i Guds Billede, men er ikke derfor hans Lige. Kvinden er skabt af Mandens Kød og Blod, men er ham underordnet. Bonalds Lære stemmer med den, Milton udtaler i sin Digtning *Det tabte Paradis*. ("He for God only, she for God in him." *Paradise lost* IV.) Han siger: "Det huslige Samfund er et Samfund, hvor Manden medbringer Styrkens beskyttende Evne, Kvinden Svaghedens Fornødenheder, han *Magten*, hun *Pligten*." Således forvrænger Bonald Paulus's Lære, der for sin Tid var et Fremskridt i Retning af Kvindens Frigørelse.

Hvad er da for Bonald Ægteskabet? Ægteskabet er den Forpligtelse, som to Personer af forskellig Køn påtager sig til at stifte Samfund, et Samfund, som kaldes Familie. Det er dette, som skiller Ægteskabet fra ethvert andet Samliv mellem Mand og Kvinde. Med dyb Harme omtaler Bonald det vittige Ord af Condorcet, at hvis Menneskene har nogen Forpligtelse mod de Væsener, som endnu ikke er til, så kan det ikke være den at skænke dem Tilværelsen. Tvertimod! udbryder han: Ægteskabet består netop for at Slægten kan vare ved. Heraf tør man efter Bonalds Anskuelse dog ingenlunde slutte, at et barnløst Ægteskab, et sådant, der altså synes at have forfejlet sin Bestemmelse, tør opløses; thi, siger han, idet man hæver det første Ægteskab for at slutte et andet, bliver Frembringelsen af Børn umulig i det første Ægteskab, uden derfor at blive sikker i det andet. Sålænge Mand og Hustru ikke har Børn, er der dog en Mulighed for at Børn kan komme, og da Ægteskabet kun er grundet for de mulige Børns Skyld, er der ingen Grund til at hæve det. Ægteskabet er for Bonald det mulige Samfund, hvortil Familien som det virkelige Samfund svarer: "*Ægteskabets Formål*, lærer han, *er ikke Ægtefællernes Lykke*." Hvilket er da dette Formål? *Ægteskabet*, svarer han, *er til for Samfundets Skyld*. Religionen og Staten har i Ægteskabet kun de Pligter for Øje, som det pålægger. Men når Ægteskabet nu er til for Samfundets Skyld, hvad er da Samfundets Formål? Man brænder efter at få dette Spørgsmål besvaret. I Kraft af sin teologisk dogmatiske Lære om at Samfundet ved at bevare sin Overlevering, dvs. sig selv, bevarer intet Ringere end Fiktionen Gud, svarer Bonald, som han må svare, med denne tomme Formel: *Samfundets Formål er dets egen Bevarelse*. (*La société a pour parvenir à sa fin, qui est sa conservation, des lois*. S. 107.)

Ikke et Ord spildes på den Indbildning, at Institutioner overhovedet er til for Menneskenes Skyld, og ikke en Tanke skænkes disses Lykke, Slægtens Udvikling eller Frembringelsen af menneskelig Storhed.

Idet Hensynet til Børnene opstilles som det alene afgørende, viser Flerkoneri, Forstødelse af Hustruen og Skilsmisse sig for Bonald som lige forkastelige. Han bemærker også, at Indførelsen af Flerkoneri og Indførelsen af Skilsmisse synes at skulle følges ad, siden Luther — denne Anekdote går igen i ethvert Bind fra dette Tidsrum — der tillod Skilsmisse, også, om end i dybeste Hemmelighed, tillod Landgreven af Hessen Tvegifte. Han har, siger han, ikke mere tilovers for det efterhånden indtrædende Flerkoneri end for det samtidige, og glemmer, at denne Indvending lige så godt gælder Indgåelse af nyt Ægteskab efter den ene af Ægtefællernes Død som nyt Ægteskab efter Skilsmisse. Overalt, siger han, hvor Skilsmisse er tilladt og hvor en Kvinde altså i enhver Mandsperson kan se en mulig Ægtemand, er Kvinderne uden Kyskhed eller idetmindste uden Blu. Han anfører England som Exempel — England. Tilstanden i England, hvor Skilsmisse i visse Tilfælde er tilladt, sammenligner han med Tilstandene hos enkelte vilde Folkeslag, hvor Ægtemanden lader sin Kones Medskyldige, når han overrasker ham, betale sig et stegt Svin, som de så alle tre fortærer sammen. Overhovedet er England med sine forholdsvis frisindede Samfundsindretninger såvel for ham som for Lamennais den sande Syndebuk. Lamennais siger f.eks. om England, at man ingensteds finder en Befolkning, der er så sløvet, så blottet for sædelig Sans, så fremmed for højere Forestillinger og for Alt, hvad der opløfter Sindet og adler Menneskelivet. (*Progrès de la révolution et de la guerre contre l'église* p. 35.)

Sligt er Overdrivelser uden Sandhed og uden Logik. Men det, hvori der både er Logik og Sandhed, og det, for hvis Skyld disse Enkeltheder fortjener at fremdrages, det er Bonalds Opfattelse af Ægteskabsspørgsmålets inderlige Sammenhæng med det hele politiske Spørgsmål. Han indser, at Republiken eller *Demokratiet* (thi han er så forbitret på Republiken, at han udtrykkeligt vægrer sig ved at bruge dette Ord) nødvendigvis måtte føre til Ægteskabets Opløselighed.

Han siger: "Skilsmisse blev tilstedt ved Lov År 1792 og forundrede Ingen, fordi den var en uundgåelig og længe forudset Følge af de Nedbrydningsregler, som man på hin Tid med så megen Lidenskab fulgte; men nutildags, da man vil genopbygge, nu træder Skilsmissen som Princip ind i Samfundsbygningen og ryster denne Bygning helt ned i dens Grund. Skilsmissen stemte overens med den Folkevælde, der har hersket altfor længe i Frankrig under forskellige Navne og Former. Såvel den huslige som den offentlige Magt var overgivet til *Undersåtternes* Lidenskaber; der var Uorden i Familien og Uorden i Staten; der var Lighed og Endrægtighed mellem de to Uordener. Men det ser Enhver, at Skilsmissen står i ligefrem Strid med Ånden i det arvelige og uopløselige Kongedømme. Beholder vi Skilsmisse, har vi Orden i Staten og Uorden i Familien, Uopløselighed hist, Opløselighed her, altså ingen Overensstemmelse. Fra den Side, til hvilken Mennesket hælder, må Loven rejse det i Vejret, og den må nutildags forbyde opløste Naturer Opløsning som forhen halvville Barbarer Blodhævn."

Således lykkes det Bonald ud fra sit Grundbegreb om Kongedømmet af Guds Nåde at gennemføre sin Ægteskabslære. Han slutter, at Skilsmisse ubetinget bør forbydes, og at den blotte Separation uden Tilladelse til nyt Ægteskab tilstrækkeligt bøder på alle de Ulemper, der kan følge af usamdrægtige Forbindelser. Da disse Bonalds Tanker fik Lovskraft, opstod i Frankrig en Tilstand, der gjorde det franske Ægteskab til en Spot for hele Jorden, en Tilstand, som f.eks. umuliggjorde det for den unge Pige, hvis Brudgom på Bryllupsdagen løb bort med hendes Medgift, nogensinde at kunne blive gift påny eller få lovligt Afkom. Medens Loven fandt formildende Omstændigheder for Mordbrændere og Drabsmænd, og man, når de havde ført sig vel op et vist Antal År, kunde give dem fuldstændig Frihed, havde den bedragne unge Pige efter Bonalds Lære og Frankrigs Love ikke det Håb om Frihed som den, der havde brændt en Familie inde eller slået sin Fader ihjel.

Under en Drøftelse af Ægteskabsloven i Konventet sammenfattede en Dag Saint-Just sin Grundopfattelse i Sætningen: *Ceux qui s'aiment sont mariés.*

I Konventets Udkast til en Civilret hed det:

Ægteskabet hører ind under Friheden, det vil sige under Samvittigheden.

Det opretter en Forbindelse, hvor Mand og Kvinde står på lige Fod.

Ægtefællerne bestemmer frit Betingelserne for deres Forening.

Ægtefællerne har eller udøver lige Ret med Hensyn til Bestyrelsen af deres Ejendom.

Skilsmisse finder Sted efter begge Ægtefællernes eller efter den ene af Ægtefællernes Ønske.

Loven forbyder at fastsætte nogensomhelst Indskrænkning i Retten til at skilles.

Det synes, som om den store Skilsmissemfrihed, der således pludseligt blev givet, ligesom al anden pludseligt erhvervet Frihed, i Begyndelsen blev misbrugt, og at man f.eks. med stor Letsindighed og uden synderligt Hensyn til Børnene gav efter for flygtige Tilbøjeligheder, der hverken havde den Ret eller den Værdighed, som virkelig Kærlighed har. Tilsvarende Erfaringer gøres overalt i Historien, hvor Lænker brydes. Men dette var for dem, der som Bonald ingen Tro havde til Friheden og ikke troede på anden optugtende Magt end Tvangen, tilstrækkeligt til at føre Alt tilbage til den tidligere tilvante Tilstand.

Idealet, som aldrig vil glemmes og som undertiden nåes, er selvfølgelig det, at to Mennesker, der lever forbundne, elsker hinanden til Døden, ja med en Elskov, som varer udover Døden. Men dette Ideal er Følgen af et sjældent og lykkeligt Tilfælde, ikke af Tvangsforholdsregler.

Påskuddet til disse var naturligvis Hensynet til Børnene, og angående dette Punkt har Bonald sammentrængt sin Lære i denne slående og udmærket velskrevne Sætning: "Da den ægteskabelige Forbindelse gælder tre Personer, Fader, Moder og Barn, kan den ikke ophæves, fordi de to er enige

derom. Da Barnet er umyndigt, så optræder overfor Ægtefællerne Samfundet på Barnets Vegne og nedlægger som Barnets Talsmand sin Indsigelse mod Ægteskabets Opløselighed." Denne Tankegang betragter det for det Første som givet, at Ægteskabets Opretholdelse for enhver Pris ubetinget er det, som tjener Barnet bedst, hvad naturligvis er alt andet end givet. Den gør for det Andet Hensynet til Barnet til det ubetingede og altafgørende, en Forudsætning, der kun ud fra Autoritetsprincipets Standpunkt kan kræves antaget uden Bevis. Den tager endelig kun Hensyn til det indenfor Ægteskab fødte Barn og betragter de øvrige Børn som ikke værende til, medens en af den overleverede Ordning sørgeligste Følger netop er, at ikke alle Børn står med lige Rettigheder overfor deres Forældre og derved overfor Samfundet. Bonalds Samfundsorden, der tager Hensynet til Barnet som det ubetingede, har i vore Dage ført til, at mere end 2 Millioner 800,000 Franskmand som uægte Børn er fødte i en uforskyldt Ulighed overfor Forældrene, der i Frankrig er endnu større end andensteds.

Dog, hvor urimelig end i Enkeltheder Bonalds Lære kan være, den er værdifuld, ja kostbar som en i alle Grundtræk følgestreng Gennemførelse af Autoritetsprincippet på Familiens Område. Bonald har, hvad de Halvliberale aldrig har, et klart og gennemtrængende Blik for Sammenhængen mellem Revolutionens politiske og sociale Grundsætninger. Han har aldrig, som de, hvis Væsen er Vrøvlet, kunnet skille de første fra de sidste og overse, at den overleverede Opfattelse af Ægteskabet, som man tildels endnu bevarer, hænger på det Nøjeste sammen med den overleverede Opfattelse af Staten, som man nutildags har forladt.

Sammenhængen kommer frem overalt, hvor Spørgsmålet drøftes. Overfor dem, der i Nordamerika stred for Slavehandelens Afskaffelse, forsvarede Slaveejerne sig med, at hvad der fandt Sted i Slaveforholdet i ingen Henseende var væsensforskelligt fra hvad der fandt Sted i Familien og Ægteskabet. Man ser også, at der har fundet lige så meget Ordgyderi Sted imod Ret til Skilsmisse overhovedet som der nutildags vilde finde Sted imod udvidet Skilsmisefrihed eller overhovedet mod en forandret Opfattelse af hvad der gør Forbindelsen mellem Mand og Kvinde værdifuld.

Overfor Autoritetsprincippet står på dette Område som på alle andre den frie Tænkningens Princip i forskellige Former. Hvis vi lader de socialistiske Lærdomme, der senere vil møde os hos Saint-Simonisterne, helt ude af Betragtning, så står overfor Autoritetsprincippet her den frisindede Opfattelse med Individualismens Princip, som det er blevet udviklet af engelske, franske og amerikanske Tænkere. Det er dette Princip, der ligger til Grund for Konventets ovenanførte Udkast. Grundtanken er den, at ikke Familien, som det almindeligt siges, men det enkelte Menneske er Samfundets Grundpille, og at Individet er suverænt. I stedet for den Lære om Guds Suverænitet, der opstilledes af den arvelige Enevældes Tilhængere, og istedenfor den tvetydige Lære om Folkesuveræniteten, der forkyndtes af Flertallets revolutionære Forherligere, træder Læren om *Individets Suverænitet*, et Kunstord, der først er blevet brugt af Amerikaneren Samuel Warren, fra hvem John Stuart Mill har optaget det (Mill: *Autobiography* 256). Individets Suverænitet sikrer, som Ordet siger, ethvert Menneskes ubetingede Frihed, forbyder Enhver at tilrane sig nogetsomhelst Herredømme eller nogetsomhelst Opsyn over nogen Anden. Tilhængerne af denne Lære siger: *Enten* Formynderskab over hver Enkelt, det vil sige Censur af Pressen, Politioorganisation af Husspioner, Passystem, Tariffer, Forhindring af Skilsmisse, Love, som regulerer Mænds og Kvinders Følelsesliv, og det hele System af vilkårlig Tvang udøvet på den Enkeltes Frihed, *eller* Individets Suverænitet, dvs. Pressefrihed, Talefrihed, Rejsefrihed, Frihandel, Frihed i Forskning og Følelsernes Frihed. Fra dette Synspunkt er det eneste mulige Forsvar for en Friheden indskrænkende Lov det, at en foreløbig påtvungen Ordning er den nærmeste Vej til en mere fuldkommen Ordning med fuldstændigere Frihed; thi Frihed er Individualismens Ideal. Mændene af denne Skole betragter Statens Indblanding i de Enkeltes Følelsesforhold som uberettiget; de hævder, at det lovlige Bånd der sammentvinger to Væsener af forskelligt Køn, er *enten overflødig* — ifald det er deres eget Ønske at blive sammen — *eller oprørende* — ifald det omvendt ikke er deres Ønske. De finder, at Samfundet begår en frygtelig Uret imod Mennesker, af hvilke det ene afskyr det andet, ifald det bringer dem til at forblive sammen og få Børn af den Enes Attrå og den Andens Afsky. De finder det

oprørende, at Samfundet tvinger en Kvinde til mod sit Ønske at føde en Drukkenbolt et Barn, et Barn der fra det Øjeblik af, det vågner til Liv, måske besidder sin Faders fordærvede Drifter og Lysten Og de finder det ligeså oprørende, at en Mands hele Liv skal ofres for en Forbindelse, over hvilken han fortvivler. De tager lige så meget Hensyn til de endnu ufødte Børn som Bonald til de fødte; de ser ikke som han et Bevis på Kvindens Ufuldkommenhed, men et Bevis på Samfundsordenens Råhed deri, at Kvinden mod sin Vilje kan blive Moder. De hævder i Kraft af det Afhængighedsforhold, hvori alle Livskreise står til hverandre, Usandsynligheden af, at et eneste Område af Menneskelivet skulde findes at være fuldstændig rigtigt ordnet på Overleveringens Grundvold, medens alle andre Områders Ordning er bleven fundet fuldstændig bagvendt og derfor bleven forandret fra øverst til nederst i de sidste hundrede År. Dette er den Bevisførelse, der hyppigst anvendes af Mændene af denne Skole (Se f. Eks. Stephan Pearl Andrews: *Love, marriage and divorce*. New York. Smlgn. også Émile de Girardin: *L'homme et la femme*). Det er i dette som i mange andre Tilfælde tvivlsomt, hvorvidt den rene Liberalisme anviser den rette Vej til Målet. Her er kun Princip et angivet som Modstykke til Autoritetens. Hvad det gælder om at hævde er på dette Punkt som på alle andre Punkter Forskningens ubetingede Frihed.

Hvis en Tænker i et katolsk Land udtaler sig frit om Messen eller om andre af Kirken foreskrevne Skikke, bliver han i Reglen betegnet som en Spotter af Religionen i Almindelighed eller vel endog som Ateist. Den Retroende mener nemlig, at "Religionen" består i eller idetmindste kun kan bestå sammen med visse bestemte Kirkeskikke, med hvilke den i hans Bevidsthed altid har været forenet. Han aner ikke, at Angriberen har en meget højere og renere Opfattelse af Religionens Idé end han selv. Han har nemlig bemærket, at de, hvem han hidtil har set vise mindst Agtelse for den ydre Gudstjeneste, hvortil han selv er knyttet, var uordenlige og usædelige Mennesker, som var i Stand til al Slags gale Streger. Han drager nu for tidligt herfra en almindelig Slutning om alle dem, der ikke anerkender Kirkens Gudsyndelse og Præster, og da han altså ikke er udviklet nok til at skelne de forskellige Klasser af Angribere fra hinanden, slår han den begejstrede Tænker og Forfægter af en højere Sandhed i Hartkorn med det almindelige Slæng af gudsforgåene Kroppe. Han sammenblander dem, der står over ham, med dem, der står under ham.

Ganske således går det til, når Talen er om den overleverede Opfattelse af Forholdet mellem Mand og Kvinde. Ordningen af dette Forhold i et vist bestemt Land til en vis bestemt Tid er ikke mere Ægteskabet, end Katolicismen i Spanien i det 17de Århundrede er Religionen. Nogle står *under* Ægteskabsindretningen som den *er*, Andre står *over* den, medens Flertallet i de civiliserede Lande befinder sig aldeles i Jævnhøjde med denne Indretning som den er, bearbejder den offenkendte Mening i Overensstemmelse med deres Synsmåde, og slår begge Grupper af Anderledestænkende sammen til en, der så prisgives til den almindelige Foragt.

Det Samme, som leder til Autoritetsprincipets Opstilling på Religionens og Statens Områder, foranlediger også dets Opstilling med Hensyn til Ordningen af Forholdet mellem Kønnene,

Fejlslutningen i religiøs Henseende består i den Antagelse, at Kirken, fordi den gennem Århundreder har haft et Kald til Forædling, er af væsentlig Betydning for ædlere Følelsers og Tankers Opståen, eller at Kærligheden til Sandhed ikke er Menneskene naturlig og tiltager med Menneskehedens hele Udvikling, men at den må bringes ind i dem og vedligeholdes i dem ved en stadig Virksomhed af Biskopper og Præster, Kirker, Kirkeforsamlinger osv.

Med Hensyn til Forholdet mellem Mand og Kvinde er den tilsvarende Tåbelighed den Tro, at Menneskene ikke af Naturen elsker Orden og Finhed i dette Forhold i des højere Grad, jo mere udviklede og fintfølede de er, at Mændene ikke af egen Drift elsker deres Børn og beskytter deres Børns Moder, ikke af egen Drift nærer Agtelse for det andet Køn og for sædelig Renhed, men at alle disse Dyder og Egenskaber først må fabrikeres, dernæst bevares i den menneskelige Sjæl ved Hjælp af Lovgivning, og det medens Lovene mærkeligt nok kun frembringes ved den forenede Virksomhed af disse Personligheder, som tagne hver for sig formodes blottede for alle disse Egenskaber og Dyder. I den Grad er det Modsatte Sandheden, at det kun er Kærligheden til disse samme Dyder og Goder, som

bringer Menneskene til, ofte pinligt nok, med Tålmodighed at udholde og underkaste sig de kunstige Ordninger og Tvangsregler, hvorunder de sukker, fordi de fra Barnsben af har lært, at en Ordning som den givne er den eneste Sikkerhed for Opretholdelsen af de Værdier, de har for Øje.

Da som Følge heraf enhver fordomsfri Udforskning af Menneskesjælen trænges tilbage eller umuliggøres, opdrættes Sindene til uden Prøvelse eller Undersøgelse at antage det for sandt, der støtter sig til Overlevering eller Autoritet, medens Autoritetsprincipets Modstandere beskyldes for at ville og begunstige Usædelighed.

Hvis man var gået ud på at finde det i vore Dage mest fornedrende og fordummende Princip af alle Principer på Jorden, havde man ikke kunnet komme til noget andet end Autoritetsprincippet.

Autoritetsprincippet leder følgerigtigt til sådanne Sætninger som: Ægteskabet er til for Samfundets Skyld og Samfundets Formål er at bevare sig selv — eller med en lidt forskellig Afskygning: Ægteskabet i dets overleverede Form er helligt, fordi det er uundværligt til Bevarelse af sædelig Renhed. Og hvori består sædelig Renhed? i Opretholdelse af Ægteskabet i dets overleverede Form.

Ad den Vej kommer man ikke længer. Man går i en Ring og står stedse stille på samme Plet.

Hvis Autoritetsprincipets Modstandere derimod siger: Samfundets Formål er dets Medlemmers højeste Lykke, Ægteskabets Formål er Familiens Vel, så er Undersøgelsen givet fri med Hensyn til, hvad dette Vel og denne højeste Lykke er. Og dersom de videre siger: "Sædelig Renhed består i den Art Forhold mellem Væsener af forskelligt Køn, som i højest Grad bidrager til begges gensidige Udvikling og Lykke, dersom de fjerneste Resultater af denne Forbindelse lige så vel som de umiddelbare tages i Betragtning" og ifald denne Begrebsbestemmelse antages eller prøves, så er Synskresen åben for os, og Marken fri til ny radikal og videnskabelig Forskning, såvel hvad Legemets som Sjælens og Samfundets Liv angår, i et Omfang, som Verden ikke før har kendt.

Orden og Finhed! det var Stikordene hos Autoritetsprincipets Forfægtere. Visselig Orden og Finhed! Men hvad Menneskene har måttet lære og hvad de vil lære, selv om det skulde tage Århundreder, det er at Orden og Finhed er Videnskabens eller Udviklingens Værk og aldrig er eller kan være et Værk af vilkårlig Lovgivning eller en på Overlevering og Autoritet støttet Kriminallovbog og offentlig Mening. Der gives ingen anden Ordning og Orden af Samfundet end den, som beror på videnskabelig Indsigt i Menneskets Organisation. Alle Samfund, Familiens så vel som Statens, er til ikke for deres egen, men for Menneskenes Skyld, for at hver Enkelt kan opnå visse store Formål og Goder. Sådanne Formål er personlig Udvikling, sund Sanseglæde, Børnenes Opdragelse, Kvindens Beskyttelse.

Dersom nu disse Formål kun kan nås ad den Vej, som Autoritetsprincippet anviser, ja da bør Frihed på disse Områder selvfølgelig, i Modsætning til hvad den på så mange andre Områder anses for, betragtes som en Forbandelse, udryddes og forfølges. Hvis disse Formål derimod *muligvis* kan nås ad andre Veje, muligvis *bedre* kan nås ad andre Veje — og at negte en sådan Mulighed er svært — hvis de endelig måske så godt som *slet ikke* er nåede ad Overleveringens Vej, da bør en af alle Hensyn uindskrænket, fri Undersøgelse finde Sted uden ringeste Menneskefrygt for nogen Autoritet. I det 19de Århundrede er Autoritetsprincippet som sådant, der spærrer Vejen for enhver Drøftelse, det sletteste, det dummeste, det mest nedværdigende af alle og har dømt sig selv. Den, der ved at forhåne eller forbyde den fri Undersøgelse på nogetsomhelst Samfundsområde, er Årsag til — som han upåtvivlelig bliver — at en eller anden for hans Medmennesker nyttig Formodning — om så blot en eneste — ikke vover sig frem for Dagens Lys eller ikke bliver prøvet overfor Virkeligheden, er en Forbryder, for hvem streng Straf, ifald der var Ret og Retfærdighed i Verden, ikke vilde findes for hård. Desværre er rigtignok Flertallet af de dannede Mennesker Forbrydere af denne Art, så at Udsigten til at få dem straffede visselig er ringe.

Bonald var en sådan Forbryder. Hans ydre Livsvilkår var imidlertid ikke af den Art, at man kan se noget Spor af Hævn-Gudindernes Forfølgelse under hans Livsbane. Han blev 86 År gammel, var hele sit Liv igennem en af sin Tidsalders mest indflydelsesrige og mest hædrede Mænd, og døde først i 1840 mæt af Hæder og Dage.

Kapitel 7

Chateaubriand

Der fandtes i Frankrig under Kejserdømmet ingen Poesi. Chateaubriand var vel en Ånd med store digteriske Anlæg, men Napoleon var Tidens eneste Digter i stor Stil. Chateaubriand, der hadede ham, følte det såre vel. Han siger (i fjerde Del af sine *Erindringer*): "En vidunderlig Indbildningskraft besjælede denne så kolde Politiker; han havde ikke været hvad han var, hvis han ikke havde haft sin Muse. Hans Forstand udførte Digterens Ideer." Rækken af hans Krige, Sejrvindinger og Nederlag var en stor Iliade, Felttogtet til Rusland en Kæmpe-Tragedie, hvormed ingen, der var udarbejdet ved en Pult, kunde måle sig.

Allerede under Revolutionen var af beslægtede Årsager Poesien forsvunden. Enkelte Digtere skrev vel endnu Sørgespil i den gamle Stil, kun at de havde forvandlet Voltaires filosofiske Tragedie til en politisk og tog Roms og Grækenlands Republikker til Indtægt for den ny franske Republik, der fandt Forbillederne til sine Helte i hvad man kaldte Roms og Athens Sansculotter; men den Interesse, der knyttede sig til Skuespillene, var ringe i Sammenligning med den, som Nationalforsamlingens og Konventets store Dramaer frembød. Som i Oldtiden Gladiatorkampene tilintetgjorde Deltagelsen for de Skuespil, i hvilke Ingen virkelig blev dræbt, således blev nu Tragediernes femte Akt mat og fløv i Sammenligning med Slutningsoptrinene ved Konventets Forhandlinger, under hvilke de Overvundne førtes bort til Skafottet. Melpomenes Dolk kunde i Længden ikke kappes med Guillotinen. Hvem kunde ved et Digterværk fremkalde en Sindsbevægelse, der svarede til den, som Tilskuerne følte ved Anklagen mod Kongen og Dronningen, deres Domfældelse og Død, hvem kunde på Scenen spinde Rænker, der var knyttede så godt som Robespierres og Dantons mod Vergniaud og Gironden, eller som de Snarer, der senere blev lagte for Danton! Man har Vidnesbyrd om, at de Samtidige havde denne Følelse. Shakespeares navnkundige Oversætter Ducis skriver til en Ven, der opfordrede ham til at arbejde for Teatret: "Tal ikke til mig om Tragedier! Tragedien er rundt om ude på Gaden. Såsnart jeg sætter Foden udenfor min Dør, går jeg i Blod indtil Anklærne." At der ikke lå nogen Overdrivelse i disse Ord, viser et Brev fra Chaumette, som i 1793 sendtes til Øvrigheden i Paris, hvori der særligt klages over, at Nærsynede bestandig var udsatte for at træde i Menneskeblod.

Under Napoleon kom endnu den Omstændighed til, at man havde en Herre. Forsøgte en enkelt Skribent som Raynouard at fjerne sig en Smule fra de slagte Veje, blev han standset i sine Bestræbelser. Hans Stykke *Stænderne i Blois*, der var blevet spilt i Saint-Cloud, blev ved udtrykkelig Ordre fra Kejseren selv forbudt i Paris. Kanonerne alene havde Ordet. Den Kanon, der plantet foran Invalidehotellet bestandig forkyndte Sejr på Sejr, overdøvede alle andre Røster. Og alle ungdommeligt begejstrede Hjerter, alle de ildfulde Sjæle, der til andre Tider vilde have givet sig Luft i Poesi, alle de, der følte hedest for Friheden og Revolutionens Grundtanker, strømmede nu til Fanerne og søgte ved at beruse sig i Krigshæder at glemme deres Længsel efter Frihed og Poesi. Som en sjælfuld Sang i et Værelse afbrydes og ophører, når en uafbrudt Rumlen af svære Vogne ryster Gaden, således sluktes det åndelige Liv. Et Par Anekdoter fra Kejserdømmets Tid skildrer Larmen og Trykket. På Spørgsmålet: "Hvad tænker De i denne Tid?" svarte Sièyes: "Jeg tænker ikke." På Spørgsmålet: "Hvad har De gjort for Deres Overbevisning under Kejserdømmet?" svarede General Lafayette: "Jeg blev stående oprejst."

Kun enkelte Kunstarter lod sig beånde af Tidsalderen: Malerkunsten og Skuespilkunsten. Gérard malte Slaget ved Austerlitz, Gros de Pestbefængte i Jaffa, Slagene ved Abukir og ved Pyramiderne. Talma, der efter sit eget Udsagn en Aften, da han var sammen med Førerne for Girondinernes Parti, første Gang havde forstået og lært at spille Roms Republikanere, ikke som Drengene i den latinske Skole forestillede sig dem, men som Mænd — Talma lærte af Napoleon at spille Cæsarer og Konger. Efter den bekendte Fremstilling lod Bonaparte sig af Talma lære at indtage kejserlige Stillinger. Det

Omvendte er Sandheden. Det var af Napoleon, at Talma lærte den Myndighed i Optræden, den korte befalende Tone, de bydende Håndbevægelser, som han senere bragte på Scenen. Da han i 1826 lå fortæret af Feber, og halvt vanvittig i Spejlet undersøgte Sporene af Afsind og Rædsel på sit Ansigt, råbte han: "Jeg har det", og slog sig for Panden; "hvis jeg igen kommer til at spille, skal jeg gøre det nøjagtigt således, når jeg forestiller Karl den 6te som gal." Så lidenskabeligt elskede han sin Kunst. Han kom imidlertid aldrig mere oven Senge.

Kun én Afart af Literaturen vandt en Indflydelse, som den ikke før havde besiddet, den yngste af alle dens Arter, der hidtil havde været uden Betydning, men snart blev en Magt, nemlig Dagbladene. Det bekendte Blad *Journal des Débats* blev stiftet for at indlede Kampen mod Voltaire og give Tidens ledende Tanker et Organ. Man brugte alle Midler. Ganske som efter den tysk-franske Krig den klerikale Presse i Frankrig betegnede Voltaire som "den elendige Preusser", således opsøgte man dengang i Voltaires Breve de Steder, der kunde stemple ham som Landsforræder. Man fandt i Brevene til Kongen af Preussen den spøgefulde Artighed: "Hver Gang jeg skriver til Deres Majestæt, skælver jeg som vore Regimenter ved Rossbach" og håbede ved Hjælp af slige Citater at hidse Sejrherren ved Jena imod Filosoferne af denne Skole. Man gjorde også særligt gældende, at efter Samtidiges Vidnesbyrd havde Hovedårsagen til den franske Hærs Modløshed i Kampen mod Friedrich været den, at Officererne nærrede en Slags fanatisk Beundring for Kongen af Preussen, der gik såvidt, at de end ikke kunde tænke sig Muligheden af at slå en Feltherre, der hævdede og beskyttede de Tanker, som besjælede dem selv. Istedendfor nu heraf at drage en Slutning til Fordel for hine Tanker, drog man tvertimod en ugunstig Slutning med Hensyn til de Personer, der som Voltaire havde udbredt dem i Frankrig, og stemplede dem som Landsforrædere. Man kan danne sig en Forestilling om Bladets Tone efter disse Ord af Redaktøren: "Når jeg siger det 18de Århundredes Filosofi, mener jeg Alt, hvad der er falsk i Lovgivning, Moral og Politik." — Endnu et andet Organ var i den nykatolske Skoles Hænder, *Mercure de France*, der til Hovedmedarbejdere havde Chateaubriand og Bonald. Imod disse mægtige Organer forsøgte de Forfattere, der udgjorde Levningerne af det 18de Århundredets Hær, en Kamp; men Tiden bragte dem ingen Medbør.

Som tidligere de kæmpende Parters hele Iver var gået ud på at vinde Læseverdenen eller Folket for sig, således gik nu alle Bestræbelser ud på at vinde Magthaverens Person. *Journal des Débats* forsøgte at ophidse Kejseren imod "Filosofien". "Filosoferne" søgte at opbringe ham mod *Journal des Débats*. De Kirkeligsindede stemplede Filosoferne som Nedbrydere af Fag, der i denne Egenskab måtte hade Napoleon som Bygmester. Filosoferne beskyldte de Kirkeligsindede for at gå om med Planer til, når Kejsers Bygning var færdig, da at udlevere dens Nøgler til en anden.

Fremtiden viste, at Filosoferne havde Ret. Tilhængerne af den nykatolske Skole var og blev inderligt knyttede til det gamle Kongehus. Deres Fremgangsmåde var den at rose Delille, fordi han var i Unåde, og Chateaubriand, fordi hans Afskedsansøgning efter Hertugen af Enghiens Drab havde betegnet ham som Misbilliger af Voldsherredømmet. De fremhævede Lyssiderne ved Fortidens Regeringsform under Påskud af at skrive Historie.

Napoleon, der på det Opmærksomste fulgte med Bladliteraturen, tabte hurtigt Tålmodigheden. En Skrivelse er bleven os opbevaret, som blev tilstillet en af Napoleons Embedsmænd for at overgives til *Mercure's* Udgiver Fiévée, der iøvrigt stod i privat Brevvexling med Kejseren. Ethvert Ord i dette Brev er betegnende. Fremfor Alting er dog her Overgangen fra den upersonlige til den personlige Udtryksmåde interessant. Hvem der er Skrivelsens Forfatter, siges aldeles ikke i den; i Begyndelsen taler det ubestemte, navnløse Væsen, man kalder Regeringen, pludseligt føler man, hvem der styrer Pennen, Løven viser sin Klo. Skriftstykket lyder: "Hr. de Lavalette skal gå til Hr. Fiévée og sige til ham, at *man* læser *Journal des Débats* med mere Opmærksomhed end de andre Blade, da det har ti Gange flere Abonnenter, og at *man* deri bemærker Artikler skrevne i en for Bourbonerne aldeles velvillig Ånd og følgelig med stor LigeGYldighed for Statens Vel; at *man* har besluttet Undertrykkelse af Alt, hvad der er altfor ildesindet i dette Blad: at Systemet er Venten med stor Langmodighed; at det imidlertid nu ikke er

nok, de ikke er ligefrem fjendtlige; at *man* har Ret til at kræve, de er det herskende Fyrstehus helt hengivne og at de ikke tåler men bekæmper Alt, hvad der kan give Bourbonerne Glans eller hidkalde Erindringer, der er dem gunstige; at *man* imidlertid endnu ikke har taget et bestemt Parti; men at *man* er tilbøjelig til at lade *Journal des Débats* vedblive at komme ud, hvis man forestiller *mig* Mænd, til hvem *jeg* kan have Tillid, og som *jeg* kan sætte i Spidsen for dette Blad." (Nettement: *Histoire de la litt. française sous la Restauration* I 100.)

Man ser, hvorledes Forholdene udviklede sig. I Løbet af Kejserens Regering trængtes Nykatolicismen mere og mere tilbage fra den Bevågenhed, hvorover den i Begyndelsen kunde glæde sig, og først under Bourbonerne triumferede den ubetinget påny. Strax efter Napoleons Tronbestigelse skriver Chateaubriand, Bonald og Maistre frit, *Journal des Débats* opmuntres til at føre sit Korstog mod det 18de Århundredes Filosofi, Paven besøger Napoleon i Paris. Gejstligheden er hædret, Frayssinous præker som han vil. Henimod Kejserdømmets Ophør er Førerne for det katolske Parti tvungne til at tie, *Journal des Débats* inddraget, Paven fange, Kleresiet Kejseren forhadet og Prækestolene lukkede for Frayssinous. — Først efter 1814 foretoges samtidigt med Genindsættelsen af Kongemagten en Genindførelse af det kirkelige Væsen, der yderligere befæstede hvad der ved Concordatet var begyndt.

Er det nu end sagt med Rette, at der under Napoleon ikke gaves nogen egenlig Poesi, så er det dog ikke mindre vist, at der under ham blev gjort et ikke betydningsløst Forsøg på at give det 18de Århundredes Frankrig, hvad Voltaire havde forsøgt at give det forrige med *Henriaden*: hverken mere eller mindre end en stor national fortællende Digtning.

Opgaven var betænkelig, det kan ikke negtes. På en Tid, da Europa genlød af Navnene på det nye Kejserdømmes Helte, og Napoleon, som man har sagt, "forbandt Frankrigs åbne Vunder med erobrede fjendtlige Faner", så Datidens Bedrifter stillede alle Fortidens i Skygge, hvor da finde en passende Helt til et Epos, og Bedrifter som kunde fængsle Læseverdenen!

Den Mand, som vovede et sådant Foretagende, var ingen ringere end den, som først på en opsigtvækkende Måde havde indledet Tidsalderens literære Bevægelse, den mest påagtede af alle, nemlig Chateaubriand. Han følte ikke blot Tilbøjelighed, men også en Slags Forpligtelse til at skrive en stor fortællende Digtning. Han havde jo i sit første Værk påstået, at Kristendommens Legender langt overgik de hedenske Myter i Skønhed, at de bød Digteren mere, at alle Karakterer: Fader, Ægtemand, Elsker og Brud var skønnere og værdifuldere for Digtetekunsten som kristne end som naturlige Mennesker. Det gjaldt for ham om at føje Exemplet til Reglen, Beviset til Læresætningen, og for at godtgøre Sandheden af sin Påstand og Styrken af sit Talent, besluttede han at forfatte et kristeligt Epos.

I Overensstemmelse med den hele Åndsretning, han havde indledet, valgte han sig ikke moderne og ikke virksomme Helte, overhovedet ikke Helte, men Blodvidner til Genstand for sin Fremstillingsgave og betitlede således sit Epos, der iøvrigt for os mere ligner en almindelig to Binds Roman, siden det er skrevet i Prosa: *Martyrerne eller Religionens Triumf*. For ret at forstå dette Valg af Stoffet, må man betænke, at den Forestillingskres, hvori Mændene af denne Gruppe levede, i Virkeligheden ikke var Kejserdømmets, men de tilbagevendte Emigranternes. Man havde endnu ikke kommet sig af Rædselen over Revolutionens Gerninger. Man så i Revolutionens Førere lutter Blodmænd, i det knuste Parti lutter Ofre. Den egenlige Helt var for disse Mænd ikke Sejrherreren, den foretagende Kriger, men Ludvig den 16de, det lidende Offer. Hvad var de andet end Blodvidner alle de kristne Præster, der for deres Tros Skyld var blevne myrdede i Septemberdagene, alle de mod Kongemagten af Guds Nåde trofaste Mænd og Kvinder, der havde lidt Døden i Vendée! Så skyldfri Ofre som Prinsesse Lamballe eller de unge Piger i Verdun under Revolutionen eller som Enghien under Consulatet, det var Heltinder og Helte, som var en Forherligelse værd, tusinde Gange mere end de, der besudlede sig med Blod på alle Europas Valpladser.

Allerede i Året 1802 havde Chateaubriand fået Ideen til sit Epos, i 1806 var de første Kapitler færdige. Men Handlingen skulde foregå over hele den i Oldtiden kendte Verden. Chateaubriand var ingen magelig Natur; det var ikke hans Tilbøjelighed at gøre Værket færdigt snarest muligt for så let det

lod sig gøre at komme til at hvile på sine Laurbær. Han brød af og brød op og rejste i Juli 1806 ud for at besøge Grækenland, Syrien, Jerusalem, Ægypten, Karthago og vende hjem over Spanien til Paris. Denne Rejsees eneste Formål var da, som han åbent tilstår i Fortalerne til *Martyrerne* og til den senere udgivne *Rejsebeskrivelse (Itinéraire)* at fuldkommengøre det påbegyndte Digt. Han siger på det første Sted: "Denne Rejse blev alene foretaget for at se og male de Egne, til hvilke jeg vilde henlægge Scenen i *Martyrerne*", på det andet Sted: "Jeg har ikke foretaget denne Rejse for at beskrive den. Jeg havde en Hensigt med den; denne Hensigt har jeg opfyldt i *Martyrerne*; jeg søgte Billeder, det var Alt."

Det var imidlertid ikke Alt, hverken Alt hvad der lå i Chateaubriands Hensigt med Rejsen, eller Alt hvad han ønskede, man skulde se i den. Chateaubriand er Childe Harold før den sande; Chateaubriand er den konge- og kristendomsdyrkende Byron. Ligesom hans René er den Byronske Manfreds Forløber, således er han selv på sine Pilgrimsfarter en Forgænger for hin halvt opdigtede halvt virkelige Harold, hvem Lysten til Eventyr og Længslen efter Indtryk jager fra Land til Land. Men Kirkefornyelsens Byron kan ikke som den engelske Lord, der endnu følte Vikingeblood i sine Årer, nøjes med ærligt at tilstå en så enkelt Bevæggrund til sine Farter. Det vilde lidet have været i hin Tidsalders Ånd, lidet have stemt med Chateaubriands Rolle i Tiden, at drage til Jerusalem for at studere Landskaber, fylde sin Palet med Farver og sin Skitsebog med Udkast. Når Childe Harold taler om sin Pilgrimsfart, tager han Ordet i overført Betydning, Chateaubriand bruger det ganske bogstaveligt. Han meddeler Alle, at han rejser til det hellige Land for at opbygges ved Skuet af de hellige Steder. Han bringer Vand fra Jordans Flod med tilbage, og da senere Greven af Chambord bliver født, har han det på rede Hånd, så at det kongelige Barn kan blive døbt dermed. Han siger selv: "Det kan synes underligt, nutildags at tale om hellige Løfter og Pilgrimsfarter; men på dette Punkt er jeg som bekendt uden Skam og har allerede forlængst stillet mig selv i de Overtroiskes og Svagsindedes Rækker. Jeg vil måske blive den sidste Franskmand, der er draget ud fra sit Fædreland til det hellige Land med en middelalderlig Pilgrims Forestillinger, Formål og Følelser. Men har jeg end ikke de Dyder, som forud glimrede hos Herrerne til Coucy, Nesles, Chastillon og Montfort, så har jeg idetmindste Troen tilbage, og på dette Mærke vilde endda de gamle Korsfarere kende mig som en af deres egne."

Disse Ord skurrer allerede stærkt og stygt mod den nys anførte Udtalelse: "Jeg søgte Billeder, det var Alt." Men i Chateaubriands efterladte *Erindringer* findes desuden en Tilståelse om hvad det fjernere Formål var med denne Opsøgen af Billeder, som kaster et skærende Lys over de Pilgrimsfølelser og Pilgrimsformål, hvorom her tales. Han håbede ved sine Anstrengelser for at opnå Berømmelse, ved sine Studier og Rejser, at vinde en Dames Gunst, i hvem han var forelsket. I og for sig betragtet er dette jo såre naturligt. Han var brændende ærgerrig og elskede med Lidenskab. Hvad Under at han sagde til sig selv: Ry, større Ry, med fuldere Ret erhvervet Ry, for bedre at fortjene hende, for at vise hende mit alvorlige Forsæt at gøre mig værdig til hendes Yndest! Hun synes tilmed at have været ærgerrig på hans Vegne, at have ladet ham øjne Besiddelsen af hende langt ude som Løn for nye Anstrengelser. Lad der endog være noget Middelalderligt og om Riddertiden Mindende i dette Forhold — en sand Begrebsforvirring må ligefuldt findes hos Den, der her vil tale om Korsfart og Pilgrimsgang. Og dog var Chateaubriand ingen Prælatsjæl; han var en stor Herre, hovmodigstolt og opfyldt af sig selv, fuld af Modsigelseslyst og Menneskeforagt, der på Trods havde anbragt Kirkens Farver på sin Hjelm og nu bar dem ikke blot i ethvert Dystløb, men også ved ethvert Stævnemøde.

Chateaubriand siger i sine *Erindringer (Mémoires d'outre-tombe)*: "Men har jeg også i Rejsebeskrivelsen sagt Alt om denne Rejse, der begyndte i Desdemonas og Othellos Havnestad? Gik jeg til Kristi Grav med et angrende Sindelag? *En eneste Tanke* fortærede mig; jeg talte med Utålmodighed Øjeblikkene. Fra Dækket af mit Skib, med Øjnene fæstede på Aftenstjernen, bad jeg den om Medbør for at komme hurtigt af sted; om Hæder for at blive elsket. Jeg håbede at erhverve mig Hæder i Sparta, i Zion, i Memfis, i Karthago og at bringe den med til Alhambra. Vilde man have bevaret Erindringen om mig så udholdende, som jeg aflagde mine Prøver? ... Hvis jeg hemmeligt nyder et Øjebliks Lykke, så forstyrres den ved Erindringen om hine Forførelsens, Fortryllesens og Galskabens Dage."

Således taler en moderne Tannhäuser, der længes tilbage til sit Venusbjerg. Chateaubriand har øjensynlig glemt, at han tillagde sig en middelalderlig Pilgrims Følelser og Formål. Den Dame, der havde sat ham Stævne i Alhambra, var den unge Fru de Mouchy, der senere døde sindssyg. Hun skildres af Samtidige som et Vidunder af Skønhed, Ynde og Finhed. — Chateaubriand var gift lige siden 1792. Hans Ægteskab var uden Tvivl en Ubesindighed, men som den kristelige Morals så ivrige Talsmand burde han vel have anset sig for bunden deraf, hvordan det så var indgået. Han skildrer dets Stiftelse således i sine Erindringer: "Affæren blev drevet uden mit Vidende. Jeg havde neppe set Frøken de Lavigne tre eller fire Gange ... Jeg følte mig i ingen Henseende skikket til Ægtemand. Alle mine Illusioner levede endnu, Intet var udtømt i mig; mit Livs Energi var endog fordoblet ved mine Rejser. Jeg var stadig plaget af Musen. Min Søster holdt af Frøken de Lavigne og så i dette Ægteskab en uafhængig Stilling for mig. Gør det da, sagde jeg. Hos mig er den offentlige Personlighed urokkelig, men den private et Bytte for hvemsomhelst, der vil bemægtige sig den, og for at undgå en Times Fortrædeligheder kunde jeg gøre mig til Slave for et helt Århundrede." Lykkeligvis følte han sig ikke som Slave.

Som hjemvendt Pilgrim skrev han da sit Epos. Et Epos i det 19de Århundrede! Der gives i vore Dage neppe mere Nogen, som tror på Muligheden deraf. En klarere Indsigt end den, nogen tidligere Tid har besiddet i de historiske Betingelser for Oldtidens store Folkedigtninges Opståen har overbevist os om det Unyttige i nutildags at ville kappes med Værker af den Friskhed som *Iliaden* eller af den Troskyldighed trods høj Kultur som *Odysseen*. Ligeså lidt som nogen virkelig Digter nutildags kunde falde på at efterligne *Vedahymnerne*, det gamle Testamentes *Salmer* eller *Völuspå*, lige så lidt forsøger Nogen nutildags at kappes med de uforgængelige Værker, i hvilke et Folk i Tidernes Morgen og dog forholdsvis sent, barnligt og dog modent, har ladet sin Gude- og Sagnkres glide Tilhørerne forbi, som Grækerne har gjort det i deres nationale Heltedigte, Tyskerne i *Nibelungenlied* og Finnerne i (det dog altfor sent nedskrevne) *Kalevala*. De Epopeer, der som Vergils og Tassos, som Camoens', Klopstocks og Voltaires efterligner hine gamle Folkeværker med Bevidsthed og Studium og som har forvandlet det Mirakuløse i dem til et dødt episk Maskineri, har aldrig kunnet hævde sig i Rang med deres Forbilleder og har Værd i samme Grad, som de i Tid og Ånd endnu er dem nogenlunde nær. Jo mindre Naivetet de besidder, des koldere står vi overfor dem. De ikke mislykkede episke Digte, der er skrevne i den nyere Tid, Goethes *Herman og Dorothea* eller Mickiewicz's *Hr. Tadeusz*, har ganske opgivet det episke Tilbehør. Men dette var ingenlunde Chateaubriands Hensigt. Tvertimod! Det gjaldt jo netop om at fordoble det, om at lade det kristelige Apparat stråle i dets Overlegenhed over det antike.

Da han ikke behersker Verseformen, beslutter han at skrive sit Værk i Prosa; men hvor stor en Mester han end er i denne Kunst, aner man allerede, hvorledes han vil famle efter en Stil.

Alle mulige Påvirkninger krydser hos ham hverandre: Homer og Johannes' Åbenbaring, Dante og Milton, Kirkefædrene og Suetonius. Handlingen foregår på Diocletians Tid, Halvdelen af de optrædende Personer er Hedninge, Halvdelen Kristne. Helten Eudoros vinder en ung hedensk Piges Hjerter, omvender hende og dør sammen med hende som Blodvidne på Colosseums Arena i Rom. Hendes Fader er Græker og Præst for Homer. (Homer havde ingen Præster.) De indskudte Optrin foregår i det gamle Gallien.

Her nogle Exempler på, til hvilket Kunstleri og hvilke Overdrivelser Efterligningen af den homeriske Stil har ledet Forfatteren. For det Første gør han sine Grækere altfor troende, de udtrykker sig med ligeså barnlig Tro til Guderne som de homeriske Helte, fra hvilke de er skilte ved vel 1100 År. Hin Tids Grækere stod som udprægede Tvivlere overfor deres Guder og var mere end halvvejs Forstandsmennesker, selv når de troede på dem. Den unge græske Pige træffer i en Skov Eudoros hvilende under et Træ. Han er ung og smuk. Han står hurtigt op, da han bemærker hende. "Hvorledes, sagde hun forvirret til ham, er du ikke Jægeren Endymion? — "Og du, sagde den unge Mand, ikke mindre forbauset, er du ikke en Engel?" — Dette er ikke Artigheder men ment i fuldt Alvor. Så let anser hos Chateaubriand to Elskende i Jordens mest oplyste Land hinanden for Sagnfigurer og overjordiske

Væsener. — Kymodokes's Fader siger i samme Stil til den unge Mand: "Min Gæst, tilgiv min Frimodighed, jeg har altid adlydt Sandheden, *Datter af Saturn* og Moder til Dyden." Allerede på Platons Tid formåede en Græker ret godt at nævne Sandheden uden at omtale hverken dens Forældre eller Dydens Bedsteforældre.

Endnu et Par Vendinger, der ser ud som dårligt oversatte fra Homer: Da den unge Pige bliver forundret ved at se Eudoros, hvem hun ikke kender, og vil vide, hvem han er, siger hun: "I hvilken Havn er dit Skib løbet ind? Kommer du fra Tyrus, der er så berømt for sine Købmænds Rigdom? eller fra det yndige Korinth, efter at have modtaget rige Gaver af dine Gæsteverner" osv.

Alt dette går endnu nogenlunde an i Samtalerne, men pinligere er Virkningen, når Fortælleren selv snart ganske glemmer de 1500 År, der skiller ham fra Digtets Personer og slår ind i samme Taleform som de, snart bruger Vendinger, som er hentede fra Middelalderens Ridderromancer. I rent homerisk Stil siger han f.eks.: Intet vilde have forstyrret Demodokos' Glæde, ifald han havde kunnet finde en Husbond til sin Datter, der havde behandlet hende med alt skyldigt Hensyn, *efter at have ført hende til et Hus, fuldt af Skatte*. Og i Kæmpevisetone hedder det om Velleda, den galliske Druide: *Kongemø har ringere Skønhed, Adel og Værdighed (fille de roi a moins de beauté, de noblesse et de grandeur)*.

Og taler nu Digteren undertiden en Stil, som om han selv var den sidste Homeride, så taler til Gengæld hans Personer ofte, som forudandede de den hele moderne Dannelses. Således siger den kristne Biskop Kyrillos om de hedenske Myter: "En Tid vil måske komme, da disse den barnlige Oldtids Usandheder vil være sindrige Fabler, Emner for Digterens Sange. Men i vore Dage forvirrer de Ånderne". Hvilken opløst Mand!

At gennemgå det hele Digt er unødvendigt. De betydelige Evner, som Forfatteren udfolder, lægger sig kun for Dagen i Enkeltheder og Indskud. Smukt er det Optrin, hvor den græske Familie ankommer i Besøg hos den kristne, der netop binder Neg på Marken. Velskrevent er et indskudt Parti som Velledas Død. Over det første Sted er udbredt en egen religiøst idyllisk Ynde; det minder om Ruth's Bog og har dog en evangelisk Duft. Velleda har Chateaubriand fremstilt som Digter med sit Genis hele Ild og guddommelige Raseri.

Der lod sig endnu fremhæve andre større Afsnit som Skildringen af Slaget mellem Frankerne og den forenede romerske og galliske Hær, der, ikke få År førend Walter Scott begyndte Udarbejdelsen af sine historiske Romaner, er betydningsfuld og ny ved sit folkebeskrivende Element. Landskabsbillederne er, som altid hos Chateaubriand, af ikke ringe Værdi.

Det bør også fremhæves, at hvor han selv i sine *Erindringer* kommer til *Martyrerne* omtaler han sit Værk med en stolt Beskedenhed, røber Blik for visse Mangler og fremhæver stærkt hvor langt ringere Held det havde med sig end *Kristendommens Ånd*. Han tillægger nærmest ydre Omstændigheder den forholdsvis mindre gunstige Modtagelse, Værket i første Øjeblik fik, og med Rette. Napoleons Forhold til Paven var nu spændt og fjendtligt. Man anvendte på Kejseren hvad der blev sagt om Diocletian som Kristenforfølger. Der var Hentydninger til Napoleons ringe Ungdomskår og umættelige Ærgerrighed i Skildringen af Galerius, og andre Hentydninger til hans Hof i Fremstillingen af Diocletians Omgivelser.

Bogen fandt derfor ingen Undersøttelse og Udbredelse fra Regeringens Side, som Tilfældet havde været med Chateaubriands første Værk, og Gejstligheden med Biskoppen af Chartres i Spidsen fandt ikke Digtingen tilstrækkeligt rettroende, men opdagede Kætteri. *Martyrerne* trængte dog ligefuldt tilsidst igennem og oplevede i ikke mange År fire Oplag.

Den Sætning, Chateaubriand med sin Digting vilde bevise, var den kristelige Vidunderverdens Brugbarhed for Poesien. Man behøvede intet bedre Bevis end hans Digt for, at rettroende kristelig Poesi i vore Dage kommer Århundreder for sent. Af det andet Livs Krese lykkes i Almindelighed Helvede Digterne bedre end Skildringen af de Saliges Tilstand. Hos Dante dukker en Hærskare af forvovne Hoveder op af Rædslernes Vande og Luer, så kraftigt tegnede, at de behersker det hele Digt. De iblandt hans Fordømte, som man bevarer i Erindringen, det er de næsten overmenneskeligt trodsige og stolte italienske Adelsmænd fra hans egen Tid, Farinata for Exempel. Hvad Milton angår, da er som bekendt

ingen Skikkelse lykkedes ham bedre end hans Satan, og ikke uden Grund har man fundet Forbilledet til denne i hans Tidsalders handlekraftige puritanske Rebeller, der endog som overvundne ikke ophørte at byde Kongemagten Trods. Enhver Tid digter sin Lucifer i sit Billede. Chateaubriand's Oprører er da heller ikke den overleverede Djævel, nej det er en Djævel, som har gjort den franske Revolution. Så snart han og hans Hofstat lukker Munden op, farer alle Stikordene fra Omvæltningstiden dem ud af Munden. Skal Satan holde en Tale til sine Hærskarere, så forbauses Læseren ved at høre Toner fra 1792 klinge igen deri. Efter nogle indledende bibelske Vendinger falder han over i Revolutionens Frihedshymners Stil, som Chateaubriand har moret sig med at vrænge efter.

Satan siger: "I Nationernes Guder, I Troner, I Nidkære, I uovervindelige Hære af Krigere, I højmodige Børn af dette stærke Fædreland, Hæderens Dag er kommen." (*Magnanimes enfants de cette forte patrie, le jour de gloire est arrivé*).

Den franske Literatur var da nået så vidt, at Marseillaisen blev lagt i Djævelens Mund af Landets største Digter.

Og hvad er han så, denne Djævel? En Gnist af Liv får han kun ved at vrænge efter Rouget de Lisle. Ellers er han benløs og blodløs Allegori. Se ham fare ned i sit Rige: "Hurtigere end Tanken gennemfarer han Rummet, der engang vil forsvinde [hvilket Tanke-Experiment!]; hinsides Kaos's brølende Rester når han til Grænserne af hine Egne, der er uforgængelige som Hævnen, der dannede dem, forbandede Egne, Dødens Grav og Vugge, som ikke er underkastede Tiden, og som endnu vil være til, når Altet er bortført som et Telt, der er rejst for en Dag ... han følger ingen Vej gennem Mørket, men draget af sine Forbrydelsers Vægt (!) synker han *naturligt* ned mod Helvede." Der står "naturligt". Naturligst minder han om Niels Klim. Alle Omgivelserne i hans Rige er enten Allegorier, som virker desmere komisk, jo mere Digteren har villet forfærde med dem, eller Vrængbilleder af Voltairianerne og Voltaire, der tager sig ud midt i den højtidelige Digtning som Stumper af arrige Avisartikler, der ved en Fejltagelse har fået Indpas.

Døden skildres: "Et Spøgelse springer frem på Tærskelen til de ubønhørlige Porte; det viser sig som en mørk Plet mod Flammerne fra Fængslerne bag det. Man skimter Helvedslysets gule Stråler i Mellemmrummene mellem dets Knokler. Det er Døden ... Grebet af Rædsel vender Satan Hovedet bort for at undvige Skelettets Kys." Her er endnu to andre Dæmoner: "Bundet med hundrede Knuder af Diamant (!) sidder Fortvivlelsens Dæmon på en Trone af Bronze og behersker Sorgernes Rige ... Ved Indgangen til den første Forsal ligger Smerternes Evighed på en Jernseng; den er ubevægelig, selv dens Hjerte banker ikke. Den holder i sin Hånd et uudtømmeligt Timeglas. Den kender og siger kun Ordet Aldrig". — Omtrent således sidder en Automat på et Uhr og siger kun "Kuk".

Ligner dette nu ingen Verdens Ting, så ligner den falske Visdoms Dæmoner altfor godt. Vi så, at alle Frankrigs Forestillinger om Religion i Datiden kunde rummes i Ordet *Orden*. Derfor fremhæves også Ordenen her i Helvede såvel som i Himmerig. I Anledning af en indre Strid i Helvede hedder det: "Man vilde have set en frygtelig Kamp, hvis ikke Gud, som alene er Ophavsmand til al *Orden*, endog i Helvede, havde bragt Larmen til Taushed", og om den falske Visdoms Dæmon står der: "Han dadlede den Almægtiges Værker, han vilde i sit Hovmod indrette en anden *Orden* mellem Englene og i den højeste Visdoms Rige; det er ham, som blev Fader til Ateismen, det gyselige Spøgeise, som Satan selv ikke havde avlet, og som blev forelsket i Døden."

Ejendommeligt nok er det netop en Forandring i Ordenen, ja i Rangforordningen ved det guddommelige Hof, som denne allerfæleste Djævel har villet iværksætte.

Han taler: "Hans Stemmes falske Strenghed, hans tilsyneladende Ro bedrager den forblændede Mængde: Helvedes Fyrster! I véd det, jeg har altid været imod Voldsomheder; vi kan kun sejre ved Tankeudvikling, Blihdhed og Overtalelse. Lad mig mellem mine Dyrkere, ja mellem de Kristne blot udbrede de samfundsopløsende Grundsætninger, der undergraver Rigernes Grundvold!"

Man sammenligne disse Udtryk med dem, med hvilke her Datidens Filosofer beskrives. "Disse en tom Videnskabs Lærlinge angriber de Kristne, priser et stille Liv, lever for de Stores Fødder og beder

om Guld. Nogle af dem sysler alvorligt med at danne en Art platonisk Stat, hvor lutter forstandige Mennesker skal henleve deres Dage som Venner og Brødre. De grunder dybt over Naturens Hemmeligheder. Nogle ser Alt i Tanken, andre Alt i Materien, andre præker Republik, skjønt de lever i et Monarki. De påstår, at man bør omstyrte hele Samfundet for at genopbygge det efter en ny Plan. Atter andre vil ligesom de Troende lære Folket Moral ... Splidagtige med Hensyn til det Gode, enige om det Onde, latterligt indbildske, antagende sig selv for store Genier, opfinder disse Vranglærere alle Slags sære Tanker og Systemer. Hierokles går i Spidsen for dem, og han er sandelig værdig til at anføre en sådan Bataljon ... Der ligger noget skamløst og skændigt i hans Træk; man ser, at hans uædle Hænder kun dårligt vilde du til at føre Soldatens Kårde, men at de let vilde kunne holde Ateistens Pen eller Bødlens Sværd."

Talen er om Rom og om Hieroklos. Men at dette skal være Paris og at dette skal være Voltaire, behøver ingen nærmere Påvisning.

Såvidt var det kommet i den franske Literatur, at man beskyldte Voltaire, der ikke én, men en halv Snes Gange havde slået de katolske Bødler Sværdet af Hånden og slukket de Bål, hvorpå de vilde opbrænde uskyldige Stakler, for særligt at egne sig til Bøddelhåndværket. Og så tankeløs var man bleven, at man glemte Voltaires hårdnakkede Tro på en Gud, og for ret at male Djævelen sort, malede ham af som Ateist. Men hvad i al Verden end Satan og alle hans Staldrødre er, Ateister hverken er de eller kan de være. De har dog virkelig fået Kærligheden at føle. ([Note 4](#))

Lad os da vende Blikket fra Chateaubriands Helvede til hans Paradis. Det er altid en vanskelig Sag at skulle skildre Paradiset; Helvede véd vi Alle hvad er; men hvad Paradiset angår, er man i en vis Forlegenhed. Man mangler Oplysninger, som en fransk Dame sagde. Det var dobbelt vanskeligt i en Tid som hin, da Parny så at sige forud havde skrevet Parodien på ethvert Forsøg i denne Retning i sin *Gudekrig* og da alle dannede Mennesker endnu huskede Brudstykker af dette gudsforgåene Digt. ([Note 5](#))

Glansscenerne deri, som Treenighedens Ankomst på Olympen eller Gudernes Genbesøg i den kristne Himmel, er virkelig vittige, hvorvel Behandlingen ikke svarer til den storladne Titel, men er sirlig og glat i Fløjels-Breughels Manér. Og dog er det ikke lykkedes selv Parny's Kådhed at gøre Retroenhedens Himmel så komisk som Chateaubriands Begejstring gør den. Her nogle Prøver:

I Midtpunktet af de skabte Verdener, midt iblandt de utallige Stjerner, der gør Tjeneste som Volde, Alleer og Veje, svømmer den umådelige Guds By, hvis Vidundere ingen Dødeligs Tunge kan fortælle. Den Evige lagde selv dens tolv Grundstene og omgav den med den Jaspismur, som den højtelskede Discipel så Engelen med Guld-Alenen måle. Beklædt med den Højstes Hæder er Jerusalem pyntet som en Brud for sin Brudgom ... Stoffets Rigdom kappes her om Prisen med Formernes Fuldkommenhed. Her hænger Gallerier af Safirer og Diamanter, som Menneskeånden svagt har efterlignet i Babylons Haver. Her løfter sig Triumfbuer, dannede af de mest glimrende Stjerner. Her kæder Buegange af Sole sig sammen, der uden Ophør fortsætter sig gennem Himmelhvælvingens Rum ..."

En indfødt Kjøbenhavnner minder dette mest om den Pragt, hvori Tivoli viste sig for ham som Barn en Aften, når der var festligt opløst.

Vi får et Indblik i den hellige Stad. Her samles og skilles Kerubernes og Serafernes, Englenes og Erkeenglenes, Tronernes og Fyrstendømmernes Kor; thi disse Væsner, som dog syntes at kunne prisgives til Spøgen, siden de hos Parny havde fået så mange Prygl, holder deres højtidelige Indtog påny. ([Note 6](#)) Ja de føler sig fra nu af så husvante i Digtningens Rige, at vi endnu træffer hele Hæren forsamlet i Vigny's *Eloa* (1823), og i Victor Hugos *Ode* (f.eks. *Livre I Ode 5, Ode 9, Ode 10*). Vi erfarer, hvad de bestiller, "Nogle bevogter Zebaoths og Elohims 20,000 Stridsvogne, Andre våger over Herrens Pilekogger og over hans uundgåelige Lyn eller hans frygtelige Gangere, der bringer Pest, Krig, Hungersnød og Død. En Million af disse ivrige Genier ordner Stjernernes Bevægelser og afløser efter Tur hverandre i disse prægtige Sysselsættelser som Skildvagter, der våger over en stor Hær." — Hos

Parny er de langt mindre optagne. Den Tjeneste, de hos ham gør, er på Grund af deres lidet udviklede Forstandsliv væsenligt til Stads. De står i Rækker langs Væggene og ser til. ([Note 7](#))

Alle de Sager, som Englene hos Chateaubriand passer på, ligger hen som i et stort Rustkammer for at benyttes ved given Lejlighed. Vi ser dem i en følgende Skildring komme til Anvendelse. Det er, hvor Treenigheden har forudsagt de Salige Eudoros's Marterdød: "Da disse Kirkens Skæbner blev de Udkårne meddelte gennem et eneste Ord af den Almægtige, afbrødes Sangen og ophørte Englenes Gerning: Der blev i Himlen *en halv Times Taushed*. Alle de Himmelske slog deres Øjne ned mod Jorden, Maria lod fra Himmelhvælvingens Højde et første Kærlighedens Blik falde ned på det svage Offer, der var hendes Æmhed betroet. Bekendernes Palmer blev påny grønne i deres Hænder. Den ildfulde Eskadron åbnede sine glørværdige Rækker for at give Plads for de nye Blodvidner. — Besejrerer af den gamle Drage, Michael, forbereder sin frygtelige Lanse; rundt om ham bedækker hans udødelige Ledsagere sig med glimrende Kyradser. Skjoldene af Diamant og Guld, Herrens Pilekogger, de flammende Sværd bliver nedtagne fra de evige Buegange [Lofter], Immanuel's Vogn skælver på sin Axe af Ild og Lyn, Keruberne ruller deres fremstormende Vinger rundt og lader deres Ildblik spille (*et allument la fureur de leurs yeux*)." — Det er halvt Maskerade og halvt Ballet.

Går vi fra det hellige Tilbehør til Saligheden selv, da beskrives den således "De Udkårnes højeste Gode er den Bevidsthed, at dette umådelige Gode er grænseløst; de er uophørligt i den liflige Tilstand, hvori en Dødelig er, når han lige har udført en ædel eller heltemodig Handling, eller hvori et Geni befinder sig, der undfanger en stor Tanke, eller et Menneske, der føler enten en legitim [!] Kjærligheds Henrykkelse eller et Venskab, der længe har været prøvet i Ulykken. Den Højstes Skønhed og Almagt er Genstand for deres stadige Underholdning: O Gud, siger de, hvor stor er Du!

Det er ikke lykkedes Chateaubriand at gøre Saligheden synderlig tiltalende. Man føler nærmest Medlidenhed med den stakkels Gud, der hele Tiden må høre sin egen Lovsang. Han skildres således: "Langt fra Englenes Øjne i Ildens og Lysets Rum fuldbyrdes Treenighedens Hemmelighed. Ånden, der bestandig stiger op og ned fra Søn til Fader og fra Fader til Søn, forener sig med dem i disse uigennemtrængelige Dybder. En Trekant af Ild viser sig da ved Indgangen til det Allerhelligste, Kloderne standser af Ærefrygt og Skræk, Englenes Hosianna forstummer ... Ildtrekanten forsvinder, Oraklet åbner sig, og man ser de tre Magter. Båret af en Skytrone holder Faderen et Kompas i Hånden, en Cirkel ligger under hans Fødder, Sønnen sidder ved hans Højre, bevæbnet med Lynet, Ånden hæver sig til Venstre som en Lyssøjle. Jehovah gør et Tegn, og de beroligede Tider genoptager deres Løb."

Der forekommer Intet om, hvormange Gange om Dagen, Ugen eller Månedens denne pragtfulde Ceremoni finder Sted. Måske er det i Mellemmrummene mellem disse Fuldbyrdelser af Treenighedens Mysterium, at Guddommen deler sig; thi undertiden synes den delt: "Anråbt af Mildhedens og Fredens Gud til Bedste for den truede Kirke lod den stærke og frygtelige Gud Himlen sine Planer vide" ([Note 8](#)).

Til dagligt Brug sidder Sønnen uafbrudt ved et hemmelighedsfuldt Bord, og 24 Oldinge, klædte i hvide Kjortler og med Guldkroner på Hovedet, sidder på Troner ved hans Side. Nærved ham står hans levende Vogn, hvis Hjul spyr Ild. "Når Folkenes Forventede værdiges at vise sig for de Udkårne i et helt og fuldstændigt Syn, så falder disse ned som døde for hans Åsyn, men han udstrækker sin Højre og siger til dem: "Rejser Eder op, I min Faders Velsignede! Ser på mig, jeg er den Første og den Sidste."

Ved Gentagelse synes denne Gymnastik at måtte tabe meget af sin Tiltrækning.

Valdemar Atterdag vilde bede Gud lade Chateaubriand beholde dette Himmerige.

Som Exempel på dets Overnaturligheder kan anføres, at de hellige Oldinges Dragter bliver *hvidnede* i Lammets Blod. I andre Træk røber denne Himmel sig som moderne Arbejde. Hvor vilkårligt Alt i dette Himmerige end går til, kan Chateaubriand nemlig dog forsåvidt ikke undslå sig for Påvirkning af den Tid, hvori han lever, som der selv i dette Himmerige gives Naturlove. Der står udtrykkeligt om de Salige, at de gerne vil gøre Bekendtskab med de Love, efter hvilke de tunge Legemer med så stor Lethed farer igennem Luften. Dette Træk foregriber ligesom Standpunktet i Byrons *Kain*.

Dernæst er det i kunstnerisk Henseende lærerigt at se, hvorledes Chateaubriand på de Punkter, hvor han ikke låner fra Apokalypsen eller fra Milton, danner de Billeder, ved Hjælp af hvilke han vil give en Forestilling om Paradisets Skønhed. Medens Dante, for at give et Begreb om Himmeriges Lyshav, tyer til religiøse Syner, til den mystiske Roses Pragt, som Rosen i den gotiske Kirke svagt søger at efterligne, må den moderne, berejste, i de ydre Erfaringers Verden opfostrede Chateaubriand ty til Indtrykkene

Au front serein, à l'air un peu commun,
Ni beau, ni laid, assez vert pour son âge
Et bien assis sur le dos d'un nuage ...
De son bras droit à son bras gauche vole
Certain pigeon coiffé d'un auréole ...
Sur ses genoux un bel agneau repose,
Qui bien lavé, bien frais, bien délicat,
Portant au cou ruban couleur de rose
De l'auréole emprunt aussi l'éclat.
Ainsi parut le triple personnage ...

fra sine Udenlandsrejser. De himmelske Buegange sammenlignes med Babylons Haver, med Palmyras Søjler i Ørkenens Sand. Da de Salige gennemiler den skabte Verden, siges der om det Skue, der åbner sig for dem: "Sådan viser sig for de Rejsendes Øje Indiens stolte Sletter, Delhis og Cochinchinas rige Dale, Kyster, som er bedækkede med Perler og som dufter af Ambra, hvor de stille Bølger lægger sig til Hvile ved Foden af blomstrende Kaneltræer." Billedet er noget vel naturligt og virkelighedsnært til et så åndigt Emne. Man ømmer sig ved at skulle forestille sig alle disse Erkeengle i cochinchinesiske Omgivelser. Men i slige Træk hævner Naturen sig på Den, der tror at kunne sætte sig ud over den eller frembringe noget Højere end den. Da denne Retning senere i Literaturen fortsættes videre, ser vi hos Vigny, der skriver under Ossians Indflydelse lige så fuldt som under Miltons, Himmelrummets Æter sammenlignet med de skotske Fjeldes Tåger; ja da Lucifers Skikkelse skimtes langt borte i Rummet af Engelen Eloa, sammenlignes denne utydelige Form med en omflakkende Skotlænderindes viftende Plaid, som den ses gennem det svævende Net af de Skyer, der sænker sig over Bjergenes Tinder. — Det skulde synes, som var der langt fra en Engel til en Plaid.

Den Skueplads og de Landskaber, der for denne Gruppe af Digttere står som de ubetinget skønne, det er ikke som for de tyske Romantikere Potpourri- eller Miskmask-Landskabet, nej lige omvendt i Overensstemmelse med Tidsrummets hele Ånd det paradisiske Landskab, hvori den strengeste Orden hersker, symmetrisk, arkitektonisk, uddraget af en Fortynding af Claude Lorrain. Se f.eks. Begyndelsen til Vignys *Mysterie Syndfloden* (gengivet i Prosa):

"Jorden var smilende og i sin første Blomstring, Dagen havde endnu det samme Lys, der kronede Himlens Højder, da Gud lod den falde fra sine skabende Hænder for at forskønne sit Værk. Intet havde forvansket Naturens Form, og de *regelrette* Bjerges uhyre Arkitektur hævede sig med *lige* Trin imod Himlen uden at Noget havde brudt en Ring i deres Kæde ... Flodernes Løb til Havet var *reguleret* i en fuldkommen *Orden*, der aldrig blev forstyrret. Aldrig vilde en Rejsende under Træets Løv langt fra Floden have fundet den blanke Muslingeskal, og Perlen boede i sit Krystalpalads; enhver Skat hvilede i det Element, hvor den blev til, uden nogensinde at overskride det himmelske Forbud."

I Overensstemmelse med denne Tilbøjelighed til det Mønsterværdige og Virkelighedsfjerne i Landskabet bliver Skuepladsen mere og mere forlagt til Himmelrummet,

Chateaubriand er endnu Mester for at skildre jordiske Omgivelser fuldt så vel som himmelske.

Vigny plejer i sine ældste Digte serafisk at lade Handlingen foregå mellem Himmel og Jord.

Victor Hugos Ode *Ludvig den 17de* foregår ved Himlens Porte; hans *Syn* i Himmelrummet, i det himmelske Jerusalem, og "de tro Serafers Vogn, besået med Øjne, glimrende af Gnister, med de

larmende Flammehjul og de fire Vinger, der drejer sig rundt", forekommer også, "hvor Helgene og glørværdige Martyrer, tilbedende den ubekendte Væsenhed, under en brændende Sky beskuer den hemmelighedsfulde Trekant" osv.

Lamartines første Digtning, der dog gerne dvæler ved jordiske Landskaber, søger stadigt påny i Hymnens Himmelflugt op til Æteren, hvor den hellige Poesi, som Lamartine skildrer den, har sit Sæde "med Panden kranset af Palmer og Stjerner".

Lord Byron, der også ynder Æteren som Omgivelse, om end en mindre teologisk Æter, og der ligesom Vigny har gjort en Syndflodsstudie, (*Heaven and earth*) foretrækker dog anderledes urolige Landskaber og har først som Søens Maler sin rette Synskres. Han fører Poesien fra de luftige Omgivelser til dette friske og salte Element.

Det er da neppe lykkedes Chateaubriand at bevise hvad han vilde, den kristelige Indskydelses poetiske Overlegenhed over den blot digteriske. Overalt hvor han forsøger derpå, blotter eller dømmer han sig selv. Her endnu ét, men et afgørende Exempel.

Da hans Helt Eudoros sejler igennem Megaras Golf med Ægina foran sig, Piræus på højre, Korinth på venstre Hånd, og ser alle disse Byer, der tilforn var så blomstrende, nu ligge hen som Grusdynger, fælder en Græker, der er ombord på Skibet, Tårer ved Erindringen om sit Fædrelands fordums Storhed, og det skildres smukt, hvorledes den Enkelte ligesom føler sin særskilte Sorg svinde ind ved Skuet af de store, overvældende Ulykker, der knuser hele Folkeslag. Eudoros siger så: "Denne Lære syntes at ligge over min unge Fornuft, og dog forstod jeg den, medens de andre unge Mænd, der var med ombord, var uimodtagelige for den. Hvoraf kom denne Forskel? Af vore Religioner. De var Hedninge, jeg var Kristen."

Chateaubriand vil altså hævde det kristelige Følelsesliv denne udsøgte Sans for Naturomgivelserne og for den Lære, de kan give, en Sans, hvilken Hedningen som Hedning skal mangle.

Det svækker imidlertid Læren, at hele dette Sted ikke er Andet end Oversættelse af et berømt, fra Oldtiden opbevaret Brev fra Sulpicius til Cicero (*Ad familiares lib. IV. epist. 5.*), altså netop er forfattet af en Hedning. Det er da ikke skikket til Bevis for, hvilke poetiske Følelser Hedningen må mangle. Men dette Træk er sindbilledligt. Således udgives hos Chateaubriand den dogmatiske Religion bestandig for at være i Besiddelse af visse overnaturlige Skønheder og Egenskaber, der skal fattes Naturen som Natur, og dog er alt i den, der har digterisk eller sædeligt Værd, kun Udtryk for Menneskenaturen. Som Feuerbach sagde: Al Lære om Gud er inderst inde Lære om Menneskenaturen.

Kaster vi da et Blik tilbage over denne halvvejs så dristige og halvvejs så vedtægtsstemmende Digtning, lader det sig ikke negte, at den Del deraf, som går ud på umiddelbar Anvendelse af Kristendommens overnaturlige Verden er mislykket, hvad Chateaubriand da også åbent tilstår i sine *Erindringer*. Det, som duer deraf, det er de rent menneskelige Partier, af hvilke vi i det Følgende vil gennemgå et. Chateaubriands egen religiøse Begejstring var altfor villet og forsættelig til at Århundredets Tvivl og Kulde overfor Underets Verden ikke skulde have sat sig Spor i hans Værk.

Han hyklede ingenlunde ligefrem; men han bedrog sig selv. Et Bevis på, hvor rørt han selv kunde blive ved Læsningen af sine *Martyrer* er kommet for Dagen i det fine og tiltalende, fra alle Sider som pålideligt anerkendte selvbiografiske Skrift: *Prudence's Forelskelser* af Fru de Saman, dvs. Fru Aliart de Méritens, den sidste unge Kvinde, der blev elsket af Chateaubriand, og der elskede ham igen.

Hun fortæller her først om, hvorledes de i Sommeren 1828 plejede at træffe hinanden på Austerlitzbroen og spise til Middag sammen i Jardin des Plantes i et ensomt Værelse der. "Han forlangte Champagne for, som han sagde, at oplive min Kulde, og jeg sang da for ham nogle Sange af Béranger: *Mon âme, La bonne vieille, Le Dieu des bonnes gens* etc. Han hørte dem henrykt." Hun skildrer med varme Farver disse Stævnemøder. ([Note 9](#)) Og hun fortæller, hvorledes det var en af Chateaubriands største Glæder at høre hende, der i dette Skrift som ellers viser en fin poetisk Sans, læse højt for ham af hans Digtværker. Især glædede det ham at høre sine Landskabsskildringer fra hendes Læber. "Men undertiden," siger hun, "tog jeg for at røre ham inderligere *Martyrerne* frem, og læste de vise

Bekenderes Taler og Lovsange, de gribende Fængsels- og Pinsels-Optrin. Han kunde ikke holde sine Tårer tilbage. En Dag græd han; jeg blev ved at læse; hans Gråd steg til Hulken; jeg vedblev og hans Hulken brød voldsomt frem, da jeg kom til det Sted, hvor Eudoros hemmeligt har tilbudt at lade sig ofre for sin Moders Frelse, der med altfor stor Svaghed havde elsket sine Børn. Ved disse Ord kunde han ikke styre sig mere. Det var Sindsbevægelser, der vendte tilbage til deres Kilde. Han var forgrædt, henreven, ramt fra alle Sider i sin højtspændte Sjæl. Han viste sig rørt og taknemmelig. Han sagde mig, at han aldrig havde følt en sådan Nydelse. Han gav mig alle de søde Navne, som man giver Muserne. Han fandt mig smuk. Han roste især mine Øjne, mit Blik. Han indbildte sig i sin Lidenskab aldrig at have set noget Lignende." (Fru de Saman: *Les enchantements de Prudence. Avec préface de George Sand*. 1873. S. 166 ff.) — Hun var da en Snes År, han netop 60 År gammel.

Man ser af det anførte Citat, at endog så kolde Steder i *Martyrerne*, som de hvidklædte Oldinges Taler, har været følte af Digteren selv; man røres ved denne unge, elskværdige Kvindes sværmeriske Beundring for en gammel Mand; han vinder ligesom i Værd for Læseren ved endog i den Alder at have kunnet vinde en sådan Kvindes Elskov. Men i hvilket underlig blandet Selskab fremtræder ikke i dette Tilfælde Hjertegrebetheden, der er så sjælden hos Chateaubriand, at den her næsten kan betegnes som enestående! Champagne, Viser af hans politiske og religiøse Modstander Béranger, Kærlighedserklæringer og Kærtegn, Gråd over *Martyrerne*, Opløsthed i Hulken og nye Kærlighedserklæringer! Hvilke Omgivelser for Retroenhedens Heltedigt! hvilken kun altfor menneskelig Lidenskabelighed hos en serafisk Digter, tidligere Minister og fordums Jerusalemsfarer! ([Note 10](#))

Martyrerne viser Chateaubriand fra hans digterisk svageste Side.

En Scene, som den, der i bedste Hensigt her skildres af Fru Allart de Méritens, viser ham fra hans menneskeligt svageste. Og dog virker dette Gennembrud af det Menneskelige næsten velgørende i Sammenligning med det Lavede, der så ofte betegner hans Holdning. Han fører altfor ofte Gud og Kongen i Munden. Dette Lavede bør imidlertid ikke bringe Nogen til at overse det virkelig Storladne og Rige i denne mærkværdige Personligheds Anlæg og Livsførelse.

For at få det fulde Indtryk af Chateaubriand må man gennemlæse de tolv Bind *Mémoires d'outre-tombe* og de Bind, der slutter sig udfyldende til dem. Som Rousseaus's *Bekendelser* er den mest fængslende Bog, han har skrevet, således er Chateaubriands *Erindringer* hans ypperste Værk. Der er et helt og det et betydeligt Menneske i denne Bog. Det er en stor Herre, som uden at være videre skarpseende overfor Menneskeheden, der ikke sysselsatte ham synderligt, her har samlet alt sit Skarpsyn på den eneste Genstand, der fuldt interesserede ham, hans eget Jeg, og har fremstilt og udstilt det for os, dels frivilligt, dels ufrivilligt, men temmelig fuldstændigt. Det er et Jeg, stolt indtil Hovmod, sorgmodigt indtil Mismod, tvivlesygt indtil Ligegyldighed, uden Tro på noget Fremskridt, dybt gennemtrængt af Overbevisning om Intetheden af selve de Livsgoder, der en Tid lang morer det som Elskov, Ry, indflydelsesrig Stilling, med Årene stedse mere fuldt af Livslede og stedse mere fuldt af sig selv. Det er et Jeg, som har en varm, rig Indbildningskraft og en stor kunstnerisk Evne, og som allerede på et Tidspunkt, (i Slutningen af det 18de Århundrede), hvor de Samtidiges Kunstsmag gik ud på det Lette, det Nydelige og det Små, følte sig stående ene med sin Kærlighed til det Store og det Stores Skønhed.

I en vis Forstand var Chateaubriand som ingen anden Tidspunktets Mand. Han svarede, som vi har set, med sin *Kristendommens Ånd* så nøje til Øjeblikkets Fordring, at han som Mærkisman i Åndshistorien derved voxede langt udover den Betydning, man kan indrømme hans Alvor og hans Evner.

Forsåvidt har Øjeblikket, hvori han optrådte, forstørret ham.

Men ser man Sagen fra den anden Side, lader det sig med lige så stor Sikkerhed hævde, at det historiske Øjeblik, hvori han tog sin Stilling for Livet, påtvang ham en Rolle, der et halvhundrede År igennem bragte ham i Strid med hans inderste Væsen. Hans Natur gjorde jævnlige Modstand mod Rollen; alt det Uafhængige og Ustyrlige i ham lå i stadig Strid med den religiøs-politiske Retroenhed,

det var blevet hans Livs Opgave at udtrykke og forfægte. Hans historiske Stilling bragte ham med andre Ord i ulægelig Splid med sig selv.

I sin Alderdom tilstår han det undertiden rentud. I Slutningen af sit Værk om Kongressen i Verona siger han åbent: "Som Officer ved Regimentet Navarra var jeg vendt tilbage fra Amerikas Skove for at begive mig til den lovlige Kongemagt i dens Landflygtighed og kæmpe i dens Rækker *imod min egen Indsigt* (contre mes propres lumières), Alt *uden Overbevisning*, af ren Soldaterpligtfølelse og fordi jeg, som havde havt deri Ære at køre i de kongelige Vogne fra og til Versailles, troede mig særligt forbunden en Prins af Blodet" (*Congrès de Vérone* II 527). Det forhindrer ham ikke i, to Sider længere hen, at tilskrive det lykkelige Udfald af Krigen i Spanien, som han satte igennem mod Frankrigs, Spaniens og Englands Ønske, mindre sin egen Dygtighed, hvilken han dog ingenlunde undervurderer, end "et af Himlens sidste Mirakler til Gunst for den hellige Ludvigs Æt."

Han gør her som ellers i sine senere Skrifter stærk Forskel mellem Kongedømmet som Ide og Kongernes Person. Han forsøger at forsone en påstået, uforandret Troskab imod Ideen med en uforstilt Ringeagt for Kongerne som Evner og Karakterer.

Meget bidrog til denne Ringeagt vistnok Bourbon'ernes tåbelige Utaknemmelighed imod ham, hvem de skyldte så meget. Men han lægger i ethvert Tilfælde i sine *Erindringer* denne Følelse altfor mange År tilbage i Tiden og fører den i Grunden helt ned til sine første Sammentræf med Ludvig den 18de og hans Omgivelser. Det blev ham tidligt klart, at Kong Ludvig ikke yndede ham, og Broderen, den senere Karl den 10de, sårede ham allerede ved ikke at have læst en eneste Bog af ham, end ikke *Kristendommens Ånd*. Hvor han ser tilbage på sit Liv siger han: "Ludvig den 18de og hans Broder kendte mig dårligt. Den sidste sagde om mig: Godt Hjerte og hedt Hoved! Denne forslidte Ytring ... ramte ved Siden af. Mit Hoved er meget koldt, og mit Hjerte har aldrig slået synderlig varmt for Konger."

Det gamle Kongedømme måtte, hvis det overhovedet ikke anså sig selv for altfor selvherligt til at føle sig Nogen forpligtet, betragte sig som Chateaubriand forbundet ikke blot fordi han som Officer i Condés Emigranthær havde kæmpet og lidt for dets Sag, ikke blot fordi han under Bonaparte havde afbrudt sin Løbebane og trodset Magthaveren ved at tage sin Afsked efter at denne havde forgrebet sig på Hertugen af Enghien, men fordi han endnu før Napoleons Tronfrsigelse i Fontainebleau, i 1814 havde forberedt Stemningen for Bourbon'erne ved et Flyveskrift, der efter Ludvig den 18des eget Udsagn var ham til lige så stor Nytte som hundredtusind Mand.

Dette Flyveskrift *Bonaparte et les Bourbons* er vel Chateaubriands lidenskabeligste, mest hadefulde, mest galdesyge, og mest kunstigt sværmeriske Partiskrift. Det er et Skrig af Raseri mod den faldne Napoleon, hvem ingen Ære levnes, og et Hurra af hul Begejstring for den bovlamme Ludvig den 18de, der forgudes. I ingen anden Bog af Chateaubriand findes så hadefulde Dumheder. Han går her så vidt som til at negte Bonaparte Feltherre-Evner. Han skildrer ham som en Uduelighed, der kun formåede at lade sine Tropper gå på, og sejrede ved deres, af hans Førelse ganske uafhængige, Fortræffelighed, men iøvrigt aldrig forstod at sikre eller foretage et Tilbagetog, og langt fra at udvikle Krigskunsten førte den tilbage til dens Barndom. ([Note 11](#)). Marquis'en af Seiglière i Sandeaus's bekendte Komædie *Frøken de Seiglière* (på Dansk *Kamp og Sejer*) siger ingenlunde større Urimeligheder om Napoleon.

Flaubert har med god Grund indført denne Udtalelse af Chateaubriand i det Hefte, hvori han optegnede notable Dumheder.

Til Gengæld kaldes Ludvig den 18de en Fyrste, der er bekendt for sin Indsigtsfylde. Af alle de Fyrster, hedder det, som nu kan regere Frankrig, er han den, som passer bedst for Landets Stilling og *Århundredets Ånd*, ligesom Bonaparte er den af alle, som mindst var skikket til Kongemagt.

Således i det officielle Flyveskrift. Men hvor ganske anderledes tænker og taler Chateaubriand ikke i sine *Erindringer*!

Han lader her Bonapartes Krigskunst vederfares Retfærdighed; han siger udtrykkelig om ham, at "han har opfundet Krigen i stor Stil", og begriber med Et, at det at vinde Slag efter Slag er en ret væsentlig Del af Hærførelsen.

Her i *Erindringerne* meddeler han også — fordi det smigrer hans Forfængelighed — mangt et Træk af Napoleon, der viser, hvor godt denne forstod at gengælde Chateaubriands Had med upartisk Anerkendelse. Således lod han, efter at Chateaubriand havde brudt med ham, Akademiet spørge, hvorfor det ikke havde tilkendt *Kristendommens Ånd* en Belønning. Således skal han i Fontainebleau have læst det ovennævnte Flyveskrift med Sindsro, og kun have bemærket: "Det dèr er rigtigt; det dèr er ikke rigtigt. Jeg har intet at bebrejde Chateaubriand. Han har været min Modstander i min Velmagtstid; men disse Kæltringer ..." Han nævnte dem. Og dertil føjer den smigrede Chateaubriand denne morsomme og overraskende Vending: "*Min Beundring for Bonaparte* (denne Gang uden u) *har altid været stor og oprigtig.*" Han taler sikkert sandt. Han beundrede og misundte Napoleon; han målte sig med ham, og han følte den andens Samtidighed som generende.

Endelig siger han i sine *Erindringer* Sandheden om de Konger, overfor hvilke han stillede sin Troskab og sin Ærefrygt til Skue.

Han fortæller, at han 1814 frygtede det Indtryk, Ludvig den 18des Jammerskikkelse vilde gøre, og han aftrykker den rørende og højtravende Skildring, han derfor dengang offentliggjorde af hans Indtog, en Skildring, siger han, som han udførte uanmodet og uden Smag for Sligt; men *forædlende ved Musernes Hjælp*. "En Mand træder frem for Officererne, der aldrig har set ham, for Grenadererne, der neppe kender ham af Navn. Hvem er denne Mand? Det er Kongen! Alle falder ned for hans Fødder."

Så fortæller han, hvorledes Indtoget virkelig gik for sig, og har den frimodige Vending: *Jeg løj med Hensyn til Soldaterne*. Han maler med kraftige Træk den Holdning, som Resterne af Napoleons gamle Garde indtog udenfor Notre-Dame, opstillet i Dobbeltrække, som Kongen skulde passere. "Jeg tror ikke, at Menneskeansigter nogensinde har havt et så frygteligt og truende Udtryk." Han skildrer dem på Nippet til at hugge Kongen ned.

Og han bestræber sig ikke for at vise det Ugrundede i deres Foragt. Da han har fortalt, hvorledes hans Plan til et Forsvar i de hundrede Dage strandede på Kongens og hans Omgivelsers Fejghed, udbryder han: "Hvorfor er jeg kommen til Verden *på en tid, hvor jeg blev så ilde stillet!* Hvorfor har jeg været kongeligsindet *imod mit Instinkt* på en Tid, hvor et elendigt Hofslæng hverken vilde høre mig eller kunde forstå mig! Hvorfor er jeg bleven kastet ind i denne Trop af Middelmådigheder, der holdt mig for en Forrykt, når jeg talte om Mod, og for en Revolutionær, når jeg talte om Frihed!" (*Mémoires d'outre-tombe*. 1849 Tome V 452 ff., og VI 1 ff.).

Alt som *Erindringerne* skrider frem, løfter Kongemagtens Ridder stedse mere Sløret for Ludvig den 18des Religiositet, Forstand og Karakter. "Det er at frygte, at Religionen for *den allerkræftigste Konge* kun var en Lægedrik, der egnede sig til Bestanddel af det Bryg, hvoraf Kongedømmet består." Han taler om den "Vellystnings-Fantasi, som Kongen havde arvet fra sin Fader." Han siger skemtende, at Kongen gerne roste sig selv og gjorde Løjer med sig selv på én Gang. Således, når han talte om mulige Tronarvinger. "Han brystede sig da med en vigtig og spotsk Mine." Og han fortæller, at han tav dertil, fordi han "ikke agtede at gøre Kongen nogen Evne stridig." (Et il se rengorgea d'un air capable et goguenard; mais je ne prétendais disputer au Roi aucune puissance.) Hvor han vil skildre Ludvig nøjere, siger han: "Egenkærlig og uden Fordomme som Ludvig den 18de var, vilde han bevare sin Rolighed for enhver Pris ... Uden at være grusom var Kongen dog ikke human." Han fortæller, hvorledes Ludvig roste sig af at kunne hæve en Yndling så højt, at denne vilde vække almindelig Misundelse, og tager til Genmæle: "For at kunne løfte de andre må man være vis på ikke at falde selv. Men hvad var Kongerne på den Tid, til hvilken vi med Ludvig den 18de var nåede? Kunde de end gøre en Mand rig, så kunde de dog ikke længer gøre ham stor. De var ikke mere andet end deres Yndlings Bankier'er."

Og ikke nok med disse skarpe Ord. Der er Steder hvor Chateaubriand tyr til det skemtefulde. Således fortæller han i sin Bog om Kongressen i Verona, hvorledes det på et enkelt Tidspunkt hændte, at

han vandt Kongens Velvilje, så hans Fæller i Ministeriet formelig blev skinsyge på ham: "Kongen faldt i Søvn i Statsrådet, og deri gjorde han højlig Ret; thi hvis han ikke sov, så fortalte han Historier. Han havde et stort Skuespillertalent. Men det morede ikke Hr. de Villèle, som vilde behandle Statssagerne. Hr. de Corcière lagde sine Albuer, sin Tobaksdåse og sit blå Lommetørklæde op på Bordet; de andre Ministre hørte til i Taushed. Jeg alene kunde ikke lade være at more mig over Hans Majestæts Fortællinger, og Kongen var øjensynligt henrykt derover. Før han da begyndte en Anekdote, søgte han efter en Undskyldning, og sagde med sin lille, tynde, klare Stemme: "Jeg vil få Hr. de Chateaubriand til at le". (*Mémoires*. Tome VIII 216, 222. *Congrès de Vérone* I 172, II 525.)

Det kan da ikke undre, at Chateaubriand efter etsteds at have udviklet hvorledes man i et demokratisk Samfund kommer frem ved at våse om Frihed, Menneskeslægtens Fremskridt og Fremtid etc., fuldstændiggør Billedet ved denne Udmaling af Forholdene i det adelsstyrede og kongetro Samfund, han altid havde forherliget: "Spil Whist, sig med en dyb og alvorsfuld Mine Fløvs og Vittigheder, du har forberedt, og dit Genis strålende Løbebane er sikret."

Så fuldstændig helbrededes i Årenes Løb for alle Illusioner den Mand, der historisk indvarsler det 19de Århundredes Halvtro, dets æstetiske Kristendom og dets affekterede Kongedyrkelse.

Han var for stolt til at bære Masken til det sidste, og han kastede den fuldstændigt "hinsides Graven".

Han betegner selv som sine "Hovedfejl": Livslede, Væmmelse ved Alt og stadig Tvivl. Disse Fejl havde deres gode Sider. Den dybe Ligegyldighed overfor Jordelivets Goder bevarede ham mod en lav Ærgerrigheds Fristelser; Tvivlen befriede ham fra at løbe sig fast i Tillid til hvad han nærmest af aristokratisk Trods fra først af havde forfægtet; hans Stolthed bar ham oppe og beskyttede den ham end ikke mod Hykleri, så beskyttede den ham dog mod nogensinde at begå en lav Handling. Men der var en aldrig forsonet Splid mellem hans Natur og hans historiske Rolle, så længe indtil Utaknemmeligheden hos den Autoritet, han havde genoprejst, drev ham over i Modstand imod den.

Kapitel 8

Fru de Krüdener

Af denne Årrækkes Personligheder er der en egen Klasse, som særligt skarpt betegner Tidsalderen, det er de Omvendte. Denne Gruppe måtte nødvendigvis være temmelig talrig, da en så anstrengt troende Tid fulgte på en så lidet troende. Laharpes Omvendelse havde allerede under Revolutionen vakt megen Opmærksomhed. Endogså Chateaubriand var en Omvendt. Hos de Omvendte ser man måske skarpest, af hvad Art den nye Ånd var, da den hos dem brydes med den gamle og overvinder den. Den Omvendte er desuden altid lidenskabelig, helt fuld af sin Lære og har (eller skærer) derfor gerne et særlig udtryksfuldt Ansigt. Gælder det som Regel, at en Tidsalders Ånd afspejler sig typisk i dens mest fremtrædende Karakterer, så gælder dette dobbelt om Den, hvis Karakter er den at være omvendt, især hvis denne Personlighed er en Kvinde. Det er ganske vist uset, at en Kvinde med sin modtagelige Natur har ført sin Tidsalder videre, men til Gengæld ses det jævnlige, at hun leverer et såre udpræget Billede af dens Væsen. Som Emigranterne grupperer sig om Fru de Staël, som de tyske Romantikeres Førere samler sig om Caroline Schlegel, således finder den religiøse Genoprejsningstid sit digterisk-gudelige Udtryk i Fru de Krüdener's Ånd.

I Fru de Staëls Roman *Delphine* forekommer der en Scene, hvor Heltinden fortryller et helt Selskab ved sin gratiøse og talende Udførelse af en vis fremmed Dans, Sjalsdansen. Dette Træk var grundet på noget Oplevet. Den unge og yndefulde Baronesse de Krüdener udmærkede sig blandt Andet ved sin Dans. Det hedder i *Delphine*: "Aldrig har Ynde og Skønhed frembragt en mere overordenlig Virkning på et talrigt Selskab. Denne fremmede Dans har en Tiltrækning, hvorom Intet, vi har set, kan give nogen Forestilling. Det er en rent asiatisk Blanding af Ladhed og Livlighed, af Tungsind og Livsglæde. — Undertiden, når Melodien blev blidere, gik Delphine nogle Skridt frem med foroverbøjet Hoved, med korslagte Arme, som om visse Erindringer eller Savn pludselig havde blandet sig ind i en Feststemning, men snart begyndte hun påny sin livfulde og lette Dans, indviklet i et indisk Sjal, der fremhævede hendes Figur, faldt tilbage med hendes lange Hår og gjorde hendes hele Skikkelse til et henrivende Maleri." Ordet *asiatisk* er sikkert her det betegnende Ord. Joubert skriver 1803 om Fru de Krüdener: "Hun har Ynde og noget Asiatisk ved sig, Natur i Overdrivelsen. Den yderliggående Æmfølsomhed forekommer ikke let uden noget Overspændt."

Julie-Barbe (Juliane Barbara) de Vietinghof var født 1764 i Riga i Lifland og på engang opdraget på Fransk og Tysk. Hendes Fader var en klog og fornem Verdensmand, Oplysningsven og Frimurer, Kunstven og Mæcenat; Moderen var opdraget efter gammellutheranske Grundsætninger, iøvrigt forstandig og samvittighedsfuld. Begge Forældrene tilhørte Østersøprovinsernes højeste tyskrussiske Adel og havde Forbindelse med Petersburghoffet.

Den første Lærer, der gjorde Indtryk på deres unge Datter og hvis Opdragelse blev bestemmende for hendes Fremtid, var den berømte Pariser-Balletmester Vestris. Atten År gammel blev hun gift med den sexten År ældre Baron Krüdener, russisk Diplomat, der havde været to Gange gift og begge Gange havde ladet sig skille fra sin Kone. Hendes Hjerter havde ingen Lod i denne Afgørelse, men Partiet blev anset for glimrende, og hendes Forfængelighed har følt sig tilfredsstillet på samme Tid som hendes Mand ikke var hende imod. Han synes at have været forstandig, brav, kundskabsrig, gennemdannet og rolig, ingenlunde uden Følelse, men af Natur som ved sin Stilling bundet til alle Samfundets Vedtægter. Gratiernerne havde ikke stået ved hans Vugge. Hurtigt indførtes hun ved hans Side i det 18de Århundredes mest glimrende Selskab. Baron Krüdener var, da Brylluppet stod, russisk Afsending i Kurland, og Parret rejste derfor strax efter Hvedebrødsdagene til Mitau, hvor Krüdener fik Hertugdømmets Indlemmelse i Rusland ordnet, og hvor et Besøg af Kejser Paul I var den vigtigste Begivenhed i Ægteparrets Liv. Den unge Frue var her mest sysselsat med Optræden på et Dilettantteater, næsten lige til hun nedkom med sin

eneste Søn. Få Uger efter Fødselen blev den unge Moder i St. Petersburg forestilt for Kejserinde Katharina. Herfra blev Krüdener sendt som russisk Afsending til Venedig, Datidens letfærdigste By, hvor hans Frue kastede sig ind i en Hvirvel af Adspredelser.

Her i Venedig var en ung, begavet Sværmer, Alexander Stakjev, hendes Mands Privatsekretær, bleven lidenskabeligt forelsket i hende, men så stor var hans Beundring for Krüdener og for hans Kærligheds Genstand, at ingen Stavelse kom over hans Læber. Han tav så godt, at Krüdener tog ham med sig, da han i 1784 blev forflyttet til Kjøbenhavn. I Skovene ved Frederiksborg sværmede Juliane med sin Tilbeder for Naturens Skønhed. Da han endelig skriftede sin Lidenskab, skete det naivt for Manden. Denne var uforsigtig nok til at vise Brevet til sin Kone, der herved for første Gang fik Vished om Stakjev's Følelser for hende, Følelser, hun vel ikke havde gengældt, men dog ved medfødt Koketteri holdt i Live. Visheden om at kunne fremkalde en sådan Lidenskab steg hende til Hovedet. Det at blive tilbudt var fra nu af hendes Livs eneste Drøm. Stakjev fjernede sig, men al den Uro, som gærede i hendes unge kvindelige Hjerte, kom nu til Udbrud. Opfyldt af en brændende Trang til at elske og blive elsket havde hun først forsøgt at finde det Ideal, hvorom hun drømte, i sin Mand. Da han mere faderlig end forelsket kun søgte at holde hendes Overspændthed i Tømme, bøjedes hendes Væsen tilbage mod sig selv, og hun sørgede over at være, hvad man senere har kaldt uforstået, men hvad hun kaldte ufølt. Stakjev's Lidenskab var faret forbi hende som et Ildpust og havde optøet den ydre Kulde, der bandt hendes Følelsesliv. Dette måtte have et Afløb. Her i Kjøbenhavn, der som Opholdssted forekom hende at være det skrækkeligste af alle — man erindre, at dette foregår 1784 — kastede hun sig ind i en Vrimmel af selskabelige, tidspildende og åndsfortærende Fornøjelser, hvormed det letsindigste Koketteri til Højre og Venstre gik i Følge. Følgen af alle disse Balaftener og private Teaterforestillinger var angrebne Nerver og et angrebet Bryst, så at et Vinterophold i Syden i 1789 blev forordnet af Lægen.

Dog istedenfor at ty til en stille solrig Egn i Syden, ilte den af et Bylivs Strabadser så hårdt angrebne Dame til Paris, og i Paris levede hun op påny. I denne åndeligt sysselsatte By føler hun sig pludselig slået af sin Uvidenhed, får Sans for Læsning eller snarere for Digtere og opsøger Samtidens store Skribenter, Barthélemy, Forfatter til *Den unge Anacharsis*, hvis Optagelse i Akademiet hun overværede, og Bernardin de Saint-Pierre, for hvis *Paul og Virginie* hun bestandig havde sværmet. Hun dyrker St. Pierre og Naturen, bliver Vidne til Bastillens Indtagelse, men har samtidigt hos sin Modehandlerinde en Regning på en Snes tusind Francs. I Sydfrankrig forelskede en ung Officer, Hr. de Frègeville, sig i hende, og efter nogen Tids Kamp gengældte hun, nu mindre uerfaren end i Kjøbenhavn, de Følelser, han nærrede. Han bestemte hende til, trods det hendes Mand givne Løfte, at tilbringe endnu en Vinter i Frankrig og til næste Forår (1791) at rejse til Paris istedenfor til Kjøbenhavn. Efter Ludvig den Sextendes ulykkelige Flugtforsøg var Paris ikke længer noget trygt Opholdssted for Fru de Krüdener, og for at undgå Forfølgelser førte Hr. de Frègeville hende ud af Frankrig forklædt som hendes Lakaj. Med ham blev hun flere Uger i Bruxelles, rejste så derfra over Cassel og Hannover til Hamburg, stadigt ledsaget og skærmet af den som Lakaj forklædte Elsker. I Hamburg modtog hendes Mand hende, men da hun end ikke her vilde skilles fra sin Yndlingstjener, kom det til et heftigt Optrin. Han foreslog hende at tage Ophold nogen Tid hos sin Moder i Riga: også hertil blev hun ledsaget af den franske forklædte Officer. Hun fandt den bedste Modtagelse hos Moderen, og da hun i 1792 med denne foretog en Rejse til Petersburg for at gense sin døende Fader, traf hun dør sin Mand, som i Petersburg vilde hæve de Penge, han behøvede til Skilsmisse fra hende. Hun kastede sig for hans Fødder, opnåede Tilgivelse og gav Løfter, hun ikke holdt. Hun levede i de følgende År rundt omkring i Europa, adskilt fra sin Mand og ikke mindre fra Hr. de Frègeville, men førende et Liv som det, de galanteste Damer henimod Slutningen af det 18de Århundrede tillod sig; hendes Mand omtaler i sine fortroligste Breve fra disse År aldrig sin Kone.

Efter at hun i Petersburg havde genset Stakjev, rejste hun til Riga, efter et længere Ophold dør til Berlin; derfra hurtigt til Leipzig, hvor hun blev i 1793. Derpå drog hun atter til Riga, men fandt næsten lige strax Byen utålelig, tog da derfra til sit Familiegods Kosse, lagde store Planer til at blive sine

Livegnes Velgørerinde, og vilde "danne og lyksaliggøre" det esthiske Folk. I 1795 drog hun fra Kosse tilbage til Riga, efter nogle Måneders Ophold dør til Berlin, og levede i 1796 først i Lausanne, senere i Genève med sin Ven Abbed Becker. Hun omgås de franske Emigrantfamilier, lader sig forgode og dyrke, iler fra Fest til Fest og danser allevegne Sjalsdansen, som nu en Tidlang bliver den allerede modne Kvindes Hovedlidenskab. Med sin Ven Emigranten de Vallin rejser hun, da også ganske unge Damer begynder at forsøge sig i Sjalsdansen, til München. Da Vallin må rejse tilbage til Frankrig og Becker er død, længes Fru de Krüdeners pludselig efter sin Mand og sit Stedbarn, men af Genforeningen bliver kun et flygtigt Sammentræf i München, hvor hun har den Fornøjelse at lære sin imidlertid voxne Steddatter at kende. Hun drager til Teplitz, derfra tilbage til München, atter til Teplitz og derfra til Berlin, hvor Hr. de Krüdeners 1800 er bleven udnævnt til Afsending ved det preussiske Hof. Hun har sikkert i denne Tid skiftet Elskere endnu hyppigere end Opholdssted.

Vinteren 1800-1801 tilbragte hun nu i Berlin som russisk Ministerfrue, men gjorde ved sin Upunktlighed og hele Uberegnelighed alt andet end Lykke ved Friedrich Wilhelm III's punktligt Hof. Hun stræbte imidlertid udelukkende efter at gøre Lykke i Selskabslivet, og da Ungdommen var forbi, søgte hun at tiltrække sig Opmærksomhed ved sine Kjølens "Forvovenhed". Hun havde aldrig været nogen Skønhed, men dog altid en Personlighed med sjældent Udtryk og sjælden Ynde. Den Simpelhed i Smag og Optræden, som ti År tidligere havde gjort hende så forførelig, havde nu veget Pladsen for en Lyst til at gøre Opsigt ved dristig Påklædning eller Afklædning; hun dækkede sit endnu bestandig smukke askefarvede Hår efter Tidens Mode med en Paryk. Hendes Træk og hendes Hudfarve havde ikke mere Ungdommens Friskhed.

På dette Tidspunkt er det, at hendes urolige, endnu bestandig til stærke Sindsbevægelser trængende Hjerter åbner sig for de første Glimt af religiøst Sværmeri. I et Brev fra hende til hendes nærmeste Veninde findes disse Ord: "Skal jeg tilstå dig det? Det er i mit Hjertes Ydmyghed jeg taler. Du véd, at jeg ikke er hovmodig, kan den Kristne være det? Jeg tror, at Gud har villet velsigne min Mand fra det Øjeblik af, da jeg atter er vendt tilbage til ham. Der er ingen Art Goder eller Begunstigelser, som han jo opnår. Hvorfor skulde jeg ikke tro, at et fromt Hjerter, som beder til Himlen simpelt og tillidsfuldt om at hjælpe det at bidrage til en andens Lykke, må få sin Bøn opfyldt?"

Nej, hvorfor skulde man ikke tro det? Vi for vor Part vilde gerne tro, at det var Fru de Krüdeners Nærværelse, der bragte Forsynet til at overhøbe Baronens med Ordener, hvis vi ikke med stor Sikkerhed vidste, at det var en anden mindre romantisk Årsag, der bevægede Kejser Paul den Første dertil. Sagen var den, at midt under en Fest, som Baronens gav i Berlin for det preussiske Kongehus og Storfyrstinde Helene, ankom et Ilbrev fra Selvherskeren over alle Russer, der befalede Krüdeners øjeblikkelig at erklære Preussen Krig. De Kongelige var endnu i Huset. Istedendfor imidlertid at splitte Festen ved at vise de Dansende dette Medusahoved, lod den russiske Afsending roligt sine Gæster danse, og da han som Politiker indså, hvor uklog og skæbnsvanger for Rusland en sådan Krig vilde være, skrev han istedenfor at adlyde Befalingen et frarådende Brev til sin Kejser, vel vidende, at efter al menneskelig Beregning var fra nu af Sibirien ham vis til hans Død. Selvfølgelig sagde han intet Ord herom til sin Kone. Det Usandsynlige skete, Paul blev omstemt, og i sin Beundring for sin Ministers Mod og Klogskab overøste han ham med Beviser på sin Yndest. Man ser altså, at der gives en anden Forklaring end Fru de Krüdeners.

Fra nu af får hendes Breve et mere og mere gudeligt og opbyggeligt Præg. Hun betegner nu Religionen som sin Tilflugt mod Tungtsind; hun taler om de tusinde Kilder til Glæde, som udspringer fra den.

Midt i alt dette en ny Kærlighedsforbindelse og et nyt Brud. Hun har igen forladt sin Mand, er først i Sommeren 1801 i Teplitz, dernæst længe hos Fru de Staël i Coppet, hvor Lysten til at gøre Opsigt i Literaturen vækkes hos hende, og hvor hun rask nedskriver tre Noveller og Begyndelsen af en Roman. For at kunne gøre denne så fuldkommen som muligt, må hun til Paris, indhente Bernardin de Saint-Pierre's Råd og gøre Chateaubriands Bekendtskab. Chateaubriand forærer hende her et Exemplar af sin

Kristendommens Ånd, før han endnu har fordelt sine Fnexemplarer, og hun er ikke lidet stolt af, at Fru de Staël finder dette Exemplar på hendes Bord. Hun gjorde imidlertid så åbenmundet og hensynsløs Brug af den hende viste Tillid, at Chateaubriand for lang Tid trak sig tilbage fra hende og et Brud med Nød og neppe blev undgået.

Hun overraskes i Paris ved Efterretningen om Krüdeners pludselige Død. Hun lukker sig inde, hun sørger og angrer. Det havde været "hendes Yndlingsdrøm engang påny at vende tilbage til ham, lette ham Årenes Byrde og gengælde hans uendelige Godhed". Det varede dog ikke længe, før Fru de Krüdeners opgav sin Indesluttethed. Efter i sine små første Fortællinger at have efterlignet Saint Pierre's Skrivemåde havde hun nu fået sin lille Roman skrevet færdig. Dens Navn var *Valérie*; hendes Ungdoms Forhold til Alexander Stakjev havde afgivet dens Indhold. Den er påvirket af *Werther*, stemningsfuld og godt skrevet. Det var imidlertid ikke Fru de Krüdeners nok at skrive en Roman. Det gjaldt om at få den læst og bemærket. Måden, hvorpå hun greb dette an, viser, at hun på dette Tidspunkt til Trods for sine Tilløb endnu ikke havde forset Verden helt. Hun nøjedes ikke med de almindelige Fif som at underkaste Bogen i Håndskrift den ene Kritikers Bedømmelse efter den anden, læse den op i Selskab helt eller delvis og lignende, nej, det gjaldt for hende om grundigt at forberede den Lykke, hun vilde gøre. Hun tilskrev da først en Ven i Paris, Doktor Gay, en ubekendt og forfængelig Læge, hvis Løbebane hun havde lovet i Tidens Løb at tage sig af, følgende Linjer:

"... Jeg har en anden Bøn at bede Dem om: lad en god Versemager gøre nogle Vers til vor Veninde Sidonie (Sidonie er Heltinden i Fru de Krüdeners første Fortælling). Over disse Vers, som jeg ikke behøver at anbefale Dem, og som bør være så smagfulde som muligt, skal kun stå denne Overskrift: *Til Sidonie*. Man skal sige til hende: Hvorfor bor du i Provinserne, hvorfor berøver dit tilbagetrukne Liv os din Ynde og dit Vid? Kalder den Lykke, du gør, dig da ikke til Paris? Dine Yndigheder, dine Talenter vil kun der blive beundrede, som de bør beundres. Man har skildret din fortryllende Dans, men hvem kan skildre Alt, hvad der udmærker dig! — Min Ven, det er til Venskabet, at jeg betror dette, jeg er ganske skamfuld på Sidonie's Vegne, thi jeg kender hendes Beskedenhed. De véd, at hun' ikke er forfængelig, jeg har da mere væsenlige Grunde end en elendig Forfængelighed både til at bede Dem lade disse Vers skrive og til andet mere: Sig især, at hun lever så tilbagetrukket, og at man kun i Paris bliver påskønnet. Sørg for, at man ikke gætter på Dem. Lad disse Vers blive trykte i en Aftenavis. Det er sandt, at Sidonie er bleven skildret som dansende i *Delphine*. Læs det, det vil mere Dem. Men der må ikke stå, at det er i *Delphine*, at man har skildret hende. Kun af Overskriften *Til Sidonie* må det kunne ses, til hvem Versene er. Vær så god at betale Avisen. Jeg håber at kunne forklare Dem mine Bevæggrunde. Send mig hurtigt det Blad, hvori det bliver trykt. Hvis Bladet ikke vil indlade sig derpå eller hvis det varer for længe, så send mig Håndskriftet, og man vil få det indrykket i et herværende Blad. De forpligter derved i høj Grad Deres Veninde, hun vil mundtlig forklare Dem, hvorfor hun har bedet Dem derom. De kender hendes Skyhed, hendes Hang til Ensomhed og hendes ringe Lyst til at blive rost, men det gælder om at gøre hende en væsenlig Tjeneste."

Fjorten Dage senere nyt Brev om samme Genstand, nye Forespørgsler, om Doktoren har læst *Delphine*. Bestandigt samme Emne: "Fru de Staël har sagt til Sidonie, at hun har villet skildre hendes Dans, og De kan finde det i første Bind. Hun har efter Fleres Mening dør malt Sidonie's Ansigt, hendes Måde at tale på og hendes Indbildningskraft, og så har hun blandet sine egne religiøse og politiske Meninger ind deri, thi Sidonie har *en dyb Religiositet* og blander sig meget lidt i Politik." Nu følger nye Anvisninger med Hensyn til Digtet:

"Der må vel stå, at man har skildret hendes Talent til at danse, men der må ikke stå *man*, men simpelthen: En dygtig Pensel malede din Dans; den Lykke, du gør overalt, er bekendt, din Skønhed er bleven besunget ligesåvel som dit Vid, og dog skjuler du den uophørligt for Verden. Et hjembundet, ensomt Liv, det er hvad du foretrækker. Der søger du Lykken i din Fromhed, i Naturen og i Studier osv. osv., se, kære Ven, det er hvad jeg forlanger af Dem, jeg skal senere forklare Dem hvorfor."

Elegien ankommer, Fru de Krüdener kvitterer for Modtagelsen med følgende Brev: "Det er ikke mer end billigt, kære Doktor, at De selv får en Afskrift af den yndige Elegi, De har skrevet for mig, jeg sender Dem hermed en; jeg ønsker selv at beholde Deres." Elegien lyder:

"Hvad søger du i dit ensomme Liv? Paris, som er besnæret af den Fortryllelse, der udgår fra dig, af din Ynde, af de glimrende Gaver, som Himlen har skænket dig, tilbyder dig jo dog Hjerter nok, som din fintfølede Ånd har lagt i Lænker. Vi så dig, vi flokkedes om dig hin Dag, da du udøvede Elegancens forførende, Skønhedens tvingende Magt, hin Dag, da du, vis på Geniets Palme, ikke vragede de Lovprisninger, der tilfalder Talentet. Allerede dengang fik en sindrig Sanger dig til at smile, da han vovede at føje sin spæde Stemme til de Vises Kor og udkastede Billedet af din magiske Dans; men svinder ikke Mindet om hine Festdage for det Tordenslag, hvormed Himlen nu har ramt dig? Forener vore Hjerter sig ikke med dine tungsindige Tanker, har de ikke i tavs Andagt sukket ved din Kval? Vi vil ikke krænke dig med afmægtig Trøst, den affekterede Afgift, som man yder en affekteret Sorg: Vi hørte dig sukke og vi sukkede med. — Vi sukkede med, og du flyr! Hvorfor flyr du? Sørgefloret bedækker os, Kunsterne forstummer rundt om dig, Elskoven skjuler sig, og med den det hele livfulde Følge, der fordum udgjorde din Lyst og din Hæder."

Halvdelen af Elegien er endnu tilbage; men den hele vilde være for vidtløftig. Brevet slutter, så: "Jeg sender Dem denne Elegi, hvis antike Farve [!] og Skønhed jeg beundrer. Uden at ville tilegne mig andet af den end den Sørgmodighed, som De rigtigt har iagttaget hos mig, og som De har villet lindre, har jeg såmeget andet at sige Dem, kære Doktor, langt mere smigrende for Dem, men her er ikke mere Plads, og mit erkendtlige Hjerte kan kun sende Deres storladne og for Menneskeheden så nyttige Kunst [!] min Tak."

Doktor Gay lod det ikke blive derved, men gav sig så til at rime sin Prosa. Hans Veninde skriver til ham: "Sidonie har overdraget mig at bevidne den elskværdigste af alle Venner hendes ømmeste Tak. Versene var yndige, de er allerede trykte. Hvilken lykkelig Gave har ikke den, som har skrevet dem! Hvor man ser, at han er Sidonies Ven! Hvor han maler, hvad han vil sige! Det er Sjælen selv, som har ført Penslen i hvert eneste Strøg, og det er en så højbåren Sjæl... Sidonie har også modtaget en Elegi i Prosa, som De må kende og som hun finder yderst skøn. Hvilket smukt Talent der ligger i denne ophøjede og simple Manér, og hvor må man elske den Ånd, der forstår at tale et sådant Sprog! Man har forandret nogle Vers, meget lidt, de er lykkedes fortrinligt og har opfyldt Hensigten."

Man ser, at Sidonie ikke nøjedes med at skrive Kladderne til Lovsangene over sig, men også gik Renskriften efter. Iøvrigt er en længere Dvælen ved denne Fremgangsmåde overflødig. Den utrættelige Doktor forfatter endnu flere Digte, og nye Anmodninger om at plage alle mulige Kritikere følger. Hvad den religiøst bevægede Historiker Michaud angår, der anvendte tredive År af sit Liv på at skrive Korstogenes Historie, da gjorde hans yderst nære Forhold til Digterinden enhver Opfordring overflødig. Han forfattede en varm Kritik. Endelig er da Fru de Krüdener så vidt, at hun kan skrive til sin Veninde: "Mit Helbred er langt bedre, jeg har været otte Nætter itræk på Bal uden at føle nogen Ulempe deraf. Hvilken Lykke, min Veninde, jeg kan ikke sige dig, hvor fejret jeg er, og det regner ned med Vers; Æresbevisningerne overvælder mig, man strides om et Ord af mig som om en Gunst. Det er tusinde Gange mere end jeg fortjener, men *Forsynet ynder at overvælde sine Børn med Velgerninger*, selv når de ikke fortjener det ... Jeg vilde betragte det som en Fejghed ikke at udgive et Værk, som jeg antager for nyttigt, og betragter derfor min Rejse til Paris som *en Pligt*, medens mit Hjerte, min Indbildningskraft, Alt drager mig til Genfersøen."

Så rejser hun da til Paris, og i December 1803 udkommer *Valérie*. Alle Fru de Krüdeners Batterier holdt parat til at give Bogen Salut. Ikke en eneste Effekt gik tabt; alle Kritikens Klokker klemte. Som en dygtig General manglede hun ikke selv på Valpladsen; hun kørte fra det ene Modemagasin til det andet for ukendt at forlange snart Skærf, snart Hatte, snart Fjær, snart Guirlander, snart Bånd *à la Valérie*. Da nu Kræmmerne så denne fremmede, endnu smukke og meget elegante Dame komme kørende i sin Vogn for med en sådan Sikkerhed at forlange Fantasi-genstande, hun opfandt, gjorde de

deres Yderste for at komme på det Rene med hvad det var, hun ønskede, og tilfredsstillte hende. Når de unge Piger i Magasinerne blev forbavsede over disse urimelige Forlangender og benegtede slige Varers Existens, smilte Fru de Krüdeners med så megen Godhed og beklagede dem såmeget, fordi de endnu ikke kendte Romanen *Valérie*, at hun snart havde gjort dem til ivrige Hververe af Læsere til hendes Bog. Med sine Indkøb kørte hun så til en ny Butik og opnåede derved i få Dage en så ivrig Kappelstrid mellem Købmændene med Hensyn til Sager à la *Valérie*, at hendes Veninder, når de på hendes Angivelser begav sig hen til de Handlende og spurgte om disse Varer, blev uskyldige Medskyldige i hendes Kunstgreb og ikke kunde Andet end afgive deres Vidnesbyrd for hendes Triumf.

Fru de Krüdeners skriver nu til sin Veninde: "Den Lykke, *Valérie* gør, er fuldendt og uøst. Man sagde endnu forleden til mig: Der er noget *overnaturligt* i dette Held. Ja, min Veninde, Himlen har villet, at disse Ideer, denne renere Moral skulde udbrede sig i Frankrig, hvor den endnu er mindre kendt."

Neppe var denne feberagtige Trang til at gøre sig gældende bleven tilfredsstillt, neppe havde dette udsøgte Hykleri fået Tid til at udfolde sig i sin fulde Blomst, før Fru de Krüdeners's virkelige Omvendelse indtrådte. Hermed gik det således til. En Dag i Året 1805 hændte det sig, at da hun i Riga sad ved sit Vindue og hilste ned til en af sine talrige Tilbedere, hvem hun havde udmærket i Skaren, blev denne Mand ramt af et pludseligt Slag og faldt død om. Denne Begivenhed gjorde hende yderst nedslået. Under hendes tungsindige Tilstand skete det så, at hun, som jo dog ikke af bare Sørgmodighed kunde rive sig løs fra Jordelivets uafviselige Fornødenheder, en Dag sendte Bud efter en Skomager for at han skulde tage Mål af hende til et Par Sko. Manden kom, hun så slet ikke på ham, medens han tog Mål. Pludselig blev hun slået af det glade Udtryk i hans Ansigt. "Er De lykkelig?" sagde hun til ham. "Jeg er det lykkeligste Menneske af Verden" var Svaret. Denne Skomagervend var en Opvakt, han hørte til de mähriske Brøders Menighed, var iøvrigt en arbejdssky Person, der holdt sig hjemme hos sin Moder, Fru Blau, som var en af de farligste Hyklere og helligste Bedragersker i Riga, der havde sit Livsophold ved at trække fornemme gudelige Meningsfæller op. Synet af Svendens Lykke virkede så stærkt på Fru de Krüdeners let bevægelige Hjerter, at hun atter og atter besøgte hans Moder og ham. Hos dem lærte hun flere og flere af de mähriske Brødre at kende, og snart var hun ligeså opfyldt af Kristendommens Sandhed som de. Til en langsom Indøvelse i Kristendom havde hun ikke duet. Men den herrnhutiske Lære om pludselig Vakthed og afgørende Gennembrud var vel egnet til at slå ned i hendes Sind, nu da hun havde de fyrretyve bag sig.

Med den samme Lidenskab, hvormed hun havde omfattet alle Genstandene for sin Ungdoms Kærlighed, omfattede hun nu Genstanden for sin ældre Alders Følelser. Fra nu af viser det religiøse Sværmeri sig ligeligt i hendes Ord og Handlinger. Hun deler sig mellem Andagtsøvelser og Velgørenhed. Hendes hele tidligere Liv synes hende Vildfarelse og Dårskab. Hun er kun Et, Kærlighed til sin Frelser. "Der er ikke en Tanke i mig, som ikke vil behage ham, tjene ham, ofre ham Alt, ham, som forunder mig kun at ville udånde Kærlighed over alle mine Medmennesker og som i Fremtiden kun viser mig Glimt af Saligheden. O, dersom Menneskene blot vidste, hvilken Lykke man nyder i Religionen, hvor vilde de da ikke sky alle andre Bekymringer end den for deres Sjæl!"

Det er i denne Sindstilstand, at hun, som fra Sommeren 1806 påny havde begivet sig på Rejser, kort efter Slaget ved Jena gør Dronning Luise af Preussens nærmere Bekendtskab. Nedbrudt af Ulykkerne, som denne var, viste hun sig modtagelig for Fru de Krüdeners glødende religiøse Veltalenhed. Denne opnåede betydelig Indflydelse på hende og gennem hende på Kongen. Et Bevis afgiver disse Ord af et langt senere Brev fra Dronningen til hende. "Jeg skylder Deres fortræffelige Hjerter en Tilståelse, der, som jeg sikkert véd, vil aflokke Dem Glædestårer. Det er, at De har gjort mig bedre end jeg var. Deres sande Tale, de Samtaler, vi har havt sammen om Religion og Kristendom, har gjort det dybeste Indtryk på mig." Fru de Krüdeners rejste til Karlsruhe for at lære Jung-Stilling at kende. Han, der var optrådt i Literaturen med Skildringen af sit barnligt fromme Liv som Skræddersvend og der som medicinsk Student i Strassburg havde omgædet Goethe og vundet ham for sig, var efter at have virket som dygtig Øjenlæge og dernæst som Professor i Statsvidenskaberne bleven en Art Profet for

Sydtysklands Pietister og blev dyrket som Helgen af de fromme Hof- og Adelskresse i Baden. Han havde ikke kunnet tåle denne Dyrkelse og var bleven et indbildsk og næsten utilregneligt gammelt Vrøvl, der roste sig af Kendskab til en højere Verden og ved Udlægning af Johannes' Åbenbaring vidste Guds Hemmeligheder forud. Fru de Krüdeners hyldede ham som sin store Mester og Vejleder, og den 67årige Mand var svag for fine Damers Beundring. Der udviklede sig et inderligt Forhold mellem hende og den gamle Åndeseer, der netop da skrev på sin *Theorie der Geisterkunde*. Hun gik ind på det Udslag af hans Visdom, at det tusindårige Rige vilde tage sin Begyndelse År 1816 eller senest 1819.

Kort derefter traf hun Dronning Hortense, der ligeledes følte sig stærkt tiltrukket af hende, så stærkt, at hun endog modtog hende hver Morgen som sin Gæst. Dog synes Fru Juliane nærmest at have fængslet Dronningen ved at forelæse hende en utrykt Roman *Othilde*, som hun havde under Arbejde, i hvilken det gudelige Sigte ikke udelukkede Fremstillingen af en "i Sandhed delicious" Kærlighedshistorie.

Hun begyndte nu at give Exempel på enhver Art af kristelig Ydmyghed. I Karlsruhe gik hun op i de smudsigste Kvistkamre for at udføre Kærlighedsgerninger. Da hun en Dag på Gaden traf en ung Tjenestepige grædende over at skulle feje den, tog hun Kosten ud af hendes Hånd og fejede for hende.

Elsass var på dette Tidspunkt et Land i forunderlig åndelig Forfatning. Revolutionens Ugudelighed havde revet nogle af dets mest fremskredne Børn med sig, men skræmt Hovedmassen af dets protestantiske Indvånere ind i en Sysselsættelse med al Slags religiøs Lønlære, der fik sit Hovedudslag i Troen på det tusindårige Riges nære Komme. Den ypperste Gejstlige i Elsass var den for oprigtig Fromhed almindeligt hædrede Pastor Oberlin i Waldbach, men han var forrykt nok til at udkaste geografiske Kort over Himmerig og en Byplan for det himmelske Jerusalem. Han vidste Besked med de Saliges Rangforordning og stod i stadig Forbindelse med afdøde Venner. Forsynet med Anbefalingsbreve til ham og hans Fæller drog Fru de Krüdeners nu til Elsass.

Hun havde bragt i Erfaring, at der i Markkirch levede en tysk Præst ved Navn Fontaines, der var bekendt i Egnen for at kunne gøre Mirakler, og at der hos ham opholdt sig en berømt Profetinde Marie Kummer (kaldet die Kummerin), en hysterisk Bondepige fra Württemberg, der stod i stadigt Samkvem med Serafer og Keruber og som i sine synske Tilstande gav Gudesvar og forudsagde Fremtiden. Hun erfor endvidere, at Fontaines havde ytret Ønske om at lære den guddommeligt beændede Dame fra Norden at kende, om hvem Marie Kummerin havde haft en Åbenbaring. Fru de Krüdeners drog til ham i Juni 1808. Han modtog hende højtideligt i Husets Dør med Johannes' Spørgsmål til Jesus: Er du den, der skal komme, eller skal vi forvente en anden? Smigret og henrykt forblev Fru de Krüdeners under hans Tag, fordybede sig med ham, der almindeligt gjaldt for hendes Elsker, i Studiet af Johannes' Åbenbaring, og lyttede daglig til Marie Kummerins Spådomme om den høje Sendelse og den store Fremtid, der var hende forbeholdt, og under hvilken Fontaines skulde være hendes Apostel. Til en Veninde skrev hun: "Jeg er den lykkeligste Skabning af Verden ... Tidens Fylde kommer, store Trængsler vil bryde ind over Jorden, men Du behøver ikke at nære nogen Frygt. Herrens Rige er nær, og han selv vil i tusind År herske på Jorden", og fremdeles: "Tænk at jeg i Ordets bogstaveligste Forstand har oplevet Mirakler. Du har ingen Anelse om den Lykke, de føler, der helt giver sig hen til Jesus Kristus. Jeg har af hans Godhed og Barmhjertighed fået det bestemte Løfte, at han vil opfylde de Bønner, jeg retter til ham for mine Slægtninge og Venner."

Det lader sig ikke negte, at de Udtryk, hvormed hun skildrer den nye Flamme i sit Indre, har en betænkelig Lighed med Udtrykkene for slet ikke himmelsk Kærlighed. Om Gud hedder det: "Hvor skulde jeg kunne sige, hvilken Ømhed der brænder i mit Hjerte, hvorledes mine Tårer triller, hvilke Ord der skælver i hele mit Væsen, når jeg føler mig således elsket, jeg stakkels Jordorm! Nylig sagde jeg til Gud: Hvad kan jeg sige dig, o du min Højtelskede! (*O bon bienaimé*), o kunde jeg råbe det ud over hele Verden, gennem alle Himlene, hvor højt jeg elsker dig! O kunde jeg føre ikke alene alle Mennesker, men alle de oprørske Ånder tilbage til dig!"

Der findes i Vaticanet et Billede af en moderne Italiener, på hvilket en Nonne knæler for Kristus, der besvarer hendes svømmende Blik med de ømmeste Øjekast. Det falder En uvilkårligt ind, når man læser Fru de Krüdeners Udbrud under hendes gudelige Rus. Et andet Sted hedder det: "Hvad det gælder om, er at elske og bringe Andre til at elske den elskværdigste (*le plus aimable*), den bedste, den ømmeste af alle Fædre." Under hendes gudelige Rundrejser, på hvilke hun overalt præker og omvender, har en ung Missionær sluttet sig til hende, en af de Mange, af hvem hun blev skuffet; men strax efter hans Ankomst udmaler hun deres fælles Gudstjeneste i Ord som disse: "Hvilken Ånd! kan De forestille Dem Lyksaligheden ved vore Altergange? Intet afmaler den; vi kunde ikke engang høre, hvad der blev sagt." Det er umuligt at læse dette, uden at mindes nogle Ord af en af hendes Ungdomstilbedere: "Lezay påstår (siger Chênedollé), at Fru de Krüdeners i de mest afgørende Øjeblikke med sin Elsker beder til Gud og siger: "Min Gud, hvor jeg er lykkelig! Jeg beder Dig om Tilgivelse for dette Overmål af Lykke!" Og han tilføjer: "Hun modtager Offeret på Kærlighedens Alter som en Kvinde modtager Nadveren." (Manuskript af Chênedollé, citeret af Sainte-Beuve i *Derniers Portraits*, 290.) Tilsvarende gudelige Stemninger findes iøvrigt hos alle Tidens Mystikere.

Såvel Fontaines som Marie Kummerin havde imidlertid — hvad Fru de Krüdeners ikke vidste — en alt andet end tillidindgydende Fortid.

Ved Revolutionens Udbrud var den tyveårige Fontaines optrådt som hidsig Jakobiner; han havde i Eulogius Schneiders Følge under Rædselsregeringen været en af de ivrigste til at holde Taler mod Gejstligheden, lukke Kirker, plyndre Strassburger Münster osv. Han talte i Fornuftens Templer, lod sig udnævne til protestantisk Præst, giftede sig og vakte så stærk Forargelse, at han måtte nedlægge sit Embede. Dette hindrede ham dog ikke i strax efter Modrevolutionens Sejr som Talsmand for de yderligst gående Pietister at blive Præst påny og opnå betydeligt Ry som Djævlebesværger. Da det imidlertid kom for Dagen, at han i tre År (1801-4) havde sat næsten hele sin Menigheds Formue over Styr, måtte han gøre sig usynlig i nogen Tid. Snart fik han dog atter Præstekald og var fra 1805 af i Markirch, hvor han to År efter tog Marie Kummerin i Huset, der vel under sit lange Landstrygerliv et Par Gange havde skiftet Religion, men dog nød umådelig Ærefrygt i pietistiske Særmenigheder. Hun var af en Pastor Hiller først bleven viet til Jesus, havde derpå med samme Præst fået en Søn, hvis Bestemmelse skulde være den at optræde som Vidnet i Johannes' Åbenbarings 11, 3, hun var imidlertid af den verdsligt sindede Øvrighed bleven straffet med Gabestok og Tugthus. Da hun kom ud deraf, forkyndte hun Verdens Undergang og en almindelig Udvandring af de Fromme til det hellige Land. Virkelig fik hun en Mængde Tåber til at begive sig på Vejen til Jerusalem og betro hende Rejsekassen; men i Wien blev hun fængslet og rejste efter udstået Straf derfra til Elsass, hvor netop da en Komet, som havde vist sig i Oktober 1807, gav hende Anledning til opsigtvækkende Spådomme om Pest, Hungersnød og Krig, og hvor Rygtet om den russiske Dames Ankomst bevægede hende til et Syn, som røbede, hvilken mægtig Gerning denne var kaldet til at udøve.

Da Fru de Krüdeners i fulde otte Måneder havde nydt den opbyggelige Omgang med Fontaines og Marie Kummerin i den førstes Hus, begyndte Fontaines at føle sig utryk i Egnen. Hans Fortid var ved at komme op. Følgelig modtog Marie Kummerin netop nu ved en Åbenbaring det guddommelige Hverv at drage til Württemberg og der grunde en Koloni af sande Kristne. Trekløveret begav sig på Vejen, og ved de gudelige Forsamlinger i Tyskland optrådte nu Fontaines i et sort, Fru de Krüdeners i et blå, Marie Kummerin i et gråt Kostume. De forkyndte Verdens nær forestående Undergang, men ivrede rigtignok tillige uforsigtigt mod Landets ugudelige Fyrste, der havde indført en ny Liturgi, hvad der havde til Følge at Marie Kummerin blev sat fast påny og de to øvrige udviste. Disse gik til Baden, hvor den en kort Tid fængslede snart indhentede dem, og fortsatte dær såvel deres inderlige Samliv som deres Andagtsøvelser og Forkyndelser.

Da en dødelig Sygdom, som ramte Fru de Krüdeners Moder, kaldte Datteren til Riga, afholdt hun også dær fromme Forsamlinger med Udlægning af Johannes' Åbenbaring og Udvikling af Nadveren. Her optrådte den fromme Skomagervends fromme Moder Fru Blau ved hendes Side som Forkynderinde.

Derfra rejste hun i Slutningen af 1811 tilbage til Karlsruhe, hvorfra Fontaines var bleven bortjaget, men hvor hun påny virkede i Overensstemmelse med Marie Kummerin, der her gjaldt for en mægtig Profetinde, siden hun havde spået den hvide Engels Sejr over den sorte og at det Folk fra Norden, hvorom Jeremias havde talt, vilde vise sig. Den fransk-russiske Krigs Indtræden godtgjorde jo hendes Spådomsgave og da Efterretningen kom om den russiske Hovedstads Brand, var hun fredhellig.

At Fru de Krüdeners personligt var overbevist om sin Viljes Renhed og fuldstændigt oprigtig i hele sin Væremåde er hævet over Tvivl. Ikke blot at hun selv er omvendt, men Omvender-Lidenskaben syder i hendes Indre. Atter og atter kommer den Tanke op i hende, at omvende endog Djævelen og Helvedes Beboere. Det forstår sig, at hun måtte bære megen hård Miskendelse af dem, der ikke kunde tro på den Forandring, der var foregået med hende. Selv hendes egen Moder havde foragtet hende og ophørt at skrive. Men ingen Miskendelse rokkede hendes religiøse Begejstring, der gjorde Indtryk endog på Forstandsmennesker. Den liflandske Gejstlighedens Overhoved, Rationalisten Sonntag, der har iagttaget hendes Færd i Riga 1811, skriver mange År efter om hende, at han som Embedsmand dengang havde måttet afbryde sin Forbindelse med hende, men han er hende det Vidnesbyrd skyldig, at hun havde den dybeste, rene, virksomste, mest selvforglemmende, mest selvopofrende Medfølelse med enhver menneskelig Lidelse eller Trang.

Snart får hun også Spådomsgave. Spådomsgaven er på denne Tid hyppig. Såvel Maistre som Bonald spåede mange År i Forvejen Kongefamiliens Tilbagekomst og blev højligt ansete derfor. Hvor deres Forudsigelser imidlertid antager et bestemtere Præg, går det disse Spådomme som Oldtidens: de slår ikke ind. For blot at nævne nogle Exempler, så siger Maistre i Anledning af Planerne til Oprettelse af et Regeringssæde i Nordamerika: "Man kan vædde ti mod en på, at Byen ikke vil blive bygget, eller at den ikke vil blive kaldt Washington, eller at Kongressen ikke vil komme til at have sit Sæde der", og alle disse tre Ting skete. I 1807 skriver han (*Lettres et opuscules* S. 98): "Intet kan genoprette Preussens Magt. Denne navnkundige Bygning, der var opført af Blod, Skarn, falsk Mønt og Flyveskriftblade, er styrtet sammen i et Øjeblik og er for al Tid forbi." Således spåede han også, at Bourbon'ernes Genindførelse vilde ske i dybeste Fred uden Hjælp fra Fremmede, at Enevoldstanken og Adelsmagten vilde gå styrkede ud af Revolutionen osv. Når adskillige af Bonalds Profetier (i hans *Lære om Magten*) slog noget bedre ind, da ligger det simpelt i, at den, som spår det Forgængeliges Ophør, nødvendigvis engang får Ret, og at der er Ting angående Fremtiden, om hvilke Hamlets Ord gælder, at der ikke behøves nogen Ånd fra Graven til at sige os dem.

Fru de Krüdeners Spådomme fik imidlertid mere at betyde end nogen af Tidsalderens andre Profeters. I et Brev fra Strassburg til en russisk Hofdame har hun (Oktober 1814) skrevet: "Vi skal snart se det skyldige Frankrig tugtet, det, som ifølge den evige Bestemmelse skulde have været skånet, ifald det var vedblevet med at underkaste sig Korset." Hvorledes kunde dette senere, efter Napoleons Tilbagkomst fra Elba, udlægges anderledes end som en hemmelighedsfuld Forudviden derom!

Hun havde fremdeles skrevet: "Uvejret nærmer sig; de Liljer, som den Evige havde bevaret, hint Sindbillede, der består i en ren, spæd Blomst, som et Herskerspir af Jern havde knækket, fordi den Evige vilde det således, disse Liljer, der burde have indanket deres Sag for Guds Renheds og Kærligheds Domstol, har kun vist sig for at forsvinde." Hvad kunde dette være Andet end en Spådom om Ludvig den 18des Flugt for Napoleon!

Efterretningen om disse Forudsigelser fløj Europa rundt, men nåede allerførst til Kejser Alexander, på hvem de gjorde det dybeste Indtryk. Stærkt medtaget som han var af Felttogene i 1813-1814, stærkt plaget som han var af Samvittighedsnag, stærkt nedbrudt som han var af Sorg over at en Elskerinde, han i elleve År havde været knyttet til, for ham havde foretrukket en af hans Adjutanter, og over at deres eneste Barn, der overhovedet var hans eneste, pludseligt døde; stærkt svækket som han var af allehånde Udskejelser, befandt han sig i høj Grad forberedt til en Påvirkning af gudfrygtig Lønlære.

(Chateaubriand: *Congrès de Vérone* I, 147.)

Han var bleven opdraget uden nogensomhelst Undervisning i Religion. Da han under sit Nedslæthed efter Moskvá's Erobring af Fyrst Galizin var bleven henvist til Bibelen, erfoer han, at en russisk Bibel overhovedet ikke fandtes i Vinterpaladset så man foreløbig måtte nøjes med at skaffe ham en fransk Oversættelse af Vulgata. Indtrykkene fra Wiener-Kongressen, af Østerrigs Troløshed og Frankrigs Utaknemmelighed og af den Uvilje, hvormed hans Yndlingsplan, Polens Genoprettelse, dør var bleven modtaget, havde nedbrudt al Tro til Menneskene hos ham. Skrækken over Napoleons Tilbagekomst fra Elba havde rystet hans Nerver. Fra det Øjeblik af, da han brød med sin Elskerinde, var han kommen under sin Hustrus, Kejserinde Elisabeths Indflydelse, der havde opgivet sine Elskere og var tyet til tungsindig Mystik. Hun bevægede ham til på sin Rejse til Karlsruhe at opsøge Jung-Stilling og høre dennes Mening om den politiske Situation, set fra Johannes' Åbenbarings Synspunkt. Jung meddelte ham, at Napoleon ikke var nogen anden end den i Åbenbaringen (9,11) omtalte Apollyon, Afgrundens Engel, og at det tusindårige Rige var nær.

Kejserinde Elisabeth opholdt sig 1814 ved Badens Hof, og her havde Fru de Krüdener allerede gjort hendes Bekendtskab. Med en af hendes Hofdamer, der sværmede for Kejseren, vedligeholdte den begejstrede Profetinde siden en Brevvexling, og Meningen var at hendes Breve skulde forelægges Alexander. Visse Vendinger var ligefrem beregnede på at læses af ham. Således denne: "Hvad De skriver til mig om Kejserens skønne og store Egenskaber, har jeg vidst forlængst; jeg véd også, at Herren vil berede mig den Glæde at se Kejseren, og at Mørkets Fyrste forgæves vil søge at hindre det; jeg har uendelig meget at sige Kejseren." Netop som dette Brev blev afsendt, flyttede Fru de Krüdener til Heilbronn, og da det russiske Hovedkvarter blev forlagt dertil, trådte vor Heltinde om Aftenen sent den 4. Juni 1815 uanmeldt og uskræmt af den hende afvisende Adjutant ind til Kejseren og forblev tre Timer hos ham. Da hun forlod ham, var Alexanders Øjne fugtige og han selv højst bevæget. Snart var hendes Indflydelse almægtig over ham. De indelukkede sig halve Dage sammen, bedende i Forening, læsende sammen i Skriften, drøftende teologiske Spørgsmål.

Tiden før Slaget ved Waterloo tilbringer de i Heidelberg med Salmelæsning. Efterretningen om de tabte Slag ved Ligny og Quatre-Bras 16de og 17de Juni træffer Alexander midt i Salmerne, der trøster ham over Nederlaget og forvisser ham om hans Sags Retfærdighed. Han beder og faster. Den 18de Juni leveres Slaget ved Waterloo; på Efterretningen derom rejser Alexander til Paris, men forlanger, at Fru de Krüdener strax skal følge ham. Hans højeste Sorg i dette Øjeblik er, at hans Broder Constantin ikke også er omvendt. Vor Seerinde besøger, før hun rejser fra Heidelberg, de Dødsdømte i Fængslet dér, præker med stor Virkning for dem og følger så Kejseren, over hvis kristelige Hensigter hun er i den højeste Henrykkelse.

I Paris når hendes Indflydelse Højdepunktet. Kejseren besøger hende samme Aften, hun kommer; hendes Bopæl i Hotel Montchenu bliver således indrettet, at Kejseren hver Time på Dagen ved Hjælp af en hemmelig Havedør fra sit Slot Elysée Bourbon kan komme ind i hendes Hus. Iøvrigt fristede ingen Adspredelse, ingen Fornøjelse ham, hvem Franskmændene få År tidligere havde kendt som så verdslig. "Jeg er Kristi Discipel", sagde han, "jeg går med Evangeliet i Hånden og kender kun det." Og hans Veninde skriver om ham: "Alexander er Guds Udvalgte. Han vandrer ad Forsagelsens Veje." Man måtte sikkert ty til Udtryk hentede fra Johannes' Åbenbaring for at betegne, hvad hun egenlig så i ham: Noget som en Opretter af det tusindårige Rige, en Fredens Engel med Magtens flammende Sværd, Lysets blonde Fyrste eller lignende, medens Napoleon for hende som for Adam Müller og hans Følgesvende var Djævelen selv. Alexander skulde genoprette Kristendommen på Jorden, udslette indtil det sidste Spor af Revolutionen og alle dens Gerninger. Til Gengæld kendte da Alexanders Ærefrygt og Taknemmelighed ingen Grænser: I Begyndelsen af September fandt en storartet Mønstring af 150,000 Mand russiske Tropper Sted for Alexanders Øjne på *Camp des Vertus* i Champagne. Fru de Krüdener kunde ikke fattes der. Om Morgenen tidligt allerede hentede Kejserens Vogn hende, og han modtog hende ikke som en Yndlingsundersåt, men som et Sendebud fra Himlen, der skulde føre hans Tropper til Sejr, en ny Jeanne d'Arc. "Mest med blottet Hoved, ellers med en lille Stråhat, som hun dog gerne bar på

sin Arm; med sit endnu bestandig blonde Hår hængende i Fletninger ned over Skuldrene, medens en Lok! nu og da faldt ned over Panden; iført en mørk og simpel Kjole, der blev elegant ved sit Snit og hendes Holdning, og som sammenholdtes af et simpelt Belte, således ankom hun ved Daggry, således stod hun i Bønnens Øjeblik for Fronten af de forbausede Tropper." (Sainte-Beuve efter et Øjenvidnes Beretning).

Et Årstid forinden havde Alexander læst en Bog af den tyske Mystiker Franz von Baader *Om den ved den franske Revolution hidførte Trang til en ny og inderligere Forbindelse mellem Religion og Politik* og havde under Påvirkning af den fattet en ubestemt Plan til at forene Europas kristelige Herskere til et hemmelighedsfuldt Forbund, der ganske særligt skulde være Guds Nåde anbefalet; men han havde i Wien måttet lade Planen falde. Nu forhandlede han om den med Fru de Krüdener. Hun greb den med des større Iver, som hun påstod, allerede selv ved Guds Nåde at have undfanget samme Tanke. Og hvem tør kalde det umuligt eller usandsynligt at en Tanke som denne virkelig kan være opstået i en stakkels fjantet Kvindes af gammelt Galanteri og ny Gudsfrygt forskruede Hjerne, Planen til *Den hellige Alliance*. Det er i ethvert Tilfælde mere end sandsynligt, at det er hende, Europa og Civilisationen har havt at takke for Ideen til den. En Mand, der er tilbøjelig til langt at undervurdere hendes Indflydelse, og som har Uret, hvor han benægter den, Dronning Luise af Preussens højtelskede Broder Storhertugen af Mecklenburg-Strelitz, skriver: "Fru de Krüdener har aldrig udøvet den ringeste Indflydelse på min englelige Søster af Preussen, ikke heller på Kongen, hendes Gemal, der bedømte denne sørgelig berømte Kvinde fuldkommen rigtigt. Hvad derimod Kejser Alexander angår, da havde hun til Gengæld således bemægtiget sig ham, at den hellige Alliance, som Kejseren foreslog og satte igennem, bør betragtes som denne Kvindes Værk alene; vær vis på, at jeg ikke vilde sige det, ifald jeg ikke vidste det bestemt."

Nogle Dage efter Ankomsten til Paris sagde Alexander til sin Veninde: "Jeg forlader Frankrig, men før min Afrejse vil jeg i et offentligt Aktstykke give Gud Fader, Gud Søn og Gud den Helligånd den Ære, vi skylder ham for den Beskyttelse, han har forundt os, og indbyde alle Folk til at slutte sig sammen i Underdanighed under Evangeliet. Han overrakte hende hermed et Papir. Det var Udkastet til Overenskomsten mellem de tre Monarker. Capefigue, der har set det, skriver: "Jeg har liggende for mig denne Overenskomst i Grundskrift, helt skrevet med Kejser Alexanders Hånd med Rettelser af Fru de Krüdener. Ordet *Den hellige Alliance* er skrevet af denne overordenlige Kvinde." — Altså endog til Navnet er hun Ophav. Hun valgte det med en Hentydning til Spådommene om de sidste Dage hos Profeten Daniel.

Når man nu, som vi, har fulgt denne Kvindes Fortid, har set, hvem og hvad hun var, og når man på den anden Side har noget Begreb om Revolutionen og hvad den var, så synes det En nærmest mærkværdigt, at hine Mindelser af Johannes' Åbenbaring og hine hellige Grundregler, formede af den Kvindehånd, der nogle År før købte Skærfene og Hattene *à la Valérie*, og af den samme Pen, der forfattede Elegien til Sidonie, femten År igennem havde Kraft til at dæmme op for Revolutionens fornyede Dønninger. Da først gav den historiske Udvikling, Videnskabens Fremskridt, Kunstens Dristighed, Hjerternes Svulmen sig et sådant Udslag i Handling, at Fortryllesen brast.

I Traktaten erklærer "i den højhellige og udelelige Treenigheds Navn" de tre Selvherskere "højtideligt, at det nærværende Aktstykke har til Hensigt for Verdens-Altets Åsyn at åbenbare deres urokkelige Beslutning, til Rettelsesnor for deres Færd, det være sig i Styrelsen af deres Stater eller i deres politiske Forhold til enhver anden Regering, kun at tage den hellige Religions Forskrifter, Kærlighed og Fred. Langtfra blot at være anvendelige i det private Liv bør disse Bud have umiddelbar Indflydelse på Fyrsternes Forsæt som det eneste Middel til at grundlægge de menneskelige Samfundsindretninger og råde Bod på deres Ufuldkommenhed."

Det var Ordlyden. Hvad der fra først af var oprigtigt og velment af det kejserlige Svaghovede, det blev med hykkelsk Kløgt godkendt af hans kronede Brødre. Hvem kender ikke Resten! Hvem véd ikke, hvad den hellige Alliance kom til at betyde, Indvarslingen af den almindelige europæiske Reaktion med

Råheden til Indhold og Løgnen til Form. Det var i dens Navn, at i det 19. Århundredes sørgeligste Årtier enhver selv den svageste Stræben mod åndelig og politisk Frihed blev forfulgt eller kvalt.

Frivilligt sluttede sig til Alliancen den Magt, der havde den største Interesse deraf, nemlig Paven. Uden smålig Hensyntagen til sin Stilling som den romersk-katolske Kirkes Hoved hævdede Paven til Skyerne sine Fæller: Alexander, den græsk-katolske Pave, Kongen af Preussen, den lutherske Pave, og Kongen af England, den anglikanske Pave. På Wienerkongressen fremlagde så Pius en Genoprejsningsplan, i Sammenligning med hvilken alle Fortidens Istandsætters Drømme blegnede og alle tidligere Forsøg på at føre de førrevolutionære Tilstande tilbage blev et Intet. Med et Pennestrøg var Revolutionens og Kejserdømmets Tilværelse udslettet. Det hellige romerske Rige skulde genoprettes, desuden hele Middelalderens Samfundsorden, Tiender, Kirkegodser, Skattefrihed for Gejstligheden og Inkvisition.

Resten af Fru de Krüdeners Liv frembyder ingen verdenshistorisk Interesse. Hun blev stedse mere oprigtig og stedse mere fanatisk i sin Tro; hendes Drift til at lægge den for Dagen i Gerning blev stedse mere brændende hed. At hjælpe Fattige og Syge blev hende en Hjertesag og Livssag. Hun prækede for de Fattige, stiftede Kirker og forkyndte Guds Riges Komme. Men fra det Øjeblik af, hun forsøger at tage Kristendommen praktisk, skifter hendes hele Stilling Karakter. Magthaverne, Øvrighederne, alle de Store, der, så længe hun holdt sig til Hofferne, havde gjort hende deres Opvartning, så, så snart hun henvendte sig til Befolkningen, med sikkert Instinkt en Fjende i hende. Snart drog hun gennem Schweiz i helligt-vanvittige Fest- og Triumftog, snart joges hun forfulgt fra By til By. I Basel, hvor hun uddelte religiøse Småskrifter til Soldaterne og efter sin egen Opfattelse omvendte den halve Garnison, rasede Præsterne imod hende og fik hende fordrevet. I Baden, hvor hun under en Hungersnød udviste storartet Velgørenhed, blev hendes Hus omringet af Gendarmer, og de, der havde søgt Tilflugt hos hende, splittedes ad. Fra Luzern blev hun udjaget af Politiet. Da hun forsøgte at nå ind i Frankrig gennem Elsass, blev Adgangen hende forbudt og Tilbagereisen til Baden ligeledes forment hende. Under Politiledsagelse blev hun endelig ført lige til Rusland, således, at hun af det Wiirtembergske Politi blev overgivet til det Bayerske, af dette til det Sachsiske, af dette til det Preussiske og endelig af dette sidste til sit eget Lands. Alexanders Nåde havde hun for bestandig mistet, dels på Grund af altfor åbenmundede Meddelelser om den hellige Alliances Tilblivelseshistorie, dels på Grund af det blandede og tildels slette Selskab, i hvilket hun drog om. De Skildringer, hun i sine religiøse Tidsskrifter og Flyveskrifter havde givet af Samfundsretten, af de Fattiges grænseløse Nød og Magthavernes uretfærdige Undertrykkelser, var overalt blevne betegnede som Socialisme og Kommunisme. Kristendom, som hun forstod den, kunde ikke være Autoriteterne tilpas. Tilmed viste hun sig naiv nok til uforsigtigt at udtale sin Begejstring for Grækernes Frihedskamp og til på en formentlig Kejseren blotstillende Måde at lade sig forlyde med den politiske Anskuelse, at han som Stifter af den hellige Alliance burde og måtte gå i Spidsen for et Korstog mod Tyrkiet. Forstødt af Alexander forlod hun St. Petersburg og levede fra nu af som Selvplager og Missionær. Hun led Nød, undertiden Sult, pinte sig selv, lindrede Andres Nød, hvor hun kunde, og døde i 1824 under en Missionsrejse på Krim.

Et lærerigt Modstykke til den fransk-russiske Fru de Krüdeners danner den tysk-russiske Sværmeriske Fyrstinde Galitzin, hvis Optræden falder i Slutningen af det 18de Århundrede som Fru de Krüdeners i Begyndelsen af det 19de. Man ser dennes Ejendommelighed skarpere, når man kaster et Blik på Fyrstindens Liv. Hun er som Ånd en rent tysk Foreteelse, ligeså enkelt som hendes yngre Samtidige forfined og sammensat, på engang troskyldig og følsom, en skøn Sjæl og et svagt Hoved. Hendes Mand er som Krüdeners verdslig, en Ven og Beundrer af Diderot, men denne, der først opfordrer Fyrstinden til at studere og indgive hende Mod dertil, finder snart en ivrig Modstander i hende. Ligeså ligegyldig for sit Køns Fortrin, som Fru de Krüdeners var koket, lod Fyrstinden sit Hår afra for at umuliggøre sig Deltagelse i Selskabslivet og trak sig tilbage fra Verden allerede fire og tyve År gammel. For at løsrive sig fra al Selviskhed "bragte hun Gud af Kærlighed Ofret af sin Forstand". Hendes Ubekendtskab med Verden viser sig i et sådant lille Træk som at hun, da hendes Søn ønskede at gå i

fremmed Krigstjeneste, henvendte sig først til den preussiske Overgeneral, senere til den østerrigske for at opnå Tilladelse til at medgive ham en Ledsager, der kunde beskytte ham imod Militærlivets uregelrette Sæder, og med Forundring modtog hun begge Gange det Svar, at en Officer ikke kunde medbringe en sådan mandlig Guvernante til Hæren.

Tonen er hos hende trods al sin Inderlighed ligeså pietistisk-overjordisk som hos Fru de Krüdener mystisk-sanselig. ([Note 12](#))

Hvad vi i Fru de Krüdener har for os er da en Ånd, som fra først af er således udrustet, at den synes skabt til at udrette noget Betydeligt. Thi den har en Grundsum af Livskraft og levende Følsomhed, der synes at kunne strække til for et Par Menneskeliv, ikke som sundt Planteliv, men i Kraft af den indre Uro, der er dens Væsen, og den indre Ild, der synes at kunne kaste Gnister til alle Sider uden Ophør. Der er i hende en oprindelig Kapital af russisk Flygtighed og Bøjelighed, tysk Følsomhed, fransk Formsans og "asiatisk"-sanselig Ynde.

Hun træder ud i Livet uden nogen grundig Opdragelse bag sig og uden noget alvorligt Forsæt foran sig, med en stærk Trang til Lykke, med noget digterisk Anlæg, altså forud bestemt til et Liv i Illusioner. Da hun ser sig omgivet af Beundrere, nyder hun svimlende denne Tilfredsstillelse. Hun begynder da at betragte sig selv som et højere Væsen. Sålænge hun bevarer den udvortes Troskab mod sin Mand, lever hun i den Illusion, at hun er Pligtens Heltinde. Da hun bryder den, skifter hun Forbillede, og forvandles for sig selv til Idealet af den skønne Synderinde. Hun bruger etsteds om Genferdamerne det Udtryk, at de hverken har Uskyldighedens Tiltrækning eller "Syndens Gratie". Hun har tillagt sig den sidste. Hun vedblev jo dog at besidde den Del af Idealet, som består i at være den første i sin Art, enestående. Herpå beror hendes Indbildning, at hun medbragte Lykken (Ordener og Titler) til sin Mand.

Al Illusion består i en urigtig Sammenknytning af Årsag og Virkning, den religiøse Illusion som de andre. Men den religiøse Illusion er dobbelt, den henfører Virkningen ikke til sin Årsag, men umiddelbart til et ubestemt Ophav, Tilværelsens Midtpunkt — første Illusion — og i Tilværelsens Midtpunkt anbringes så dernæst ikke, som det antages, Guddommen, men Personligheden selv — anden Illusion. Den smukke Frue tror, at hendes Mand får Ordenerne ligefrem fra Gud, men Årsagen, hvorfor Gud giver ham dem, det er hun selv og ingen Anden. Hun er den sande Årsag, og Gud kun det Middel, hvorigennem hun virker. Sit verdslige Levned vedbliver hun at føre, sålænge det endnu formår at skænke hende Illusioner. Men en Dame med Ånd og Nerver trættes i Længden ved dette Liv, ved den nye Tilbeders tilbageskuende Skinsyge på den forrige, og ledes tilsidst ved for tyvende Gang at narre sig selv og en anden med de Ord: "Jeg elsker dig og har aldrig elsket nogen anden." Da alle Illusioner ved dette Levned er forbi, åbner der sig for den Livstrætte Muligheden til en ny Illusion, der endog peger ud over Graven. Det Slagtilfælde, der rammer hendes Elsker, betragter hun med samme Øjne, hvormed den hellige Augustinus, Pascal eller Luther har betragtet lignende Begivenheder. Det er et Vink, en Advarsel til hende. Den glade Skomagersvend meddeler hende sin Vished om at høre til Guds Udvalgte. Da hun erfarer Hemmeligheden ved hans Glæde, vil hun ikke stå tilbage, men også høre til dem.

Troen på Gud er for hende Tilfredsstillelsen af det Ønske at være udvalgt og foretrukket. Hun anser sig for omvendt og er på Bunden af sin Sjæl den, hun var. Idet hun lægger Guddommen de Ord i Munden, hvormed han forvisser hende om sin Ømhed, hvad gør hun da andet end at skrive Epistlerne og Elegierne til Sidonie om igen! Ekkoet af hendes egen Selvtilbedelse når til hende som en Rost fra Skyerne, og hun takker nu som fordem Gud for at være bleven således udmærket — af sig selv. Hvad hun attrår er nu som før det at elskes. Men ligesom Chateaubriand går til sit jordiske Alhambra ad en Omvej over det jordiske Jerusalem, således lægger hun Vejen til sit himmelske Alhambra over det himmelske Zion. Forskellen er kun den, at han vil bedrage de Andre, hun bedrager sig selv. Hun er en Kokette ligesom han og Lamartine; kun at de er stolte Koketter, medens hun er ydmyg.

Dog det afgørende Træk, som betegner hende i Modsætning til dem, ligger ikke i Karakteren, men i Evnerne og i selve hendes Natur som Kvinde. Chateaubriand har som Mand i det mindste et svagt Begreb om Videnskab, der gør det umuligt for ham at lade sig narre af Mirakelmænd og Landsby-

Sybiller. Hun derimod er Kvinde og i Tilbageslagstider er Begrebsbestemmelsen af en Kvinde den: En Kvinde er et Præstebytte. Uden videnskabelige Forudsætninger bliver hun, når ganske enkelte, ualmindeligt gunstige Omstændigheder undtages, lidt før eller lidt senere, men i Reglen uundgåeligt et Bytte for sin Sværmen, der ikke véd, hvor den vil hen, for sine ubestemte Længsler, der ikke véd, hvad de attrår, for sin Fejghed, der skræmmes af Livets Ulykker, endelig for alle sine Illusioner — og alle disse Magter: Begejstring, Længsel, Frygt og Drømmeri afleverer deres Offer bundet på Hænder og Fødder som Bytte til Kirken, hvis Autoritet jo desuden fra den tidligste Barndom gennem Opdragelsen er bleven indprentet Sjælen. Således gik det Fru de Krüdener. Af det åndelige Liv, hvormed hun kommer i Berøring, går de betydningsfulde Frihedskampe, den uafhængige Forskning, Oplysningsiveren, Tænkerbegejstringen hende uforståede forbi; hvad hun forstår og tilegner sig af Tidsalderen, det er kun den ene Side: Letfærdigheden. Da Reaktionen mod det 18de Århundrede begynder og selvfølgelig begynder med at foreholde det forgangne Tidsrum dets Ugudelighed og Letsind, giver Fru de Krüdener den øjeblikkelig Ret, fordi hun føler sig truffet, fordi hun selv i hele sin Tidsalder ikke har set eller haft Øje for andet end Letfærdigheden og de hensynsløse Sæder.

Reaktionen tager til, og den får sin Poesi, en Poesi om alt det Overnaturlige, som Digteren indbilder sin Læser at han tror på. Bøgerne fyldes med Troner og Fyrstendømmer, Keruber og Serafer; det er for Digterne tilsyneladende hellig Alvor dermed; det falder dem kun end ikke ind, at noget Menneske kunde tænke på at tage det for Alvor. Hvilket Fyndsprog skrives ikke over den hele Fægten for Overleveringen, da der endelig kommer en Kvinde, som er troskyldig nok til at tage Alt bogstaveligt, som tror den Pige, der fortæller at have omgåedes Engle, og den Mand, der vil have haft de overnaturlige Syner, som det var Tidens højeste Mode at synge om! Digterne havde begyndt at forherlige Miraklet og Profeten. Her kommer en stakkels naiv Magdalene og tager dem på Ordet og tror på de Mirakler, der vises hende, og forsøger sig selv i Profetier. Man er netop rede til at ryste på Hovedet af hende og smile, da det viser sig, at Tidens Mægtige tager hende for fulde. Hun bliver en Magt. Chateaubriand, som ikke tror på hende eller med hende, men som tror på hendes Indflydelse, forsøger at vinde hende for sine politiske Planer men bliver afvist. Hun vil kun Et, gengive Kristendommen dens ved Revolutionen styrtede Autoritet. For hende har Revolutionen kun medført én Gerning, den at styrte den hellige Overlevering; hun for sin Del vil kun udføre én Gerning, den modsatte, den at gengive Kristendommen dens verdensoverskyggende Herredømme.

Alexander griber Tanken, Magterne knæsætter den som klogt politisk Middel. Sålænge hun kun vil hævde Kristendommens *Autoritet*, sålænge hun vil forbedre og omvende Folkene *fra oven af*, og i Forbund med Fyrsterne, står hun på Ærens og Forgudelsens Tinde. Men Omslaget sker. Den religiøse Åndsretning tvinger hende følgestrengt til at forsøge en Folkenes Omvendelse *fra neden af* ved at begive sig midt ud iblandt dem, ved at drive Kristendommen som Gerning istedenfor blot som Lære, og på de gamle Apostles Vis. Hvilken Barnlighed! Hun er så troskyldig, at hun mener, Magthaverne må se disse Forsøg med ligeså gunstige Øjne som hendes tidligere Bestræbelser. Hun begriber end ikke, at Autoriteten frygter enhver alvorlig Sysselsættelse med dens eget Princip, når denne Sysselsættelse ikke er den officielle. Fra det Øjeblik af, da hun virkelig optræder som Kristen, behandles hun som revolutionær. Autoritetsprincipets Forfægtere ser i den Følelse af Menneskenes almindelige Broderskab, der leder hende, og i det Sværmeri, hvormed hun taler de Fattiges og Undertryktes Sag, et Bevis for at hun er — Socialist og Kommunist. Og således faldt det da i hendes Lod praktisk at vise, hvad Kristendommens Genindsættelse som Autoritet betydede. Man vilde netop kun have den som *Autoritet*, som *Magt*, som *Orden*. Man brugte den som man benyttede Politiet, Hæren, Fængslerne for at holde Alt i Ro og Autoritetsprincipet oppe. Fra det Øjeblik af, da den blev taget personligt og selvegent og sat således i Værk, at man kunde frygte, den vilde afstedkomme Samfundsbevægelser, fra det Øjeblik af var den *Uordenen*, og Autoriteterne befordrede den i Fru de Krüdener Person hurtigst muligt fra Grænse til Grænse.

Litteratur: Charles Eynard: *Vie de Madame Krüdener*. Tome I-II — Sainte-Beuve: *Portraits de femmes*.
— *Derniers Portraits*. — *Deutsche Rundschau*, November, December 1899.

Kapitel 9

Lyriken: Lamartine og Hugo

Da de hundrede Dage var forbi og Ludvig den 18de for anden Gang vendt tilbage, udbredte en blandet og vemodig Stemning sig over Frankrig. Hans første Tilbagevenden havde til en vis Grad havt Udseende af en Tilbagekaldelse, foretaget af det franske Folk. Men da han end ikke selv havde gjort ringeste Forsøg på med de Tropper, der var blevne ham tro, at møde Napoleon, lod det sig ikke skjule, at han førtes tilbage af fremmede Hæres Bajonetter. Hans Tronbestigelse for anden Gang bar da nødvendigvis i det store Flertals Øjne Præget af en det franske Folk tilføjet Ydmygelse. På den anden Side var den Genoprettelsen af lovlige Frihed i Modsætning til det frygtelige Militærherredømme, der nu i så mange År havde holdt Frankrig gispende under sin Voldsmagt.

For Literaturen var Kongedømmets Genoprettelse tilsyneladende idetmindste en Frihedsbebuder. Efter 25 Års Forløb var en rolig Drøftelse af Ideer atter mulig. Den tunge Hånd, der havde hvilet knugende på Pressen, var nu borte. De båndlagte Ånder og Tankebygninger kunde rejse sig frit, man havde Lov til at undersøge og dømme alt det Forbigangne: Revolutionen som Kejserdømmet, og det var uden alt for store Hindringer tilladt at forhandle om Frankrigs Fremtid.

Man havde Lov dertil, men havde man Lyst? Nej, Lysten var ringe. Frankrigs Stemning var Stemningen efter en langvarig Sygdom eller efter en Krig, som er endt med Nederlag. Ikke at man længtes efter Oprejsning på Valpladsen. I Slutningen af Napoleons Regering havde Kanonen foran Invalidehotellet, når den forkyndte Sejr, ikke mere vakt nogen Genlyd i Hjerterne. Nej, man længtes efter Fred, som den Åreladte og Udtømte længes efter Hvile.

Franskmændene begyndte påny at vænne sig til Tanken om et langt, stilfærdigt Liv. Mødrene havde hidtil med en vis Rædsel set deres Børn nærme sig til Ynglingealderen, det vil sige til den Alder, da de blev Soldater og snart derefter Lig. De begyndte nu at håbe på, at disse Børn havde Livet for sig. Drengene, der var opvoxede under Trommehvirvler og krigerske Fanfarer, og som alt i Skolen havde vænnet sig til Tanken om en tidligt erhvervet Hæder og en tidlig Død, måtte nu ligeledes se at gøre sig fortrolige med Tanken om et Liv i Fredstid. Strå døden, der forestod dem, syntes dem grim i Sammenligning med Døden som den nylig havde vist sig for dem, strålende skøn i sit rygende Purpur; de stod ligesom skuffede og gav sig til at gruble. De unge Mænd endelig, der så længe nødtvungent havde måttet lade alt personligt Liv gå op i Statslivet, Krigslivet og Fædrelandets Fællesformål, hørte for en stor Del med Henrykkelse Budskabet om, at de nu turde bryde Geledderne og ikke mere behøvede at gå i Trit efter Kalveskindet; de rystede Landevejenes Støv af deres Fødder, kastede Uniformen, og søgte at udslette ethvert Minde om Krigstugten. Da de kom lige fra Kejserdømmets Valpladser, fra Slagenes Bulder og Blodbad, tyede de til det rolige Naturliv, bort fra den larmende Menneskeverden. Således er Øjeblikkets Stemning, træt, men sammensat, fuld af Skuffelser, Forhåbninger og Trang til personlige Drømmerier, ikke Stemning til Handling, men til Grublen, Betragtning, Overvejen.

Det er denne Folkestemning, som forklarer, hvorledes Lamartines *Overvejelser (Les Meditations)* kunde blive Tidens Yndlingspoesi. Efter Chateaubriands *Kristendommens Ånd* havde ingen Bog vakt en sådan Opsigt i Frankrig som denne Digtsamlings første Del; i fire År solgtes 45,000 Eksemplarer. I denne Bog fandt Tiden, så underligt det end nu kan synes os, en Tolk for sine Følelser og for Alt, hvad der rørte sig inderst i dens Sind, et Billede af sine ideale Længsler, der spillede i alle de skæreste og skønneste Drømmes Farver. Disse Digte klang som Vindharpetoner, men det var Tidens Ånd, der greb i Harpen. Det var vel ikke så meget Sange som Betragtninger, ikke så meget hjertelige som åndelige Harmonier; men man havde så længe i Livet havt nok af Bestemthed, bestemte Former og faste Skikkelser og Forstummen overfor verdenshistoriske Skæbner. Det mærkedes på ingen Måde som en Mangel, at her ikke fandtes nogen skærpet Lidenskab eller nogen Tilbøjelighed til at se Menneskelivets

mørke og forfærdelige Side, overhovedet Livet som det er. Deraf havde man i Virkeligheden havt nok. Efter en Tid, hvor så mange Instinkter havde måttet kvæles, glædede man sig ved dette rent poetiske Instinkt, over denne så melodiose Digter, der, som han sagde, havde en Akkord for hver Følelse og Stemning. Man længtes efter en sådan Hvile i Lyriken efter Filosofien, Revolutionen og Krig på Krig. Digtet om *Søen* gik den fransktalende Verden rundt, fordi det var så længe siden, at man overhovedet havde følt ved Naturen og betragtet den anderledes end taktisk som Jordsmon- og Overfladeform. Lamartine optrådte imidlertid i Øjeblikkets Ånd ikke blot som Stemningsdigter, men som en rettroende Kristen. Grundtonen i hans Digte var kristelig-kongetro og særligt forherligende det Bourbonske Herskerhus.

For os, der senere har kendt en Lamartine, i hvem Republikken 1848 syntes at være bleven Menneske, og der stod i den almindelige Bevidsthed som en Humanismens Forkynder, er det lærerigt at iagttage Digterens åndelige Udgangspunkter.

Alphonse de Lamartine fødtes i Mâcon 1790 i en Familie af den ringere Adel. Hans Fader hørte under Revolutionen til Kongens sidste Forsvarere og led derunder. I Hjemmet lærte hans gode og fromme Moder ham at læse i en Billedbibel. Oprin af Stammefædrenes Liv, Historierne om Josef og Samuel, om Sara og Tobias med Englen gav ham de første boglige og kunstneriske Indtryk. Fra 1794 levede Familien meget tilbagetrukket og i små Kår på sin lille Landejendom Milly. Der blev Sønnen først opdraget af en elskværdig Abbed, så sat i en Skole i Lyon, der ved sin Råhed i Tone og Færd sårede hans Finfølelse og vakte hans Afsky. Han blev derfor efter sin Moders og sit eget Ønske sendt til en Jesuiterskole i Belley, som Jesuiterne på dette Tidspunkt med Omgåelse af de Love, efter hvilke de var fordrevne fra Frankrig, underholdt under Navn af *Troens Fædre*. Han følte sig her usigeligt lykkelig og vel tilpas. Lærerne var venlige og fine; en af dem mindede ham om Fénélon; Jesuiterne er visselig i vort Århundrede ikke blot de hensynsløseste, men de elskværdigste og klogeste, derfor farligste af alle Gejstlige. Og blandt Eleverne fandt han hurtigt jævnbyrdige Venner, der tilhørte sardinske og franske Adelsfamilier, således en ung Alfieri, den unge Virieu, der under Mærket V. forekommer i Lamartine's *Graziella*, og en Søstersøn af Grev Joseph de Maistre, Louis de Vignet, gennem hvem han lærte alle Medlemmerne af den berømte Familie at kende, af hvilke Greven vel personligt tiltrak ham mindst, men dog igennem Breve som igennem sine Værker udøvede sin Indflydelse på ham.

Her i Skolen lærte han en Dag gennem en af Lærernes Oplæsning Chateaubriand at kende. Den majestætiske Stils Storhed og Ynde gjorde det dybeste Indtryk på Drengen, der aldrig havde hørt noget Lignende. Imidlertid hævder han i sine *Erindringer*, at han næsten strax forholdt sig kritisk til denne Stil; han faldt, siger han, i et Vanvid af Beundring, men "ikke i den slette Smags Vanvid." Og han påstår at han kort Tid efter til sine Kammerater samlede sine Udsættelser i denne Udtalelse om *Kristendommens Ånd*: "Der mangler Hovedelementet i al fuldendt Skønhed, det Naurlige. Det er smukt, men det er altfor smukt." Men andre Ord, han, som selv var så instinktiv, fandt Chateaubriands Udtryk søgt, "og det, som er søgt, er ikke fundet." Rimeligvis foruddaterer han en Smule sin Kritik. Hans Sværmeri var i ethvert Tilfælde så stærkt, at det endnu i 1824 ved Karl den 10des Salvning gav sig Luft i Hymnestil:

L'archevêque.

Et ce preux chevalier qui sur l'ecu d'airain
Porte au milieu des lis la croix du pèlerin,
Et donc l'œil, rayonnant de gloire et de génie,
Contemple du passé la pompe rajeunie?

Le Roi.

Chateaubriand! Ce nom a tous les temps répond;
L'avenir au passé dans son cœur se confond:

Et la France des preux et la France nouvelle
Unissent sur son front leur gloire fraternelle.

Oversættelse
Erkebispens.

Og denne ædle Ridder, som i sit Våbenskjold
bærer Pilgrimmens Kors midt i Liljernes Fold
og hvis Øje, der stråler af Hæder og Geni,
skuer en Pomp forynget, som man troede forbi?

Kongen.
Chateaubriand! Det Navn har for alle Tider Klang;
til Fortid som til Fremtid står hans stolte Hjertes Hang,
og Riddertidens Frankrig med det Frankrig, som er hans,
slynger om hans Pande broderligt en Krans.

Foruden Chateaubriand læste han med Beundring Tasso. Ossian gav ham Forvisningen om, at sand Poesi kunde være ubestemt og tåget; Bernardin de Saint-Pierre var for ham som for Fru de Krüdener ved sit Naturels formentlige Mildhed og virkelige Harmoni det nærmeste Forbillede.

De underholdende og letfærdige Bøger fra det attende Århundrede, som faldt i hans Hænder, henrev og hidsede vel en kort Tid hans ungdommelige Indbildningskraft, men disse Indtryk udviskedes påny af dem, Jesuiterskolen gav ham. Religiøse Sværmerier og Henrykkelsestilstande over Naturens Friskhed og Skønhed smeltede sammen, lutrede hans Sjæleliv og satte det i Svingning.

"Om jeg levede tusind År", skriver han i sine *Erindringer*, "jeg vilde aldrig kunne glemme Studiets Dage, Bønnens Timer, de i Grublen tilbragte Nætter, og de Henrykkelsens Glæder, som jeg nød ved at opfylde mine Pligter under Tanken på Gud." Og han skildrer i samme Åndedræt den Salighed, det var ham, om Vinteren på sine Skøjter at fare som båret af Åndevinger over Sumpenes Is eller om Foråret siddende i den lune, stille Luft under Avnbøgene at føle sig fortabt i Andagt og lykkelig ved sin Samvittigheds Fred.

Bourbon'ernes Tilbagevenden blev i Lamartines Slægt og af ham selv som ung Mand hilst med Jubel. Hans Fader, som var bleven såret den 10de August 1792, bragte sin Søn til Paris for at lade ham optage i Kongens Garde. Som ung Officer blev han selvanden anbragt ved Siden af Ludvig den 18des Rullestol en Dag, da denne lod sig rulle gennem Louvres Gallerier for at tage de under Napoleons Felttog sammenslæbte Kunstværker i Øjesyn. Den dybe Ærefrygt, han medbragte, lod ham finde Kongens Stemme melodisk, ham selv majestætisk og fin, værdig af Ydre, overlegen ved sit Blik, åndfuld, når han talte, veltalende, når han tav. — Senere henvendte Kongen nogle Gange Ordet til ham, når han red ved Siden af den kongelige Vogn.

Da Napoleon var landet i Cannes og foretog sit Sejersløb igennem Frankrig, fulgte Lamartine Hoffet til den flanderske Grænse, men dør blev Garden opløst og hjemsendt, og efter de Hundrede Dage tog han ikke Tjeneste mere, så ikke heller Kongen igen. Dog da denne i 1820 læste det første Bind af Lamartines Digte, mindedes han at have set den unge Officer af sin Garde, og sendte ham som Belønning en Udgave af det gamle Grækenlands og Roms Digtere. Lamartine bemærker i den Anledning noget vel hastigt, at Kong Ludvig øjensynligt antog sig for en Augustus, der havde opdaget en Vergil.

Han optræder offentlig fra først af som Elev af Chateaubriand og Bonald. I sin *Raphael* (50de Afsnit) har han selv fortalt, hvorledes hans Bekendtskab med Bonald blev indledet. Da han 24 År gammel i Chambéry ved Alpernes Fod tilbad den unge skønne Kreolerinde, Madame Alexandre Charles, den berømte Fysikers Hustru, hvem han i sine Digte har forherliget under Navnet Elvire, blev han af denne sin Veninde opfordret til at skrive en Ode til Bonald, der var en stadig og hædret Gæst i hendes

Hus. Lamartine meddeler, at han kun kendte Bonald af Navn og af den Glans, hans Ry som kristelig Lovgiver havde lagt om Navnet. "Jeg forestillede mig, siger han, at jeg skulde tale til en moderne Moses, der af et nyt Sinais Stråler øste det guddommelige Lys, hvormed han opklarede de menneskelige Love." Lamartine skrev da til Bonald den Ode, der i hans første Digtsamling bærer Titlen *Geniet*, og hvori det på Tro og Love fortælles, at Bonald adspredte de berømte Vranglæreres falske Klarhed, af Mørkets Skød uddrager blændende Sandheder osv. og fører den åndelige Verden fra Uorden til *Ordenen selv*. ([Note 13](#)) Dette magre Begreb om det Gode: Ordenen vender overalt tilbage. Bonald svarede med at oversende den unge Digter et Exemplar af sine samlede Værker. Lamartine læste dem med Begejstring, og når han sidenhen i Anmærkningen til denne Ode synes at ville fragå, at han blev så dybt greben af dem som han blev, bør man skrive dette på den senere Erkendelses Regning. Han siger her: "Jeg læste disse Skrifter med det poetiske Sværmeri for Fortiden og med den Hjertets Pietet overfor Ruiner, der så let i Børns Indbildningskraft forvandler sig til Troessætning og Lærebygning. Jeg bestræbte mig i nogle Måneder for på Chateaubriands og Bonalds Autoritet at tro på åbenbarede Regeringer. Senere udrev Tidens Strøm og den menneskelige Fornufts Udviklingsgang mig som alle Andre af disse skønne Illusioner, og jeg forstod, at Gud ikke åbenbarer Mennesket Andet end dets Samfundstilbøjeligheder, og at de forskellige Regeringssystemer er Åbenbaringer af Tidsalderen, Forholdene, Århundredet og Menneskeslægtens Laster og Dyder".

Lamartine foruddaterer meget betydeligt denne sin Indsigt. Hans *Meditationer* går i Reglen alle i samme Retning som Oden til Bonald. Den, der betitles *Gud*, er tilegnet Lamennais; Dityramben over den hellige Poesi er tilegnet Bibelens Oversætter Genoude. Selv var han Medarbejder ved Bladet *Le Conservateur*, fra hvis Stiftelse Chateaubriand regnede den udprægede Reaktion i Europa. Da dette Blad gik ind, blev han tilligemed Lamennais og Bonald Stifter af det nye ensartede Organ *Le défenseur*, der gik ud på at bekæmpe den konstitutionelle Regeringsform. Det faldt i hans Lod at opfordre Joseph de Maistre til at give Bidrag. Det er meget betegnende, at den nu dog trediveårige Lamartine tiltaler Forfatteren af Bogen *Om Paven* i denne Tone: "Hr. Greve! jeg var meget syg, da jeg modtog Deres venlige og smigrende Skrivelse tilligemed Deres Værk. Jeg benytter de første tilbagevendende Kræfter til at takke Dem på én Gang for Brevet og Bogen, men især for den smigrende Benævnelse Nevø, af hvilken jeg praler overfor alle Deres Bekendte; denne Benævnelse alene er så godt som et Ry, så højt står Deres Navn anskrevet hos alle dem, der forstår et sandt og dybt Geni i dette vildfarende og smålige Århundrede ... Hr. Bonald og De, Hr. Greve, og endnu nogle Mænd, som i stor Afstand følger Deres Spor, har grundet en uforgængelig Skole for høj Filosofi og kristelig Politik, der skyder Rødder især i den unge Slægt."

I dette Brev betegner Lamartine Joseph de Maistres Stilling i Literaturen som den at være Høvding for de første Skribenter og udleder Modstanden imod ham af "den latterlige gallikanske Anmasselse", som han så beundringsværdigt er trådt op imod. Lamartines Standpunkt er altså den rene og skære Hævdelse af Pavens uindskrænkede kirkelige Magt — dog vel at mærke kun i Teorien. I sin Digtning er han ikke nær så dogmatisk. Når han f.eks. efter Chateaubriands Fordring betragter det som sin, den kristelige Digtters Opgave at drive den hedenske Mytologi ud af Lyriken, så er det i Virkeligheden ingen gudelig men en rent digterisk Drift, der leder ham. De gamle Myter var i Lyriken for længe siden indskrumpede til Allegorier eller Omskrivninger, og var altfor tomme til at kunne have skadelig Indflydelse på Nogens Religiositet. Det var virkelig ikke nødvendigt at tage religiøst til Genmæle imod Troen på Apollon eller Amor.

Det, hvorved Lamartine virkede, det var, at han udtalte snart de tungsindige, snart de beroligende, snart de begejstrende Ord, som Mangfoldige trængte til at høre. Man fornå hos ham ikke Savn af nye Tanker; man var bevæget og hjertegreben ved Klangene af denne tiltalende Stemme. Man følte atter visse Fibre leve og røre sig i En, som under den almindelige Nedslæthed havde syntes følelsesløse. Lamartine bragte Streng, som længe ikke havde givet Lyd, til påny at lade Toner høre, og man henryktes over det Nye, som lå i atter at vække hine gamle Erindringer. Og så var der desuden i denne

Lyrik et virkelig nyt Element. For Lamartine var det Stygge og Onde ikke til, ja end ikke det Små og Smålige eksisterede for ham. Alt fremtrådte hos ham i et Klædebon af skinnende Lys. Der var Himmelglans over hans Digte. For første Gang i lang Tid fik brede, rige Følelser Udtryk i skøntflydende Vers.

I den akademiske Modtagelsestale, som den store Naturforsker Cuvier holdt til Lamartine i 1830, viser han, hvorledes Mennesket i den dybe Nat, som omringer dets Fornuft, trænger til en Fører, der kan rive det ud af Tvivlens sorte Vildrede og henrive det til Lysets og Tryghedens Egne. Han beskylder barokt Byron for i Verdens-Altet kun at have set et Tempel for det Ondes Gud, og hilser i Lamartine Håbets Sanger. Således sammenblandede Frankrig som en Stakkel, der kommer til Kræfter efter en Sygdom, Håbet med Troen, Trøsten med Læresætninger, Livsmodet med Hævdelse af Pavemagten, i en stor Uklarhed, så længe indtil Forholdenes Magt splittede Tågerne og tvang såvel Forfatterne som Publikum til at indtage bestemte Standpunkter.

Endnu meget senere var Lamartine dette Tidsrums Mand. I sin Tiltrædelsestale til det franske Akademi, holdt kun fire Måneder før Julirevolutionens Udbrud, gør han i den ham pålagte Lovtale over Daru det Kunststykke ikke at nævne Napoleons Navn og siger udtrykkeligt: "Dette Århundrede vil blive dateret fra vor dobbelte Genoprettelse af mistede Goder: Frihedens Genoprejsning ved Tronen og Tronens ved Friheden ... Lad os ikke glemme, at vor Fremtid er uopløseligt knyttet til vore Kongers, at man ikke kan skille Træet fra dets Rod uden at udtørre Stammen, og at Kongedømmet hos os har båret Alt, endog Frihedens fuldkomne Frugter."

Foreløbigt er dette for Lamartine en Triumfens og den begyndende Hæders Epoke. Denne Hæder kom for ham ikke tidligt, han var 30 År gammel; men den faldt som de første Stråler af den opgående Sol ind i hans æresyge Existens. Man forestille sig ret levende en Salon fra den Tid, som den er os beskrevet af Samtidige, en Række Selskabssale hos en af Kongedømmets første Stormænd, General Foy f.eks., hvor henved hundrede Personer er forsamlede, og hvor Lamartine, dengang Gesandtskabssekretær i Florens, er tilstede på et af sine korte Besøg i Paris. (Villemain: *M. de Féletz et les salons de son temps.*) En Bevægelse af Beundring går igennem Salen, da han træder ind, ung, rank og smuk, aristokratisk i Væsen og Holdning. Man flokkes om ham, Damerne især; yndige Ansigter, prægtige Dragter, Smil og Smigrerier møder ham fra alle Sider. Han glemmer et Øjeblik at sige de tilstedeværende Rigsdagsmedlemmer Artigheder for deres sidste Taler i Kammeret. Man kender ham strax, selv uden at have set ham før; thi han overstråler Alle. General Foy nærmer sig ham, trykker hans Hånd med Begejstring og forsikrer ham, at han, når han vil, kan blive en Prydelse for Kammeret, der længe har trængt til en så talentfuld Forsvarer af Kongetroskabens ubrødelige Grundsætninger. Så fremsiger han med sin melodiske Stemme, der endnu aldrig har udtalt et politisk Løsen, en eller to af sine første Digtninge, *Erindringen*, *Begejstringen*, *Fortvivlelsen*, *Bønnen*, *Troen* eller en anden Tanketing, og fremkalder en Henrykkelse uden Mage og Udbrud i alle Afskygninger af Sværmeri og Taknemmelighed. Benjamin Constant nærmer sig ham med sin uigennemtrængelige, alvorligt ironiske Mine, lykønsker ham til at have opdaget denne nye Kilde til Poesi, og forsikrer ham, at han kun i Schillers Tankedigte har truffet denne Højhed og Renhed i Følelse og Udtryk. Damerne finder denne Sammenstilling ganske særdeles smigrende for Schiller, en ubekendt tysk borgerlig Poet, hvis Navn de lige netop mindes at have hørt nævne. Hvad er han mod Lamartine!

Forskellige Omstændigheder forøgede den Tiltrækning, Digtene udøvede: først Forfatterens sjældne og næsten kvindelige Skønhed, så Rygterne om hende, hvem de fortrinsvis besang og med et så serafisk Sværmeri, med så overjordisk en Renhed. Han sagdes at have elsket og have mistet sin Elskede ved Døden. Man frittede til alle Sider for at erfare Noget om Sagens virkelige Sammenhæng. Hvem var hin Elvire? hvilket var hendes virkelige Navn.

Vi Nulevende er gennem Lamartines senere Prosaskrifter tilstrækkeligt oplyste herom, men med Tilfredsstillelsen af en mulig Nysgerrighed desangående er Deltagelsen for Lamartines lyriske Digtning ikke slukt.

Det er naturligt, at hans Ungdoms Samtidige i ham nærmest så Tronens og Alterets Digter. Hans ældste trykte Digt er en følt Taksigelse til den Jesuitedskole, der havde givet hans Drengear Ly. Et Digt som hans *Ode* var kun et Kraftuddrag af Chateaubriands *Kristendommens Ånd*, sat på Vers. Hans Strofer ved Hertugen af Bordeaux's (Greven af Chambord's) Fødsel efter Faderens Død med deres Optakt "Han er født, Miraklets Barn" var et Udtryk for de kongetroeste Katolikers Stemning. Og ved alle Lejligheder, i alle Digtene næsten, forherliger, retfærdiggør, lovsynger og tilbeder han en Gud og et Forsyn. Undertiden som i Digtet *Den stille Uge*, skrevet under et Ophold hos den unge Hertug af Rohan, der senere blev Erkebiskop og Kardinal, er det som brændte han med andagtsfuldt Sind Kirkerøgelser i sine Vers. Når han mange År efter om dette Digt skriver, at han alene af de unge Mænd, der samledes om Hertugen, ikke havde nogensomhelst Smag for Sakristiernes mystiske Glæder, så viser det, ifald han står til Troende, kun, at Tidsstrømningen rev hans Digterevne med sig.

I Almindelighed gælder det om den Del af hans Ungdomsdigtning, der er rent religiøs, at den, uden Naivitet og uden Følelsesinderlighed som den er, nutildags er næsten ulæselig. Den er aldrig sangagtig og kortfattet. Den er Betragtning uden Anskuelighed, Overvejelse uden Tanker, Bredde uden Dybde. En Type er det til Byron rettede Digt *Mennesket*, hvis Opfattelse af den engelske Digter er den dengang overleverede og stående, usigelig flade, at han kun ynder Fortvivlelsens Tonespil, at hans Øje, som Satans, lodder Afgrundene osv., og for at belære ham om, hvorledes den sande Digter bør synge; istemmer Lamartine nu den mest trællesindede Lovsang til en Gud, der efter hans egen Fremstilling overøser med Elendighed og Ulykke, plager, martrer, raner og rammer, og slutter så med den Opfordring til Byron:

Jette un cri vers le ciel, ô chante des enfers!
(Send til Himlen et Råb, o du Helvedes Sanger!)

De senere tilføjede Anmærkninger til dette Digt røber en Uvidenhed om Lord Byrons Forhold, der er forbausende. Næsten Alt, hvad der heri siges om Byron, er galt. Ja Lamartine, der har føjet en Sang til *Childe Harold*, lærte sit Liv igennem aldrig at stave dette Navn.

En lignende Formynderstone, som den, Lamartine her anslog overfor Byron, trådte senere påny frem i hans Digtning overfor Alfred de Musset, hvem han ligeledes henviste til gudelige og sædelige Hverdagstalemåder som Kurmidler.

Uskyldigere fremtræder den pligtskyldige Guds frygt i Oden *Udødelighed*, fordi den her er mere følt. Den er rettet til Elvire, hans Ungdomselskede, hvis fritænkerneske Åndsretning voldte ham så mange Sorger, og har til Øjemed at trøste hende, den Dødssyge, med Udsigten til en Udødelighed, hvorpå hun hidtil ikke har villet tro. Og dog forekommer endog her så kolde Allegorier som denne: "Og Håbet, som står nær dig, o Død! drømmende på en Grav, åbner mig en skønnere Verden."

Virkeligt lyrisk og ikke blot veltalende bliver Lamartine kun i et eneste af disse til Guddommen rettede Digte, og det er i Meditationen *Fortvivlelse*, som udtrykker Oprøret mod Guds-Ideen. Den har rytmisk Sving, lidenskabelig Flugt og to Egenskaber der hører til de sjældneste hos denne Digter: Kraft og Fynd. Hvad har Gud vel set siden Verdens Skabelse:

La vertu succombant sous l'audace impunie
L'imposture en honneur, la vérité bannie,
L'errante liberté
Aux dieux vivants du monde offerte en sacrifice
Et la force, partout, fondant de l'injustice
Le règne illimité!

Oversættelse

Godhed, som bukker under for Frækhed, der bli'r prist,
Bedrag og Løgn, der hædres, Sandhed landsforvist,
Frihed, der bliver bragt
som Offer til det jordiske Gudepak,
imedens Styrken overalt grunder Uretfærdighedens
grænseløse Magt.

Og Digtet har i sin oprindelige Skikkelse endda indeholdt ganske anderledes bitre og ugudelige Strofer, som ved Trykningen blev skårne bort. Betegnende nok gendrev Lamartine det strax efter på sin Moders Opfordring i Svardigtet *Forsynet til Mennesket*, der ikke mangler klangfuld Melodi men ligefuldt, endog efter hans egen Mening, ikke tåler nogen Sammenligning med det foregående. Det første, siger han selv meget rigtigt, er et Foster af Indskydelse, det andet af Overvejelse.

Det hele teologiske Tilbehør var imidlertid i Virkeligheden kun påklistret hans Lyrik. Eller rettere: Det var som en skødesløst forbundet Tømmerflåde, der glider på en Strøm, så skilles ad i sine Bestanddele og forsvinder. Al denne dogmatiske Gudelighed udmundede snart i Naturdyrkelse, i Naturforgudelse, i from og følt Naturfilosofi.

Og, hvad der under den virkelig levede og åndede i hine første Samlinger det var noget af den Uafhængigt, en blød og tillige fornem Sjæls Stemnings- og Følelsesliv. Den Sjæl, som her gav sig Udtryk, havde dette det ny Århundredes Særmærke, at den søgte Ensomhed og først i Ensomheden fandt sig selv og følte sig rig. Den var uselskabelig og tilbøjelig til at dirre i Samklang med Naturen. Den var dernæst afgjort elegisk, aldrig, uden Undtagelse aldrig, munter eller kæk, men stadigt vemodig og alvorsfuldt greben. Den var endelig altid og aldrig erotisk; thi kun et enkelt af Digtene var Udtryk for Elskoven som besiddende og lykkelig; ellers drog sig gennem dem alle Smerten over Tabet af den Elskte, der var bleven Dødens Rov. Medens det attende Århundredes Lyrik havde opløst Elskoven i Galanteri og kun undtagelsesvis taget den og Kvinden højtideligt, var Elskoven her den stille Dyrkelse af et Minde og Kvinden her forgudet og forklaret som i den middelalderlige Kvindeforherligelses Dage, dog Kvinden kun som hedengangen, som Ånd.

Aldrig skildrede han den vilde Kval ved Tabet i Tabets Øjeblik. Smerten hos ham var bleven en Tilstand, en stille Fortvivlelse, der sløvede, stivnede, pinte og nu og da opløste sig i Tårer.

Dette var en Lyrik, som kunstløst strømmede fra Kilden, fyldig og fin, det var en Musik som af Harpetoner blandede med himmelske Violiners Klang. Og bårne af disse Toner meddelte simple, Læseren velkendte, Stemninger sig til hans Sind. Det var Stemninger som den i Digtet *Ensomheden*: Lykken venter mig ingensteds. Det var Stemninger som den i Digtet *Efteråret*: Naturens Sørgedragt i Høstens Tid svarer til min Sorg og behager mine Øjne. Eller en Stemning som den i *Golfen ved Bajæ*: Denne Egn som engang var Skuepladsen for så store Optrin bevarer nu intet Spor deraf; således skal vi selv sporeløst forsvinde. Men vel at mærke dette udtrykt i en så underfuld Strofe som denne:

Ainsi tout change, ainsi tout passe;
Ainsi nous-mêmes nous passons,
Hélas! sans laisser plus de trace
Que cette barque où nous glissons
Sur cette mer où tout s'efface.

Oversættelse:

Således skifter og svinder Alt; således svinder vi selv, ak! uden at efterlade dybere Spor end denne Båd, i hvilken vi glider hen over Vandet, efterlader i dette Hav, hvori Alt udslettes.

Det var aldrig ligefrem Naturskildring, allermindst nogen Art Maleri; det var et øjeblikkeligt Naturindtryk, genialt grebet i dets Flygtighed, og fastholdt for alle følgende Tider.

Digteren sidder ved Aften ene på et øde Fjæld og ser Venusstjernen stige i Horizonten. (*Le soir*). Det er ham som om en Stråle fra Stjernen gled over hans Pande og rørte hans Øjne, og det er ham som om den Afdøde, i hvis Selskab han har levet i denne Egn, svævede om ham, var ham nær. Han tiltaler Strålen fra Venus:

Mon cœur à ta clarté s'enflamme,
Je sens des transports inconnus,
Je songe à ceux qui ne sont plus:
Douce lumière, es-tu leur âme?

Oversættelse:

Ved din Stråle Hjerterne gløde,
ukendt Sværmeri betager min Sans;
jeg tænker på kære Døde:
o Lys! er du deres Ånders Glans?

Eller han sidder på en Sten ved Søen (*Le Bourget*), hvor han i lykkelige Dage sad ved hendes Side, og han gribes smerteligt af Modsætningen mellem det Foranderlige i Menneskeskæbnen og Naturens Uforanderlighed. Det er denne Stemning, over hvilken Digtet *Søen (Le lac)* er bygget, der trods den overordenlige Almenyndest, det nyder, rimeligvis er det bedste, han har skrevet. Det er typisk for Lamartines Poesi, mildt strømmende uden at der spores nogen Anstrengelse, end ikke den, man kalder Kunst; naturligt melodisk som selve Søens Skulpen. Med fuldendt Sikkerhed anslås Stemningen i den første Strofes Slutningslignelse: Kan vi da aldrig på Tidernes Ocean kaste Anker en eneste Dag? — Søen skildres, som den nu bruser mod Klipperne og som den gjorde det for et År siden, da hun hørte dens Skulpen, og den Savnende mindes de Ord, hun dengang i en stille Nattetime, tilbragt på Søens Vande, sagde, en Anråbelse til Tiden, den lykkefyldte Tid, om at opsætte sin Flugt og stå stille, en Bøn til Tiden om at ile for de Ulykkelige, der lider ondt, men at dvæle hos dem, der elsker og elskes, og han gentager hendes Slutningsudråb: Bønnen er frugtesløs, lad os da elske hinanden og nyde den flygtige Time! Mennesket har ingen Havn, Tiden har ingen Strandbred, den flyder og vi svinder. — Og til denne Gengivelse af den bortgangne Elskedes Udbrud knytter så Digteren sin egen Anråbelse af Naturen. Han tiltaler Søen, de stumme Klipper, Grotterne, de mørke Skove, de som Tiden skåner eller som Tiden kan forynge, og bønfalder dem om at bevare Erindringen om hin Nat.

Og næsten så åndig som Lamartine er i Udtrykket for det elskende Hjertes Sorger og Savn er han, når han en enkelt Gang vil give den lykkelige Kærlighed Udtryk. Det er sket i Digtet *Chant d'amour*, hvilket han selv naivt betegner som en moderne Kærlighedens Højsang med mindre gennemtrængende Toner og mindre østerlandske Farver end den gamle, men der i Virkeligheden står den så fjernt som Vesterlandets blufærdigste Åndelighed står Østens Sanseglød i fuldbåren menneskelig Elskov.

Her som overalt er den klagende Ømhed, der slår over i Andagt, den Streng, hvorpå han spiller.

Det er til disse rent menneskelige Digte at i vore Dage Forkærligheden knytter sig blandt Lamartines Ungdoms vers. Man ledes og kedes ved de tanketomme Digte, der efter Opskriften i al religiøs Poesi er den bare Tilbedelse af en Gud, som beundres i hans Værker.

Den Digterpersonlighed, der træder En imøde, er vistnok stærkt forfængelig, stærkt optagen af sig selv og sin Elskværdighed, og tidt altfor blødsøden i sit Udtryk. Men denne Forfængelighed er så barnlig og næsten uskyldig, at man hurtigt vænner sig til den, og det virker velgørende, at den ikke er af literær Natur. Lamartine er lykkelig over at være smuk, elsket af fine Kvinder, god Rytter, senere ypperlig Taler, men han er ikke indbildsk, end ikke stolt, af sine digteriske Gaver.

Han, hvis Talent i Digtekunsten var en sand *Improvisators*, betegner sig i sine Fortaler og Erindringer bestandigt med fornem Beskedenhed som en, der dyrker Kunsten for sin Fornøjelse uden at høre til de særligt Indviedes Tal. Han var forsåvidt Dilettant, som han var for skødesløs til at kunne kaldes sand Kunstner. Han har kun den ubevidste Teknik, Smidighed og Lethed, men en Tilbøjelighed til Vidtløftighed og Gentagelser, som undertiden forspilder Virkningen, og en Mangel på Selvkritik, der vanskeliggør, ja næsten umuliggør ham det at rette og forbedre. Dog han var og blev sit Liv igennem Digter, trods alle kunstneriske Lyder en sand Digter og en af Frankrigs mest ægte. Han kunde ikke gøre for, at hans Opdukken i Literaturen fandt Sted under Reaktionens ugunstige Stjerner.

Det er under de samme Stjerner ugunstige Indflydelse, at den Digter, der skulde blive Frankrigs navnkundigste i det 19. Århundrede, først vandt sig et Navn. *Victor Hugo*, født 1802, er tolv År yngre end Lamartine, og er under et langt Tidsrum af sit Liv kirkeligsindet og kongetro som han. Victor Hugos Levnedsløb som Digter svarer overhovedet nøje til det franske Folks politiske Levnedsløb som Folk. Han er Tilhænger af det bourbonske Kongehus, så længe dette Kongehus regerer; han bliver Tilhænger af Julirevolutionen og af Julikongedømmet, så snart denne Revolution finder Sted og dette Kongedømme bliver oprettet. Han bliver under Kong Ludvig Filip, ved hvis Hof han forøvrigt er en hyppig Gæst, begejstret Forherliger af Napoleon fra det Øjeblik af da Napoleonsdyrkelsen genopstår i Frankrig. Han støtter af al Magt Ludvig Napoleon som Kandidat til Pladsen som Republikens Præsident og som Indehaver af denne Stilling; han attrår endog Kejserdømmet, indtil Følelsen af at være forsmået som Politiker fjerner ham fra Prins-Præsidenten, og Harmen over Statskupet driver ham over i de yderliggående Republikaneres Lejr. Hans Liv er at betragte som en Afspejling af den historiske Bevægelse som Frankrig i Århundredets første Halvdel har foretaget. Han var, som Digtere så hyppigt, ikke en ledende Ånd, men et Organ.

Han har selv i den sidste Fortale til sine *Oder og Ballader* udtalt sig derom. Han siger her på sin pompøse Måde: "Historien falder gerne i Henrykkelse over Michel Ney, der født til Bødker blev Maréchal af Frankrig, og over Murat, der født som Stalddreng blev Konge. At deres Udgangspunkt var så dunkelt, betragtes som en Adkomst mere til Agtelse og forhøjer Glansen af det Punkt, hvortil de er nåede. Af alle de Stiger, der fører fra Mørket til Lyset, er den, som det er vanskeligst og mest fortjenstfuldt at gå op af, sikkert den, der fører En fra Stillingen som kongetro Aristokrat til den som Folkeven. At stige fra et Skur til et Palads, det er sjældent og smukt, om man vil; at stige fra Vildfarelse til Sandhed, det er sjældnere og mere smukt. Ved den første Stigning af disse to har man ved hvert Skridt, man har gjort, vundet Noget og forøget sit Velvære, sin Magt, sin Rigdom; ved den anden Opstigning er det lige modsat, ... der må man bestandigt med Ofre af Velvære betale sin åndelige Væxt ... og hvis det er sandt, at Murat med nogen Stolthed kunde lægge sin Postillonpisk ved Siden af sit Kongescepter og sige: det var dermed, jeg begyndte, så kan man visselig med mere rimelig Stolthed og med større indre Tilfredsstillelse pege på de kongeligsindede Oder, man har skrevet som Barn og Yngling og lægge dem ved Siden af de demokratiske Digte og Værker, man har forfattet som voksen Mand. Denne Stolthed er måske især berettiget, når man, efter at Opstigningen var tilende, på det højeste Trin af Lysets Stige har fundet Landsforvisning, og når man kan datere denne Fortale fra Landflygtigheden."

Victor Hugo var Søn af en af Napoleons Officerer, der oprindeligt havde været en voldsom Revolutionsmand og i denne Egenskab havde erstattet sit Fornavn Joseph med Navnet Brutus. Efter Revolutionens Ophør lod han dette Tilnavn falde. Han lå som Bataillonschef i Besançon, da hans berømte Søn kom til Verden, blev få Uger derefter over Marseille sendt til Corsica. Han forflyttedes derefter til Elba, til Genua og den italienske Hær, trådte i Napoleons Broder Josephs Tjeneste, da denne blev Konge af Neapel, og hertil ankom hans Hustru og Børn i Oktober 1807. Da Joseph 1808 blev udnævnt til Konge af Spanien, fulgte Oberst Hugo ham derhen, medens hans Hustru med sine tre små Sønner opholdt sig i Paris fra 1808-11. I Foråret 1811 drog Familien i Følge med en stærk Troppeafdeling til Madrid, men allerede i 1812 sendte Faderen af Forsigtighed Hustru og Børn tilbage,

medens han selv, der med rivende Hast var bleven udnævnt til Kongens Adjutant, til Paladsets første Majordomus, til General, til Greve af Cisuentes, til Generalinspektør for alle Hærkorpser på Halvøen og til Guvernør for tre Provinser, deltog i Krigen, indtil Nederlaget ved Vittoria i Juni 1813 tvang Joseph til at nedlægge sin Krone. Napoleon, der ikke kunde lide General Hugo og altid behandlede ham dårligt, bekræftede sålidt hans Udnævnelse til General som hans Grevetitel — sine andre Værdigheder havde han mistet — og befalede ham blot at træde ind igen i den franske Hær som Major. Hugo forsvarede såvel i 1814 som i 1815 Fæstningen Thionville med Glans. Sønnen har i sine Skrifter villet gøre en ivrig Napoleonsdyrker ud af ham. Han var alt andet, og de tilbagevendte Bourboner vandt ham hurtigt og helt ved strax at gengive ham hans Grad som General med Tjenestealder lige fra 1809, da han udnævntes af Kong Joseph. Victor Hugos Fader var da i lige så høj Grad som hans Moder, (Datteren af en kongetro Rheder i Nantes), det genoprettede Kongedømme hengiven med Liv og Sjæl. Under Hugos Opvæxt blev imidlertid Forholdet mellem Forældrene af Årsager, der ikke har noget med Politiken at gøre, mindre godt, så de levede adskilte. Sønnerne Abel, Eugène og Victor blev hos Moderen i Paris.

De havde alle tre poetiske Anlæg, om end kun den yngste levede længe nok i sin fulde Kraft til at kunne vinde Ry. Alle slog de fra først af ind på den samme Konge- og Kirkevej. Hvad særligt Victor angår, sagde han som Dreng: Jeg vil være Chateaubriand eller Ingenting.

Efter at have vundet Præmier for Digte i Paris og Toulouse, stiftede de tre Brødre, for at tjene deres Brød, i 1819 et poetisk Tidsskrift. Chateaubriand ledede dengang det yderliggående Højreblad *Le Conservateur*, Brødrenes Tidsskrift fik efter Forbilledet Navnet *Le Conservateur littéraire*, og Chateaubriand selv bød med Varme det ny Organ velkomment. Tidsskriftet, der udkom to Gange månedlig indtil Marts 1821, indeholdt så mange Digte og Artikler af Victor Hugo, at han alene leverede mere Stof end alle de øvrige Medarbejdere tilsammen. Her allerede findes nogle af hans mest bekendte Ode: *Jomfruerne fra Verdun*, Oden om Vendées's Skæbne, den om Hertugen af Berry's Død, den om Greven af Bordeaux's Fødsel og den vakre, mere personlige Glædeshymne over Genoprettelsen af Henrik d. 4des Statue. Og her findes (i et Antal af over hundrede) hans første kritiske Artikler, af hvilke kun nogle få, stærkt forvanskede, har fundet Plads i Samlingen *Littérature et Philosophie mêlées*.

Poesien er ham her Religionens Datter. I Anledning af en *Ode imod Guds Tilværelse* skriver han: "Trangen til at takke en velgørende Gud i et Sprog, der var ham værdigt, avlede Poesien. Den delte fra sin Fødsel Religionens Triumfer, der forenede de første Samfund og begyndte Verdens Civilisation. Nutildags hvor man for at nedbryde Samfundet angriber Religionen, den eneste Trendse på Menneskene, det eneste varige Bånd, der holder Samfundene sammen, er vi ikke overraskede ved at man har søgt en Forbundsfælle i selve Poesien. Men den guddommelige Muse kan ikke beåndes af et Intet."

Han forkynder her Corneilles og Racines Overlegenhed over Shakespeare og Schiller: "Vi har aldrig forstået den Adskillelse, man gør mellem den klassiske og den romantiske Kunstform. Shakespeares og Schillers Stykker er kun forskellige fra Corneilles og Racines deri, at de er mere mangelfulde."

I 1822 udkom den første Udgave af Victor Hugos Ode. Ludvig d. 18de, som læste dem atter og atter, skænkede Digteren en Årpenge på 1000 Francs af sin Privatkasse, hvortil Året efter kom en anden dobbelt så stor årlig Sum fra Indenrigsministeriet og i 1826 efter Ansøgning Forhøjelse af den Understøttelse, han fik af Kongen selv.

Kongen havde Årsag til at vise sin Tilfredshed; thi disse Hugos første Digtsamlinger indeholder det hele System af retroende Synsmåder angående Stat og Religion, som under det Bourbonske Kongedømme var det fastslåede. De er et tro Billede af den Tidsalder, hvori de blev til. De gennemgår Frankrigs Historie fra 1789 til 1825.

I dem af dem, der behandler Revolutionen, er der ligesom i de tilsvarende Digte hos Lamartine to Ord, der forekommer oftere end alle andre, det er Ordene: Bødler og Ofre. Hugo ser i Revolutionens Historie ikke Andet. For Revolutionens ledende Ånder gives der hos ham kun én Betegnelse: Bødler. Konventet betegnes som skabt af Djævelen (Liv. I, Ode 4), og hvor lidet Hugo end ellers ynder den hedenske Mytologi, kan han dog ikke undvære Anarkiets *Hydra*, når det gælder om at skildre

Revolutionstilstandens Sorthed. For Revolutionens Fjender derimod er Betegnelsen Ofre den stående, Vendéens Opstand forherliges i hvert andet af Digtene, og der helliges dens Helte og Heltinder hele Oder (f.eks. *La Vendée, Quiberon, Mlle Sombreuil*). Skafottet står bestandig for Digterens Fantasi og er den stadige Genstand for hans Forbandelser, når han ikke som i Oden *Le dévouement* (Liv. IV, Ode 4), lader sig henrive til i egen Person at ønske Martyriet "da Martyrens Engel er den skønneste af de Engle, der bringer Sjælene op til Himlen".

I Chateaubriands Spor går Hugo så tilbage til den romerske Oldtids kristne Blodvidner og skildrer i ikke mindre end fire Oder (*Le repas libre, l'homme heureux, Le chant du cirque, Un chant de fête de Néron*) Martyrernes kvalfulde Triumfer over den rå og vellystige Grusomhed, for hvilken de udvortes talt bukkes under, og Sindbilledsproget er her det samme som hos Chateaubriand. Det er den rettroende Adelsmand og Præst, hvis Død på Valpladsen eller under Faldøxen billedligt fremstilles under Form af Slagterierne på den antike Cirkus. Til de smukkeste af disse Digte hører det ældste, som besynger en lille Kres af skyldfri unge Piger, der under Rædselsherredømmet efter årelang Fængsling blev henrettede uden Lov og Dom på en aldeles løs og falsk Mistanke om at have vist Glæde ved Preussernes Indrykning i deres By (*Les vierges de Verdun*). Hugo søger at sværte Konventets Domstol end yderligere end nødvendigt ved at pådigte Anklageren Fouquier-Tinville en uren Tilbøjelighed for sine Ofre og lade ham gøre dem krænkende Tilbud; men selv uden uhistoriske Tilsætninger var disse unge Kvinders Død så oprørende, deres Skæbne så tragisk og deres Opræden så yndefuld og værdig, at de vel havde fortjent et digterisk Mindesmærke, ja et endnu bedre end det, de fik af Hugo. (Hvem der interesserer sig for deres virkelige Historie kan finde den fortalt efter Grundskrifterne i Cuvillier-Fleury's *Portraits politiques* 1851, 377 ff.)

Men er Digterens Patos nu fuldt berettiget i Tilfælde som dette, hvor Revolutionen viste sig fra sin mørke og uretfærdige Side overfor Ungdom og Uskyld, så bliver den besynderligt skurrende og falsk, så snart hans Læresætninger kommer med i Spillet. Den Tone, hvori han taler om Kongedømmet og Kongeherligheden, er rent ulidelig. I Oden *Ludvig d. 17de* opfordrer Gud Seraferne, Profeterne og Erkeenglene til at neje sig for den nysankomne Tronfølger: "*Courbez-vous, c'est un Roi*", ja, ikke nok hermed, Gud selv tiltaler ham ved hans Titel, ikke ved hans Navn: "*O Roi!*" og minder ham om, at *Guds egen Søn var en Konge med Tornekronen som han*. I Digtet i Anledning af Greven af Chambords Døb hedder det endnu stærkere: "Gud har givet os en af sine Engle, ligesom han i gamle Dage gav os sin Søn", og der mindes om, at det Vand af Jordans Flod, som Chateaubriand har bragt med og hvormed Barnet døbes, er det samme, hvormed Jesus blev døbt; Himlen har, siges der, villet, "at den beroligede Verden allerede på Døbens Vand skulde kunne kende en *Frelser*". I Digtet *Visionen* stævnes endelig det 18de Århundrede for Guds Domstol, anklages, fordi det "stolt af sine Videnskaber har leet af de Dogmer, som bevarer Lovene og de gode Sæder", og da det frygtsomt udtaler et Håb om, at Fremtiden vil stille det i et mildere Lys, udtales Fordømmelsesdommen over det, og "det skyldige Århundrede" stødes ned i Afgrunden, forfulgt endnu i sit Fald af Dommerens ubønhørlige Røst.

Udtalelserne om Napoleon, der benævnes Buonaparte, svarer til det Synspunkt, under hvilket Revolutionen ses; han er Voldsherskeren, den blodige Soldat, der har myrdet Enghien, og atter og atter gentages det med Hentydning til Bourbon'ernes Våben at Liljer er bedre end Laurbær. Som Ven af Enghien og som landflygtig Konge forherliges under Navnet Oberst G. A. Gustafson Gustav d. 4de Adolph, der som fordreven Repræsentant for de faldne Troner levede i Frankrig under Ludvig d. 18de (Liv. III, Ode 5). Med Victor Hugos grundige Uvidenhed på fremmed Histories Område forvanskes Gustavs Person og Skæbne: hans hele Liv er et Mønster; hans store Ånd er som et Tempel, hvoraf kun Guds Røst udgår; han dikterer Fremtidens Historie; han er de gamles Oraklers Efterfølger; af Væmmelse over at se Fyrsterne bøje sig under Napoleons Åg har han frivilligt nedlagt Kronen og derved løftet sin Pande højt over alle Jordens Konger. — Det synes umuligt at drive Dårskaben videre. Den gale og usle Gustav d. 4de som Forbillede! Endelig hæves naturligvis Bourbon'erne selv til Skyerne. Alle deres Familiebegivenheder (Fødsel, Døb, Død, Tronbestigelse, Salvning af en Bourbon) behandles som

verdensrystende Hændelser. I Anledning af den forkastelige Krig, som Frankrig i den europæiske Reaktions Interesse under Chateaubriands Indflydelse førte i Spanien, forherliges Kongemagten ikke blot i og for sig som et Vidunder, men Kongen skildres udtrykkelig som Krigsherre, som støttende sig til Sværdets Magt, og det hedder som Lovprisning, at Kongemagten uundgåeligt har Krigen til Ledsager:

Il faut comme un soldat qu'un prince ait une épée,
Il faut des factions quand l'astre impur a lui,
Que nuit et jour, bravant leur attente trompée,
Un glaive veille auprès de lui;
Ou que de son armée il se fasse un cortége.
Que son fier palais se protège
D'un camp au front étincelant;
Car de la Royauté la Guerre est la compagne,
On ne peut te briser, sceptre de Charlemagne,
Sans briser le fer de Roland!

Oversættelse:

En Fyrste må have sit Sværd som en Soldat.
Mod Urostifternes Hær
må Dag og Nat til Værn mod deres Anslag parat
et Glavind våge ham nær.
Hans Garde må skræmme de Frække,
sit stolte Palads må han lægge
bag en Lejr med blinkende Spær.
Thi Krigen er Kongedømmets Fælle.
Store Karl! Man knækker ej din Vælde,
før man bryder Rolands Sværd.

Det kan da ikke undre, at alle disse Oder har Mottoer af Bibelen eller af religiøse Digte, men først og fremmest af Chateaubriands *Martyrer*, hvilken sidste Roman behersker Samtiden så stærkt, at de yngre Digtere endog sætter en Ære i at omskrive hele Sider af den på Vers. (Se f.eks. Emile Deschamps: *Poésies*, Udg. af 1841 S. 124, *Un page des martyr*, *Autre* etc.) Og som Lamartine til Bonald rettede sin Ode *Geniet*, således tilegner Hugo Chateaubriand en Ode af samme Navn, hvori det hedder om ham, at han lider "Geniets og Dydens dobbelte Martyrium."

Til Lamartine er flere af Digtene rettede — Hugo skriver, at han vil stå på samme Stridsvogn som Vennen, Lamartine skal føre Lansen, han styre Hestene — og disse Digte hører til de mest tiltrækkende, dels fordi de er overordentlig smukke og vidner om Hugos på engang ærbødige og broderlige Forhold til den ældre Digter, dels fordi i dem jævnsides med Anskuelse om Religion og Samfund kunstneriske Synsmåder bryder frem. I alle Digtene lægger det sig for Dagen, hvor alvorligt, men også med hvilken højtspændt og lidet tiltalende Selvfølelse den unge Digter har opfattet sit Kald. Dette Kald betegnes overalt som Profetens. En Seer, en Folkenes Hyrde er Digteren, ja om Lamartine hedder det, at man skulde tro, Gud havde åbenbaret sig for ham Ansigt til Ansigt. Men i Digtene til denne sidste ses det skarpest, hvorledes Hugo opfatter den ny Poesis Stilling og Forhold til det 18de Århundredes. Denne hans Opfattelse har en slående Overensstemmelse med Måden, hvorpå ved Århundredets Begyndelse i Danmark Oehlenschläger og hans Venner opfattede deres Stilling overfor Baggesen. Man gennemblæse f.eks. Digtet *Lyren og Harpen* (Liv. IV, Ode 2). Lyren betegner den forgangne Tidsalders letsindige og letfærdige Poesi, der besynger Jupiter, Mars, Apollon og Eros og lærer en åndfuld Livsnydelse; i Harpens Toner derimod klinger Opfordringen til at våge og bede, til at

tænke på Livets Alvor og på Døden, til at støtte og hjælpe sin vakkende Broder. Digtet er helliget "Alph. de L."; allerede Ordet Harpe måtte lede Tanken hen på Lamartine.

Men denne angribende Holdning mod Fortiden er det første Kendetegn på det snart indtrædende Brud med denne Fortids hele Idekres, fra hvilket Hugo's Betydning som Digter og Høvding for en literær Bevægelse må dateres.

Litteratur: Lamartine: *Mémoires. Voyage en Orient. Méditations poétiques. Nouvelles méditations poétiques. Harmonies poétiques et religieuses* I og II — Victor Hugo: *Odes et Ballades*. — Edmond Biré: *Victor Hugo avant 1830*.

Kapitel 10

Erotiken

Et Punkt af største Betydning for Tidens Særpræg er dette: Af hvad Beskaffenhed er Elskovsfølelsen i hele denne Gruppe af Literatur?

Af alle de Følelser, som Digtekunsten behandler, er den erotiske den, der optager mest Plads og i Reglen griber Læserne stærkest. Hvorledes den opfattes og fremstilles, det er en indgribende Omstændighed af stor Vægt for Forståelsen af Tidens Ånd. På Opfattelsen af det Erotiske kan man som på et fint Måleredskab spore Styrken, Arten og Varmegraden af en Tids hele Følelsesliv. Vi har tidligere set Galanteriets Overgang til Lidenskab hos Rousseau. Hos Tysklands store Digtere bliver denne Lidenskab lutret og humaniseret. Hos Tysklands Romantikere bliver den til Måneskinssmægten. I revolutionære Tider skildres den i Kamp med bestående og ordnede Samfundsforhold. Hos det 19de Århundredes skeptiske Digtere som Heine er Kærligheden undergravet af Tvivl om dens Beståen.

*(Doch wenn du sprichst: Ich liebe Dich,
So muss ich weinen bitterlich.)*

I en forskruet, Legemet fornegtende, autoritetstroende og ordenselskende Tidsalder som denne vil Kærligheden nødvendigvis få et ejendommeligt Præg. Når vi gennemgår de vigtigste Kærlighedsskildringer, som Datiden har efterladt, holder vi med det samme en kort Mønstring over Hovedtyperne for Mand og Kvinde.

Det første Par er Eudoros og Velleda i *Martyrerne*.

Helten i *Martyrerne* er så meget mere lærerig, som Chateaubriand har meddelt ham mangt et Træk af sit eget udtryksfulde Åsyn. Dette går så vidt, at Chateaubriand og Eudoros begynder Fortællingen af deres Levned næsten med samme Ord og med samme Betragtning. Eudoros siger: "Da jeg fødtes ved Foden af Taygetos's Bjerg, var Havets sørgmodige Mumlen den første Lyd, der ramte mit Øre. Mod hvormange Bredder har jeg ikke siden set Bølgerne brydes, som jeg beskuer her! Hvem kunde for nogle År siden have sagt mig, at jeg skulde høre disse Bølger, som jeg så rulle op på Messeniens smukke Sand, sukke på Italiens Kyster, på Batavernes, Briternes og Gallernes Strande!" Og ganske således siger Chateaubriand i sin *Rejse i Italien*: "Da jeg fødtes på Bretagnes Klipper, var den første Lyd, som ramte mit Øre, efterat jeg var kommen til Verden, Havets Brusen, og på hvormange Bredder har jeg ikke siden set de Bølger brydes, som jeg finder her! Hvem kunde for nogle År siden have sagt mig, at jeg ved Scipios og Vergils Grave skulde høre de Bølger sukke, som rullede op mod mine Fødder på Englands Kyster og Marylands Strande" osv.

Begge disse Helte er da vidt omtumlede og prøvede Mænd som Odysseus og Æneas. De har tilfælles Forundringen over deres eget Livs Eventyr, Beundringen for deres eget Selv, hvilket højere Magter har ført igennem så mange Skæbner. Dog endnu et Træk og et mere betydningsfuldt er fælles; som Chateaubriand således er Eudoros Helten, der hidfører Kristendommens Triumf på Jorden. Chateaubriand gentager kun under Napoleon, hvad Eudoros gjorde under Galerius; og det er ikke hans Skyld, at han ikke blev Martyr; Tanken om et Martyrium sysselsatte ham i hans Ungdom; han udtalte oftere til Venner, at han ikke vilde have vejet tilbage for et sådant, ifald det var blevet krævet af ham. Den Helteskikkelse, der foresvæver ham som Forbillede, det er da intet Mindre end Offeret, der bøder for Tidens Ugudelighed og Frafald og som ved sin Gerning og sine Lidelser stiller den vrede Gud tilfreds. I den første Udgave af *Martyrerne* betegnes Eudoros endog ligefrem som en Kristus af anden Rang. Det Udtryk bruges om ham, at den Evige forlangte "en hel Hostie". På dette Sted gik vel af teologiske Hensyn Ordet ud i de senere Udgaver. Men i Slutningen blev Forestillingen, sagtens ved en

Uagtsomhed, stående og gør på sit Sted en næsten komisk Virkning. Hvor Eudoros martres, hedder det: "Ildstolen var beredt. De Kristnes Lærer præker Evangeliet med størst Veltalenhed, når han sidder i en glødende Stol. Serafer lod en himmelsk Dugg falde over Eudoros og hans Skytsengel udfoldede sine Vinger over ham. Han tog sig i Flammerne ud som et lifligt Brød, tilberedt for det himmelske Taffel."

Her har vi da altså Grundforestillingen for Typen. Det første Offer, den første Frelser, den første Hostie var ikke nok. Skønt Kristen finder Chateaubriand ikke, at Kristi Martyrdød har virket og sonet tilstrækkeligt. Der udkræves til Religionens Triumf endnu bestandig Frelser i mindre Format som Chateaubriand selv eller hans Helt Eudoros. Ganske som hos de tyske Romantikere endog en Usling som Golo i Tiecks *Genoveva* skal have en Lighed med Kristus, således Helten her. (Se F. L. Liebenberg: *Bidrag til den Oehlschlägerske Litteraturs Historie* I, 183. *Genoveva* "ser Kristus i ham".) Denne Helt kan fejle i sin Ungdom, og en kort Tid f.eks. i det skønne Neapel vandre ad Fordærvsens Veje (Chateaubriand vidste af egen Erfaring, at endog faste Grundsætninger ikke værnede derimod), men han omvender sig, udstår alle Prøver og dør som et lysende Exempel.

Hans Kærlighedsforhold til Velleda er en af disse Prøver.

Velleda er sikkert den ejendommeligste og mest indflydelsesrige Kvindefigur, som dette Tidsrum i Frankrig har frembragt. Velleda er en ung gallisk Pige fra det tredje Århundrede, og Chateaubriand har villet skildre den franske Type i hende: "Denne Kvinde var overordenlig. Hun havde som alle galliske Kvinder noget Lunefuldt og Tiltrækkende. Hendes Blik var hurtigt, Udtrykket om hendes Mund en Smule hånligt og hendes Smil ejendommeligt blidt og åndfuldt. Hendes Væsen var snart stolt snart vellystigt. Der var i hele hendes Person en Blanding af Hengivelse og Værdighed, af Uskyldighed og Kunst." — Men Velleda er ikke blot national fransk, hun bærer i høj Grad Præget af den Tid, da hun blev digtet, hun er et Ideal fra 1808. Velleda er Præstinde, hun hører til Erkedruidernes Familie. For denne Tid er Kvindeligheden først fuldkommen, når den er præget af en religiøs Begejstrings Stempel. Som ægte Datter af det begyndende 19de Århundrede er Velleda derfor ikke heller et rent Naturbarn. Hun er Naturbarn som Tidsalderens andre Døtre var det. Det bemærkes udtrykkelig om hende — ikke uden et let Anstrøg af Pedanteri —; at hun i Erkedruidernes Familie var bleven "grundigt oplært i den græske Literatur og i sit Lands Historie". Velleda er Druidernes sidste Præstinde som Kymodoke den sidste Præstinde for Homer. Ligesom Corinna lidt tidligere var Idealet for de unge Ærgerrigheder blandt Kvinderne, således bliver Velleda det nu, og da Literaturen ikke blot er et Udtryk for Samfundet, men også mægtigt bidrager til at omforme Samfundet, så ser vi Velleda fra Fantasiens Verden gå over i Virkelighedens. Hvad er Fru de Krüdener for Fronten af den russiske Hær andet end en kristelig Velleda!

Vi lærer den unge Præstinde at kende, da hun siddende i en Båd på Havet under Storm udsynger Besværgelsessange over Havet og Stormen, over hvilke hun omtrent som Fouqué's Undine har en Art Herredømme eller tror at have det. Vi hører hende så i en ildfuld Tale opfordre sine Landsmænd til at generobre deres Frihed og gribe til Våben imod Romerhæren. Vi ser hende som Teutatès' Præstinde hvæsse Seglen til Menneskeofring. Hun er skøn, som hun skildres, høj og rank, neppe dækket af en sort Tunika, der er kort og uden Ærmer, med Guldseglen hængende i sit Stålbælte. Hendes Øjne er blå, hendes Læber er stærkt røde; om sit fritflyvende blonde Hår bærer hun snart en Egegren, snart en Krans af Verbena.

Hun har neppe set Eudoros, før hun elsker ham. Men en så simpel og naturlig Lidenskab er ikke nok for denne Tid. Velleda må endnu være Vestalinde og have afgivet Løfte om evig Jomfruelighed. "Jeg er Jomfru, Seine-Øens Jomfru; hvad enten jeg bevarer eller overtræder mit Løfte, dør jeg deraf, og du er Skyld deri." Hun behager vel Eudoros, men han elsker hende ikke. Han står overfor hende omtrent som den fromme Æneas overfor Dido, om hvem Digteren endog lader Eudoros minde sine Tilhørere. Den Ulykkelige forsøger enhver Art Trolddom. Hun vil snige sig ind til ham med Månens Stråler. Hun vil flyve ind i det Tårn, han bebor, vinde hans Kærlighed under en fremmed Skikkelse og vægrer sig dog selv af Skinsyge ved Tanken. Eudoros deler ikke denne Lidenskab, men føler sig i hendes Nærhed

ligesom smittet af dens Luftlag. Som Kristen gyser han tilbage for Fristelsen. "Vel tyve Gange var jeg, medens Velleda udtrykte mig så sørgelige og så ømme Følelser, nær ved at kaste mig for hendes Fødder, forkynde hende hendes Sejr og gøre hende lykkelig ved Tilståelsen af mit Nederlag. I det Øjeblik, jeg var ved at bukke under, skyldte jeg kun den Medlidenhed, som denne Ulykkelige indgød mig, min Frelse. Men denne Medlidenhed, der i Begyndelsen frelste mig, var det, som til Slutning blev Årsag til min Undergang; thi den berøvede mig Resten af min Kraft." Der er, rent kunstnerisk set, noget såre Uskønt i at høre en Mand udbrede sig således over de hårde Kampe, han har bestået for at hævde sin Dyd, og Eudoros's Udbrud af Skam og Anger klæder ham ilde. "O Kyrillos, siger han, hvorledes skal jeg fortsætte denne Fortælling, jeg rødmer af Skam og Forvirring." Da endelig denne Ridder af den bedrøvelige Skikkelse er kommen så vidt, at han, efter at Velleda har forsøgt Selvmord, ligger for hendes Fødder, så kan han ikke nøjes med mindre end at sætte hele Helvede i Bevægelse i den Anledning. "Jeg faldt ned for Velledas Fødder ... Helvede gav Signalet til dette frygtelige Bryllup; Mørkets Ånder hylede i Afgrunden, Stammefædrenes kyske Ægtehustruer vendte Hovedet bort, og min Skytsengel bedækkede sit Åsyn med sine Vinger og steg op mod Himlen." End ikke i Øjeblikket kan denne triste Helt lade være at skabe sig. Han skammer sig som en Dreng, der med en Blanding af Frådseri og Angst for Prygl fortærer et stjålet Æble. "Min Lykke lignede Fortvivlelse, og Den, som havde set os midt i vor Lyksalighed, havde taget os for to Skyldige, hvem man lige havde forkyndt Dødsdommen. Fra dette Øjeblik følte jeg mig mærket med den guddommelige Vredes Segl. Et tæt Mørke hævdede sig ligesom en Røgsky i min Sjæl; det forekom mig, at en Hær af oprørske Ånder pludselig havde taget den i Besiddelse. Tanker, der hidtil havde været mig ubekendte, indfandt sig hos mig, Helvedes Sprog strømmede fra min Tunge, og jeg udtalte de Gudsbespottelser, som høres på hine Steder, hvor der er Gråd og Tænders Gnidsel."

Således er da denne den kristne Høvdings Kærlighedsforståelse med den hedenske Profetinde skildret med Helvedes Bål og Brand som Baggrund. I *Atala*, der indeholder noget Beslægtet i Forestillingsforbindelsen af Lidelse og Lyst, var dog denne så lidet mente og følte Banlysning endnu ikke udslynget over den jordiske Kærlighed.

Man genfinder denne Opfattelse i Alfred de Vigny's betydelige og skønne Ungdomsdigt *Eloa*, som skildrer, hvorledes Mørkets Fyrste forfører en ung og dejlig kvindelig Engel. Var Satan i *Martyrerne* en Revolutionær, så er han her ikke meget forskellig fra de Gamles Eros. Uden at nævne, hvem han er, besnærer han ved sin Skønhed og Veltalenhed Engelen og river hende så med sig ned i Afgrunden. Han skildrer selv sin Magt i disse Ord, som man bør læse i Grundskriftens Vers:

Jeg er den meget Elskte, i hvis Dyb Ingen bunded.
Min Flammeherskermagt over Mennesket er grundet
på Sjælens stærke Higen og på Længslernes Hær,
på Legemets hemmelighedsfulde Begær,
på Blodets Magt og Blikkenes elektriske Strømme.
Jeg får den unge Hustru til at tale i Drømme
og Pigen, som elsker, til i Drøm at tro sig favnet.
Jeg skænker dem Nætter, der trøster dem for Savnet
af lykkelige Dage. Jeg er den skjulte Drot
for hemmelig Elskov.

Således omtrent synger Koret i Sofokles's *Antigone* (Niels Møllers Oversættelse) til Eros:

O Eros! Alsejrer i Strid!
Du styrter mod bævende Bytte;
på Møens grubede bløde Kinder

lurende du dig dølger.
Hen over Havet iler du, når
Hyrdernes lave Hytte.
Ej undflyr udødelig Gud, hvor du følger,
og ingen på Jord af Dagens Børn.
Den, der har dig, raser.

Idet Tiden nu er på det Skråplan, som fører til at opfatte Eros som Satan selv, så forstår det sig, at ingen Tid har skildret den "sande" Kærlighed så iskold og afmægtig, så serafisk og platonisk, som denne har sin Styrke i at fremstille den. Lad os se, hvorledes den er opfattet hos Tidens Velleda, hos Fru de Krüdener selv i hendes *Valérie*.

Hvorvel *Valérie* er en Efterligning af *Werther*, er den tillige et Modstykke til *Werther*. Det er Fortællingen om en ung Svensker, Gustav Linar ved Navn, der af sin Moder tidligt lærte "at elske Dyden" og som vedbliver at elske den til sin Død. Foruden Dyden elsker han tillige *Valérie*, men *Valérie* er gift med Greven, hans Herre og Ideal, og er selv et sådant Indbegreb af Fuldkommenheder, at han ikke kan løfte sine Øjne til hende uden med en Ærefrygt, der umuliggør enhver Attrå. Alexander Stakjev havde tilstået Krüdener sine Følelser; Gustav tier ubetinget overfor Manden og meddeler heller aldrig sin Elskede, hvad han lider. (I to på hinanden følgende Udgaver af sin *Französische Litteraturgeschichte* har Julian Schmidt begået den Fejl i Gengivelsen af *Valérie* at lade Gustav skrifte for Manden). Han tæres hen af uforstået og uudtalt Elskov, og da han er altfor vel opdragen til at skyde sig, dør han af Tæring.

Hans Stil er denne: "O min Ven, hvilken Brøde af mig at have hengivet mig til en sådan Lidenskab, der måtte ødelægge mig! Men jeg vil idetmindste dø i Kærlighed til Dyden og den hellige Sandhed; jeg vil ikke anklage Himlen for mine Ulykker som så mange af mine Lige gør [hvilket artig Barn!]; jeg vil uden at beklage mig lide den Kval, hvori jeg selv er Skyld og som jeg elsker, skønt den dræber mig. Jeg vil nærme mig, når den Evige kalder, tyngtet af mange Fejl, men ikke af Selvmord." (II, 63.)

Denne Gustav er ingen Mand; kvindelige Forfattere er som bekendt ikke stærke i at fremstille Mænd. De lader dem næsten altid gå op i Hensynet til Kvinden. Gustav er som sagt Skandinav, men Nordboer har ingen Årsag til at være stolte af denne Landsmand, som mindst af alt udmærker sig ved nordisk Kraft. Nationalfarven i Bogen indskrænker sig da også mest til den fællesgermanske Følsomhed, i hvilken Skildringen er neddykket, og til en Del svenske Navne, der naturligvis er stavede lidt urigtigt. Således foranstalter Gustav for *Valérie* i Venedig en Fest, hvis Dekoration skal minde hende om hendes Ungdomshjem blandt Birke og Graner. Med Overraskelse udbryder *Valérie* ved Synet: "Ah! c'est Dronigor." (Drottninggård.)

Særlig svensk kan Gustav ikke kaldes. Hvad der er smukt i Skildringen af hans Karakter, det er det Skær af den første Ynglingealders menneskekærlige Sværmeri, som er udbredt over hans Tilståelser. Han har efter sin Opfattelse iagttaget, at hos de fleste Mennesker afløses Kærlighedens Livsafsnit af Ærgerrighedens. Det er smukt og følt, når han siger, at den Hæder, de Andre ønsker sig, ikke er den, der har foresvævet ham som attråværdig. "Den Hæder, jeg har drømt om, vandtes ved Sysselsættelse med Alles Lykke, som Kærligheden sysselsætter sig med en enkelt Genstands Lykke. Den skulde være en Dyd hos den, der besad den, inden Menneskene rundt omkring ham kaldte den Hæder." Og han tilføjer: "Hvad har Hæderen tilfælles med Hobens smålige Forfængelighed, med den elendige Påstand om at være Noget, fordi man jager efter det." Forunderligt, at dette forekommer i den Bog, hvis Ry blev iværksat ved sådanne Midler, som anvendtes for at bringe *Valérie* i Skuddet!

Overfor Guslav står Heltinden udrustet med al den Ynde, som en Dame, der var så lidenskabeligt forelsket i sig selv som Fru de Krüdener, kunde meddele sit eget Billede. Hun er helt igennem Kvinde, medens den stakkels Gustav, der selv indser sin Lidenskabs Ufornuft og Håbløshed, er ganske ude af Stand til at overrive sine Bånd, bryde af og begynde et Liv som Mand.

Så må han da nøjes med sådanne ydmyge Ytringer af sin Tilbedelse som at kysse et Barn, hvem hun først har givet et Kys, på det Sted, der berørtes af hendes Læber, eller som, da hun på Ballet inde i Salen lægger sin blottede Arm mod Ruden, stående udenfor Huset at kysse Glasset på den anden Side, eller endelig som at trykke hendes Hånd og mærke Ringen, hun har fået af sin Mand, eller som at dåne i hendes Nærhed, så hun må bade hans Pande med Eau de Cologne.

Der er overhovedet en let Parfum af Eau de Cologne over den hele Fortælling. Og betegnende er det, at den første Tjeneste, om hvilken Valérie i Fortrolighed beder Gustav, er den, hemmeligt at hente hende en Smule *Sminke*, som hendes Mand ikke gerne ser, at hun bruger. Med Eau de Cologne-Duften blander sig en Duft af Anstand og Ærbødighed, der er så stærk, at den næsten bliver En imod, og en Overjordiskhed i Følelsen, som er dum og hæsli. Man tænke sig f.eks., at Valérie er frugtsommelig, da Gustavs Lidenskab begynder, uden at denne Omstændighed har nogensomhelst helbredende Indflydelse på ham, skønt han lever i hendes Nærhed, indtil hendes Søn bliver født. Man sværmer sammen for Ossian og Clarisse Harlowe. Aldrig føler Gustav ringeste Spor af Skinsyge på Greven, så lidt som denne Spor af Skinsyge på ham. Ja, Gustav dør med Grevens Hånd i sin. Kort sagt: Kærligheden er her så udrenset, så naturløs og serafisk, at den med sin Voldsomhed også har mistet sin Poesi. Dette er dobbelt lærerigt, når man véd, ved hvor lidet serafisk en Tilværelse denne Kærligheds Digterinde havde forberedt sig til at skrive sin Roman, og hvor godt hun selv havde forstået at forsone Elskovens hellige med dens mere verdslige Side.

Det sidste Par, ved hvilket vi må dvæle, er Lamartine og hans Elvire.

Lamartines Ungdomsdigte handlede om Kærlighed, men om en Kærlighed så ren, at den bestemtes som "en Dobbeltbøn" (*une prière à deux*). Den var udmalet med al den ideale Forklarelse, som Døden skænker Kærlighedens Genstand: Digteren presser sine Læber mod det Crucifix, som hans døende Elskede i sit sidste Øjeblik har kysset, og Digtet *Le Crucifix* er så sjælfult, at man tror Lamartine, når han i en Anmærkning til Digtet har tilføjet: "Jeg gennemlæser aldrig disse Vers." I den betydeligt senere udgivne Kærlighedsroman *Raphael* har Lamartine skildret dette Forholds virkelige Historie, så der falder et nyt Lys over de vidtberømte Digte.

Elvire eller som hendes Navn lød Julie, er en ung, forældreløs Dame, Kreolerinde, 28 År gammel, der har ægtet en som Videnskabsmand berømt gammel Mand på mere end 70 År for at have en Beskytter, men uden at stå i andet Forhold til sin Mand end det, hvori en Datter står til sin Fader. Manden var den berømte Fysiker og Opdager Charles, med hvem Efterverdenen har sysselsat sig adskilligt mere end med hans elskværdige Hustru. Hun lider af en Hjertefejl, der truer hendes Liv. I Savoyen i Nærheden af Søen Bourget, som Lamartine så skønt har besunget, hvor hun et Efterår opholder sig for sin Helbreds Skyld, træffer hun Bogens unge Helt, Raphael som han hedder, der iøvrigt kun ved Navnet skiller sig fra dens Forfatter, som her har fremstilt alle sine virkelige Forhold, ja sine Venner og Bekendte med Nævnelse af disses fulde Navn. Han har skildret sig selv som han var, 24 År gammel, ung og fattig, ensom og menneskesky, blød og sværmerisk, allerede lidt træt og udtømt på Grund af et Overmål af sanselige Udskejelser, led ved alle de hverdags og letfærdige Forbindelser med Kvinder, hvori han havde levet.

Man kan iøvrigt ikke sige, at han har mishandlet sig selv altfor slemt i Skildringen. Raphaels Følelsesliv var, hedder det, så fint, at hans Kammerater spøgende betegnede ham som lidende af Hjemve efter Himlen. Og Lamartine forsøger ret ubehændigt at give os en Forestilling om denne Finhed: "Hvis han havde ført Penselen, da havde han malt Madonna di Foglino, og havde han ført Mejselen, vilde han have modelleret Cánovas Psyche. Som Digter vilde han have skrevet Jobs Klageråb til Gud, Herminias Stanzer hos Tasso, Romeos og Julies Samtale i Måneskin hos Shakespeare, og Lord Byrons Skildring af Haydee." Dette behøvedes nu heldigvis ikke, da det var gjort af Andre. Da han senere forsøgte sig i den ene af disse Retninger, nemlig som Digter, nåede han som bekendt ikke disse Forbilleder.

Raphael er en Bog, i hvilken på talentfuld Måde en ung Mands sværmeriske Forelskelse er fremstilt, en Forelskelse, som vel har bemægtiget sig Sindet helt, men som dog er af en næsten usanselig Natur,

dels fordi dens Genstand indgyder så megen Ærefrygt og Medlidenhed, at Sanserne ikke får Lov at tale, dels fordi den unge Mand efter et letsindigt Levned med Kvinder, for hvilke han ingen Agtelse har følt, gyser tilbage fra at gøre Forholdet til denne Kvinde, som han beundrer, ensartet med de tidligere Forbindelser, hvori han har stået.

Han har havt Kærlighedshistorier; men han er ikke gået op i en Kærlighed før. Det synes ham som om Blikket fra hendes Øjne kommer fra en Afstand, han aldrig har sporet i noget menneskeligt Øje; det minder ham om de Stjerner Blinken, fra hvilke Lyset har tilbagelagt nogle Millioner Mile i Himmelrummet. Han har en Sky for at nærme sig hende, der bringer ham til at fornemme Afstanden imellem dem som uoverskridelig. Da det endelig lykkes ham at gøre hendes Bekendtskab, er den Plads og det Navn, hun skænker ham, en Broders, og han føler sig lykkelig derved. Så snart de har fundet hinanden, er det ham, som var han blevet lettet for en tung Byrde; og denne Byrde er hans Hjerte. Idet han bortskænker det, har han Følelsen af at have vundet Livets Fylde. Det er ham, som svømmede han i Rummets rene Æter, og den Glæde, der fylder ham, er uendelig og lysende som Luften. I de Timer, han første Gang tilbringer med hende, ophører for ham al Tidsfornemmelse; han har Indtrykket af at kunne leve tusind År på denne Måde, og de vilde være ham som Sekunder. Han føler sig ikke som et Menneske, men som en levende Takkehymne.

Og denne henrykte Stemning varer ved, så længe han ånder i hendes Nærhed. De er lykkelige ved hinanden i de smukke Sommerdage; men da Efteråret kommer, foretrækker de denne Årstid: "Vor Sommer var i os."

Hele denne en ung Forelskelses Henrykkelsestilstand virker i Skildringen oplevet og ægte. Det unge Par opholder sig i den Egn, hvor Rousseau som Yngling elskede Fru de Warens. Raphael er jo noget yngre end Julie, han 24, hun 28 År gammel, for så vidt er der en svag Lighed med Forholdet mellem Rousseau og hans Beskytterinde; men deres Følelsesliv er ligeså usanseligt og overspændt, som det andet Pars drøjt menneskeligt.

Og ikke blot den Lykke, som den Elskedes Nærhed skænker, men Savnet under Adskillelsen, Længselen efter Breve, Forventningens Feber, så tit et Gensyn stunder til, og Afskedens Kvaler er her fortalte, en stor Digter værdigt, med talrige, slående, små Virkelighedstræk.

Han lever på Landet, hun i Paris. Når han spaserer, går han altid uvilkårligt imod Nord for at formindske Afstanden, der skiller ham fra hende. Dagen har for ham kun én god Time, det er den, hvor Postbudet bringer ham hendes Brev. Så snart han hører Budets Skridt, er han ved sit Vindue, han passer altid at modtage Posten i Gadedøren, gemmer Brevet i sin Lomme og iler med bankende Hjerte, med skælvende Knæ op på sit Kammer for at låse sig inde og læse det i Fred. — Og siden i Paris den fortræffelige Skildring af hans Vandringer i Vinteraftenerne op og ned ad Seinebroen for at oppebie det Øjeblik, da Lampen i hendes Vindue vil betegne ham, at hendes Gæster har forladt hende og at der er Sikkerhed for at træffe hende ene. Den blinde Tigger på Broen, i hvis Tinbøsse han stadig kaster sin Skærv! Kirkeklokkernes Slag hver halve og hele Time, mens han venter! Og det fine Træk, at hans Hørelse efterhånden skærpes således, at han kender hver enkelt Kirkeklokkes Metalklang i Koret.

Alt dette er smukt og godt. Desværre fordærves Romanen som Helhed ved det åndeligt-gudelige Sigte.

Dette Tidsrum kunde ikke behandle det Erotiske rent uden at blande Teologien ind deri. Lamartine lader da også sine Elskende gennemgå hele teologisk-filosofiske Kursus med hinanden. De er af forskellig Anskuelse og hun ham åndeligt overlegen. Han holder endnu ved sin Barnetro, hun har i sin berømte Mands Hus levet i en Kres af åndeligt frigjorte Videnskabsmænd, hvis Dannelse har det attende Århundredes Præg, og hvis Ideer hun har indsuet. De tilhører i Grunden to forskellige Slægtled, hun Kejserdømmets, han Kongedømmets Tidsalder. Medens Faust, når han bliver katekiseret af sin Gretchen, må afbøde et Omvendelsesforsøg og stræbe at forklare den Elskede sin Vantro gennem formildende Omskrivninger, er her det Omvendte Tilfældet: Raphael gør længe frugtesløse Forsøg på at omvende sin Julie til Gudstro og Kristendom. Højst forbavset bliver den uskyldige Yngling, da han

første Gang anbefaler hende at ty til Gud, og ser hende med en sørgmodig og adspredt Mine vende Blikket bort som eneste Svar. Da han frygtsomt spørger om Grunden, siger hun: "Det er, fordi det Ord piner mig." — Hvorledes, det Ord, som indeholder Navnet på alt Liv, al Kærlighed og alt Godt, hvordan kan det pine den mest fuldendte af Guds Skabninger? osv. — Hun må da forklare ham, at hvad han kalder *Gud*, det er hvad hun kalder *Lov*, Ideen om en umådelig Storhed, en ubetinget og ubøjelig Nødvendighed, som det er umuligt at opsende Bønner til.

Af denne hendes Overbevisning følger hendes frisindede men stolte Holdning i sædelig Henseende. Julie siger: "Jeg, som er opdragen af en Filosof og i min Mands Hjem har levet midt i et Samfund af frie Ånder, der har revet sig løs fra Læresætningerne og Kirkeskikkene i en Religion, som de har oversavet, jeg har ingen Overtro, ingen Åndssvaghed, ingen af de Skrupler, der bøjer andre Kvinders Pande under et andet Åg end det, Samvittigheden pålægger."

Det er da ham, der spiller Pigerollen, når han til en Ånd som denne retter den ene Anråbelse efter den anden om at vende tilbage til Katolicismens Moderskød? "Jeg bønfalet hende om i en øm og kærlig Religion, i Kirkernes Mørke, i den hemmelighedsfulde Tro på denne Kristus, der er Tårernes Gud, i Knælen og Bøn at søge den Lindring og de Trøstegrunde, som jeg selv i min Barndom havde fundet deri." Det lykkes kun halvvejs Raphael at foretage Omvendelsen. Imidlertid er han tilfreds med Resultatet. En strengere Retroende end ham vilde det neppe have fyldestgjort.

Bogen fremstiller Bevægelsen i Julies Indre således, at det er Kærligheden, der lærer hende Troen på Gud: "Der er en Gud til, siger hun; der gives en evig Kærlighed, hvoraf vor kun er en Dråbe. Denne Dråbe strømmer tilbage i det guddommelige Ocean, hvoraf vi har øst den. Men dette Ocean er Gud. Jeg har set ham, jeg har følt ham, jeg har forstået ham i dette Øjeblik gennem min Lykke ... Ja, tilføjer hun med endnu mere Lidenskab i Blik og Tone, gid de forgængelige Navne må dø, hvormed vi tidligere har benævnet denne Tiltrækning, vi føler til hinanden. Kun ét Navn er Udtryk derfor, det er Gud; det er ham, som nu har åbenbaret sig for mig i dine Øjne. Gud, Gud, Gud, råber hun, som om hun vilde lære sig et nyt Sprog. Gud, det er dig, Gud, det er, hvad jeg er for dig. Gud, det er os."

Alt dette klinger mere tendentiøst end troværdigt. Lykkelig Elskov har ikke denne Art Veltalenhed.

Hvis imidlertid Elvires Mand, den gamle Filosof, havde været tilstede ved disse Hjerteudgydelser, kunde han have underrettet de Elskende om, at dette Sværmeri var så langt fra kristelig Tro og Følemåde, at det måtte betegnes som ren Naturforgudelse. Man kan ikke betvivle, at han vilde have havt Sindsro dertil; thi han nærer ikke ringeste Skinsyge. Han véd, at Julie og Raphael dagligt vexler Breve, og kender deres Kærligheds overjordiske Natur. Da Raphael ankommer til Paris, siger han kun til ham: "Betragt det som om De havde to Venner istedenfor en i dette Hus. Julie kunde ikke gøre noget bedre Valg af en Broder og jeg ikke af en Søn." Pudsigt nok har Raphael til Gengæld overfor den Gamle ingen anden Bekymring end Sorgen over at han uden Udødelighedstro nærmer sig sin Grav, og betegnende nok ender denne videnskabsdyrkende Olding med en Omvendelse.

På en Måde har den Gamle i Virkeligheden ikke nogen egenlig Grund til Skinsyge. Lamartine har ret naivt i Romanen indført et Virkelighedsmotiv, som på en Gang forklarer Adskilligt og forstyrrer den tilsigtede opbyggelige Virkning. Strax efter at Raphael første Gang har tilstået sin Kærlighed, giver Julie ham et Svar, der for bestandig drager Grænserne for deres Forhold. Hun siger: "Jeg tror kun på en usynlig Gud, der har indskrevet sit Sindbilled i Naturen, sin Lov i vore Drifter, sin Moral i vor Fornuft. Fornuft, Følelse og Samvittighed, det er for mig de eneste Åbenbaringer, Intet af disse mit Livs tre Orakler vilde forbyde mig at tilhøre Dem, min hele Sjæl vilde kaste sig for Deres Fødder, ifald De blot kunde være lykkelig for denne Pris. Men skulde vi ikke tro mere på vor Elskovs Åndighed og Evighed, når den forbliver i den rene Tankes Højde, i Krese, der er utilgængelige for Forandring og Død, end når den nedværdiger og vanhelliger sig selv ved at stige ned til lave Sansningers foragtelige Egne!"

Det er, som man ser, den Sanserne foragtede Kærlighed, hvis Pris Julie forkynder, ikke uden Forskruethed. Så vist som det er, at Elskov kan leve, også når Forholdene forbyder den fuld Tilfredsstillelse, så vist er Forsagelsen for Åndighedens og Forsagelsens Skyld imod Naturen. Da den

religiøse Reaktion i Danmark begyndte, præker Ingemann den i sine Ungdomsskrifter. Om Julie har hyldet den, eller den ikke måske snarere skyldes Lamartine, der beundrede den uden at have dyrket den, må stå hen. Han plejer, hvor han literært genkalder sine Kærlighedsforhold, at skildre sig som frigjort fra al sanselig Attrå. Og vi kender alle disse Forhold; thi han, som efter eget Sigende altid i høj Grad har været Herre over sine Sanser, har i meget ringe Grad været Herre over sin Pen. Vi véd af hans *Confidences*, hvorledes han i Frostvejrhavde sine Stævnemøder med den skønne 16årige Lucy og var kold som Vinternatten. Vi husker den Sætning af *Graziella*: "Vi sov to Skridt fra hinanden, jeg var beskyttet ved min kolde Ligegyldighed." Men er det uvist, om Julie har udtalt Læren, så bærer hendes følgende Ord alt Præg af Ægthed. Hun tilføjer højtrødmende, at det Offer, hun kræver af ham, er nødvendigt — af Helbredshensyn, på Grund af Lægeforskrift, hun vilde gå ud af hans Arme som en Skygge, som et Lig: "Dette Offer vilde ikke alene være Offeret af min Værdighed, men også Offeret af min Existens."

Det lader sig ikke negte, at denne sidste Vending står i en besynderlig Strid med det Foregående, og at dette åndige Forhold ved denne overmåde praktiske Begrundelse taber meget af sin Oversanselighed. Det er, som var man steget ned fra den syvende Himmel og atter følte Grund under sine Fødder.

Så følger da Scener som de i *Valérie*, Selvmordsplaner, der bliver til Intet, Nætter tilbragte i ømme Samtaler på hver sin Side af en lukket Egedør, og en til det Yderste ophidset rent sentimental Henrykkelse: en Elskov, der kun ytrer sig i lange Blik, i Smægten indtil Vanvid, i Sukken indtil Skrig, i lange Pauser og ustandselige Ordstrømme, aldrig i et Kærtegn eller et Favntag. Pinlig, næsten anstødelig, i ethvert Tilfælde unaturlig er den Opmærksomhed, som atter i denne Kærlighedshistorie uafbrudt er henvendt på, at de Elskende bliver deres Løfte tro og at intet virkeligt Kærlighedsforhold kommer istand dem imellem. En eneste Gang, da der synes at være virkelig Fare på færde, ankommer — hvem? ingen anden end den agtværdige Olding Hr. Bonald, hvis Lærdomme om Kvinden og Ægteskabet vi kender, netop i det afgørende Øjeblik i Besøg hos Julie Kl. 12 om Natten og oplever således ikke den Sorg at se sine Lærlinge som Rebeller mod Ordenen. Selv her i Romanen forsømmer Lamartine iøvrigt ikke at tage Afstand fra Bonald og hans Lære om Nødvendigheden af Præstevælde. — Det blev tilsidst Skik, at Alle tog Afstand fra ham. Endog Chateaubriand siger i sine *Erindringer* (IV 23): "Hr. de Bonald var et godt Hoved. Man tog hans Skarpsind for Geni."

Så tit Julie beklager Raphael, svarer denne gudhengivent med Udbrud, i hvilke han sammenligner hende og sig med Héloise og Abailard. "Har jeg nogensinde syntes at attrå Andet end at turde dele denne Lidelse med dig? Gør den os ikke begge til frivillige og rene Ofre? Er dette ikke det Kærlighedens evige Brændoffer, som fra Héloises Tid indtil os måske aldrig var bleven frembudt til Skue for Englene."

Når man efter at have studeret *Raphael* atter læser Lamartines Digte til Elvire igennem, har man altså en ny Nøgle til Forståelsen af det Virkelighedsfjerne og Ubestemte i denne poetiske Kærlighed, der nødtvungent forsager et virkeligt Samliv, medens den lader, som om Legemverdenen ikke eksisterede for den. Kun må man fra *Meditationerne* til Elvire drage dem, der i Virkeligheden er skrevne meget tidligere og i en helt anden Tone, som minder om det 18de Århundrede, f.eks. Digtet *A Elvire*, der i Virkeligheden er rettet til *Graziella*, fremdeles *Sapho* og andre.

Lad dette nu være Exempler nok, lad os drage Resultatet og se, hvad vi har fundet. Vi tog en ganske enkelt Følelse, men en af dem, som enhver Literaturgruppe går ud på at fremstille og som enhver fremstiller i ejendommelig Form, og vi prøvede på en Mængde forskellige Punkter Skildringen af den for at se, hvordan den var givet. Vi fandt her som på alle andre Områder, vi har undersøgt, Livets Naturside fornegtet eller skjult eller sværet eller fremstillet som en Genstand for Skam. Chateaubriand og Fru de Krüdeners opsøger Tilfælde, hvor Kærligheden står som brødefuld og syndig, og skildrer da snart Helvedes Anders Hyl over at Helten bukker under, snart Troners og Fyrstendømmers Jubel over at det Skrækelige ikke sker. Også hos Alfred de Vigny optræder samme Tilbehør:

Les Chérubins brûlants qu'enveloppent six ailes,

Les tendres Séraphins, dieux des amours fidèles,
Les Trônes, les Vertus, les Princes, les Ardeurs,
Les Dominations, les Gardiens, les Splendeurs,
Et les Rêves pieux, et les saintes Louanges
Et tous les Anges purs, et tous les grands Archanges osv.

Oversættelse:

De brændende Keruber, hvem sex Vinger bærer,
de ømme Serafer, hvem trofast Elskov ærer,
Troner, Dyder så vel som Fyrstendømmer og Magter,
Vogtere, Herligheder i lysende Stråledragter,
fromme Drømme, Lovsange, hellige og klare,
og de store Erkeengles og de rene Engles Skare osv.

Han lader Satan tale som Eros, det vil sige Eros som Satan. Lamartine sætter Kærligheden som serafisk, som frigjort fra Timelighedens Attrå på Tronen i sine Digte, men skildrer den i *Raphael* som den virkelig var, som usanselig imod sin Vilje, hvad imidlertid forøger de Elskendes Fortjeneste og afgiver Englene et Brændoffer, som disse siden den stakkels Abailards Dage ikke skal have lugtet så sødt.

Under alt dette så en Understrøm af Hykleri. Eudoros, der lader så utrøstelig over Velledas Lidenskab, er ligefuldt hemmeligt smigret ved at hun har overskåret sin hvide Hals for hans Skyld. Han begræder sit Syndefald i Udtryk, som om det fristede ham anden Gang. *Valéries* Forfatterinde bringer sin Heltindes sædelige Renhed tiltorvs og råber med Kyskhed og Forsagelse i alle Blade, medens hun på den Tid, Bogen udgives, netop er særligt uskikket til Lærerinde i Moral. Lamartine giver som Romandigter naivt en anden Forklaring af sit Forhold til Elvire end den, Publikum nødvendigvis måtte danne sig efter *Meditationernes* luftige Sværmen, og drukner tilsidst sin Fremstillings virkelige Skønheder i et mat og tåredrivende Føleri.

Man gik her som overalt ud på at være overnaturlig og nåede under denne Bestræbelse kun til snart at lemlæste snart at bortlyve Naturen.

Litteratur: Lamartine: *Graziella. Raphael. Les confidences. Mémoires.* — Fru de Krüdener: *Valérie.* — Chateaubriand: *Les martyrs.* Livre IX og X.

Kapitel 11

Det formelle Autoritetsprincips Opløsning

I Lamartines og Hugos Lyrik, som allerede i Chateaubriands Prosa, var der trods den ubetingede Hævdelse af Autoritetens Princip en skjult eller spirende Modstand mod Autoritetsprincippet i *Litteraturen*, der jo krævede Ærbødighed for Fortiden, dens Mænd og dens Former.

Det er allerede blevet bemærket, at Franskmandenes store politiske og sociale Revolution ikke havde strakt sig til den literære *Form* (*Hovedstrømninger* I, 26). Hvad Litteraturens Former angår, var der ingen Nødvendighed for at genoprette Autoritetsprincippet; thi her var det aldrig blevet fældet. På intet Punkt er Franskmandene mindre revolutionære end på det literære Område. Det franske Akademi er den eneste Institution i Landet, der har holdt sig fra Richelieus Dage til vore, og det har holdt sig med samme Navn og samme Formål, ja med samme Medlemsantal. I Litteraturen kaldtes Autoritetsprincippet den klassiske Ånd, og langt fra at svækkes ved Revolutionen havde den klassiske Ånd snarere vundet ny Styrke under den. Revolutionen er en klassisk fransk Tragedie. Som alle andre franske Sørgespil klæder den sine Helte i græske og romerske Skrud. De efterligner i Stil og Sprog den romerske Oldtids Republikanere, og det er betegnende nok Revolutionens mest literært udviklede og dannede Gruppe, Girondinerne, der optager det antike "Du" og den antike Benævnelse "Borger". Jakobinerne nedstammer i lige Linje fra Corneille: samme Togastil, samme Sving i Talens Kunst, samme Forkærlighed for det Fåmælte og Storladne. Med samme Lidenskab, hvormed Cromwells Soldater forvandlede sig til gamle Hebræere, optog disses Navne og sang deres Salmer, omskabte Revolutionens Franskmand sig til antike Romere, og når Jakobineren David, Robespierres nære Ven, forlod sin Plads i den lovgivende Forsamling for på Lærredet at fremstille Horatierne eller Brutus, der udstilledes 1791, kunde han uden videre tage sine Omgivelser til Modeller; han behøvede som Maler ikke at gå et Skridt ud af sin Tid.

Ganske som den klassiske franske Tragedie, da den opstod, havde vraget at bygge på Landets egen historiske Grund, og ved et Brud med al Frankrigs historiske Overlevering havde henlagt sin Scene til det fjerne Rom i den fjerne, ubestemt opfattede Oldtid, således havde Revolutionen uden Hensyn til de givne historiske Forudsætninger, til Frankrig, som det var og forelå, taget den fjerne, uhistorisk opfattede Oldtid og dens under så ganske andre Forhold opståede Republiker til umiddelbart Mønster. De nye Graccher og Horatier efterabede de gamle. Fru Rolands Breve til Buzot har som tit bemærket en romersk Højhed i Stilen. Direktoriets Damer tog stundom Cornelia, hyppigere Aspasia til Mønster, endog i Klædedragt. I enkelte af Napoleons tidligste Breve til Josephine føler man en sproglig Påvirkning af romerske Forbilleder, og selv da han intet Forbillede mere behøver, er hans Udtryksmåde klassisk som hans Profil. Også hans Smag var klassisk: man kender hans Forkærlighed for "Reglerne" og for Corneille. Selv de Forfattere, der under hans Regering gør Tilløb til en Slags Opposition, som Raynouard, holder sig strengt i det klassiske Spor. Den, der sammenligner Werner's *Dalens Sønner* med Raynouards *Tempelherrerne*, vil iagttage, hvor forskelligt et og samme Emne er opfattet. Ligeså hemmelighedsfuld og uforståelig, ligeså overspændt og fantastisk som den tyske Digter er i Behandlingen af sit Stof, ligeså ordenlig og regelret er den franske med sine foreskrevne Alexandrinervers, sin Konge og sin Dronning, sine fem Akter og sine tre Enheder. Stykket er en Art Retstrætte mellem Stat og Kirke; Kongen fører meget ordenligt sin Sag, Tempelherrerne derpå meget ordenligt deres, hvorpå de bliver meget ordenligt brændte — ordenligt, thi vi ser selvfølgelig så lidt som muligt til det og til hvad der går forud for det, og hører det kun meddelt i en af de lange Slutningsberetninger, der allerede hos Euripides indeholder Afgørelsen. Og Verseformen er endnu her den samme, der blev forordnet af hin Ulykkestifter Boileau. Sætningens Mening, der halveres af Indsnittet, ender med Verset, og Versene ligner hinanden som én Kommenskringle til to Øre ligner en anden Kommenskringle til to Øre. De har hverken Harmoni eller Fart eller Rytme eller Rim: thi *larmes*

og *armes, époux* og *coups, souffrir* og *mourir* er neppe Rim. Disse Vers er hvirvelløse Bløddyr og har også det tilfælles med Bløddyrene, at de, hvis man skærer dem over på Midten, ikke synes synderlig mindre levende for det.

Adskillige af Tidens mest fremragende Prosaforfattere har derfor i deres Form en fuldstændig Lighed med deres mest forhadte Modstandere, det attende Århundredes Filosofer. Det gælder fremfor nogen om Joseph de Maistre. Hans Mangel på historisk og kritisk Sans såvel som på religiøs Bevægethed, hans Hang til faste Lærebygninger, hans Rethaveri, der fik Luft i Følgeslutninger uden Smidighed, Alt dette i Forening, der så ganske stammede fra det 18de Århundrede, gav sig Udtryk i hint Århundredes Form. Bonalds kolde, bevisførende Sprogtone, hans Syge at ville føre Alt tilbage til Formler, hans Indbildning, at han gør sine Påstande matematisk indlysende, skildrer ham ligeledes tydeligt nok som Barn af det samme 18de Århundrede, der har fostret Condillac, og hans Værk som Frugt af den samme Tidsånd, han vilde bekæmpe. Forskellen er kun, at Condillac er ligeså klar og følgestreng, som Bonald vilkårlig og selvmodsigende.

Såvel denne Prosa som hin Poesi har et fælles Særmærke, der behersker den hele Form, nemlig *Forstandsforedraget*. Imod denne Hersker er det, at Literaturen første Gang gør Oprør med Fru de Staëls Stemningsstil og Chateaubriands farverige Prosa. Stemning og Farve, det var de to store Landsforviste, som længst havde været borte og først kom tilbage. Og besynderligt nok er det ikke blot ved sine Evner, men ved selve sin Kunstlære, at Chateaubriand kommer til at stå som en Oprører mod Autoritetsprincippet i Literaturen, det princip, han netop gennem Literaturen vilde hævde. Thi lige fra den klassiske Poesis første Dage havde den jo søgt Åndsløftelse og gode Indfald i den hedenske Oldtid og den hedenske Mytologi. Nu derimod opfordrede han Digterne til at åbne deres egne og deres Landsmænds Øjne og Øren for Kristendommens ganske modsatte Poesi og kom således *på den religiøse Overleverings Vegne i Strid med den literære*. Han er på én Gang ny ved sine kunstneriske Grundsætninger og forældet ved sin Opfattelse af Stat og Samfund, en Skikkelse med Dobbeltåsyn, hos hvem de moderne Stemninger bryder frem i digteriske Udtryk under en ubevægelig Maske af Ærbødighed for alle Fortidens officielle Autoriteter. Det er især ved sin Form, at han er Romantikeren før Romantiken. Da derfor først Lamartine, så Hugo efter hans Exempel forlader den hedenske Mytologi og optager Stof af den kristne, står Samtiden i nogen Tid uvis over for dem, ikke sikker på, om den skal se en bibeholdende eller en regeltrodsende Ånd i disse Bestræbelser for at hævde Religionens Hellighed ad nye Veje, indtil endelig lidt efter lidt den Spire til en Kuldkastelse af Autoritetsprincippet, der lå i det literære Udgangspunkt, udfolder sig så kraftigt, at den nye Skole skifter Åsyn.

Det er lærerigt at forfølge Udviklingstrinene i Victor Hugos forskellige Fortaler til hans *Oder*. I den første (fra 1822) på nogle få Linjer erklærer den unge Digter, at sand Poesi kun kan bedømmes ud fra Kongetroskab og Kristentro. Først det nye Århundrede har, mener han, åbenbaret Verden den Sandhed, at Poesien beror *ikke på Ideernes Form, men på Ideerne selv*. I anden Udgave (fra samme År) udvikler han så videre, at hvad det gælder om, er at erstatte den hedenske Mytologis forslidte og falske Farver med den nye og sande Lød, der ligger over den kristelige Opfattelse af Verdens Oprindelse. Det gælder om at lade Oden tale det strenge, trøstende og gudelige Sprog, som et gammelt Samfund, der vaklende træder ud af "Ateismens og Anarkiets Sviregilder", så højlgt har Behov.

Men hvad han især ønsker, det er, at man ikke vil tiltro ham den Indbildskhed, *at ville bryde en Bane eller skabe en Kunstform*. I Fortalen fra 1824 gentages de samme Forsikringer og i højst betegnende Udtryk; men man føler, at den unge Digter står overfor en Kritik, der mistænksomt følger hans Veje, og at Stikordet "romantisk" som ensbetydende med Overtræder af den klassiske Kunsts Regler let vil kunne fæstes på ham. Han er ivrig for at godtgøre sin literære Rettroenhed: Hvad man trænger til, er ikke til Nyhed, men til Sandhed. Denne Trang er det, han vil tilfredsstille. Smagen, "der ikke er Andet end *Autoriteten* i Literaturen", viser ham imidlertid netop, at Værker, der er sande med Hensyn til Indholdet, også bør være det med Hensyn til Formen. Således kommer han til Fordringen af "Lokalfarve", som de klassiske Skribenter neppe ganske har fyldestgjort. Iøvrigt bør man selvfølgelig

religiøst følge de Regler, der er pålagte Sproget af Boileau, om hvem det hedder: "Boileau deler med Racine den enestående Fortjeneste at have fæstnet det franske Sprog, hvad der i og for sig er tilstrækkeligt Bevis for, at også han havde *et skabende Geni*" Boileau — et skabende Geni! Hvilken Hånlatter vilde ikke en sådan Vending få År efter møde hos Victor Hugo!

Om Digteren lærer han, at han bør gå foran Folkene som en Lyssøjle og føre dem *tilbage* til *Ordenens*, Sædelighedens og Ærens store Grundregler. Mangelen ved Ludvig "den Stores" Århundrede var den, at Forfatterne da ikke anråbte Kristendommen istedenfor de hedenske Guder. Havde de gjort det, så vilde, mener han naivt, "de sofistiske Skrifers Triumf" i det 18de Århundrede have været langt mere vanskelig. Hvad vilde der være bleven af Filosofien, ifald Guds Sag var bleven forsvaret af Geniet istedenfor som nu alene af Dyden!

Han vægrer sig af alle Kræfter imod Benævnelsen romantisk. Han tilstår, at han for sin Del "er fuldstændigt uvidende om, hvad der forstås ved klassisk og romantisk Kunstform", og i Modsætning til alt det Vrøvl, som på hin Tid blev sagt derom, erklærer han den hele Inddeling for tom og meningsløs med disse sunde Ord: "Det er anerkendt, at enhver Literatur modtager et stærkere eller svagere Præg af det Folks Klima, Sæder og Historie, hvis Udtryk den er. David, Homer, Vergil, Tasso, Milton og Corneille, disse Mænd, der hver betyder en Poesi og et Folk, har intet Andet tilfælles end Geniet"; de kan følgelig ikke deles i klassiske og romantiske Ånder. Han imødegår den Ytring, at den literære Fornyelse (øjensynligt Chateaubriands) er et Udslag af den politiske Revolution. "Den nuværende Literatur kan tildels være Revolutionens Resultat uden derfor at være dens Udtryk. Revolutionens Samfund har havt sin Literatur, *hæslig og tåbelig som den*. Hin Literatur og hint Samfund er døde sammen og vil ikke mere leve op. *Ordenen* genfødes på alle Områder i Institutionerne, den genfødes ligeledes i Literaturen ... Ligesom Revolutionen udgik fra Skrifter, således er den nuværende Literatur *det foregrebne Udtryk for det gudfrygtige og kongetro Samfund*, der uden Tvivl vil opstå af hine Ruiner."

Hugo tog fejl: hin Literatur var netop det nøjagtige Udtryk for Samtidens Åndsliv, og de digteriske Reformforsøg, som vakte så stor Bekymring, i Virkeligheden Forløbere for en literær Omvæltning. Thi de knækkede Troen på Autoriteten som Autoritet, i dette Tilfælde Troen på Boileau. Fra det Øjeblik af, det engang var opdaget, at der var Pletter endog i denne Sol, kunde Tvivlen ikke indskrænkes til de få Punkter, på hvilke den først beskedent og forsigtigt havde vovet sig frem. Den literære Overlevering var et Princip; det var at antage eller at forkaste.

I Hugos næstsidste Fortale til Oderne, fra 1826, føler man, hvorledes hans Grublen, der bestandigt drejer sig om hint Tidens Yndlingsbegreb *Ordenen*, er ifærd med at drive ham bort fra de literære Kyster og ud på det åbne Hav. Han har her opdaget, at Orden dog er noget Andet end den Regelrethed, der opnås ved Tugt og Tvang. Med en Sammenligning, der ligger nær for en Yngling, der som han er opdraget i Nærheden af Versailles og med Chateaubriands Skildringer af Nordamerikas rige Landskaber som Barnelæsning, tænker han sig Haven i Versailles med dens i regelrette Figurer udklippede Træer sammen med en Skov i den nye Verden og udbryder: "Vi vil ikke sige: Hvor er her Pragten, hvor Storheden eller Skønheden? men simpelthen: Hvor er *Ordenen* og hvor *Uordenen*?" Han indser nu, at Regelbundetheden kun angår den ydre Form, men at Ordenen udgår fra selve Tingenes Grund og er en Følge af den indsigtfulde Fordeling af deres Elementer. "Man er, siger han, ikke klassisk, fordi man *slavisk* følger de Spor, som Andre har påtrykt Vejen."

Skridt for Skridt har vi således fulgt ham ad den Bane, der fører ham hen imod Bruddet med det literære Autoritetsprincip. Et År endnu, og han ryster Åget af sig, overtager Førerskabet for den romantiske Skole i Frankrig og erklærer i den første Kundgørelse, Fortalen til *Cromwell* (Oktober 1827), at der gives et Fortidsheredømme i Literaturen lige så fuldt som i Politiken og at det gamle Styre ligger den unge Slægt som en Mare for Brystet: "Det 18de Århundredes Slæb strækker sig endnu ind over dette Århundrede; men skulde vi unge Mænd, som har set Bonaparte, ikke holde os for gode til at bære dette Slæb?" Som man ser, han beråber sig nu stik imod det genoprettede Kongedømmes Ånd på Napoleon

som en Art Befrier. Og han taler om "hin sminkede, pudrede og med Skønhedspletter bedækkede Poesi, hin Literatur med Fiskebensskørter og Falbelader." Nu retter han sine første Kølleslag mod Boileau.

Så ny Lamartine end var forekommet både ved sin Form og ved sit Indhold, han havde beholdt mangfoldige af de klassiske Omskrivninger. Til Trods for sin Uvilje mod Lyren havde han tidsnok nævnt den i sin Poesi, og han foretrak i Reglen som Emner Tanketing for Synsting.

Victor Hugo var endnu næsten lige så forsigtig. "Hvis det er nyttigt og undertiden nødvendigt," skriver han, "at forynge nogle forslidte Vendinger, forny nogle gamle Udtryk og måske forsøge yderligere at forskønne vor Versbehandling ved Metrets fuldere Klang og Rimets Renhed, så kan man dog ikke gentage for hyppigt, at dør bør Forsøgene på Fuldkommengørelse standse. Al Fornyse, der strider mod vor Sprogbetonings Natur og vort Modersmåls Genius må betegnes som et Angreb på Smagens første Grundsætninger."

Hos ham forekommer endnu hverken Brud på Rytmen eller bevægeligt Indsnit i Verset eller Meningens Fortsættelse fra Vers til Vers (Omdannelser af Versbehandlingens hvis Berettigelse han senere forfægter).

I Oderne har Hugo iagttaget den gamle poetiske Hofskik (han betegner f.eks. *Konventet* med Ordet *Senat*, han omskriver Ordet Sjal med Vendingen *et Væv*, *Kashimirs Skat*) og han har kun gjort enkelte forsigtige Forsøg på metrisk Fornyse af den gamle Form, hvis Hensigt var at gøre Odestilen mindre stiv og tung. Snart gik han mere hensynsløst til Værks.

Hin Hofskik var af følgende Beskaffenhed: Man havde en lille Samling af ædle Udtryk, af udsøgte Ord, en Art Sprogets Udkårne, som ene havde Adgang til Poesien. Man sagde ikke Kårde, men Glavind, ikke Soldat, men Kriger, og man omtalte ikke Geværer og Knive, omtrent som man i dansk Poesi længe neppe anerkendte mer end Roser og Liljer, Violer og Bukkar, og når det kommer højt endnu en halv Snes Blomster, som Repræsentanter for de utallige Plantearter. Følgen heraf var, at Ordforrådet var yderst indskrænket, at der af ædle Rim kun gaves nogle Hundrede Par og at de samme Vendinger, der stedse måtte gentages, trak de samme Tanker og Følelser med sig. Den poetiske Talekunst var et Sidestykke til hvad den gejstlige Talekunst er i vore Dage. Ophøjet kaldte man den højtidelige Ordstrøm, der omtalte Tingene såvidt muligt uden nogensinde at nævne dem ved deres rette Navn, og atter kun de Ting, der så lidt som muligt erindrede Mennesket om dets jordiske Natur, om den kropslige Side af dets Væsen. Komisk var som Følge heraf enhver ligefrem og utvetydig Betegnelse af Tingene, ifald den forekom i en Kunstform, der mentes at have Særret til den høje Stil. Ved Opførelsen af Lebruns *Cid* fremkaldte Ordet *chambre* (Sovekammer) en Mishagsmumlen.

Derfor vakte det samtidigt med Romantismens første Optræden gjorde Forsøg på at indføre Shakespeare i Frankrig så stor Forfærdelse. Det er bekendt, at *Othello*, da Stykket i Alfred de Vigny's Oversættelse opførtes på Odéon, altså for et Studenterpublikum, det mest frisindede og mindst snerpede i Paris, faldt igennem, fordi Ordet "Lommetørklæde" blev nævnt.

Grev *Alfred de Vigny*, der var født 1797 i en gammeladelig Familie, opdraget i Trofasthed mod Kongedømmet af Guds Nåde, og alt 1814 indtrådt som Lieutenant i Kongens Tjeneste, udviklede sig hurtigt til en af Tidsalderens mest tiltrækkende og selvstændige Ånder og gjorde på mange kunstneriske Områder det første Skridt, som Hugo kun fulgte. Før Hugo skrev han en historisk Roman i Walter Scotts Manér (*Cinq-Mars* 1826), før Hugo fik han et Drama opført, der ved sin Stil satte Sindene i stærk Bevægelse (Oversættelse af *Othello* på rimede Vers 1829) og tidligere end Hugo indvarslede han selve Verseformens Frigørelse og Smidiggørelse i lyriske Digte. Han var Bevægelsens Columbus, Hugo dens Amerigo Vespucci, der gav den nyopdagede Verdensdel Navn.

Det var jo imidlertid ikke til at undres over, at Hugo i en Tid, hvor Autoriteten fra alle Sider blev støttet og opretholdt, begyndte med at lempe sig efter alle disse Regler, ja med at tro på dem som på virkelige Love for Poesien og Sproget. Så begyndte han at rokke lidt ved dem, at gå lidt udenom dem, at betvivle eller omfortolke dem en lille Smule, dog i dybeste Ærbødighed, indtil det ikke mere var ham muligt at overholde dem og han kastede dem overende. Med slående Ord har han i et af sine Digte

betegnet den Revolution, han endte med at gøre:

Je suis le démagogue horrible et débordé
Et le dévastateur du vieil ABCD, Causons, etc.
(Jeg er, det negtes ikke, den fæle Demagog,
Hærjeren af den gamle ABC i Frankrigs Sprog.)
(*Les Contemplations* I, VII.)

Hør nu! Da jeg som Dreng, alvorlig, bleg og sky
forlæst og duknakket slap ud af Skolens Ly,
slap for latinske Vers og Stileskriveriet
og åbnede egne Øjne og følte mig befriet
og så' Natur og Kunst, var den Mundart som gjaldt
(Adel og simple Folk) Landet lig i Et og Alt.
Poesien, det var selve Kongedømmet. Et Ord
var Hertug, Pair af Frankrig, men Stodder var dets Bror.
Som tilfods og tilhest Folk bevæger sig i to
vidt adskilte Rækker over Seinens nye Bro,
sådan var Sproget Staten før Året niogfirs.
I Kaster var Ordene som ved et Herskerspirs
vilkårlige Magtbud blevet tvungne til at leve.
Nogle var af Adel, havde Anstand som en Greve,
omgikkes Sørgespillet Helte og Profeter
og kørte til Versailles i Hans Majestæts Kareter.
Andre, Tiggerpak, Galgenfugle, havde hjemme
I Bondesprogets Huler; ja nogle sad i Klemme
på Galejerne i Tyvenes Rotvælsk, blev brugt
til de nedrigste Hverv og havde såre ufin Lugt,
gik i Pjalter som Sjøvre uden Strømper og Paryk
var kun gode til Prosastil og Farcernes Bryg.

Da kom jeg, jeg Røver, og skreg: Af hvad Grund
skal *de* være første Klasse og disse anden kun?
Jeg satte en rød Hue på det gamle Lexikon
og pustede af mine Lungers fulde Kraft og Oprørsånd
på Akademiet, så det gøs ret i Madammen,
bag hvis Skørt de ængstelige Lignelser krøb sammen;
jeg pustede på Alexandrinernes Hær,
der dannede Carré, da de følte mig så nær:
Intet Ord er mer Senator, intet Ord er ufrels Mand!
Det blev Storm i et Blækhuse, og ingen holdt Stand.
Ordene sorte Flok — den tog jeg vare
at få blandet med Ideernes Sværm, den hvide Skare.
Og jeg sagde: Der gives intet Ord, på hvilket ikke
Ideen, på hvis Vinger Himlens Dugdråber ligge,
Ideen ren og pur, som kun af Himmelblået véd —

intet Ord på hvilket ikke Ideen kan slå ned,
Det formelle Autoritetsprincips Opløsning

Dog endnu er Hugo, selv når han tvivler, ikke så vidt. Han kalder endnu sin egen Poesi for "Kavalerpoesi" og stempler med dette Ord, der minder om Genoprettelsen af Kongedømmet i England, sig selv som den særlige Digter for det franske Kongedømmes Genoprejsning. Men den Umulighed, hvorpå han strander, er den, at få den religiøse og den literære Overlevering til at dække hinanden. I Balladerne føles det især. Hugo fremdrager de gamle Minder fra Middelalderen og Lenstiden. Hvad kan være mere kongetro! Men Literaturen fra Ludvig den 14des Tid havde fuldstændig brudt med Middelalderen og dens Minder. Hvad kan altså være mindre klassisk! En af Balladerne (*La ronde du sabbat*), skildrer en Hexedans, en anden taler om Sylfer og Feer: al de gamle Folkesagns brogede Overtro lever op, man er ikke langt fra Romantiken. Endelig er Tonen i disse Digte ikke klassisk; det er her som i Tyskland og Danmark Folkesangenes Visetone, der afløser den fornemme og boglige Stil. Denne Poesi har tilmed et nyt nationalt Element (*Le géant, Le pas d'armes du roi Jean*); den vender sig fra Antiken til det gamle Frankrig. Også med Hensyn til det Nationale var Chateaubriand den, der havde gået i Spidsen, hans Skildringer af de gamle Galler i *Martyrerne* var de første Forsøg af den Art og påvirkede efter Augustin Thierry's egen Tilståelse endog den senere Forfatter af *Merovingernes Tidsalder*, gav altså Stødet til en mere farverig og levende Historieskrivning. Men selv dette Element, det hjemlige, var nyt og fremmed i fransk Poesi og måtte stå som oprørsk mod Overleveringen. Snart blev med det gammelfranske Indhold alle de gammelfranske Versformer fornyede. Atter her havde Chateaubriand gjort Begyndelsen med sin yndige Emigrantsang, der åbnes med de skønne Linjer:-

Combien j'ai douce souvenance
Du joli lieu de ma naissance!
Ma sœur, qu'ils étaient beaux, ces jours
De France!

Oversættelse:

Hvor sød er ikke Erindringen om mit fagre Fødested!
Min Søster, hvor var de smukke, hine Dage i Frankrig!

Linjer, der blev sungne over den Grav, han havde ladet sig hule i Granitklippen ved St.-Malo ude imod Havet, den Dag da han blev bragt derhen som Lig. Og på en Gang klinger Tonerne fra Ronsards og Pleiadens Tid igen hos Alfred de Vigny, hos Brødrene Deschamps, hos Sainte-Beuve og hos Hugo.

I Maj 1828 har Alfred de Vigny i *Madame de Soubise* skrevet Strofer som denne:

La voyez-vous croître,
La tour du vieux cloître?
Et le grand mur noir
Du royal manoir?
Entrons dans le Louvre.
Vous tremblez, je croi,
Au son du beffroi?
La fenêtre s'ouvre,
Saluez le roi.

Oversættelse:

Ser du det løfte sig, det gamle Klostertårn, og ser du Kongeborgens høje sorte Mur? Lad os træde ind i Louvre. Du skælver, tror jeg, ved Tårnklokkens Klang? Et Vindu bliver åbnet. Hils på Kongen!

I Juni 1828 følger og overbyder Hugo ham med de mesterlige Vers i *Kong Johans Turnering*:

Cette ville
Aux longs cris,
Qui profile,
Son front gris,
Des toits frêles,
Cent tourelles,
Clochers grêles,
C'est Paris!

Oversættelse:

Denne By med de lange Råb, der rejser sin grå Pande, disse spinkle Tage, disse hundrede Småårne, disse slanke Klokketårne, det er Paris!

Den Kunstform, den maleriske Kraft, den Vellyd og den Fynd, som udmærkede slige Strofer af Vigny og Hugo, var noget helt Nyt i fransk Poesi.

Fra det Øjeblik af da den til Kristendommen og Kongehuset knyttede Overlevering påny blev indpodet Literaturen, syntes Autoritetsprincippet at have fået en stor og væsentlig Undsætning. Men snart viste det sig, at den gudelige Overlevering ikke kunde trives sammen med den boglige. Den udviklede sig indenfor den og under dens Vinger, ligesom i dens Skød; men snart stod den som et Modsigelsens Tegn, og Autoritetsprincippet i dets literære Form blev følgerigtigt trængt tilside, ja sprængt af den nye Ånd, der kun syntes at ville hævde det virkelige, det vil sige det religiøst-politiske Autoritetsprincip.

Vi har tilbage at se, hvorledes Autoriteten som virkeligt Princip kom til at dele Skæbne med Autoritetsprincippet som formelt og literært.

Litteratur: Victor Hugo: *Odes et Ballades. Cromwell*. — A. de Vigny: *Poésies complètes*. — Emile Deschamps: *Poésies*. — Antony Deschamps: *Poésies*. — Raynouard: *Les templiers*.

Kapitel 12

Det virkelige Autoritetsprincips Opløsning

En mørk og tåget Februardag i 1854 fulgte en lille Skare af Venner en af Frankrigs navnkundigste Mænd til Jorden i Paris. Toget gik mellem to Rækker af Soldater, der var tilstede ikke for at vise Ære, men for at holde Orden, til "Fællesgraven". Den Døde havde villet det således. Da Jorden var bleven kastet på Kisten, spurgte Graveren: "Er der intet Kors?" — "Nej", var Svaret.

Intet Mindesmærke viser da, hvor den Døde blev lagt, skønt hans Navn var kendt over hele Europa, og intet Kors betegner Graven, skønt den Døde havde været Abbed og Præst, ja Kirkens første Stridsmand i lange Tider. Det var Lamennais, der efter eget Ønske stedtes således til Jorden.

Félicité de la Mennais (først sent gav han sit Navn den folkeligere Form) fødtes 1782 i St. Malo. Han er da ligesom Chateaubriand Bretagner og fødtes med sin Stammes Hårdnakkethed i Væsen og Karakter. Mændene fra denne Provins udgør ligesom Literaturens Vendée, idet de med Ordet fortsætter den Kamp, deres Slægtninge havde ført med Våbenmagt. Han var som Yngling spinkel, mager og feberagtigt livlig, mistede tidligt sin Moder og blev derved end mere fast og selvrådig.

Hans religiøse Kaldelse var længe tvivlsom; som Yngling morede han sig mest med Musik og Matematik, med Fløjtespil og Våbenøvelser, ja, han havde en alvorlig Duel, der senere viste sig som en Hindring på den Vej, han betrædte. Han havde Kærlighedshistorier og skrev Vers. (Note 14) Han var så lidet tilbøjelig til at antage de kristne Troessætninger, at han ventede til sit 22de År, da hans religiøse Overbevisning havde modnet sig, med første Gang at gå til Alters. Han begyndte nu at give sig af med teologiske Studier, og i 1808 26 År gammel, lod han sig kronrage. Men idet han skulde indvies til Præst, greb en sådan Rædsel ham for det Løfte, han stod i Begreb med at aflægge, at han udsatte og udsatte det påny.

Først 35 År gammel blev han præsteviet. Hans Breve skildrer hans Sjæls sønderrevne Tilstand i hele Mellemtiden: dette stolte Hjerte vred og krympede sig ved at give Herredømmet over sig i fremmede Hænder. Og det blev ikke bedre, da Alt var afgjort og Løftet uigenkaldeligt aflagt. Det første Brev, han sendte til sin Broder strax efter den frygtede Præstevielse, hvortil det var lykkedes fremmed Overtalelse at aflokke ham Indvilligelsen, skildrer med mørke Farver hans Sjælstilstand:

"Jeg tror, skønt man har pålagt mig at tie, en Gang for alle at kunne og burde lade det komme til en Forklaring mellem os. Jeg er og kan fra nu af ikke være andet end yderst ulykkelig. Man kan ræsonnere derover så meget man vil, man kan vride sig så meget man lyster, for at bevise mig, det forholder sig modsat, så vil det dog efter al Sandsynlighed ikke lykkes at overbevise mig om Ikke-Tilværelsen af en Kendsgerning, jeg fornemmer. Al Trøst, jeg kan modtage, består da i det Godtkøbsråd at gøre Dyd af Nødvendighed ... Jeg attrår kun Glemsel i enhver Betydning af dette Ord, og give Gud, at jeg kunde glemme mig selv!"

Under så smertelige Fødselsveer fødtes hos Lamennais Troen på hans religiøse Kald. Han overvandt sin Fortvivlelse; han, der altid måtte være Noget *helt*, om dette end var nok så forskelligt fra hans foregående Standpunkt, blev da af hele sin Sjæl Præst.

Han følte sig i den Grad som sådan, at hans første Vredesudbrud, da Rom i 1832 lod ham i Stikken, var dette: Jeg skal lære dem, hvad det vil sige at udæske en Præst! — Han havde en stærk Sjæl og en snever Ånd, han var født Partimand, skabt til voldsomt og blindt at tage Parti, til med lidenskabelig Kærlighed og veltalende Had at forfægte hvad han i Øjeblikket anså for den ubetingede Sandhed. Da han derfor mødes med Tidsalderens herskende Idé, bliver han en Stridsmand for den som ingen anden, den ivrigste, den følgestrengeste, den sandhedskærligste og mest uforfærdede Forfægter af det enevældige Autoritetsprincip og den ubetingede Underkastelse, det fordrer. Han, der selv under så smerteligt et Sindsoprør havde nedlagt Fornuft og Selvbestemmelse i Kirkens Hænder, han, den

nykatolske Kirkes eneste virkelige Gejstlige, synes ligesom ikke at ville unde andre Mennesker bedre Livsvilkår, end han selv har kendt. Når han i et Sprog, der gemmer Stormen i sig, forkynder Myndighedens og Lydighedens Evangelium, føler man hos ham endnu mere end hos nogen anden den personlige Lidenskab møtte sig i det almindelige Krav og mærker, hvorledes Jeget, der selv én Gang for alle har måttet bøje sig for Autoriteten, ligesom hævder sig selv ved nu at knække og bøje de andre Personligheders Viljer og Tanker under den Regel, som det gør til sin, idet det optræder som Reglens Organ.

Voldsom og hårdnakket selvstændig som han var, anerkendte han i sin egen Lejr sandelig ingen Autoritet. Hans Udtalelser om Skolens øvrige Førere afgiver en smuk Blomstersamling af Hånsord. Om Bonald f.eks. en Vending som denne: "Stakkels Menneskehed! — Jeg véd ikke, hvorledes i Anledning af Ordet "Menneske" Hr. de Bonald falder mig ind. Overgangen er brat. Man siger, at det stakkels Menneske i den senere Tid er bleven yderligt åndssvækket." Om Chateaubriand: "Kongen og han, han og Kongen, det er Frankrigs hele Historie ... Man begriber ikke, og han mindre end Nogen, at Europa kan undvære hans Talenter. Han spår, at det vil bekomme Europa ilde." Om Frayssinous, der som de fransksindede Kirkemænds Høvding var hans Modstander: "De antager ham for umådeholden, hvorfor? Fordi man har gjort Dem opmærksom på noget Koldt hos ham, som De antog for Mådehold, og så er det kun størknet Had." Det er Tonen i hans Breve. Men ligefuldt lå der i hans kraftige og blindt ikke just fremfusende, men fremfarende Sjæl det Stof, hvoraf en Stridsmand uden Mage for Kirkens ubetingede Autoritet lod sig danne, rigtignok som det til Slutningen viste sig: en Stridsmand, der bedre forstod at påtvinge de Andre Tugt end selv at lade sig ave til hvad hans redeligste Overbevisning måtte forkaste.

Allerede i 1808 havde han forfattet sine *Overvejelser angående Kirkens Stilling i Frankrig*, der blev beslaglagte af Napoleons Politi. Senere havde han med stærk Begejstring hilst de tilbagevendende Bourbon'er. Dog endnu var han ikke berømt. Men i Tiden fra 1817 til 1823 udkom i Frankrig et Værk, der i alle disse År formåede at sætte Sindene i Bevægelse og som blev omstridt i en heftig Pennefejde, ja hvis Forfatter mellem andet og tredje Bind måtte tage Ordet til sit Forsvar; det var Bogen *Om Ligegyldigheden i Troessager (Essai sur l'indifference en matière de religion)* af Abbeden de la Mennais. I dette Værk samler Kirkegenfødelsetiden for sidste Gang sine Kræfter til et Hovedslag. Her træffer vi alle Tidens ledende Grundsætninger udtalte med en Bestemthed og med en Følgestrengthed i Uddragningen af de sidste Resultater, der ligesom tyder på, at Omslaget er nær.

Ved sin Åndsretning, ja ved selve sin Titel danner dette Værk et lærerigt Sidestykke til det Skrift, hvormed i Tyskland den religiøse Genfødsel i det 19. Århundrede indlededes: Schleiermachers (i Året 1799) udgivne berømte *Taler om Religionen til de Dannede blandt dens Foragtere (Reden über die Religion an die Gebildeten unter ihren Verächtern)*. Begge Bøger er rettede mod samme Genstand, den hos de Dannede herskende almindelige Ringeagt og Ligegyldighed for Religionen. Begge forsøger nu, da Troen er slappet, at genopbygge Religiositeten på en ny Grundvold. Men her er det, at Nationalforskellen mellem Forfatterne kraftigt bryder frem.

Den følsomme og inderlige Schleiermacher ser ingen anden Frelse for Religionen end den, med Opgivelse af alle dens Udenværker at føre den tilbage til dens inderste Kærne, den Enkeltes rent personlige Følelse. Han forsøger at gå tilbage til Menneskelivets Grund, til det Dyb, hvorfra såvel Erkendelse som Handling oprinder, til det personlige Livs første Kilder. Han opfordrer sin Læser til at gøre sig Rede for den Sjælens oprindelige Tilstand, i hvilken Jeget og Genstanden smelter sammen, og hvor der følgelig endnu ikke er Tale hverken om Anskuen af Genstanden eller om Fornemmen af et fra Genstanden forskelligt Selv. Han betegner den som en Tilstand, man for hver Gang oplever og dog ikke oplever, da det hele Liv består i dens uophørlige Ophøren og Venden tilbage. Den er, siger han, flygtig og usynlig som den Duft, der udgår fra duggede Blomster og Frugter, kysk og fin som et jomfrueligt Kys, hellig og frugtbar som en Brudgoms Favntag, ja den er ikke blot *som* alt dette, men *alt* dette selv; thi i denne Menneskets Tilstand fejres Altets Formæling med den personvordne Fornuft; i denne Tilstand er den Enkelte et Øjeblik Verdens Sjæl og føler dens uendelige Liv som sit eget. "Således",

siger Schleiermacher, "er den første Undfangelse af enhver levende og oprindelig Virkekraft i Eders Liv beskaffen, hvilket Område det end tilhører, og ud fra den voxer enhver religiøs Sindsbevægelse." (*Reden über die Religion*, 5te Auflage 50, 54, 56.)

Som Følge heraf betegner han da Følelsen, for så vidt den udtrykker Jegets og Altets fælles Liv på den beskrevne Måde, som Fromhed. "Følelserne afgiver udelukkende Religionens Elementer". Der gives da for ham ingen Følelse som ikke er from, med mindre den udspringer af en sygelig og fordærvet Tilstand. Ja, han tilføjer i en Anmærkning, at dette endog gælder om alle den sanselige Livsnydelses Følelser, forsåvidt de ikke er naturstridige eller vildledte. Således søger da altså Schleiermacher at frelse Religionen ud af dens Strid med Dannelsen ved at gøre den til Indbegrebet af alle højere, ja af alle sunde Følelser. Som ægte Tysker hævder han naturforgudende (panteistisk) den brede Livsstrøm gennem Jordens Væsner som den hellige Flod, der er Religiositets og Religioners Kilde. Således ophæver han ethvert bestemt Trossystem; selv Troen på Gud og Udødelighed synes ham ikke væsentlig for Religionen, og med Begejstring udråber han: "Oftrer med mig ærbødigt en Lok til den hellige, forstødte Spinozas Sjæl i Skyggeverdenen. Ham gennemtrængte den høje Verdensånd; det Uendelige var ham Et og Alt, Universet hans eneste og evige Kærlighed. I hellig Uskyld og dyb Ydmyghed spejlede han sig i den evige Verden, hvis elskværdigste Spejl han atter var; fuld af Religion var han og fuld af hellig Ånd."

Man ser, at selve Oplysningens Tidehverv ikke havde bibragt den såkaldt åbenbarede Religion et hårdere Slag end dette Følelssværmeri. — Og idet Schleiermacher nu således opløser Religionen i Følelse, splitter han tillige dens Autoritet ved at give den til Pris for de enkelte Menneskesjæles uendelige Mangfoldighed. Regler, Forskrifter, Troessætninger og Grundsætninger forsvinder, idet han kræver Alt tilegnet af den enkelte Personlighed på ejendommelig Måde. Han hævder nemlig, at "hvis En nok så fuldkomment forstår slige Grundsætninger og tror at have dem inde med nok så stor Klarhed, men ikke véd og ikke kan godtgøre, at de er opståede i ham selv som Ytringer af hans eget Sjæleliv og oprindeligt er hans egne, så må man endelig ikke lade sig overtale til den Tro, at et sådant Menneske er fromt, eller fremstille ham som religiøs; thi han er det ikke, hans Sjæl har aldrig undfanget religiøst, og hans Begreber er kun underskudte Børn, avlede af andre Sjæle som han i hemmelig Følelse af egen Svaghed har lyst i Kuld og Køn."

Så dybt protestantisk i dette Ords gode Forstand (altså ikke som Troesbekendelse) er den religiøse Genfødelse i Tyskland i sit Udspring. Den erklærer den *personlige* Oprindelighed for den eneste religiøse Værdi og den bestemmer Følelsesinderlighedens hele vidtudstrakte Område som Religiositetens Rige. Følelsen som naturlig og sund er altid hellig, aldrig særligt hellig.

I den skarpeste og lærerigste Modsætning hertil står Grundsætningerne i det nævnte Hovedværk af Lamennais, der udgør det romanske og katolske Sidestykke til Schleiermachers Taler, som den rene Udvortesheds Program. De lyder:

At *Følelsen* eller den umiddelbare Åbenbaring ikke er det Middel, der er skænket Menneskene til Udfindeise af den sande Religion.

At *Forskningens* eller Drøftelsens Vej ikke er det Middel, der er skænket Menneskene til Udfindeise af den sande Religion.

At *Autoriteten* er det Middel, der er skænket Mennesket til Udfindeise af den sande Religion, så at den sande Religion ubestrideligt er den, som hviler på den størst mulige synlige (!) Autoritet.

For at bevise disse tre mærkværdige og snurrige Påstande er det at Lamennais har skrevet sine fire tykke Bind, hvis skrækeligt hullede Tankegang er denne:

Hvad det for os Mennesker gælder om, er at finde et ufejlbarligt Kendetegn på hvad der er sandt og usandt. Hvad vi søger, er *Vished*. Men hvor skal vi finde den?

Af vore Sansninger kan vi ikke udlede den; thi vore Sanser bedrager os, siger Lamennais. At de selv indbyrdes retter og udjævner de Sansbedrag, som de fremkalder hver for sig, er en Kendsgerning, han ikke omtaler. Vi er efter hans Anskuelse så meget mindre visse på, at der gives et nødvendigt Forhold imellem vore Sansninger og Tingenes Virkelighed, som vi ikke engang er sikre på vor egen Tilværelse.

Hvorledes vi, ifald vi ikke er sikre på den, overhovedet nogensinde kan blive sikre på nogetsomhelst Andet, er et Spørgsmål, han ikke besvarer.

Overbevisningen, den indre Følelse af, at en Sag er indlysende, skal være ligeså skuffende som Sansningen. Den uovervindelige Styrke, hvormed en Grundsætning påtvinger sig vor Ånd, afgiver jo intet Bevis for, at denne Grundsætning er sand. En Vildfarelse er altid mulig. At man meget vel i Almindelighed kan indrømme sin Fejlbarhed og ikke desmindre anse sig for vis på Sandheden i en Mængde enkelte bestemte Tilfælde, bliver ikke berørt.

Nu kommer Turen til Forskningen. Det påstås, at den fører til Tvivl om Alt, da de højeste Grundsætninger er ubevislige, og det hævdes, at vi overhovedet ingen Sikkerhed har for Erindringens Tilforladelighed. Dette Angreb på den menneskelige Forskning lader sig forsåvidt ganske vist ikke afbøde, som det naturligvis er umuligt at godtgøre Erindringens Pålidelighed uden derved, at man forudsætter selve denne Erindringens Pålidelighed, som skulde bevises. Men om det Bevis ad Omveje, som al menneskelig Erfaring, Stadfæsten og Forudseen leverer for denne Antagelse, mæler Lamennais ikke et eneste Ord.

Således når han da foreløbigt til fuldkommen Tvivlsånd. Fuldstændig Tvivlen vilde jo imidlertid føre til fuldstændigt Vanvid. Allerede Selvopholdelsesdriften tvinger os til at tro og til at handle overensstemmende med vor Tro. Det er da efter Abbedens Anskuelse denne Mangel på Evne til at tvivle, eller Visheden om, at man, hvis man tvivler, vil blive erklæret for uvidende, forrykt eller gal af andre Mennesker, som danner Grundvolden for al menneskelig Vished. Den almindelige Overensstemmelse (*sensus communis*) bliver da for os Sandhedens Segl, og der gives intet andet. Mangel på Enighed avler strax Usikkerhed og Uvished. En Grundsætning eller en Kendsgerning er mere eller mindre tvivlsom, eftersom den er mere eller mindre almindeligt antaget og bevidnet. For Lamennais bliver da Begrebsbestemmelsen af en Videnskab denne: En Videnskab er en Samling af Tanker og Kendsgerninger, hvorom man er enig. Ligesom den senere Tids engelske Erfaringsfilosof, men ud fra et forskelligt Udgangspunkt, tillægger han end ikke Geometrien anden Grundvold end Enigheden. Hvis mangan en Vildfarelse i Videnskaben er bleven antaget for sand, da ligger det efter hans Anskuelse i, at Videnskaben kun strækker sig til et i Sammenligning med Menneskeheden ringe Antal Mennesker. Hvad er, udråber han, nogle Hundrede Lærde mod Menneskeslægten! og glemmer besynderligt nok, at Menneskeslægten aldrig har stemt overens om en eneste videnskabelig Sandhed, før Videnskabsmændene opdagede den, og overhovedet aldrig oprindeligt har været enig om nogen Tro.

Han spørger så: Når to Personer er uenige med hinanden, hvad gør de da, når de forgæves har søgt at overbevise hinanden? og han svarer: de søger en Voldgift. Men hvad er en Voldgift? Det er en *Autoritet*, og denne fastslår om ikke Vished så dog Sandsynlighed til Gunst for en af de omtvistede Anskuelser. Da Fornuftovervejelsen som sådan kun skaber Tvivl, da det stærkeste Bevis imod Antagelsen af Noget altid er dette: "Du er den eneste, der tænker således", så når vi til Autoritetsprincippet som det eneste sande og afgørende.

Følgerigtigt vilde denne Anskuelse føre til ved Flertalsafstemning at finde det højeste Vidnesbyrd om Sandhed. Men vi skal jo, som man begriber, have i den katolske Religion. Det er ganske lærerigt at følge de Volter, ved Hjælp af hvilke Autoritetsprincippet, opfattet således som her, fører os lige i Armene på den.

Lamennais begynder med at bestemme al Læren og Erkenden som Adlyden af en Autoritet. Vi træffer her igen Bonalds Lærdomme om at vi optager Sproget på deres Autoritet, der lærer os det, og med det de Sandheder, der er nødvendige til Selvopholdelsen, Sandheder, som Gud i sit mægtige Ord har åbenbaret for ethvert Folk. Det åndelige Liv, *hvis Lov er Lydighed*, er da kun en Deltagen i den højeste Fornuft, en fuldkommen Samstemmen med det Vidnesbyrd, det uendelige Væsen har givet om sig selv. Den guddommelige Fornuft, der meddeler sig ved Hjælp af Ordet, er de skabte Fornuftvæseners Tilværelsesgrund, ligesom Troen er deres væsenlige Væreform. Vishedsprincippet og Livsprincippet er altså Et.

Da Menneskeheden nu er skabt for Sandhed, kan Almenfornuften ikke fare vild. Anderledes den Enkeltes Fornuft, der kan oversvømmes af Tvivlen. Skiller den sig fra Samfundet, dør den. *Væ soli!* udbryder Lamennais, ve den Enkelte! Den Hovmodige; siger han, indbilder sig, at man forlanger, han skal opgive sin Fornuft, når man fordrer, han skal bøje sig for Autoriteten. Langt fra! Autoriteten er kun den almindelige, gennem Vidnesbyrd åbenbarede Fornuft: "Den besjæler og bevarer det Verdens-Alt, den har skabt. Uden den ingen Tilværelse, ingen Sandhed, ingen Orden."

Det er da kun Autoriteten, der giver Vished angående Religionen. "Religionen er ikke blot en Lærebygning af Kundskaber — den er desuden, den er fortrinsvis en Lov." Men ingen Lov uden Autoritet, disse to Tanker svarer til hinanden. Således hviler Religionen nødvendigvis på Autoriteten, og den sande Religion på den største Autoritet. Den bestemmes som "Indbegrebet af de Love, der følger af Fornuftvæsenernes Natur", og til at lære disse at kende skal Autoriteten følgelig være det eneste Middel.

Lad os engang følge Sammenknytningen i dette Net af Vrangslutninger for så at pille det fra hinanden.

Tråden er den: Fornuften udvikler sig kun ved Hjælp af Ordet eller Vidnesbyrdet. Vidnesbyrdet findes kun i Samfundet. Altså kan Mennesket kun leve i Samfundet. Altså fandt der nødvendigvis Samfund Sted mellem Gud og det første Menneske. [Man mærke den ubeviste Påstand om en Adam, Bonalds Lære, at Gud gav Adam Sproget, overhovedet Elementer tagne fra den såkaldt åbenbarede Religion som Autoritet, brugte som Bevis for, at den såkaldt åbenbarede Religion hviler på Autoritet]. Nødvendigheden af Vidnesbyrdet indeholder Nødvendigheden af Troen, uden hvilken Vidnesbyrdet vilde være uden Virkning. Altså ligger Troen i Menneskets Natur og er den første Livsbetingelse. Troens Vished beror på dens Overensstemmelse med Fornuften, dvs. på Storheden af den Autoritet, som aflægger Vidnesbyrdet. Altså er Guds Vidnesbyrd uendeligt vist, eftersom det ikke er andet end Åbenbarelsen af den uendelige Fornuft eller af den største Autoritet. Der er intet Vidnesbyrd muligt uden i Samfundet. Altså er ingen Autoritet og Vished mulig uden i Samfundet. Der kan ikke gives noget menneskeligt Samfund uden i Kraft af det Samfund, der oprindeligt blev oprettet mellem Gud og Mennesket i Kraft af de Sandheder eller Love, hans Ord oprindeligt har åbenbaret. Altså kan disse Sandheder ikke gå tabt i noget Samfund uden at dette Samfund går tilgrunde. De må følgelig kunne genfindes i alle Samfund. Disse for et Samfund nødvendige Sandheder bevares kun igennem Vidnesbyrdet, der ikke har Kraft eller Virkning uden ved Autoriteten. Altså: som der ikke gives nogen Autoritet uden i Samfundet, således er Samfundet ikke til uden ved Autoriteten, og hvor der ikke er Autoritet, er der ingensteds noget Samfund. Men nu gives der to Arter af Samfund; thi Mennesket står dels i timelige Forhold til sine Lige, dels i evige Forhold til Gud og sine Medmennesker. Disse to Samfund er det politiske eller borgerlige (timelige) og det åndelige (evige) Samfund. Følgelig gives der to Autoriteter og disse Autoriteter ere *ufejlbare* hver i sin Kres.

Det ser jo overmåde logisk ud; ifald *Ergo* var nok til et Bevis, vilde der ikke mangle Beviser. Men lad os prøve Bevisførelsen på nogle Punkter.

Jeget, siger Lamennais, kan ikke alene, ikke i Ensomhed udvikle sig til Selvbevidsthed. Det er sandt, og vi slutter deraf, hvad man deraf kan slutte, når vi siger, at Jeget følgelig har udviklet sig gennem et Du. Det er en Tanke, som fremfor Alle Feuerbach indtrængende har udtalt og varieret. Men Lamennais, der som Udgangspunkt griber den gammeltestamentlige Antagelse om et eneste enkelt Menneske, der eksisterer forud for hele Slægten, bygger Læren om dette Menneskes Underholdning med Gud og Alt, hvad deraf følger, på denne Grund, der synker med Bygningen.

Lamennais vil fremdeles påvise det ufejlbarlige Kendetegn på Sandheden. Dette Kendetegn skal den almindelige Overensstemmelse være. *Men hvorpå hviler denne Overensstemmelses Autoritet?* Har den en Grund eller er den en Kendsgerning?

Hvis den har en Grund, hvis Almenfornuften bør afgive Reglen for den Enkeltes Fornuft, så er jo denne af Lamennais så forsmåede og ringeagtede Enkeltfornuft i sidste Instans den højeste Dommer over Sandheden. Thi dels er det den, der tillægger den almindelige Overensstemmelse den så høje

Værdi, dels er det deji, som afgør, hvorvidt der i hvert enkelt Tilfælde finder almindelig Overensstemmelse Sted eller ej.

Hvis den almindelige Overensstemmelses Autoritet derimod er en Kendsgerning, det vil sige en Sag, som simpelthen følger af vor Natur, så er den Vished, den indgyder os, i ingen Henseende forskellig fra al anden Vished. Men nu har Lamennais jo netop selv taget til Genmæle imod at udlede Vished af en indre Følelse, ja endog bekæmpet vor Vished om vor egen Existens, da den Vished, vi behøver, er den *ufejlbarlige* — hvad i al Verden skal da nu gøre den umiddelbare Autoritetstro mere ufejlbarlig end enhver anden Vished?

Lamennais' Bevisførelse mandede endelig ud i to ufejlbare Autoriteter. Man hører på Ordet "ufejlbar", at den katolske Kirke ikke er fjern. Det brænder allerede. Ufejlbarheden indsniges som umiddelbar Følge af Autoriteten.

Der er et Punkt, hvor alle Kirkefornyelsens Læremestere mødes, et Punkt, hvorom Joseph de Maistre, som indleder den, er fuldkomment enig med Lamennais, som afslutter den, hvor betinget end forresten (som hans Breve udviser), den Tilslutning var, han ydede sin nyeste Lærlings øvrige Paradoxa. Det er den pavelige Ufejlbarhed. Man må erindre, at i det 18de Århundrede syntes Pavemagten død. En Pave havde brevvexlet med Voltaire og modtaget Tilegnelsen af hans *Mahomet*. Paven havde selv afskaffet sine trofaste Janitsjarer, Jesuiterne. Den religiøse Reaktion indvarsles da ved at man atter hævder, ja, endog fra katolsk Synspunkt set, overdriver pavens Betydning. Maistre havde sagt: Uden Pave ingen Autoritet; uden Autoritet ingen Tro, dvs. Uden Pave ingen Tro. — Således bliver Pavens Overhøjhed Kristendommens egentlige Ophav og Kærne, indtil Paven i vore Dage (hos Biskop Ségur) forvandles til et Sakramente, til "Jesu virkelige Nærværelse på Jorden".

Tankegangen hos Maistre var denne: Der gives ingen Religion uden en synlig Kirke, der gives ingen Kirke uden Regering, ingen Regering uden Suverænitet og ingen Suverænitet uden Ufejlbarhed. Han appellerede til Grundsætningen om Kongens Uansvarlighed. Den var for ham i det Væsenlige det Samme som Ufejlbarheden for Pavernes Vedkommende. Enhver Regering, sagde han, er ifølge sit Væsen ubetinget, tåler ingen Opsætsighed; fra det Øjeblik af, da man har Lov til at sætte sig op imod; den under Påskud af, at den er uretfærdig eller tager fejl, gives der ikke mere Noget, der kan kaldes Regering. Ja han søgte, som vi så, gennem beslægtede Forhold i Søværnen og Retsværnen at vise, hvor fortrolig man i alle andre Livskræse er med den Ufejlbarhedstanke, som det hører til god Tone at stødes over, når Talen er om Paven.

Dette skarpsindige Forsvar har ganske sikkert alle de Fortrin, som et Forsvar for en forud tabt Sag kan besidde. At man må betragte den verdslige Suveræn som ufejlbar, skønt han ikke er det, viser jo ikke, at Paven som Kirkens Suveræn virkelig er ufejlbar. At der altid må være en højeste Magt, som kan kræve den ydre Underkastelse, viser jo ikke, at denne Magt også med Rette kan kræve Sindenes Tilslutning. Eller er måske den ydre Underkastelse nok? Joseph de Maistre tilstår det i Grunden. Han siger: "Hvad selve Dogmet om Pavens Ufejlbarhed angår, da har vi ingen *Interesse* i at drage det i Tvivl. Når der frembyder sig et af hine teologiske Spørgsmål, som nødvendigvis må underkastes en Højesteretsdom, så er det ikke af Interesse for os, at det bliver afgjort på denne eller hin Måde, men vel, at det bliver afgjort uopholdeligt og uden Appel."

Lamennais, der som Maistre når til to ufejlbare Autoriteter, Statens og Kirkens, går som den, der er et Slægtled yngre end sin Lærer, endnu et langt Skridt videre ad den betrædte Vej. Da det i Længden viser sig umuligt at fastholde de to Ufejlbarheder hver i sin Kres, betænker han sig ikke på at afgøre, hvilken af dem der i Sammenstødstilfælde må vige. Han drager selv den sidste Følgeslutning, idet han siger: "Den åndelige Myndighed svarer til Retfærdighedens og Sandhedens uforanderlige Lov, den verdslige Magt derimod til Styrken, som tvinger de oprørske Viljer til at underkaste sig under denne Lov. *Styrken er nødvendigvis underordnet Loven, Staten underordnet Kirken*. I modsat Tilfælde måtte man antage to uafhængige Magter, den ene Retfærdighedens og Sandhedens Bevarer, den anden blind og derfor efter sin Natur ødelæggende for Retfærdighed og Sandhed." (*Du progrès de la révolution et*

de la guerre contre l'église.) En stolt og for det 19de Århundredes Begyndelse meget betegnende Følgeslutning!

Man lærer heraf, hvad Magt Lamennais vilde have den katolske Kirke tillagt. Vi har endnu tilbage at se Slutningsspringet, hvorved det bevises, at den katolske Kirke *er* selve den Autoritet, hvorom der er talt så vidt og bredt. Lamennais siger: "I Valget af en Religion indskrænker da Alt sig til at vide, om der nogensteds gives en sådan Autoritet som den, hvis Væsen vi har forklaret, eller med andre Ord, om der gives et åndeligt og synligt Samfund, der erklærer (!!), at det besidder denne Autoritet. Vi siger et synligt Samfund, fordi ethvert Vidnesbyrd er udvortes [man erindre, at den indre Stemmes Dom er forkastet], vi siger dernæst, at dette Vidnesbyrd vilde levere det afgørende Bevis for deri Autoritet, hvorom her tales, fordi det vilde være Udtryk for den mest almindelige Fornuft."

"Hvis der ikke gaves et sådant Samfund, vilde den eneste sande Religion være Menneskeslægten overleverede Religion dvs. det Indbegreb af Troessætninger og Forskrifter, som er helligede ved alle Folks Overlevering og oprindeligt er åbenbarede af Gud."

"Hvis der derimod gives et sådant Samfund, da udgør dets Troessætninger og Forskrifter den sande Religion." — Fra det nu nåede Højdepunkt går Resten af Bevisførelsen af sig selv:

"Siden Jesu Kristi Tid har det kristne Samfund ubestrideligt altid besiddet den største Autoritet. Iblandt de forskellige Trossamfund tilkommer Præget af størst Autoritet synligt den katolske Kirke. Således ses det, at i den alene findes alle de Sandheder, der er nødvendige for Mennesket, i den alene det fuldstændige Kendskab til Fornuftens Pligter eller Love, i den alene Vished, Frelse og Liv."

Vi er da på denne Måde løbne i Havn. Dog ikke nok med, at vi er ankomne som Vrag; endnu i sidste Øjeblik lider vi Skibbrud i Havnen. Thi Lamennais tilstår i Værkets Slutning meget åbent, at alle Religioner hviler på Autoritet, og at ikke desmindre de oprindelige Overleveringer i dem alle med Undtagelse af én er blevne mere eller mindre forvanskede ved Tilføjelser, der må betegnes som Vildfarelser. Og disse Vildfarelser er atter kun blevne tagne for gyldige i Kraft af Autoriteten og eksisterer kun ved den. Hvilken Tilståelse! Den vipper hele Bevisførelsen overende.

Lamennais mærker dog Intet dertil. Med Bifald anfører han disse Ord af en katolsk Forfatter: "Den katolske Religion er en Autoritetens Religion, og derfor er den alene en Vishedens og Rolighedens Religion." Med Triumf beråber han sig også på det Udsagn af Rousseau, at "hvis Nogen om Søndagen kunde bevise ham, at han i Troessager var forpligtet til at underkaste sig en Andens Afgørelse, vilde han om Mandagen lade sig gøre til Katolik, og ethvert tankefast og sandhedskærligt Menneske vilde bære sig ad som han." Lamennais klapper i Hænderne, sikker som han er på at have ført dette Bevis for, at den Enkelte i Trossager bør underkaste sig Autoriteten. — Hvilket Bevis!

Et af to: Enten hviler den katolske Kirke på den almindelige Anerkendelse af dens Sandhed, eller den gør det ikke. Hviler den derpå, så *er* den jo almindelig anerkendt og behøver intet Forsvar, da den ingen Fornegtere har. Hviler den derimod ikke derpå, så er den ifølge Læren falsk, og intet Forsvar kan hjælpe den.

Men ikke nok hermed: Selve denne Lære, at den almindelige Overensstemmelse afgiver Kendemærket på det Sande, selv den må jo også bevise sin Sandhed ved at den er almindelig anerkendt. Men lader der sig nu tænke en mere blodig Skæbnens Ironi end den, at den ikke blot blev almindelig bestridt, men at Kirken selv i 1832 forkastede denne Lære? Således stod altså Lamennais pludseligt *alene* med den Lære, at det var Summen af alle de Andre, der havde Ret. Lader der sig tænke en mere latterlig Modsigelse? Ja, der lader sig tænke en, nemlig den, som strax efter indtrådte: at Lamennais som Kirkens lydige Søn, bøjende sig under dens Autoritet, selv frafaldt og afsvor denne sin Lære om Kirkens Autoritet som Sandhedens ufejlbare Kendemærke.

Men vi behøver ikke at kaste Blikket så langt frem som til 1832 for at se, hvorledes Autoritetsprincipets Mænd kom i Strid med deres eget Princip. Hvad man end forfægter, må man først og fremmest have Frihed til at tale. Det er det Guddommelige ved Friheden, at selv dens Hadere trænger til den og anråber om den. Bladet *Le conservateur* begyndte med på det Ivrigste at hævde Pressefrihed

og var siden højligt trykket heraf. Man kunde ikke godt negte Andre en Frihed, man havde krævet for sig selv; man kunde ikke godt — men man gjorde det. Ganske lige sådan gik det med Hensyn til Spørgsmålet om parlamentarisk Regering eller, som man da kaldte det, *det parlamentariske Prærogativ*. Strax efter Kongedømmets Genindførelse er det den katolske og monarkiske Skole i Frankrig, der gennem sine Bladartikler og sine Talere kuldkaster det første Ministerium, som var udgået af Kongemagtens frie Valg. Man vilde selv til Roret. Således var det da Autoritetsprincipets Skole, der i Frankrig først fastslog de stik modsatte Principer: Pressefriheden i dette Ords mest udstrakte Betydning og det parlamentariske Flertals afgørende Indflydelse. Man undergravede selv den Grund, hvorpå Autoriteten hvilede.

Hos den stolte og lidenskabelige Præst Lamennais er Udviklingen i denne Retning til at kontrollere Punkt for Punkt. Grundloven (*la Charte*), som jo på det Nøjeste hang sammen med Kongemagten, sikrede idetmindste på Papiret Religionsfrihed. Men denne Religionsfrihed opbragte Lamennais, der jo vidste, at kun én Religion var den sande. På hin Tid kom det ynkelige Ordspil i Mode, at Retten til Samvittighedsfrihed er Retten til at være fri for Samvittighed. Lamennais og hans Tilhængere hævdede da, at man burde følge sin Samvittighed. Det gjorde efter deres Mening Modstanderne ikke. Men de glemte, at der er en Pligt, der går forud for den at følge sin Samvittighed; det er den at oplyse sin Samvittighed. Hvis det er umoralsk at handle imod sin Samvittighed, er det ikke mindre umoralsk at danne sig en Samvittighed efter falske og vilkårlige Grundsætninger.

I Samvittighedens og Autoritetens Navn nedlagde da Lamennais Indsigelse mod Statens Bekendelsesløshed, der af ham betegnedes som "den politiske Ateisme". Han udslyngede Stikordet: I Frankrig er Loven Ateist. — Ja, han gik videre. Han viste i et navnkundigt Brev, som han indrykkede i Bladet *Den hvide Fane* og rettede til Biskop Frayssinous, at da den Slægt, som det nu gjaldt om at opdrage, var født i Blod, nær ved Ludvig den 16des Skafot og Fornuftgudindens Alter, kunde kun Kristus frelse den og Kristendommen opdrage den. Men al Opdragelse i Frankrig var efter hans Påstand ateistisk. "Overdriver jeg, Monseigneur, når jeg siger, at der i Frankrig gives Opdragelsesanstalter, som står i mere eller mindre nær Forbindelse med Universitetet, hvor Børnene bliver opdragne i praktisk Ateisme og Had til Kristendommen? I en af disse Lastens og Ugudelighedens gyselige Huler har man set tredive Elever gå til Herrens Bord, beholde den indviede Hostie og begå en Helligbrøde, som Loven fordem vilde have straffet, idet de med den har forseglede Breve, de har skrevet til deres Forældre ... En ugudelig, fordærvet, oprørsk Slægt danner sig under Universitetets Indflydelse."

Man var meget ilde tilmode over disse åbenmundede Oplysninger og i høj Grad trykket ved disse Angreb på Statens Grundlov fra en Lejr, hvis varme Understøttelse man havde troet at kunne gøre Regning på. Da Lamennais som Følge heraf mødte stor Kulde og modtog Irettesættelser istedenfor Tak, gik han endnu et Skridt videre.

Vi har allerede set, hvorledes hans Lære førte til i Sammenstødtilfælde at ofre den verdslige Ufejlbarhed for den gejstlige Over-Ufejlbarhed. Men dette var i Virkeligheden Et med at indrømme den fritænkensk-kætterske Skole, at den havde Ret i at forkaste det Præg af Ukrænkelighed og Uigenkaldelighed, som de kongeligsindede Forfattere vilde tildele Kongedømmet af Guds Nåde. Det var desuden at gøre den hele verdslige Magt afhængig af Paven. Alle Frankrigs Bisper svarede med en Erklæring, i hvilken de hævdede den verdslige Magts Uafhængighed af Pavestolen.

Således stod da Lamennais, *Autoritetens* Mand, nu i det mest spændte Forhold både til de gejstlige og til de verdslige Autoriteter.

Hans Optræden som Demokrat ligger denne Gang udenfor vor Ramme. Vi vil her kun agte på de Spirer til hans nye Retning, der fandtes i hans oprindelige Autoritetslære. Thi det er det Fængslende ved denne Lære, at den ingenlunde er af den gode, gamle, brutale Art, som de Lærdomme, der opstod hos Bonald og Maistre lige efter Revolutionen. Reaktionen er her langt mere fornuftbestemt, altså langt mindre principfast. Ethvert alvorligt Forsøg på at begrunde Autoritetsprincippet må ifølge Sagens Natur give det et Dødsstød; thi Autoriteten hviler ikke på Grunde. Lamennais' Lære, der ved første Blik kunde

synes Enevælden så gunstig, var ved nærmere Betragtning i høj Grad folkelig. Den hele Bygning hvilede på Læren om Menneskeslægtens Autoritet. Men under hint Grundbegreb: Menneskeslægtens Autoritet rørte sig et andet, og hvilket andet vel end det gamle Rousseauske, af Reaktionen Mænd så kraftigt bekæmpede *Folkesuverænitestens* Grundbegreb! Læserne mærkede det ikke strax; Forfatteren følte det heller ikke; men det lå der, det slumrede og en skøn Dag vågnede det og kendtes igen af Alle.

Lamennais vilde erstatte Kongevælden med Gudsvælden. Men Gudsvælden var ikke folkekær, i alt Fald kun folkekær, når Ordet omskrevs efter det gamle Ordsprog: *vox populi, vox dei*, når Guds Røst altså betydte Folkets Røst. Det praktiske Resultat af hans Lærdomme blev da kun Svækkelsen af den verdslige Myndighed, der skulde underkastes den almindelige Fornufts Dom; thi Almenfornuften, der først var bleven personliggjort i den suveræne Kirke, personliggjordes meget snart i det suveræne Folk. Da Lamennais endte med at kalde Ånderne til Oprør i *En Troendes Ord*, viste det sig, at han kun havde gjort den Frontforandring nu at attrå Gudsvælden til Bedste for Folkene istedenfor tidligere til Bedste for Fyrsten.

Julirevolutionen sikrede ham Pressefrihed, og den første Brug, han gjorde af den, var at fordrø Undervisningens Frigivelse og Kirkens Adskillelse fra Staten. Han håbede således at kunne bringe hele Undervisningen ind under Kirken og få den berøvet sit verdslige Præg. Da han i Slutningen af 1830 grundede Bladet *Avenir*, var dets Program Adskillelsen af Kirke og Stat. Alle Angreb besvarede han med Appel til Rom, hvis Program nødvendigvis måtte og skulde falde sammen med Bladets; men Vatikanet tav hårdnakket. Sagen var, at Pavemagten ikke havde det Allerringeste tilovers for Lamennais' Frisind og aldeles ikke følte sig oplagt til at give Afkald på Statens Tilskud til Kirken. Da nu Modstanderne vedblev med den Påstand, at Lamennais' og hans Medarbejderes Meninger ikke stod i Overensstemmelse med den katolske Rettroenhed, rejste i Februar 1831 Lamennais til Rom for at spørge Paven, om det, som han udtrykte sig, "var en Forbrydelse at kæmpe for Gud, Retfærdighed og Sandhed, og om han overhovedet burde fortsætte sine Bestræbelser". Man holdt ham i Rom hen med Snak og Udflugter lige til August 1832.

Så udkom den Bulle, hvori han, Bekæmperen af Ligeegyldigheden i religiøse Spørgsmål, dømtes for religiøs Ligeegyldighed. Det hedder her: "Af denne Ligeegyldighedens urene Kilde udstrømmer også den vildfarende og urimelige Sætning eller rettere det Vanvid, at man bør hævde og sikre Alle Samvittighedsfrihed ... Men, som Augustinus sagde, *hvilken værre Død gives der end Frihed til at fare vild!* Thi det forstår sig, at når enhver Tøjle tages bort, der kan holde Menneskene på Sandhedens Stier, så styrter deres Natur, der holder til det Onde, ned i Afgrunden ... Hertil henhører også den afskyelige Frihed, for hvilken man aldrig kan have Rædsel og Modbydelighed nok, som benævnes Boghandelens Frihed til at offentliggøre et hvilket som helst Skrift, en Frihed, som Nogle med så megen Iver vover at forfægte." ([Note 15](#)). Det var rene Ord for Pengene. Lamennais underkastede sig, og hans Blad gik ind. Det er let at forstå, at han følte det, som var der rakt ham et Malurtbæger, let at begribe, at der nu ikke behøvedes mere end en Dråbe for at få det til at flyde over. Han stod fra nu af på Springet til at kaste sig i Revolutionens Arme. Han gjorde kort Tid efter dette Spring.

Men hvad der for os, der bliver stående ved det første Udviklingstrin hos Lamennais, er underholdende som Sjælehistorie, det er Iagttagelsen af hvorledes hans barnlige Autoritetstro undergraves, så snart han i Rom får Lejlighed til at se Helligdommen nærværet. Han skriver privat fra Rom:

"Paven er from og vilde gerne det Gode; men fremmed som han er for Verden, er han fuldstændigt uvidende såvel om Kirkens som om Samfundets Tilstand: ubevægelig i det Mørke, der fortætter sig omkring ham, sidder han og græder og beder; hans Opgave, hans Sendelse er at forberede og fremskynde de sidste Nedbrydninger, som må gå forud for Samfundets Genfødelse, og uden hvilken denne enten vilde være umulig eller dog ufuldstændig. Derfor har Gud givet ham i Hænderne på Mennesker, der står så lavt, som det overhovedet er muligt at stå; æresyge, havepsyge, fordærvede som de er, påkalder de i deres fælske Raseri Tatarerne for i Europa at oprette hvad de kalder *Orden*."

Er det ikke et mærkværdigt Træf, at også Lamennais skal ende med at støde an mod dette Ord, der så fuldstændigt havde opbygget det hele Slægthed. Som Victor Hugo under sine Forsøg på at hævde Smagsautoriteten tilsidst føler sig tvungen til at kritisere og udvide Begrebet Orden, således nødes Lamennais under sin Kamp for Katolicismen til det Samme. Med hvilken Vemod og hvilken Lidenskab skildrer han ikke i sine Breve den Fordærvelse, han har truffet blandt hine *Ordenens* Støtter i Rom:

"Katolicismen var mit Liv, fordi den er Menneskenes Liv; jeg vilde forsvare den, jeg vilde drage den op af den Afgrund, ned i hvilken den hver Dag synker dybere. Intet var lettere. Bisperne har fundet, at det ikke var dem tilpas. Så stod da Rom tilbage. Jeg rejste derhen, og jeg så den skændigste Kloak, der nogensinde har besudlet menneskelige Blikke. Tarquiniernes kæmpemæssige Afløbsrende vilde være for snever for så meget Skarn. Der hersker ingen anden Gud end Egennyttens; man vilde der gerne sælge Folkene, sælge Menneskeslægten, sælge de tre Personer i den hellige Treenighed, hver for sig eller alle under Et, for et Stykke Jord og for nogle Piastre."

Således viste sig på nært Hold for Lamennais den Magt, til hvis mest uforfærdede Ridder han havde gjort sig. Hvad Under at han skiftede Front! hvad Under at han ligesom de gamle Sachseres hedenske Præster, med hvem Renan har sammenlignet ham, selv med et sikkert rammende Øxehug nedhuggede den Guddom, til hvis Alter han havde kaldt den modstræbende Verden!

Dog mærkværdigere endnu end dette Klarsyn på et enkelt Punkt er de Glimt af højere Erkendelse i Almindelighed, der nu spores i Lamennais' Breve. Indtil da havde han søgt den ubetingede Sandhed, og det var Autoriteten, der skulde sikre ham denne. Nu nær han med Et til Relativitetsideen, den Idé, som grundigst og fuldstændigst gør det af med Autoritetsprincippet: "Jo ældre jeg bliver, des mere undrer jeg mig over at se, hvorledes de Meninger, der har de dybeste Rødder i os, afhænger af den Tid, hvori vi har levet, af det Samfund, hvori vi er fødte, og af tusinde ligeså tilfældige Omstændigheder. Tænk blot, hvilke Meninger vi vilde have, hvis vi var komne 10 Århundreder tidligere til Verden eller i samme Århundrede i Teheran, i Benares, på Otaheiti!" Der er mere Filosofi i disse Par Ord, der foregriber Taine's Lære om den Indflydelse, Omgivelserne udøver, end i hele Lamennais' berømte Hovedværk.

Litteratur: Lamennais: *Essai sur l'indifférence. Progrès de la révolution et de la guerre contre l'église. Correspondance par M. Forgues. Oeuvres inédits par M. Blaize.* — Schleiermacher: *Reden über die Religion.* — Renan: *Essais de morale et de critique.* — Schérer: *Mélanges de critique religieuse.*

Kapitel 13

Reaktionens Højdepunkt og Undergang

Vi har ladet os drage et Par År for langt frem i Tiden ved at følge Lamennais til det Punkt, hvor han foretog Overgangen til Demokratiet. Da i 1823 Bogen om LigeGYldigheden i Troessager forelå færdig, vilde han endnu som alle Tidsalderens andre Tilhængere af Guds- eller Præstevælden ved Kirkens Autoritet styrke Fyrstens.

Imidlertid dør denne Fyrste og Karl den 10de bestiger Tronen. Han bestiger den med al mulig Pomp og Pragt. Man fører ham til Reims for at han kan blive salvet. Den 20de Maj 1825 fandt Salvningen Sted, og det syntes som om al gammel kongelig og kirkelig Overtro i den Anledning var stegen op af Graven. Det var således en ældgammel Tro, at kronede Hoveder var istand til at kurere Kirtelsyge. Denne Mening var så uomtvistet, at under Ludvig den 15de, der også gjorde Brug af denne gamle Forret, en Dame fra Valenciennes, der havde ladet sig berøre af Kongens Hænder og der i den Hensigt at gøre sin Lykke derefter indsendte en Lægeattest for at hun nu var ganske fri for Kirtelsyge, fik det Svar: "De Forrettigheder som Kongerne af Frankrig nyder med Hensyn til Helbredelse af Kirtelsyge er blevne godtgjorte ved så gyldige Beviser, at de ikke trænger til at stadfæstes ved nye Vidnesbyrd."

Det var under Ludvig den 15de. Under Karl den 10de viste man sig ikke mindre rettroende. Vi har set, hvorledes det under Revolutionen gik Ampullaen med den hellige Olie. Den blev slået i Smadder. Det var i fromme Katolikers Øjne en Helligbrøde uden Lige. Rigtignok havde den ældste Forfatter, som omtaler Clovis's (Chlodovech's) Dåb, Gregor af Tours, ingen Anelse om at denne lille Flaske, af Størrelse som en Figen, fyldt med himmelsk Salvningssolie, ved denne Lejlighed blev anvendt. Men nogle Århundreder efter nedskrives forskellige Sagn, efter hvilke som nogle siger, den Helligånd i Skikkelse af en Due, som andre påstår, en Engel fra Himlen har bragt Flasken ind i Domkirken i Reims, og disse Overleveringer, der havde holdt sig som folkelig Tro, blev opfriskede påny. Den Mand, der i 1793 havde været Præst ved Saint-Remi i Reims, og hvem den hellige Ampulla var bleven afkrævet, afgav nu den Erklæring, at han, før han udleverede Klenodiet, havde udtaget deraf Størstedelen af den størknede Salve, den indeholdt, og bragte den tilstede. (Se Anmærkningen til Lamartine's *Chant du sacre*.) Der fandtes desuden en Troende, som påstod, at han dengang da Helligbrøden blev begået, havde opsamlet nogle Skår med Dråber af den hellige Olie og bevaret dem til nu. Præst og Kirkeforstander anerkendte Skårene for ægte.

Karl den 10de lyksaliggjorde da en skøn Dag sit Land med Budskabet om, at han vilde lade sig salve med Chlodovechs hellige Olie. Skårene blev føjede ind i en ny med Guld og Ædelstene beklædt Ampulla, og de kostbare Dråber fortyndede med andre. Vi har alt i Anledning af Napoleons Kroning berørt, hvorledes Salvningen gik for sig. Kl. 10 om Morgenen Dagen derefter besteg Kongen en prægtig Skimmel og red med et glimrende Følge og ledsaget af en Trop Gardehusarer til St. Marculfs-Hospitalet. Der ventede den første Livkirurg i Spidsen for 121 Kirtelsyge på ham. Kongen forrettede en kort Bøn i Hospitalskapellet og gav sig tappert til Arbejdet med at helbrede dem. Den berømte Kirurg Dupuytren skammede sig ikke ved at være behjælpelig og holde de Syges Hoved iveau under Experimentet.

Højtideligheden blev besungen af Lamartine i en Krans af Digte (*Chant du sacre*) og af Victor Hugo i en begejstret Ode. Men i Anledning af denne mindeværdige Begivenhed blev der tillige skrevet en lille Vise der snart skulde pådrage sin Digter en Retssag og en Dom. Visen hed *Karl den Enfoldiges Salvning* og var forfattet af Béranger.

I Victor Hugos Ode *Le sacre de Charles X* var Tonen, som den følgende Strofe betegner den, troende, bibelsk og kongedyrkende:

Mais trompant des vautours la fureur criminelle

Dieu garda sa colombe au lis abandonné.
Elle va sur un Roi poser encore son aile:
Ce bonheur à Charles est donné!
Charles sera sacré suivant l'ancien usage,
Comme Salomon, le roi sage.
Qui goûta les célestes mets,
Quand Sadoch et Nathan d'un baume l'arrosèrent
Et, s'approchant de lui, sur le front le baisèrent,
En disant: "Qu'il vive à jamais!"

Oversættelse:

Men Gud, som skuffed Gribbenes forbryderiske Vilje,
gav sin Due til Værn for Liljen i dens Nød,
og Duen slog sig ned som Vagt for Frankrigs Lilje,
og værned Karl, som Gud det bød,
Karl skal vies til Drot — medens Herren vi prise —
som Salomon den Vise,
der dyrked Gud ved Ord og ved Id,
hvem Sadoch og Nathan væded af Salvekanden;
de nærmede sig ham og kyssed ham på Panden,
og sagde: Han leve altid!

Hos Béranger derimod var Tonen respektstridig til det Yderste. Han anråber de Spurve, man efter gammel Skik havde sluppet ind i Kirken for at de frit kunde flyve om derinde, og beder dem passe bedre på deres Frihed end Menneskene har vogtet deres. Her et Par Strofer som Prøve:

Français, que Reims a réunis,
Criez: Montjoie et Saint-Denis!
On a refait la sainte-ampoule,
Et comme au temps de nos aïeux
Des passereaux lâchés en foule
Dans l'église volent joyeux.
D'un joug brisé ces vains présages
Font sourire sa majesté.
Le peuple s'écrie: Oiseaux, plus que nous soyez sages;
Gardez bien, gardez bien votre liberté.

Oiseaux, ce roi miraculeux
Va guérir tous les scrofuleux.
Fuyez, vous qui de son cortége
Dissipez seuls l'ennui mortel.
Vous pourriez faire un sacrilége
En voltigeant sur cet autel.
Des bourreaux sont les sentinelles
Que pose ici la piété.
Le peuple s'écrie: Oiseaux, nous envions vos ailes:
Gardez bien, gardez bien votre liberté.

Oversættelse

Franskmænd, som Reims har forsamlet!
Man har lappet den hellige Krukke,
og som i Forfædrenes Old
i Domkirkens Indelukke
gi'er sig Spurve Glæden i Vold.
Disse Fugle, man af Buret slap fri,
af Kongen et Smil de slå,
Folket råber: I Fugle! vær klogere end vi.
Pas vel på Jeres Frihed, pas vel på!

Som salvet af den hellige Flaske
gør han alle de Kirtelsvage raske.
Sperve, som alene blandt hans Skare
den dræbende Kedsomhed stopper!
For Helligbrøde Himlen Jer bevare,
når I hen over Alteret hopper!
Her lyder det som Bøddeløxer klinger,
hvor de Helliges Skildvagter stå.
Folket råber: I Fugle! vi misunder Jeres Vinger.
Pas vel på Jeres Frihed, pas vel på!

Med Undtagelse af Delavigne, der nedstammede umiddelbart fra det 18de Århundrede, og som i sine *Messéniennes* var lige begejstret for Revolutionen og for Fædrelandet, var *Pierre de Béranger* den eneste Digter, der havde holdt sig udenfor den herskende Gruppe af Ånder og Talenter. Han var født 1780, oplevede 9 År gammel Bastillens Indtagelse og forvandt aldrig dette Indtryk sålidt som Indtrykkene af sin Børnelæsning Voltaire. En Anekdote fra hans Barndom viser, hvor tidligt han havde dannet sig sin Livsbetragtning. En Dag, da Béranger var 13 År gammel og netop stod og lo yderst hånligt af sin Tante, der under et voldsomt Uvejr stænkede Værelset med Vievand, hændte det sig, at Lynet slog ned i Stuen lige ved Siden af ham, så han nogen Tid lå hen i fuldstændig Lamhed. Man antog ham for død. Da han slog Øjnene op, var hans første Ord til den gode og fromme Tante det triumferende Udråb: "Nå, hvad hjælper så dit Vievand!" Anekdoten synes sand og er med Harme fortalt af kirkeligsindede Forfattere. I samme Ånd var det, at han nu gik løs på Bourbon'erne, og deres Vievand hjalp dem ikke Noget.

Men på samme Tid, som de gjorde sig latterlige, viste sig det Særsyn, at Napoleon fra forhadet var bleven poetisk, fra en historisk Skikkelse bleven til en mytisk. Endnu medens han levede, var han bleven til en Sagnhelt. Den pludselige Ubevægelighed, der hos ham nødtvungent var fulgt på en Virksomhed, der havde holdt hele Europa i Ånde, virkede mægtigt på Sindene. I Virkeligheden var hans nødtvungne anden Tronfragelse uden Storhed, og hans Plan at overgive sig til Englands Beskyttelse kun ubesindig. Men Englændernes Uædelmodighed kom hans Ry til Gode. Den fjerne ensomme Klippeø ude i det store Ocean syntes ligesom kun at være Fodstykke for Helten. Den virkelige Bonaparte forvandlede til en ideal Napoleon. Historien afstod ham til Lyriken og til Sagnet.

Selv hans fordums Fjender kunde ikke holde et Udbrud af Beundring tilbage for denne Mand, mod hvem Alle bestandig havde Øjnene vendte. Chateaubriand sagde dengang de bekendte Ord, at "Napoleons grå Frakke og Hat på Enden af en Stok, plantet på Kysten ved Brest, vilde være nok til at bringe hele Europa til at gribe til Våben."

Béranger skrev det sjælfulte Digt *Folkets Minder (Les souvenirs du peuple)*, som måske tegnede Sagnhelten simplest, skønnest og mindst overensstemmende med Virkeligheden, thi det skildrede ham

ligeså godlidende som stor. Det er det Digt, der begynder:

On parlera de sa gloire
Sous le chaume bien longtemps.
L'humble toit, dans cinquante ans,
Ne connaîtra pas d'autre histoire.

Oversættelse:

Om hans Hæder vil der meldes
under Stråtag, mens Tiden går.
I Hytterne vil om halvhundred År
ingen anden Historie fortælles.

Fortællingen om Kejseren er lagt den gamle Bedstemoder i Munden, der på forskellige Tidspunkter af sit Liv har set ham, snart som Sejrhætte, snart som lykkelig Fader på Vejen til Notre Dame, snart som Frankrigs Forsvarer mod de forbundne Hære. Her en Strofe som Prøve:

Mes enfants, dans ce village
Suivi de rois, il passa.
Voilà bien longtemps de ça:
Je venais d'entrer en ménage.
A pied grim pant le coteau,
Où pour voir je m'étais mise,
Il avait petit chapeau
Avec redingote grise.
Près de lui je me troublai,
Il me dit: Bonjour, ma chère,
Bonjour, ma chère.
— Il vous a parlé, grand'mère!
Il vous a parlé!

Oversættelse:

Børn! her, ned ad Landsbygaden
med et Følge af Konger han red.
Det er længe siden. Jeg véd,
jeg var nys bleven gift her i Staden.
Han havde en lille Hat på,
gik tilfods op ad den Skrænt,
hvor jeg stod med Blikket spændt;
hans Overfrakke var grå.
Jeg blev floy, da jeg var ham så nær.
Goddag min Kære!
Hovedstrømninger.
Goddag, min Kære!
Bedstemoer, hvilken Ære!
Han har talt til Jer!

Ungdommen, som nylig havde været glad ved at turde bryde sine Geledder og afryste den tyranniske Krigstugt, længtes nu tilbage til Konsulatets og Kejserdømmets og Heltemodets Dage. Den havde, siger Musset, drømt om Ruslands Is og Pyramidernes Sol. Nu syntes Jorden den tom. "Kongen af Frankrig sad på sin Trone og Nogle rakte ham deres Hat, og han kastede en Almisse i den, og Andre rakte ham et Crucifix, og han kyssede det. Og når de Unge talte om Hæder, svarte man dem: Bliv Præster! og når de talte om Ære, svarte man: Bliv Præster! og når de talte om Håb, om Elskov, om Kraft og Liv, bestandig: Bliv Præster!" (Alfred de Musset: *Confessions d'un enfant siècle.*)

Så blev de da Præster. Hvorfor og hvordan de blev det, kan man se i de Romaner, der skildrer Tiden, f.eks. i Beyle's *Rødt og Sort*. Men det var Præsternes gyldne Tid. Allerede 7de Juni 1814, tre Dage efter Chartet, var den berygtede Ordonnans udstedt, der forordnede tvungen Højtideligholdelse af Søn- og Festsdage. Man skulde nu under Straf af Pengebøde være katolsk. Selv Ikke-Katolske blev tvungne til at smykke deres Huse, når Sakramentet blev båret forbi. 7de August 1814 blev Jesuiterordenen højtideligt genoprettet. Al Undervisning blev lagt i Gejstlighedens Hamder. Man gik ud på at knuse Universitetet om så blot af den Grund, at en stor Del af den studerende Ungdom havde deltaget i Paris' Forsvar mod de Fremmede, altså i en Uafhængighedskamp mod Kongedømmets Forbundsfæller.

Fra nu af begynder i den katolske Kirke en kortvarig Gæring, til hvilken Joseph de Maistres og Lamennais' Kamp mod Gallikanismen hører, hvilken efter en Snæs Års Forløb fører til det hidtil ukendte Særsyn, at Katolikerne er blevne enige. Katolicisme og Afhængighed af Rom bliver Et. Og endnu et Særsyn af beslægtet Art, som ingen tidligere Tid havde set, oplever det 19de Århundrede. Den kirkelige Enighed udbreder sig videre endnu end til de egenlige Trosfæller. Den protestantiske Kirke strækker Hånden ud imod den katolske, hvilken den engang havde bekæmpet som den babyloniske Skøge. Kaster vi da et Blik ud over Kirkens senere Udvikling, finder vi, at i vore Dage Forskellen mellem den rettroende Protestantisme og Katolicisme kun er et Skin, kun Forskellen mellem Tro på Bibelens eller på Pavens Ufejlbarhed. Protestanterne forkaster det 18de Århundredes Forstandstro og det 19de Århundredes Kritik, går tilbage til det 16de og 17de Århundredes Bekendelser og finder dem ikke rettroende nok; Luther er gået dem for vidt. Schleiermacher gælder for vantro i det kirkelige Tyskland, Bossuets Holdning misbilliges af Frankrigs Katoliker. Han gælder for Kætter, for såvidt han hævdede den franske Kirkes Uafhængighed. Vi så Joseph de Maistre udtale sig imod ham. Selv Montalembert nævner ham i sin Bog: *Om de katolske Interesser i det 19de Århundrede* med en vis Misbilligelse. Brunetièr, der forherliger ham, dadler energisk hans Holdning overfor Pavemagten. Ikke nok hermed: Forfatterne af de katolske Tidsskrifter hengiver sig til Betragtninger over Verdenshistorien, der fører til en Art Korstog imod de store hedenske Genier, der har grundlagt Europas Civilisation, som f.eks. Pindar, Platon, Vergil, en Fejde, hvortil Grundtvigs tidligste verdenshistoriske Fordømmelsesdomme i den danske Literatur afgiver et Sidestykke. (Se Saisset: *La philosophie et la renaissance religieuse. Revue des deux mondes* 1853 Tome I.) Med Jubel udråber derfor Montalembert i det nysnævnte Skrift: "Løgnehistorien, Parodihistorien, Deklamationshistorien, som den forfattedes af Voltaire, Dulaure og Schiller, der opdrog vore Fædre, vilde i vore Dage neppe blive tålt i en Feuilleton." Man behøver kun at gennemblade Lamennais' Brevvexling for at få det Indtryk, at Julirevolutionen for en stor Del var forårsaget ved Præstepartiets Adfærd. Navnlig viste Jesuiterne sig som Fanatismens Stormsoldater. Missionærer udsendtes over hele Frankrig. Deres brændende Tro skyldtes deres grove Uvidenhed. De omvendte undertiden på én Gang hele Regimenter, der så førtes til Altrene af deres Officerer.

Mariadyrkelsen tog et Opsving som ingensinde før. Den samme Bevægelse foregik (kun hurtigere) med Troen på Maria som i Oldtiden med Troen på Kristus. Hun forvandlede lidt efter lidt fra et menneskeligt til et guddommeligt Væsen.

Følger vi for et Øjeblik den religiøse Reaktions Bevægelse ud over det Tidsrum, vi behandler, så ser vi, hvorledes man med Kæmpeskridt går videre ad den betrædte Vej. Dogmet om Marias ubesmittede Undfangelse, for hvilket Middelalderen i det 12te Århundrede var veget tilbage, ender med at blive

fastslået. Maria fortrænger umærkeligt Kristus og bliver Frankrigs Guddom, som hun tilforn var Italiens og Spaniens. Med Stolthed forkynder Katolikerne, at Marias Århundrede er fulgt på Voltaires Århundrede. I en Lærebog, efter hvilken katolske Præster opdrages, (*Manuel de piété à l'usage des séminaires* 7 éd. Paris 1835.) hedder det: "Man bør hædre den hellige Jomfru som den evige Faders Hustru, da han med hende og i hende har avlet vor Herre Jesus Kristus; man bør i hende hædre alle de guddommelige og tilbedelsesværdige Fuldkommenheder, som Gud har ladet gå over til hendes Person, idet han med overordenlig Overflod har meddelt hende sin Frugtbarhed, sin Visdom, sin Hellighed og sin guddommelige Livsfylde." I en Bog, som Erkebisp Malou har udgivet om den ubesmittede Undfangelse, skildres Maria som på én Gang Datter af Gud, Hustru til Gud og Moder til Gud. Treenighedens Slægtskabsforhold bliver her så indviklede, at Maria bl.a. bliver Datter af sin egen Søn. I en Bog af Abbed Guillon: *Marias Måned* fremstilles hun endog som en Art Overgudinde, til hvem man derfor helst bør bede: "At være Guds Moder, det vil sige at have en Art Almagt over selve Gud og, om det er tilladt at sige så, at bevare en Art *Autoritet* over ham." Således havner *Autoriteten* tilsidst hos Madonna.

På de gamle Skolastikeres Vis giver man sig til hos Kirkefædrene at samle Bevissteder for den ubesmittede Undfangelse. En enkelt Gejstlig ved Navn Passaglia har alene samlet 8000. Ja Erkebiskop Malou erklærer at kunne levere ikke mindre end 800,000 Beviser derfor. Man svimler. Føj hertil Relikviedyrkelsen, som fulgte omkring Midten af det 19de Århundrede; thi Relikvierne, der under Revolutionen havde ophørt at gøre Mirakler, gør påny Mirakler for det Slægtled, der er opdraget af Jesuiterne. I 1814 begyndte Biskop Arnoldi i Trier at udstille Jesu hellige Kjortel, en usyet Linneddragt, der (som de to tyske Historikere J. Gildemeister og H. von Sybel slående har godtgjort) ved et mellem 1106 og 1124 begået Falskneri er blevet omtalt i et Dokument af Pave Sylvester (År 327) som skænket Domkirken i Trier af Kejserinde Helena. Det skulde være den i Johannes 19, 23 omtalte Chiton, som Jesus, ved Korsfæstelsen havde båret. Der gives imidlertid foruden den hellige Kjortel i Trier rundt om i Landene endnu en fuld Snes hellige Kjortler af samme Beskaffenhed, hvoraf den i Galatien er et halvt Årtusinde ældre end den i Trier. Flere har pavelig Anerkendelse. Da Gregor XVI i 1843 stadfæstede Ægtheden af den hellige Kjortel i Argenteuil, men Leo X allerede 1514 have anerkendt Trierkjortelen, vilde Forsvarerne af den i Trier ikke bøje sig for den sidste Bulle, og man valfartede da til dem begge to. Görres jubler i sine *Historisk-politiske Blade* over Pilgrimsfarten til den hellige Kjortel i Trier.

Endelig udmunder den religiøse Reaktion i Pius den 9des Syllabus, hin berømte Bulle, der stempler den frie Tanke som et Frihedens Delirium, fordømmer borgerligt Ægteskab, Adskillelsen af Kirke og Slat, Religionsfrihed, Pressefrihed og Talefrihed og fordømmer den Vildfarelse, at Kirken skal forsones sig med "Fremskridtet, Liberalismen og den moderne Civilisation". Dog næsten endnu mere følgestrengere end Syllabus er Forsvarsskrifterne derfor, den tyske Biskop Kettlers betitlet *Den falske Frihed og den sande Frihed* og den franske Biskop Dupanlous *La convention du 15 septembre et l'Encyclique du 8 décembre*, der forklarer og retfærdiggør Pavens Kamp mod "den frække Fornegtelse af alle de store Sandheder, der udgør Grundvolden for det menneskelige Samfund". Man må kun ikke tro, at disse Flyveskrifter er meget påfaldende i deres Form eller fulde af iøjnefaldende Tåbeligheder. De ligner i Tone og Indhold mest en mådeholden Artikel i en dansk liberal Avis.

Til sådanne Resultater førte den nykatolske Retning. Men disse Resultater hører vel at mærke kun Historien, ikke mere Literaturhistorien til. *Enhver Retning er altid historisk længe efter at den har ophørt at være literaturhistorisk*. Dette er den kun, så længe den endnu har ikke blot Magthavere, Hertuger og Bisper, men Ånder og Evner i sin Tjeneste. Det har det religiøse Bagstræv efter 1830 ikke mere i Frankrig. Forskellen på Reaktionen i 1820 og på den Reaktion, der efter Nederlagene og Kommunar-Opstanden i 1870-71 hjemsøgte det svækkede og ulykkelige Frankrig, er den, at medens det dengang blomstrende Lysfjendskab havde næsten Alt hvad Frankrig besad af Ånd og Talent i sin Tjeneste og i sin Hær, så har det senere ikke havt et literært Navn at opvise. ([Note 16](#))

Vi har tilbage at se, hvorledes Reaktionen i Datiden gik til Grunde. Den angrebes for det første udenfra: Dagspressen bekæmpede Oplysningshadet, Béranger sang sine Viser om det, en enkelt driftig Forlægger udgav fra 1817-24 alene 31,600 Exemplarer af Voltaire (1,598,000 Bind) og 24,500 Exemplarer af Rousseau, Touquet blev vel dømt af Politiet; men dette vakte en sådan Forbitrelse, at *Globe* truede med et Massefratagelse fra Katolicismen. Touquet-Udgaverne oversvømmede da Landet påny.

En Mester i Sprogkunst, der optrådte som Forfatter af spottende Flyveblade, den med landlig Troskyldighed angribende *Courier*, forfulgte dernæst Regeringen med blodig Hån.

Paul Louis Courier, der fødtes i Paris 1773, var en af Tidsalderens fineste Skribenter. Fra sin Fader, en rig Borgermand, der i sin Ungdom nær var bleven myrdet for et Elskovsventyr med en fornem Dame, arvede han et brændende Had til den ørkesløse og hovmodige Adelsstand. Tyve År gammel blev han Artilleriofficer, deltog i Revolutionens Krige, men indsugede kun Lede til Krig og følte sig fra sin tidligste Ungdom lidenskabeligt dragen til Literaturen, især den antike, hvilken han dyrkede som en Filolog. I 1795 forlod han uden Tilladelse den franske Hær, der lå for Mainz, og tilbragte sin Tid med at oversætte fra Latin. I 1798 var han atter Officer i Italien, studerede dernæst i Paris, gik påny som Chef for en Artilleri-Eskadron til Italien, holdt sig rolig under Kejserdømmet, og levede efter dets Fald som Landmand og Hellenist på sin Gård i en Landsby i Touraine.

Det var de Forfølgelser, som det sejrende Præsteparti iværksatte mod Enhver, han være nok så ringe, i hvem det ude i Landet sporede en Fjende, der bragte Paul-Louis Courier til at træde offentligt op som Forfatter. I 1816 skrev han en *Ansøgning til de to Kamre*, for første Gang holdt i den jævne, kloge Bondestil, han med de reneste græske Mønstre for Øje forstod at anslå. I sit simple, klare, altid dæmpede Sprog fortæller han her om de kirkeligsindede Provinstyranners smålige Forurettelser af stakkels Bønder, som var skyldige i ikke at have hilset en Præst eller at have "talt ondt om Regeringen". Han indrømmer Sandsynligheden af Beskyldningernes Rigtighed; thi man er i hans Egn ikke præstekær, og der er meget få Folk i Egnen, som véd, hvad *Regeringen* er. Han viser dernæst, hvorledes halvårlig Fængselsstraf uden Lov og Dom, og Elendighed, Fortvivlelse, Sygdom og Død, påførte de Fængslede Slægtninge og Børn, er Straffen, som rammer Forseelser uden Vægt. Fyrretyve Gendarmere slippes løs på en Landsby, blot den mistænkes for "Bonapartisme"; de Mistænkte rives nøgne ud af deres Senge og bindes som Misdædere: "Man fører dem bort; deres Slægtninge, deres Børn vilde have fulgt dem, hvis Autoriteten havde tilladt det. *Autoriteten*, mine Herrer! det er det store Ord i Frankrig ... Overalt står skreyet: *Ikke Grunde; Autoriteten*. Det er sandt nok, at denne Autoritet ikke er Kirkeforsamlingernes eller Kirkefædrenes, endnu mindre Rettens; men det er Gendarmernes, og den er så god som en anden."

Courier skrev ikke Bøger, ikke engang Hefter. Hvad han virkede ved var Flyveskrifter på et Par Blade, højest et Ark, i hvilke han med stor satirisk Kunst, med tilsyneladende naiv Djærvhed, rettede en gennem flere År (lige til hans Død i 1825 for en Snigmorders Skud) fortsat Agitation mod det nedarvede Kongedømmes Regeringssystem.

En Perle af fin Humor er hans *Ansøgning til Deputeretkammeret for Landboerne, som man forhindrer i at danse*. Dens Anledning var det af skinhellige Sognefogder og Præster udvirkede Forbud mod Bøndernes Dans på Landsbyernes Torve. Han afslører Hykleriet, der har affødt de nye Helligdagsanordninger, og den Skade, de gør. Han véd meget vel, at Helligdagen i sin Tid blev indstiftet til Trælles og Livegnes Bedste; men der gives ikke i Frankrig Trælle og Livegne mere. Nu arbejder Bønderne for sig selv, når Skatterne er betalte, og at *tvinge* dem til Lediggang, det er en Urimelighed; det er værre end selve Afgifterne. Thi de kommer idetmindste Hofmændene til Gode, men Lediggangen kommer Ingen til Gode. Han skildrer de unge hidsige Præster rundt om i Landsbyerne, der tordner mod Dans og alle Fornøjelser, og i Modsætning til dem den gamle firsindstyveårige Præst i Véretz, der er elsket af sin Menighed for sin Humanitet, men som hades og forfølges, fordi han under Revolutionen var edfæstet, og hvis Død som Følge af et Overfald han i et senere Flyveskrift må melde. Han taler om alt

dette uden Harme, kun med Hjertesukket: "Din Vilje ske, o Herre!" Han kan imidlertid ikke lade være at tilføje: "Men hvem skulde have forudsagt det ved Austerlitz!"

Han indrømmer, at Landbefolkningen nu er meget roligere og meget lykkeligere end før Revolutionen, men han hævder, at den også er meget mindre troende: "Præsten i Azai, der sidste Påske ønskede fire Mand, der havde været til Alters, til at bære Tronhimmelen, kunde ikke finde dem i Byen. Bonden er så glad over den Jord, han nylig er bleven Ejer af, [det inddragne Adels- og Kirkegods], at han går helt op i Arbejdet med den, og over den glemmer Religionen og alt Andet." Han indrømmer Lamennais Ret til at bebrejde Befolkningen Ligegyldighed med Hensyn til det Religiøse. "Vi hører ikke til de Lunkne, som Vorherre efter Skriftens Ord spytter ud; det er værre endnu: vi er kolde."

Man træffer neppe nogensteds mere levende Skildringer af Samfundstilstandene ude i Landet i Ludvig den 18des sidste Regeringsår end hos Courier.

Man satte ham atter og atter i Fængsel for hans Flyveblade; han skræmmedes ikke deraf. I sit *Svar på anonyme Breve* siger han: "Det er ikke mit gode Hoved, men min Dumhed, som har bragt mig i Fængsel. Jeg har simpelthen troet på Grundloven (*la Charte*); det tilstår jeg til min store Skam ... Aldrig i mit Liv vilde jeg uden Grundloven være falden på at tale til Offenheden om de Ting, der ligger mig på Sinde. Robespierre, Barras og den store Napoleon havde tyve År igennem lært mig at holde min Mund ... Men så kom Grundloven, og man sagde: Tal, Du er en fri Mand, skriv væk, lad trykke; Pressefriheden og alle andre Friheder er sikrede. Hvad er du bange for? ... Så sagde jeg med Hatten i begge mine Hænder: Hvad om I kunde have den Nåde at lade os danse på vores Torv om Søndagen? ... Gendarmen, hurtig i Hullet med ham; den højst mulige Straf, desuden Pengebøde osv."

I et andet Brev, der er forfattet med overlegen Ro men med svidende Bitterhed, skildrer han Følgerne af Præsternes ugifte Stand. En af de Præster, der har raset mod Bøndernes uskyldige Dans, er bleven afsløret som Forfører og Morder. Først har han myrdet en Kvinde, som han havde stået i Forhold til, og de øvrige Præster har søgt at give Ægtemanden Skylden for Drabet, dernæst har han myrdet og sønderskåret en ganske ung Pige, hvem han havde besvangret, og er af sine Foresatte bleven bragt straffri over Grænsen, så han nu påny præker, æres og dyrkes i Savoyen. Courier viser, hvilke af Overtro og Havesyge udsprungne Forbrydelser der finder Sted i rettroende Egne, hvor man for ingen Pris vilde spise Kødmat om Fredagen; han siger: "Dette er den sande Tro, ærlig, barnlig, ikke at mistænke for Hykleri" og tilføjer lige blodigt og fyndigt: "Man siger, at Moralen er grundet på den."

Hemmeligt måtte han udgive de Par Blade, som bærer Titlen *Diplomatisk Aktstykke*, et opdigtet Brev fra Kong Ludvig til hans Fætter Ferdinand af Spanien, skrevet 1823, da Franskændenes Felttog i Spanien for at føre denne fordærvede Bourbon tilbage til hans Hovedstad, var heldigt endt, Det er en Satire over Ludvigs Forhold til Repræsentativforfatningen, som Fætteren ikke vil vide af men om hvilken Ludvig påstår, at den langtfra at virke hindrende tvertimod er behagelig og indbringende for Kongen.

Overmåde vittigt er endelig Flyveskriftet *Jævn Tale (Simple Discours)*, en Pamflet, i hvilken Courier vovede at udtale sig mod det af Hofmænd foreslåede Køb af Godset og Slottet Chambord til Tronarvingen ved en almindelig Folkesubskription. Den spæde Hertug af Bordeaux, senere Greve af Chambord, var født så længe efter Faderens Død, at denne Fødsel betragtedes som en Himlens Tilskikkelse. Lamartine, Victor Hugo og Musset besang den vidunderlige Begivenhed, og de to første sammenlignede Henri med Bibelens Joas. Forslaget til Nationalsubskriptionen fremkom under denne i de kongetro Kresse løftede Stemning, men sine Grundsætninger tro skrev Courier derimod fra sit Bondestandpunkt.

Snart gav nu den hele Historieskrivning med Undtagelse af Michaud sig til at arbejde i en Ånd, der var faretruende for det genoprettede Kongedømme. Thiers begyndte 1823 sin Historie, der gjorde samme Virkning som Bérangers Sange.

Det havde hidtil altid været Skik i Frankrig, at Regeringen understøttede Literaturen. Med Undtagelse af Napoleon havde alle Frankrigs Regenter gjort det. Man ventede det af Bourbonerne, men

Understøttelser gaves sparsomt, med hvor sværmerisk en Hyldest end fra først af Digterne og Forfatterne kom Kongen imøde. På de få, som var uvilligt sindede mod Kongehuset, hævnedes man sig så godt man kunde; for at straffe Béranger trak man hans Rival Désaugiers til Hoffet; for at straffe Delavigne afsatte man ham fra hans Embede som Bibliotekar.

Men værre end Angrebene udenfra var de Spirer til Opløsning, der viste sig inde i Autoritetsskolen selv. De Mænd, der som Prosaskribenter eller som Digtere havde tilhørt den immanueliske og legitimistiske Retning, følte deres Grundsætninger vakle.

Vi har allerede set, at Lamennais stod på Frafaldets Rand. Og som hos ham, således fandtes hos alle de andre Spirerne til det Nye trods deres redelige Vilje til Hævden af det Gamle.

Man sporer det skarpt hos *Alfred de Vigny*, som hører til en Aldersklasse, der er noget yngre end Lamartine, noget ældre end Hugo. Han fødtes, som vi så, i en kongetro Familie; hans Fader, der havde været Officer under Ludvig den 15de og glimret ved Hoffet, mistede alle sine Godser ved Revolutionens Beslaglæggelser. Efter Kejserens Fald blev Sønnen, der sexten År gammel var udrustet på egen Bekostning, optaget i Gardens Gendarmkorps. Under de Hundrede Dage ledsagede han Kongen et Stykke Vej på hans Flugt; da de var forbi, blev han Lieutenant i den kongelige Fodgarde. Men Bedrifternes Tid var omme og kun Garnisonslivets Kedsomhed lå for ham. Han bødede på den ved et energisk åndeligt Liv.

Man havde i hans Drengear gjort hvad man kunde for at holde hans Tanker borte fra Napoleon og hvad hans var. Han var derfor også, da Skoletiden neppe var endt, med den hvide Kokarde på sin Pande trådt ind i Bourbon'ernes Garde. Men utaknemmelige som de var, fordi de mente, at Alt skyldtes dem, lod de ham vente ni År på Forfremmelse, indtil han efter Aldersfølge blev Kaptajn.

Da han begyndte at skrive, vakte hans Bøger Mishag ved det enfoldige Hof. Man fandt hans kongetro Skrifter oprørske. At han havde stillet Ludvig den 13de i Skygge for Richelieu pådrog ham Beskyldningen for Liberalisme. Hvad nyttede det, at hans Fader havde indprentet ham Dyrkelsen af Huset Bourbon fra han var Barn. Denne Dyrkelse stod snart for ham som hvad den var: "Overtro, politisk Overtro, rodløs, barnagtig gammel Fordom om adelig Troskabspligt, en Slags vassalagtig Vedhængen". (*Journal d'un poëte*. S. 47).

Af ren Ridderlighed kunde han vel vedblivende indtage en Holdning som Kongedømmets Mand, ligesom han, om end nødigt, vilde have forsvaret det under Julirevolutionen, ifald det havde påkaldt hans Tjeneste som forhenværende Officer, men i sit Indre var han tabt for det, uden at han derfor blev Demokrat. "Verden vakler," skriver han i sin Dagbog, "mellem to Urimeligheder: Kongedømmet af Guds Nåde og Folkesuveræniteten."

For Troen var han endnu tidligere gået tabt. Tiltrods for alle Englene og Erkeenglene, Tronerne og Fyrstendømmerne i hans Ungdomsdigte var han mindst af alt egnet til en Troens Ridder. Af Naturanlæg var han en Tungsindig og en Vantro, tungsindig i en sådan Grad, at han sit Liv igennem var hjemfalden til en Melankoli, hvori ingen Stråle af Håb eller øjeblikkelig Livsglæde synes at være falden, og vantro overfor den Religion, han med Læberne bekendte, i en sådan Grad, at han nærrede en Art personlig Bitterhed mod Forestillingerne om en Gud og Sjælens Udødelighed.

Allerede i 1824 samler han i sin Dagbog sin Livsanskuelse i dette Billede: "Jeg forestiller mig en Flok Mænd, Kvinder og Børn i dyb Søvn. De vågner i et Fængsel. De vænner sig til deres Fængsel og laver sig små Haver i dets Gård. Lidt efter lidt bemærker de, at man bortfører dem, en efter en, for bestandigt. De véd hverken hvorfor de er i Fængsel eller hvorhen man fører dem derefter, og de véd, at de aldrig vil få det at vide. — Imidlertid findes der iblandt dem ... Folk, som fortæller hvad der bliver af dem efter Fængselstiden, dog uden at vide det. Er de ikke gale? — Det er klart, at Fængslets Herre, Guvernøren, ifald han havde villet, havde kunnet lade os lære både vor Arrestordre og Aktstykkerne i vor Proces at kende. Da han ikke har villet det eller nogensinde i Fremtiden vil det, så lad os nøjes med at takke ham for den mere eller mindre gode Bopæl, han har forundt os ..."

Der er i denne Lignelse en ikke ringe Hån mod Teologerne, der giver sig ud for at vide Besked, og en ikke ringe Bitterhed bag Taknemmeligheden mod "Fængslets Herre". Eller hvad siger man om dette umiddelbart derefter tilføjede Træk: "Hvor Gud er god, hvilken tilbedelsesværdig Fangevogter han er, der sår så mange Blomster i vort Fængsels Gård ... Hvad er det mon for en beundringsværdig og trøstende Medlidenhed, der gør vor Straf så mild? Thi intet Folk har tvivlet på, at vi straffes — man véd kun ikke for hvad."

Sex År senere vender han tilbage til det samme Billede med denne Vending: "Jeg føler på mit Hoved Vægten af en Straffedom, hvorunder jeg stadig lider, o Herre! men da jeg hverken kender min Brøde eller Anklagen imod mig, finder jeg mig i mit Fængsel. *Jeg fletter Strå* i det for undertiden at glemme. Thi dertil indskrænker det menneskelige Arbejde sig. Jeg er forberedt på alle mulige Onder, og jeg velsigner dig, Herre, for hver Dag, som er gået hen uden Ulykke."

Men to År derefter igen ytrer han uden Omsvøb sin Tanke: "Jorden er oprørt over de Uretfærdigheder, Skabelsen har medført; den taler ikke åbent af Skræk for Evigheden; men den harmes over den Gud, der skabte det Onde og Døden. Når der opstår en Foragter af Guderne, som Ajax, Oileus's Søn, så knæsætter Verden ham og elsker ham. En sådan er Satan; sådanne er Orestes og Don Juan. Alle de, som har kæmpet mod den uretfærdige Himmel, har besiddet Menneskenes Beundring og hemmelige Kærlighed."

Vigny's Dagbogsoptegnelser viser, at man lige indtil det nedarvede Kongedømmes sidste Dage godt indså Sammenhængen mellem det literære, blot formelle Autoritetsprincip og det i Virkeligheden rådende. Som bekendt blev Modstanden mod den spirende Romantisme drevet ikke mindre ivrigt af den politiske Opposition (der i den unge Skole så en Støtte for Kirkemagten) end af dem, som af Grundsætning holdt på det Gamle og Nedarvede. Alfred de Vigny fortæller, at han i Vinteren 1829 har spurgt Benjamin Constant, hvorfor man "i Kammerets Venstre med et sådant Raseri forfulgte Poesien." Han svarede "at det var *af Frygt for Skinnet af at ville bryde alle Lænker*; man vilde bevare de letteste, de literære."

Da Julirevolutionen kom, faldt Vigny's Hengivenhed for Restaurationen samtidigt med Kongehuset selv. Han skriver: "Jeg føler mig lykkelig over at være trådt ud af Hæren; tretten Års ilde lønnede Tjenester har gjort mig kvit overfor Bourbon'erne ... Jeg har for bestandig gjort op med hæmmende politisk Overtro."

Også hos Lamartine sporedes i denne Tid en åndelig Udvikling af betænkelig Art. Han vedblev vel at synge sine religiøse Hymner; men den strenge Genferpræst Vinet opdagede, at denne Religiositet kun tilsyneladende var Kristendom, og at der under de kristelige Talemåder lurede en meget lidet rettroende Naturforgudelse. (Se Vinets interessante Studier over Frankrigs nyere lyriske Poesi.)

Victor Hugo, der efter sin første Optræden skulde antages for mere pålidelig, viste sig snart ikke blot ved sine Digtes Form, men ved deres Indhold, som en usikker Erhvervelse. Han havde ikke blot i 1822 i sin Ode *Buonaparte* stemplet Napoleon som en Afgud, en Udsending fra Helvede, men han havde endnu så sent som i Juni 1825 i Digtet *De to Øer* (Corsica og St. Helena) skrevet Folkeslagenes Korsang imod den faldne Kejser: Skændsel! Vanære! Ulykke! Forbandelse! Hævn! og ladet de Dødes Forbandelse som et Ekko af hans skæbnesvangre Hæder rulle lig en Torden (mellem Volga, Tiberen og Seinen, mellem Alhambras Mure, Graven ved Vincennes (Enghien's), Jaffa og hint Kreml, som han søgte at tilintetgøre) stigende fra alle Blodbadets og Sejrens Valpladser. Nu halvandet År efter anslår han med Et en anden Tone. I hans tidligste Ode til Vendômesøjlen fra Februar 1827 er Buonaparte bleven til Napoleon og hans Hæder ét med Frankrigs. Anledningen til Oden var denne: Ved Fredsslutningen i 1814 havde Østerrig krævet, at de Franskmand, hvem Napoleon havde givet Titler, der antydede en Overhøjhed over en østerrigsk By eller Provins, skulde ophøre at bære disse Titler. Man indskrænkede sig til denne Fordring og nedlagde ingen Indsigelse mod de Titler, der blot genkaldte Sejre i østerrigsk Land. Ikke desmindre havde den franske Regering dengang opnået den Indrømmelse, at denne Aftale ikke blev offentliggjort, og den daværende østerrigske Afsending i Paris skånede den

franske Pirrelighed ved på sine Modtagelsesaftener at stille sig så nær Indgangsdøren, at Melding af Gæsterne faldt bort som overflødig. Men da i Begyndelsen af 1827 denne Minister blev afløst af en ny, krævede den østerrigske Regering af denne, at han skulde hugge det uafgjorte Spørgsmål over. Følgelig blev på en af hans Modtagelsesaftener Maréchal Oudinot, Hertug af Reggio, og Maréchal Soult, Hertug af Dalmatien, kun meldte med deres Maréchal titel og deres Familienavne. De trak sig strax tilbage, og Sagen vakte betydelig Opsigt og Harme. Da disse høje Officerer stod sig fortræffeligt med Kongehuset, tog også alle Kongeligsindede Parti for dem og gjorde deres Sag til Frankrigs. Victor Hugo, som var skabt til at give enhver herskende Stemning Udtryk og som før nogen Anden fornam den Bevægelse i Gemytterne, der få År senere skulde forvandle Napoleon til Sagnskikkelse og Nationalhelt, gjorde sig i sin *Ode til Søjlen på Vendômepladsen* for første Gang til Organ for Dyrkelsen af de stolte Minder fra Kejsertiden. Søjlen taler til ham i stille Nattetimer som den sidste Levning af det store Kejserrige og den store Armée, støbt som den er af erobrede fjendtlige Kanoner, hvis Malm brølte i Ovn, da det blev smeltet. Digteren hører en Mumlen stige fra Broncebataljonerne på dens Sider, hører også Lyden af Navne: *Tarent, Reggio, Dalmatien, Treviso*, ser Ørnene på Fodstykket slibe deres Næb og føler de udødelige Skygger vågne. Hvem tør tænke på at udviske denne Frankrigs Historie, skrevet af Sværdenes Spidser med Blod! Hvem tør gøre de gamle Generaler Arveretten stridig til Napoleons Hæder! Hvem tør give Frankrigs Trofæer Stød og Spark! Hver Gnist, der slås af Søjlen, er et Lyn. — Med pragtfuld Veltalenhed og ildfuld Begejstring er her Napoleons Historie opfattet som Heltedigt, og den, der havde læst det med Skarpsyn, havde kunnet ane, at Hugo allerede næste År med sit Digt *Bounaberdi* (i Samlingen *Les Orientales*), hvis Motto lyder: *Stor som Verden*, vilde gå over til den rene Napoleonsdyrkelse, og da Bonapartisme og Liberalisme i hine Tider — som hos Béranger, Armand Carrel og Heinrich Heine — gik over i hinanden, havde man let kunnet tænke sig Muligheden af, at han tre År senere i Fortalen til *Hernani* vilde bestemme Romantismen som "Liberalismen i Literaturen."

Kapitel 14

Slutning

Dog hvad der allermost fremmede Autoritetsskolens Opløsning, det var, at Bourbon'erne i 1824 gjorde deres store og afgørende Dumhed overfor Literaturen. Chateaubriand blev på den hånlige Måde udstødt af Ministeriet Villèle, og det netop i det Øjeblik, da han havde skaffet det Bourbonske Navn en Triumf ved den lykkeligt tilendebagte spanske Krig, som han plejede at kalde sin politiske *René*, det vil sige sin Politiks Mesterstykke. Man forhånede Chateaubriand, den Mand, hvem man på en Måde skyldte Alt, ham, der havde lagt Grundstenen til den hele Bygning, som man havde opført. ([Note 17](#)). Og Utaknemmeligheden var lige så skrigende fra hans Fællers som fra Hoffets Side, thi det var Chateaubriand, der første Gang havde gjort Villèle og Corbière til Ministre. (Aktstykkerne findes i *Mémoires d'outre-tombe* VII, 269 ff.).

Han stod netop da iblandt de Kongetro på Højden af sin Folkeyndest, og med Rette; thi Kabinets-Krigen i Spanien, som han satte igennem trods mangeartet Modstand i Europa og trods den i Frankrig selv rådende Ulyst til at føre den, var vel beregnet og egnet til at styrke det i Agtelse stærkt sunkne Kongedømme af Guds Nåde.

Ikke at Chateaubriand selv var uskyldig nok til at sætte ringeste Pris på hin Ferdinand af Spanien, som franske Tropper skulde ofre deres Blod for at genindsætte på en Trone, hvor hans Folk ikke havde villet tåle ham længer. Han har stemplet ham som en Ordbryder og Forræder. Han har kaldt ham en Voldshersker, der lod sig lede af sine kvindelige Slægtnings Raseri, betegnet ham som en af den Art fejge Tyranner, der ikke giver Fred før de har foranstaltet en Omvæltning, og så sidder skælvende, når den er indtrådt.

Chateaubriands Øjemed med Krigen var dette: Han gik ud fra, at Frankrig var undergravet af bonapartistiske og republikanske Sammensværgelser, der strakte sig langt ind i Hæren; han vidste at Misfornøjelsen med det genoprettede Kongedømme var almindelig. Han besluttede derfor i Tillid til Kejser Alexanders Velvilje at sætte Alt på ét Kort trods Cannings Indsigelser og Metternichs Fraråden. Der var altid en Sandsynlighed for Sejr, og i så Fald var med ét Slag Sammensværgelserne kvalte, alle Partier forenede omkring samme Kokarde, og de Bourbonske Familietroner befæstede på én Gang i Spanien og Frankrig. I Tilfælde af Sejr, som Spanierne indbyrdes Splittelse måske endog gjorde let — hvad jo virkelig viste sig — vilde det franske Folk opleve det Skuespil at se den trefarvede Fane neje sig for den hvide, for første Gang siden Napoleons Glansdage høre Budskabet om franske Våbens Sejre og tilmed i et Land, hvis Modstand selve den store Kejser ikke havde kunnet bryde. Alt dette var "nye Kranse for den hellige Ludvigs Æt", som Chateaubriand siger, og — nye Laurbær for dens Udenrigsminister, som han ikke tænkte mindre på. (Chateaubriand: *Congrès de Vérone* I, 20, 41; II, 528.)

Som bekendt lykkedes det den franske Hær under Anførsel af Tronfølgeren, Hertugen af Angoulême, næsten uden Blodsudgydelse at befri Ferdinand i Cadix og føre ham tilbage til Madrid. Ferdinand skrev strax et Takkebrev til Ludvig den 18de. For Ludvig skrev Chateaubriand Svaret, som det er ganske morsomt at sammenligne med den opdigtede Skrivelse fra Ludvig til Ferdinand hos Paul-Louis Courier. Chateaubriand lægger her den spanske Majestæt på Hjerte at undgå al Vilkårlighed, "der langt fra at styrke Kongens Magt kun svækker den", et godt Råd, som Ferdinand gjorde sig såre få Sorger over.

Ved det franske Hof var man så svimlende stolt over sin spanske Triumf, at man ganske overså Ophavsmanden til den, hvem man desuden ikke led. Hertuginde af Angoulême henvendte i sin Glæde over sin Ægtemands Sejrvindinger ikke et Ord til Chateaubriand, da han efter Meddelelsen om Ferdinands Befrielse indfandt sig for at ønske til Lykke. Og Ministrene Villèle og Corbière misundte

ham og frygtede, at han vilde indtage deres Pladser, hvad ikke faldt ham ind; men de skyldte ham for meget til at kunne tilgive ham det.

Der dannede sig en Hof- og Minister-Sammensværgelse imod ham. Corbière afskar ham 5te Juni 1824 Ordet i Kammeret for at forhindre, at han umiddelbart før sit Fald høstede en Triumf som Taler, og da han, som ligeså ikke anede Uråd, den 6te Juni om Morgenen indfandt sig i Tuilerierne for at gøre Kongens Broder sin Opvartning, erfor han sin Afsked på den Måde, at en Adjutant sagde til ham: "Hr. Vicomte, jeg ventede ikke at se Dem her, har De ikke modtaget Noget?" Kort efter overbragte hans Sekretær ham hans af Kongen udstedte Afsked i Form af en Befaling (*Ordonnans*) på en halv Snes Linjer. Intet Under, at han følte sig "dødeligt krænket over Brevets Tone og den Måde, hvorpå han var bleven jaget bort". (*Congrès de Vérone* II, 508-528). I Anledning af, at Villèle senere vilde undskylde sig med en Forsinkelse af Afskedsbrevet, uden hvilken den ydmygende Afvisning på Slottet vilde været bleven sparet Chateaubriand, bemærker denne med Rette, at man "ikke skriver til en Mand af en vis Betydning et Brev, som man vilde rødmø over at henvende til en Lakaj, man satte på Døren."

Kristelig Ydmyghed var ikke Grundtrækket i Chateaubriands Karakter, og han vendte ikke den højre Kind til, når man slog ham på den venstre. Han skriver meget betegnende: "Min lange Vedhængen ved de samme Følelser fortjente dog måske noget Hensyn. Det var mig umuligt, helt at sætte tilside hvad jeg måske alligevel var værd, eller ganske at glemme, at jeg var *Religionens Genoprejsers* og Forfatter til *Kristendommens Ånd*."

Religionens Genoprejsers følte sig da ikke forpligtet til at handle i Kristendommens Ånd. Han siger naivt: "Det vilde have været bedre, om jeg havde vist mig ydmygere, mere nedslået, mere kristelig. Ulykkeligvis er jeg ikke fejlfri, besidder ikke den evangeliske Fuldkommenhed. Hvis en Mand gav mig et Ørefigen, vilde jeg ikke række den anden Kind til. Dersom han var Undersåt vilde jeg have hans Liv eller han fik mit; dersom han var Konge ...

Sætningen slutter ikke, fordi Chateaubriands Handlemåde gjorde Slutningen overflødig. Han trådte åbent over i Oppositionen og vel at mærke i den gennemførte Opposition, der altid havde forekommet ham at være den eneste, hvori der under den repræsentative Regeringsform var Mening, da al anden Opposition var afmægtig. Strax Dagen efter hans Fald sluttede Datidens regeringsfjendtlige Parti sig med Varme til ham. En Artikel af Bertin i *Journal des Débats* indrømmede ham Førerstillingen, og han selv blev nu den faktiske Leder af Bladet.

Han trak snart den hele serafiske Digterskole, hvis Stamfader han var, efter sig. Lafayette sendte ham et Laurbærblad. Constant smigrede ham. Han begyndte at indtage en broderlig Stilling til Béranger og blev senere besunget af denne. Det hedder i Bérangers Digt *Til Hr. de Chateaubriand*: Hans Veltalenhed gav disse Konger Almisser. Jo mere Rust han opdagede på deres gamle Trone, des mere oversåede han den med Blomster og Diamanter. Men han bevarede Erindringen om vore Rettigheder. De Vanvittige sagde: Dagen er smuk. Lad os jage den Mand bort og puste hans Hæder ud, som man ved højlys Dag slukker en Fakkell! ([Note 18](#))

Victor Hugo skrev en Ode til ham (Livre III Ode 2), der skulde på én Gang forherlige og trøste, og hvori der forekom Ord som disse: "Hvad vilde du også ved et Hof?" eller: "Der gives intet Skønnere end et Laurbærtræ, som Lynet har ramt."

Hans Frafald gav Kongedømmet af Guds Nåde et Stød i Hjertet. Sålænge Genoprettelsestidens Skuffelser havde været, havde Frankrigs Digterskole været *immanuelisk* og set en Skytsengel ved hvert Menneskes Vugge og Båre. Med Chateaubriands Illusioner faldt også alle de Andres, og istedenfor hin Skole trådte en anden, som Southey gav Navnet *satanisk* og som tog imod dette Navn, en Skole med skarpt Blik for det Onde og for alle Rædsler, hvis Livssyn var mørkt og hvis Hang var oprørsk.

Men ind i den Sindsbevægelse, der var forårsaget ved denne uforudsete og betydningsfulde Begivenhed, greb en anden endnu betydningsfuldere og følgerigere Begivenhed, der virkede Verden over: Efterretningen om Byrons Død i Grækenland.

Denne Efterretning virkede så meget des mægtigere som den bragte Begejstringen for den første Frihedskamp, der havde fundet Sted siden Revolutionen, til at slå ud i lys Lue. Et nyt Ideal dannede sig i det menneskelige Sind. Med Napoleon var Handlekraftens Storhed falden, Bedriftens Helte for en Tid forsvundne fra Jorden. Den menneskelige Beundring var, har man sagt, tom som et Fodstykke, hvis Statue er bleven det berøvet. Byron besatte påny den tomme Plads med sine Heltes fantastiske Storhed. Napoleon havde afløst Werther, René og Faust; Byrons prometheiske og dristige Helte afløste Napoleon. Han stemte vidunderligt med Tidens Trang. Den rettroende Forkyndelse af Troesartikler havde i Århundredets Begyndelse overvundet den oprørsk-fritænkende Forkyndelse af Læresætninger og var nu på sin Side undergravet og forældet. Hverken den gennemførte Fornegtelse eller den gennemførte Gudelighed havde nogen Fremtid i dette Øjeblik. Tilbage stod da Tvivlen som Tvivl, den *poetiske* Radikalisme, de tusind smertelige og urolige Spørgsmål om Menneskelivets Mål og Værdi. Det var hvad Byron bragte.

Men han spurgte ikke neutralt. Det var Oprørsånden, som spurgte ud af ham og som gennem hans Mund forenede de unge Slægter til et verdensborgerligt Samfund. De istemmede med ham det varslende Ord: Revolution alene kan rense Verden fra Helvedes Besmittelse (revolution alone can save the world from hell's pollution).

Hans Død blev langt mere end hans Liv virksom for Frihedens almindelige Sag. Det genoprettede Kongedømme af Guds Nåde havde ført Menneskene til et Højdepunkt af troende Underkastelse under Autoriteten, af slavisk Underkastelse under Teologien, af undersåtlig Underkastelse under Magten, til et Højdepunkt af Slaphed og Hykleri. Det var råddent indtil Marven, men udadtil støttet til Overtro og Bajonetter. I England havde Bentham, den radikale Filosof, skamfuld over at se Reaktionen sejrrig endog i det videst fremskredne Land, forsøgt at undergrave den ved at tale til Menneskenes *Interesser*. Byron løslod alle *Lidenskaber*. Det gjalt for ham ikke om at virke på et enkelt Punkt, men om at revolutionere Sindene, at vække Følelsen af Tvangsherredømmet.

Alliancepolitikken troede for altid at have lænket Revolutionsånden, indbildte sig for evigt at have overhugget det Bånd, der bandt det 19de Århundrede til det 18de. "Da knyttede denne ene Mand atter Tråden, som en Million Soldater havde overrevet. Amerikansk Republikanisme, tysk Fritænkeri, fransk Omvæltningstøst, angelsachsisk Radikalisme, Alt syntes forenet i denne ene Ånd. Efter Revolutionens Undertrykkelse, Pressens Knebling, Videnskabens Selvunderkastelse trådte Indbildningskraftens Søn, den fredløse Digter frem foran Brechen," og kaldte alle kraftige Ånder til Våben endnu engang mod den fælles Fjende. (Gervinus: *Geschichte des 19ten Jahrhunderts*, VIII, 172.) Det genoprettede Kongedømme overlever i Grunden ikke ham. Autoritetsprincippet har sjældent haft en mere hensynsløs Modstander.

Reaktionen i det franske Åndsliv begynder literært i *Følelsens* Navn med Fru de Staël og den hele Gruppe af Skribenter, der slutter sig til hende, socialt i *Ordenens* Navn med Robespierre og den hele Skare af Revolutionsmænd, der slutter sig om ham. Det Fælles for Fru de Staël og Robespierre er, at de begge er Lærlinge af Rousseau. Efter Tilbageslaget imod Voltaire følger så Tilbageslaget imod Rousseau. På Festen for det højeste Væsen følger det store Indvielses-Tedeum i Notre-Dame, og på Fru de Staël følger Bonald. Følelsens Princip fortrænges eller benyttes som hos Chateaubriand til Støtte for Autoriteten; Ordenens Princip sammensmeltes med Autoritetsprincippet, der snart behersker alle Kreser i Livet og i Literaturen. Dette Princip er ligesom personliggjort i det første Hold af Reaktionære, hvis Høvdinge er Joseph de Maistre og Bonald. Det får sit Heltedigt i *Martyrerne*, og Ordenens Ide behersker Skildringen af Himmelen, af Helvede og stundom selv af det jordiske Landskab. Princippet får sit politiske Mindesmærke i *Den hellige Alliance*. Det Overnaturlige fortrænger det Naturlige af Poesien. Til det serafiske Epos svarer en serafisk Lyrik og Erotik, desuden fromme Pilgrimsfarter og serafiske Varsler og Syner.

I intet Land havde Autoritetsprincippet været så agtet og æret for den literære Forms Vedkommende som i Frankrig. Det hævdes da også tildels af den nye Digtterskole. Men ulykkeligvis ses det snart, at

Indholdets nye Princip, den kristelige Overlevering, står i levende Strid med Literaturens overleverede Principer, og Autoriteten vakler her. På lignende Måde er den hellige Alliances Opfinderinde bleven lyst i Kuld og Køn af Magthaverne, sålænge det synes, at hendes Grundsætninger falder fuldstændigt sammen med Magtens. I det Øjeblik det iagttages, at den kristelige Overlevering kan komme til at stå som en urostiftende Magt overfor Autoriteterne, føler disse sig tvungne til at sønderbryde det Redskab, de nyligt benyttede, og det menneskelige Broderskabs Tanke står i den følgende Tid som en Kilde til oprørske Følelser overfor Magten og undergraver den med en Lære. Mest besluttet og mest sammenhængende bliver under dette Tidehverv det politisk-religiøse Autoritetsprincip udviklet og forsvaret af Lamennais; men det viser sig snart, at der under hans Lære om den almindelige Fornufts Suverænitet skjuler sig den revolutionære Forkyndelse af Folkesuveræniteten, og Principet opløser sig selv. På samme Tid tvinges Fjenderne af Pressens Frihed til at benytte sig af den som Middel, medens Modstanderne af den parlamentariske Regering selv forfægter den for at styrte et Ministerium, der hindrer dem i at komme til Magten. Snart står alle de Personligheder, vi har set optræde, ligefra Chateaubriand til Fru de Krüdener, og fra Hugo til Lamennais i Strid med de Magthavere, hvis Sag de med så megen Iver tjente, og i Strid med det Autoritetsprincip, der havde behersket dem og Tiden.

Så falder da dette Princip for aldrig at rejse sig mere.

Noter

Note 1

Louis Blanc har i sin *Revolutionshistorie* 8de Bind, S. 35 misforstået denne Artikel, som om den utro Hustru og den uægte Søn skulde betyde Marie Antoinette og Dauphin'en. Han har overset, at der i den oprindelige Text findes tilføjet en Note, hvori det hedder, at "Grundlæggeren af de tre vigtigste Religioner har været Slegfredbørn".

[Retur](#)

Note 2

Det eneste vittige Ord, der er blevet sagt om Buffons Sætning, skyldes Fru de Girardin. Hun forsøger at vise, hvorledes enhver af George Sands Romaner bærer Præget af en eller anden Personlighed, for hvem Forfatterinden har sværmet, og anfører så dette Udbrud af en Spøgefugl: "Det er især når Talen er om kvindelige Forfatteres Værker, at man må udråbe med Buffon: Stilen, det er Manden." Le Vicomte de Launay: *Lettres parisiennes*, Tome I, 89.

[Retur](#)

Note 3

J. de Maistre: *Considérations sur la France*. — *Lettres et Opuscules* I, II. — *Correspondance diplomatique* I, II. — *Soirées de St. Petersbourg* I, II — *Du pape*. — *De l'église gallicane*. — *Examen de la philosophie de Bacon* I, II. — Margerée: *Le comte J. de Maistre*. — E. Faguet: *Politiques et moralistes du 19me siècle*.

[Retur](#).

Note 4

Paul Heyse har skrevet det træffende Epigram:

Bist du schon gut, weil Du gläubig bist?

Der Teufel ist sicher kein Atheist.

[Retur](#)

Note 5

Man vilde neppe fordriste sig til at nævne det på dansk Grund, hvis ikke N. M. Petersen, forført af den smukke Rolle, som Parny har tildelt de nordiske Guder, og øjensynligt i Tillid til, at intet Menneske anede, hvad Digtet indeholdt, havde rost det og anført flere Stykker af det i Slutningen af sin *Nordiske Mythologi* (S. 440).

[Retur](#)

Note 6

O honte, ô crime! on rosse les Puissances,

On jet à bas dix mille Intelligences

Qui figuraient dans les processions;

De leurs gradins les Trônes on renverse,

On foule aux pieds les Dominations

Et des Vertus le troupeau se disperse.

.....!on jet à leur nez,

Devinez quoi? les têtes chérubines

Aux frais mentons, aux lèvres purpurines.
Parny: *Le guerre des dieux*. 10de Sang.

[Retur](#)

Note 7

Propres sans plus à garnir les gradins,
A cet emploi se borne leur génie,
C'est ce qu'au bal nous autres sots humains
Nous appelons: faire tapisserie.

[Retur](#)

Note 8

Sammenlign Parny:
Étaient-ils trois, ou bien n'étaient'ils qu'un?
Trois en un seul; vous comprenez, j'espère?
Figurez-vous un vénérable père,

[Retur](#)

Note 9

I denne Tilstand var han mere forelsket, mere livfuld; han sagde mig, at jeg skænkede ham de mest henrivende Glæder, kaldte mig Forførerske osv., og på dette ensomme Sted gjorde han hvad han vilde.

[Retur](#)

Note 10

Chateaubriand: *Les martyrs*, især Livre III. og VIII. *Mémoires d'outre-tombe*. — Sainte Beuve: *Chateaubriand et son groupe littéraire sous l'empire*. — Nettement: *Histoire de la littérature française sous la Restauration* I-II.

[Retur](#)

Note 11

Hvad besad denne Fremmede da for Evner, der kunde forføre Franskmænd? Hans Krigshæder. Godt, for den er han bleven klædt af. *Han var virkelig en stor Vinder af Slag; men forøvrigt er den mindste General dygtigere end han ...* Man har troet, at han havde fuldkommengjort Krigskunsten, og det er sikkert, at han har fået den til at gå i Barndom.

Buonaparte et les Bourbons, S. 36, 37.

[Retur](#)

Note 12

Se Katerkamp: *Denkwürdigkeiten aus dem Leben der Fürstinn Amalia von Gallitzin*. Mynster 1828. Hendes religiøse Sværmeri betegnes bedst ved en Frembringelse som dette smukke Digt:

Gebet der Liebe.

Liebe! lehre uns beten, dass uns erhöere die Liebe.
O der Liebe vereintes Gebet ist Quelle der Liebe,
Quelle des ewigen Lebens und unaussprechlicher Wonne!
Schwester rufe mir zu: "O Bruder! Bitten der Liebe
Sende dem Vater für mich — ich sende Bitten der Liebe
Täglich dem Vater für dich." O Schwester! der Bitten nicht eine

Kann an die Liebe, von Liebe, für Liebe gesendet umsonst seyn.

[Retur](#)

Note 13

Gennem Uordnen til Ordenen selv

Åndens Verden er ført.

[Retur](#)

Note 14

Her et Par fra hans tidligste Ungdom:

On a vu souvent des maris

Jaloux d'une épouse légère,

On en a vu même à Paris;

Mais ce n'est pas le tien, ma chère.

On a vu des amants transis

Ainsi qu'une faveur bien chère

Implorer un simple souris

Mais ce n'est pas le tien, ma chère.

Oversættelse:

Man har ofte set Ægtemænd,

skinsyge på deres Næste,

når Fruen var Næstens Ven;

men det er ikke din, min Bedste!

Man har ydmyge Elskere kendt,

der holdt det for Gunst og Ære,

når bare et Smil blev dem sendt;

men det er ikke din, min Kære!)

[Retur](#)

Note 15

Atque ex hoc putidissimo *indifferentismi* fonte absurda illa fluit ac erronea sententia, seu potius deliramentum, asserendam esse ac vindicandam cuilibet *libertatem conscientiae* ... *At quæ pejor mors animæ quam libertas erroris?* inquiebat Augustinus. Freno quippe omni adempto, quo homines contineantur in semitis veritatis, proruit jam in præceps ipsorum natura ad malum inclinata ... Huc spectat deterrima illa ac nunquam satis execranda et detestabilis libertas artis librariæ ad scripta quælibet edenda in vulgus, quam tanto convicio audent nonnulli efflagitare ac promovere.

[Retur](#)

Note 16

Dette Forhold er fuldstændig forandret i det tyvende Århundredes første Årtier, hvor den katolske Reaktion er bleven forfægtet af en hel Række ansete verdslige Skribenter: Paul Bourget, Maurice Barrès, Henri Bordeaux, Léon Daudet, medens den i Slutningen af det 19. Århundrede mest havde halvt kirkelige Forfattere i sin Tjeneste: Louis-Veuillot, Ernest Hello, Léon Bloy osv.

[Retur](#)

Note 17

Om Enkelthederne ved denne Afskedigelse se Chateaubriand: *Congrès de Vérone* II, 502 ff., og Guizot: *Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps*, Fremmedudgaven, 263 ff.

[Retur](#)

Note 18

Son éloquence à ces rois fit l'aumône:

Prodigue fée, en ses enchantements

Plus elle voit de rouille à leur vieux trône,

Plus elle y sème et fleurs et diamants.

Mais de nos droits il gardait la mémoire.

Les insensés dirent: Le ciel est beau.

Chassons cet homme, et soufflons sur sa gloire,

Comme au grand jour on éteint un flambeau.

[Retur](#)